

Зок-1

6502

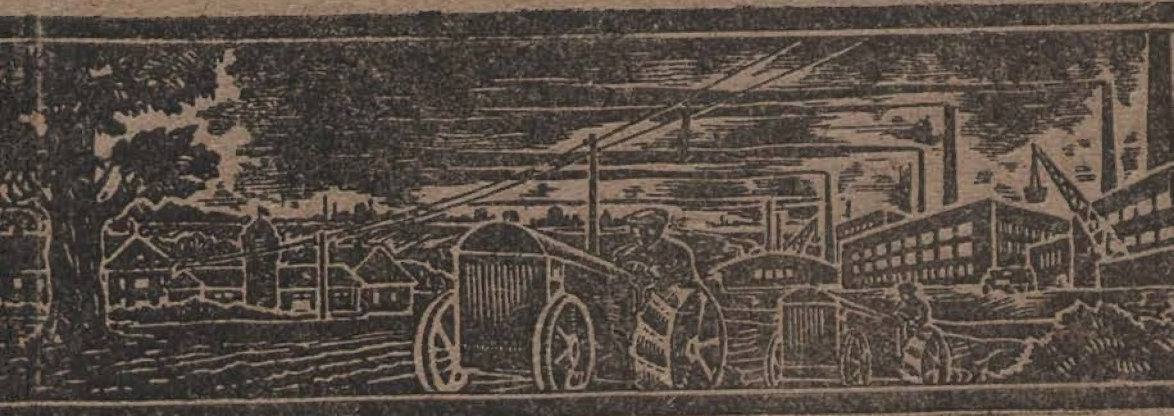
ПРОЛЕТАРЫІ УСІХ КРАЁЎ, ЗЛУЧАЙЦЕСЯ!

XVIII

9555 IV

САВЕЦКАЯ КРАІНА

9805
18594

СЬНЕЖАНЬ
№12
(14)

ОРГАН ЦЭНТРАЛЬНАГА БЮРО
КРЯЗНАЎСТВА ПРЫ
БЕЛАРУСКАЙ
АКАДЭМІІ
НАВУК

1931

30K-1
Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

6502

САВЕЦКАЯ КРАЇНА

ШТОМЕСЯЧНЫ ОРГАН

ЦЭНТРАЛЬНАГА БЮРО КРАЯЗНАЎСТВА

ПРЫ

БЕЛАРУСКАЙ АКАДЭМІІ НАВУК

ГОД ВЫДАЊНЯ ДРУГІ

XVIII

9555

Сьнежань

№ 12 (14).

МЕНСК — 1931

Аб некаторых пытаннях гісторыі бальшавізму

Пісьмо ў рэдакцыю журналу „Пролетарская Рэволюция“

ПАВАЖАНЫЯ ТАВАРЫШЫ!

Рашуча пратэстую супроць зьмяшчэння ў журнале „Пролетарская Рэволюция“ (№ 6, 1930 г.) антыпартыйнага і паўтрацкіскага артыкулу Слуцкага „Большевики о Германской Социал-демократии в период ее предвоенного кризиса“, як артыкулу дыскусійнага.

Слуцкі сьцьвярджае, што Ленін (бальшавікі) недаацэньваў небяспекі цэнтрызму ў Германскай і наогул перадаваёнай соцыял-дэмакратыі, гэта значыць недаацэньваў небяспекі прыкрытага опартунізму, небяспекі прымірэнства з опартунізмам. Іначай гаворачы, паводле Слуцкага выходзіць, што Ленін (бальшавікі) ня веў непрымірымага змаганьня з опартунізмам, бо недаацэнка цэнтрызму ёсць па сутнасьці справы адмова ад разгорнутага змаганьня з опартунізмам. Выходзіць, такім чынам, што Ленін у пэрыод перад вайной ня быў ішчэ сапраўдным бальшавіком, што толькі ў пэрыод імперыялістычнай вайны, або нават на зыходзе гэтай вайны, Ленін стаў сапраўдным бальшавіком. Так апавядае ў сваім артыкуле Слуцкі. А вы замест таго, каб заклеіваць гэтага новаўвучанага „історыка“, як паклёпніка і фальсыфікатара, увязваецеся з ім у дыскусію, даеце яму трыбуну. Не магу не пратэставаць супроць зьмяшчэння ў вашым журнале артыкулу Слуцкага, як артыкулу дыскусійнага, бо нельга абарачаць у прадмет дыскусіі пытаньне аб бальшавізьме Леніна, пытаньне аб тым, веў Ленін прынцыповае непрымірымае змаганьне з цэнтрызмам, як пэўным відам опартунізму, ці ня веў яго, быў Ленін сапраўдным бальшавіком ці ня быў такім.

У сваёй заяве „Ад рэдакцыі“, прысланай у ЦК 20-га кастрычніка, вы прызнаеце, што рэдакцыя дапусьціла памылку, зьмясьціўшы артыкул Слуцкага ў якасьці дыскусійнага артыкулу. Гэта, вядома, добра, ня гледзячы на тое, што заява рэдакцыі зьяўляецца з вялікім спазьненьнем. Але вы дапускаеце ў сваёй заяве новую памылку, дэкляруючы, што „рэдакцыя лічыць палітычна надзвычай актуальным і неабходным далейшую распрацоўку на старонках „Пролетарскай Рэволюцыі“ ўсяго круга проблем, зьвязаных з узьвешчанымі бальшавікоў з даваенным II Інтэрнацыяналам“. Гэта значыць, што вы маеце намер зноў уцягнуць людзей у дыскусію па пытаньнях, якія зьяўляюцца аксіёмамі бальшавізму. Гэта значыць, што пытаньне аб бальшавізьме Леніна вы зноў думаеце абярнуць з аксіомы ў праблему, падлягаючую „далейшай распрацоўцы“. Чаму, на якой падставе? Усім вядома, што

аб 003-
18594

ленінізм нарадзіўся, вырас і ўмацаваўся ў бязьлітасным змаганні з опартунізмам усіх масьцей, у тым ліку з цэнтрызмам на Захадзе (Кауцкі), з цэнтрызмам у нас (Троцкі і інш.). Гэтага ня могуць адмаўляць нават простыя ворагі бальшавізму. Гэта аксіома. А вы цягнеце нас назад, прабуючы абярнуць аксіому ў праблему, падлягаючую „далейшай распрацоўцы“. Чаму? На якой падставе? Можа быць з прычыны незнаёмства з гісторыяй бальшавізму? Можа быць дзеля гнілога лібэралізму, каб Слуцкія і іншыя вучні Троцкага не маглі сказаць, што ім заціскаюць рот? Даволі дзіўны лібэралізм, які праводзіцца за кошт кроўных інтарэсаў бальшавізму...

Што ўласна лічыць рэдакцыя дастойным дыскусійнага разгляду ў артыкуле Слуцкага?

1) Слуцкі сьцьвярджае, што Ленін (бальшавікі) ня веў лінію на разрыў, на раскол з опартуністамі Германскай соцыял-дэмакратыі, з опартуністамі II Інтэрнацыяналу даваеннага перыяду. Вы хочаце дыскусаваць супроць гэтага трацкіскага тэзісу Слуцкага. Але што тут дыскусійнага? Хіба ня ясна, што Слуцкі проста ўзводзіць паклёп на Леніна, на бальшавікоў? Паклёп трэба заклеіваць, а не абарачаць у прадмет дыскусіі.

Усякі бальшавік ведае, калі ён сапраўды бальшавік, што Ленін яшчэ задоўга да вайны, прыкладна з 1903-1904 гг., калі аформілася ў Расіі група бальшавікоў і калі ўпяршыню далі аб сабе знаць левыя ў Германскай соцыял-дэмакратыі, — веў лінію на разрыў, на раскол з опартуністамі і ў нас, у Расійскай соцыял-дэмакратычнай партыі, і там, у II Інтэрнацыянале, у часнасьці ў Германскай соцыял-дэмакратыі. Кожны бальшавік ведае, што іменна таму бальшавікі ўжогтады (1903—1905) заслужылі сабе ў радок опартуністаў II Інтэрнацыяналу пачэсную славу „раскольнікаў“ і „дэзорганізатараў“. Але што мог зрабіць Ленін, што маглі зрабіць бальшавікі, калі левыя с.-д. у II Інтэрнацыянале і, перш за ўсё, у Германскай соцыял-дэмакратыі прадстаўлялі слабую і кволую групу, арганізацыйна неаформленую, ідэолёгічна не падкаваную, групу, якая баіцца нават выгаварыць слова „разрыў“, „раскол“? Нельга-ж патрабаваць, каб Ленін, каб бальшавікі ўстроілі з Расіі за левых раскол у Заходніх партыях. Я ўжо не кажу аб тым, што арганізацыйная і ідэолёгічная слабасьць была характэрнай рысай левых с.-д. ня толькі ў перыяд даваенны. Яна, гэта адмоўная рыса як вядома, захавалася за левымі і ў перыяд пасля вайны. Усім вядома ацэнка германскіх левых с.-д. у вядомым артыкуле Леніна „Аб брошюры Юніуса“¹⁾, пісанай у кастрычніку 1916 году, гэта значыць больш як праз два гады пасля пачатку вайны, дзе Ленін, крытыкуючы цэлы рад сур’ёзнейшых політычных памылак левых с.-д. у Германіі, гаворыць аб „слабасьці ўсіх нямецкіх левых, аблытаных з усіх бакоў агіднай сеткай кауцкіяніцкай ліцамернасьці, пэданітва, „дружалюбнасьці“ да опартуністаў, дзе ён гаворыць аб тым, што „Юніус ня вызваліўся зусім ад „асяродзьдзя“ нямецкіх, нават левых соцыял-дэмакратаў, якія баяцца расколу, баяцца дагаварваць да канца рэволюцыйныя лезунгі“.

З усіх групавак II Інтэрнацыяналу рускія бальшавікі былі тады адзінай групоўкай, здольнай па свайму арганізацыйнаму вопыту і ідэолёгічнай падкаванасьці прадпрыняць што-небудзь сур’ёзнае ў сэнсе простага разрыву, расколу са сваімі опартуністамі ў сваёй расійскай соцыял-дэмакратыі. Вось калі-б Слуцкія папрабавалі нават

¹⁾ Юніус—Роза Люксембург, лідэр левых с.-д. у Германскай соцыял-дэмакратыі.

не даказаць, а проста прадпалажыць, што Ленін і рускія бальшавікі ня выкарысталі ўсёй сваёй магутнасці для таго, каб арганізаваць раскол з опартуністамі (Пляханаў, Мартаў, Дан) і выгнаць цэнтрыстаў (Троцкі і іншыя староньнікі жнівеньскага блёку), дык тады можна было-б спрачацца аб бальшавізьме Леніна, аб бальшавізьме бальшавікоў. Але ў тым-жа і справа, што Слуцкія ня сьмеюць нават заікнуцца на карысьць такога дзікага прадпалажэньня. Ня сьмеюць, бо ведаюць, што ўсім вядомыя факты рашучай політыкі разрыву з опартуністамі ўсіх масьцей, праводзіўшайся рускімі бальшавікамі (1904—1912 гг.), з усёй сілы крычаць супроць такога прадпалажэньня. Ня сьмеюць, бо ведаюць, што на другіх-ж дзень будуць яны прыгваджоны да ганебнага слупа.

Але вось пытаньне: ці маглі рускія бальшавікі ажыццэвіць раскол са сваімі опартуністамі і цэнтрыстамі-прымірэнцамі задоўга да імперыялісцкай вайны (1904—1912 гг.), не вядучы разам з тым лінію на разрыў, лінію на раскол з опартуністамі і цэнтрыстамі II Інтэрнацыяналу? Хто можа сумнявацца ў тым, што рускія бальшавікі лічылі сваю політыку ў адносінах да опартуністаў і цэнтрыстаў узорам політыкі для левых на Захадзе? Хто можа сумнявацца ў тым, што рускія бальшавікі ўсякімі спосабамі штурхалі левых с.-д. на Захадзе, у часнасьці, левых у Германскай соцыял-дэмакратыі на разрыў, на раскол са сваімі опартуністамі і цэнтрыстамі? Ня віна Леніна і рускіх бальшавікоў, калі левыя с.-д. на Захадзе аказаліся недасьпеўшымі к таму, каб ісьці па сьлядох рускіх бальшавікоў.

2) Слуцкі папракае Леніна і бальшавікоў, што яны не падтрымлівалі левых у Германскай с.-д. рашуча і беспаваротна, што яны падтрымлівалі іх толькі з сур'ёзнымі агаворкамі, што фракцыйныя меркаваньні перашкаджалі ім падтрымліваць левых да канца. Вы хочаце дыскусаваць супроць гэтага шарлятанскага і наскрозь фальшывага папроку. Але-ж што тут уласна дыскусійнага? Хіба ня ясна, што Слуцкі тут манэўруе і стараецца прыкрыць фальшывым папрокам супроць Леніна і бальшавікоў сапраўдныя прарэкі ў пазыцыі левых у Германіі? Хіба ня ясна, што бальшавікі не маглі падтрымліваць левых у Германіі, амаль увесь час хістаўшыхся паміж бальшавізмам і меншавізмам, бяз сур'ёзных агаворак, бяз сур'ёзнай крытыкі іх памылак, *няздраджваючы* рабочай клясе і яе рэволюцыі? Машэнінскія манэўры трэба заклеіваць, а не абарачаць у прадмет дыскусіі.

Так, бальшавікі падтрымлівалі левых с.-д. у Германіі толькі з пэўнымі сур'ёзнымі агаворкамі, крытыкуючы іх паўменшавіцкія памылкі. Але за гэта трэба іх вітаць, а не папракаць.

Ёсьць людзі, якія сумняваюцца ў гэтым?

Зьвернемся да найбольш вядомых фактаў з гісторыі.

а) У 1903 годзе выявіліся сур'ёзныя разгалосьці паміж бальшавікамі і меншавікамі ў Расіі па пытаньню аб членстве ў партыі. Сваёй формулёўкай аб членстве ў партыі бальшавікі хацелі стварыць арганізацыйную вузду супроць наплыву непралетарскіх элемэнтаў у партыі. Небясьпека такога наплыву была тады больш чым рэальна, з прычыны буржуазна-дэмакратычнага характару рускай рэволюцыі. Рускія меншавікі адстойвалі процілежную пазыцыю, адчыняючую шырока дзьверы партыі непралетарскім элемэнтам. З прычыны важнасьці пытаньняў рускай рэволюцыі для сусьветнага рэволюцыйнага руху, заходняэўрапейскія соцыял-дэмакраты рашылі ўмяшацца ў справу. Умяшаліся і левыя с.-д. у Германіі, Парвус і Роза Люксембург, таго-часныя лідэры левых. І што-ж? Абодва яны выказаліся супроць баль-

шавікоу. При гэтым было кінута абвінавчаньне па адрасу бальшавікоу у ультрацэнтралізме і блянкісцкіх тэндэнцыях. Потым гэтыя пошлыя і мяшчанскія эпітэты былі падхоплены меншавікамі і разнесены па ўсёму сьвету.

б) У 1905 годзе разгарнуліся разгалосьці паміж бальшавікамі і меншавікамі ў Расіі аб характары рускай рэволюцыі. Бальшавікі адстойвалі ідэю саюзу рабочай клясы з сялянствам пры гегемоніі пролетарыяту. Бальшавікі сьцьвярджалі, што справу трэба весці да рэволюцыйна-дэмакратычнай дыктатуры пролетарыяту і сялянства з тым, каб ад рэволюцыі буржуазна-дэмакратычнай перайсьці зараз-жа да рэволюцыі соцыялістычнай пры забясьпечаньні падтрыманьня з боку вясковай беднаты. Меншавікі ў Расіі адкідалі ідэю гегемоніі пролетарыяту ў буржуазна-дэмакратычнай рэволюцыі, замест політыкі саюзу рабочай клясы з сялянствам яны палічылі лепшай політыку пагадненьня з лібэральнай буржуазіяй, а рэволюцыйна-дэмакратычную дыктатуру пролетарыяту і сялянства аб'явілі рэакцыйнай блянкісцкай схэмай, супярэчнай разьвіцьцю буржуазнай рэволюцыі. Як аднесьліся да гэтых спрэчак левыя ў Германскай соцыял-дэмакратыі, Парвус і Роза Люксембург? Яны выдумалі утопічную і паўменшавіцкую схэму пэрманэнтнай рэволюцыі (вырадкавы вобраз Марксавай схэмы рэволюцыі), пранікнутую наскрозь меншавіцкім адмаўленьнем політыкі саюзу рабочай клясы і сялянства, і проціпаставілі яе бальшавіцкай схэме рэволюцыйна-дэмакратычнай дыктатуры пролетарыяту і сялянства. У далейшым гэта паўменшавіцкая схэма пэрманэнтнай рэволюцыі была падхоплена Троцкім (часткова—Мартавым) і зроблена прыладай змаганьня супроць ленінізму.

в) У пэрыод перад вайной у партыі II Інтэрнацыяналу выступіла на сцэну, як адно з актуальнейшых пытаньняў, пытаньне нацыянальна-колёніяльнае, пытаньне аб прыгнечаных нацыях і колёніях, пытаньне аб вызваленьні прыгнечаных нацый і колёній, пытаньне аб шляхах змаганьня з імперыялізмам, пытаньне аб шляхах зьвяржэньня імперыялізму. У інтарэсах разгортваньня пролетарскай рэволюцыі і акружэньня імперыялізму бальшавікі запрапанавалі політыку падтрыманьня вызваленчага руху прыгнечаных нацый і колёній на базе самавызначэньня нацый і разьвілі схэму адзінага фронту паміж пролетарскай рэволюцыйнай перадавых краёў і рэволюцыйна-вызваленчым рухам народаў колёній і прыгнечаных краёў. Опартуністы ўсіх краёў, соцыял-шовіністы і соцыял-імперыялісты ўсіх краёў зараз-жа паўсталі ў сувязі з гэтым супроць бальшавікоў. Бальшавікоў цікавалі, як шалёных сабак. Якую пазыцыю занялі тады левыя с.-д. на Захадзе? Яны разьвілі паўменшавіцкую тэорыю імперыялізму, адкінулі прынцып самавызначэньня нацый у яго марксысцкім разуменьні (аж да аддзяленьня і ўтварэньня самастойных дзяржаў), адвялі тэзіс аб сур'ёзным рэволюцыйным значэньні вызваленчага руху колёній і прыгнечаных краёў, адвялі тэзіс аб магчымасьці адзінага фронту паміж пролетарскай рэволюцыйнай і нацыянальна-вызваленчым рухам і проціпаставілі ўсю гэту паўменшавіцкую кашу, якая зьяўляецца сучаснай недацэнкай нацыянальна-колёніяльнага пытаньня, — марксысцкай схэме бальшавікоў. Вядома, што гэту паўменшавіцкую кашу падхапіў потым Троцкі і выкарыстаў яе, як прыладу змаганьня супроць ленінізму.

Такавы ўсім вядомыя памылкі левых с.-д. у Германіі.

Я ўжо не кажу аб іншых памылках германскіх левых, раскрытыхаваных у адпаведных артыкулах Леніна.

Не кажу таксама пра памылкі, дапушчаныя імі пры ацэнцы палітыкі бальшавікоў у перыод Кастрычніцкага перавароту.

Пра што гавораць гэтыя памылкі германскіх левых, узятых з гісторыі даваеннага перыяду, як не пра тое, што левыя с.-д., ня глядзячы на сваю лаявизну, ня вызваліліся яшчэ ад меншавіцкага багажу?

Вядома, у левых у Германіі былі ня толькі сур'ёзныя памылкі. Яны маюць за сабой таксама вялікія сур'ёзныя рэвалюцыйныя справы. Я маю на ўвазе цэлы рад іх заслуг і рэвалюцыйных выступленняў на пытаннях унутранай палітыкі і, у часнасьці, выбарчага змаганьня, на пытаннях парлямэнцкага і па-запарлямэнцкага змаганьня, аб агульнай забастоўцы, аб вайне, аб рэвалюцыі 1905 г. у Расіі і г. д.

Іменна таму і лічыліся з імі бальшавікі, як з левымі, і падтрымлівалі іх, штурхалі іх наперад. Але гэта не зніштажае і ня можа зніштожыць таго факту, што левыя с.-д. у Германіі разам з тым мелі за сабой цэлы рад сур'ёзнейшых палітычных і тэарэтычных памылак, што яны ня вызваліліся яшчэ ад меншавіцкага грузу і з прычыны гэтага для іх патрэбна была сур'ёзнейшая крытыка з боку бальшавікоў.

Судзіце цяпер самі, ці маглі Ленін і бальшавікі падтрымліваць левых с.-д. на Захадзе *бяз сур'ёзных асаворак, бяз сур'ёзнай крытыкі* іх памылак, ня здраджваючы інтарэсам рабочай клясы, ня здраджваючы інтарэсам рэвалюцыі, ня здраджваючы камунізму?

Ці ня ясна, што Слуцкі, папракаючы Леніна і бальшавікоў у тым, з поваду чаго ён павінен быў-бы іх вітаць, калі-б ён быў бальшавіком,—выкрывае сябе да канца, як паўменшавіка, як замаскаванага трацкіста?

Слуцкі робіць прадпалажэньне, што Ленін і бальшавікі ў сваёй ацэнцы левых на Захадзе выходзілі з сваіх фракцыйных меркаваньняў, што значыцца, рускія бальшавікі прыносілі ў афяру інтарэсам сваёй фракцыі вялікую справу міжнароднай рэвалюцыі. Бадай ці трэба даказваць, што ня можа быць нічога больш пошлага і агіднага за такое прадпалажэньне. Ня можа быць нічога больш пошлага, бо нават адчайныя пашлякі з меншавікоў пачынаюць разумець, што руская рэвалюцыя ня ёсьць прыватная справа рускіх, што яна, наадварот, зьяўляецца справай рабочай клясы ўсяго сьвету, справай сусьветнай пролетарскай рэвалюцыі. Ня можа быць нічога больш агіднага, бо нават профэсіянальныя паклёпнікі з II Інтэрнацыяналу пачынаюць разумець, што паслядоўны і да канца рэвалюцыйны інтэрнацыяналізм бальшавікоў зьяўляецца ўзорам пролетарскага інтэрнацыяналізму для рабочых усіх краёў.

Так, рускія бальшавікі высоўвалі на першы плян карэнныя пытаньні рускай рэвалюцыі, нахштальт пытаньняў аб партыі, аб адносінах марксыстаў да буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі, аб саюзе рабочай клясы і сялянства, аб гегемоніі пролетарыату, аб парлямэнцкім і па-запарлямэнцкім змаганьні, аб агульнай забастоўцы, аб перарастаньні буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі ў соцыялістычную, аб дыктатуры пролетарыату, аб імперыялізьме, аб самавызначэньні нацый, аб вызваленьні руху прыгнечаных нацый і колёній, аб палітыцы падтрыманьня гэтага руху і да т. п. Яны высоўвалі гэтыя пытаньні, як спробны камень, на якім яны правяралі рэвалюцыйную вытрыманасьць левых с.-д. на Захадзе. Ці мелі яны на гэта права? Так, мелі. Ня толькі мелі, але павінны былі паступаць такім спосабам. Яны павінны былі паступаць такім спосабам, бо ўсе гэтыя пытаньні

былі разам з тым карэннымі пытаннямі сусветнай рэвалюцыі, задачам якой падпарадкавалі бальшавікі сваю політыку, сваю тактыку. Яны павінны былі паступаць такім спосабам, бо толькі на такіх пытаннях можна было правяраць па-сапраўднаму рэвалюцыйнасьць тых ці іншых групавак II Інтэрнацыяналу. Паўстае пытаньне, у чым-жа тут „фракцыйнасьць“ рускіх бальшавікоў і прычым тут „фракцыйныя“ меркаваньні?

Ленін яшчэ ў 1902 годзе пісаў у сваёй брошюры „Што рабіць“?, што „Гісторыя паставіла перад намі бліжэйшую задачу, якая зьяўляецца найбольш рэвалюцыйнай з усіх бліжэйшых задач пролетарыату, якога-б там ні было краю“, што „азыццяўленьне гэтай задачы, зруйнаваньне самай магутнай апоры ня толькі эўрапейскай, але таксама і азіяцкай рэакцыі зрабіла-б рускі пролетарыят авангардам міжнароднага рэвалюцыйнага пролетарыату“. З часу выхаду ў сьвет брошюры „Што рабіць“? прайшло 30 гадоў. Ніхто ня сьмее адмаўляць, што падзеі за гэты пэрыод дасканалы пацвердзілі словы Леніна. Але ці не вынікае з гэтага, што руская рэвалюцыя была (і застаецца) вузлавым пунктам сусветнай рэвалюцыі, што карэнныя пытаньні рускай рэвалюцыі зьяўляліся разам з тым (і зьяўляюцца цяпер) карэннымі пытаннямі сусветнай рэвалюцыі?

Ці ня ясна, што толькі на такіх карэнных пытаннях можна было правяраць па-сапраўднаму рэвалюцыйных левых с.-д. на Захадзе?

Ці ня ясна, што людзі, разглядаючыя гэтыя пытаньні, як пытаньні „фракцыйныя“,—выкрываюць сябе да канца, як пашлякоў, перараджэнцаў?

3) Случкі сьцьвярджае, што ня знойдзена яшчэ выстарчальнай колькасьці офіцыйных докумэнтаў, якія сьведчаць аб рашучым і непрымірным змаганьні Леніна (бальшавікоў) супроць цэнтрызму. Гэтым бюрократычным тэзісам оперуе ён, як пераканальным аргумэнтам на карысьць таго палажэньня, што Ленін (бальшавікі), значыцца, недаацэньваў небясьпекі цэнтрызму ў II Інтэрнацыянале. Выбяраецца дускасаваць супроць гэтай бязглузьдзіцы, супроць гэтага жульніцкага кручкатворства. Але што тут уласна дыскусійнага? Хіба ня ясна і так, што гутаркамі аб докумэнтах Случкі стараецца прыкрыць убоства і фальш сваёй так званай установак?

Случкі лічыць існуючыя партыйныя докумэнты невыстарчальнымі. Чаму, на якой падставе? Хіба ўсім вядомых докумэнтаў па лініі II Інтэрнацыяналу, таксама як і па лініі ўнутрыпартыйнага змаганьня ў Расійскай соцыял-дэмакратыі невыстарчальна для таго, каб з усёй яснасьцю дэманстраваць рэвалюцыйную непрымірмасць Леніна і бальшавікоў у іх змаганьні супроць опартуністаў і цэнтрыстаў? Ці знаёмы наогул Случкі з гэтымі докумэнтамі? Якія яму патрэбны яшчэ докумэнты?

Дапусьцім, што апрача ўжо вядомых докумэнтаў будзе знойдзена куча другіх докумэнтаў у відзе, скажам, рэзольцый бальшавікоў, лішні раз трактуючых аб неабходнасьці зьніштажэньня цэнтрызму. Ці значыць гэта, што найўнасьці толькі папярowych докумэнтаў даволі для таго, каб дэманстраваць сапраўдную рэвалюцыйнасьць і сапраўдную непрымірмасць бальшавікоў у адносінах да цэнтрызму? Хто-ж, апрача безнадзейных бюрократаў, можа пакладацца на адны толькі папярowych докумэнты? Хто-ж, апрача архіўных крыс, не разумее, што партыі і лідэраў трэба правяраць па іх справах, перш за ўсё, а ня толькі па іх дэкларацыях? Гісторыя ведае ня мала соцыя-

лістаў, якія з гатоўнасцю падпісвалі любыя рэвалюцыйныя рэзолюцыі каб адпісацца ад назольных крытыкаў. Але гэта яшчэ ня значыць, што яны *праводзілі ў жыццё* гэтыя рэзолюцыі. Гісторыя ведае, далей, ня мала соцыялістаў, якія з пенай ля роту патрабавалі ад рабочых партый *іншых* краёў самых, якія толькі ёсць, рэвалюцыйных дзействаў. Але гэта яшчэ ня значыць, што яны *не пасавалі ў сваёй уласнай партыі* або ў сваім уласным краі перад *сваімі* опартуністамі, перад *сваёй* буржуазіяй. Ці не таму вучыў нас Ленін правяраць рэвалюцыйныя партыі, плыні, лідэраў не па іх дэкларацыях і рэзолюцыях, а па іх *справах*.

Ці ня ясна, што, калі Слуцкі сапраўды хацеў праверыць непрымірымасць Леніна і бальшавікоў у іх адносінах да цэнтрызму, ён павінен быў зрабіць *асновай* свайго артыкулу не паасобныя доказы і два-тры асабістых пісьма, а праверку бальшавікоў па іх *справах*, па іх *гісторыі*, па іх *дзействах*? Хіба ў нас, у Расійскай соцыял-дэмакратыі, ня было опартуністаў, цэнтрыстаў? Хіба бальшавікі не вялі рашучае непрымірмае змаганьне з усімі гэтымі плынямі? Хіба гэтыя плыні ня былі звязаны і ідэйна і арганізацыйна з опартуністамі і цэнтрыстамі на Захадзе? Хіба бальшавікі не разграмілі опартуністаў і цэнтрыстаў, так як не граміла іх ні адна левая група ў сьвеце? Як можна гаварыць пасля ўсяго гэтага, што Ленін і бальшавікі недаацэньвалі небяспекі цэнтрызму? Чаму Слуцкі грэбліва аднісся да гэтых фактаў, маючых рашаючае значэнне для характарыстыкі бальшавікоў? Чаму ён ня выкарыстаў найбольш надзейны метод праверкі Леніна і бальшавікоў па іх *справах*, па іх *дзействах*? Чаму ён аддаў перавагу менш надзейнаму методу капання ў выпадкова падобраных паперах?

Таму што ўжываньне больш надзейнага методу праверкі бальшавікоў па іх *справах* адразу перавярнула-б лагаты дном усю ўстаноўку Слуцкага.

Таму што праверка бальшавікоў па іх *справах* паказала-б, што бальшавікі звязуюцца *адзінай* у сьвеце рэвалюцыйнай арганізацыяй, якая разграміла да канца опартуністаў і цэнтрыстаў і выгнала іх вом з партыі.

Таму што зьвярненьне да сапраўдных спраў і сапраўднай гісторыі бальшавікоў паказала-б, што настаўнікі Слуцкага—трацкісты—былі *галоўнай і асноўнай* групай, насаджаўшай у Расіі цэнтрызм і стварыўшай для гэтага спецыяльную арганізацыю, як асяродак цэнтрызму, у выглядзе жнівеньскага блёку.

Таму што праверка бальшавікоў па іх *справах* канчаткова раскрыла-б Слуцкага, як фальсыфікатара гісторыі нашай партыі, прабуючага прыкрыць цэнтрызм трацкізму даваеннага перыяду паклёпніцкімі абвінавачаньнямі Леніна і бальшавікоў у недаацэнцы небяспекі цэнтрызму.

Вось як стаіць справа, таварышы рэдактары, са Слуцкім і яго артыкулам.

Вы бачыце, што рэдакцыя зрабіла памылку, запустыціўшы дыскусію з фальсыфікатарам гісторыі нашай партыі.

Што магло штурхнуць рэдакцыю на гэты няправільны шлях? Я думаю, што на гэты шлях штурхнуў яе гнілы лібэралізм, які мае цяпер сярод адной часткі бальшавікоў некаторае пашырэнне. Некаторыя бальшавікі думаюць, што трацкізм ёсць фракцыя камунізму, якая, праўда, памыляецца, робіць ня мала глупстваў, часамі нават антысавецкая, але ўсё-ж фракцыя камунізму. Адгэтуль нултоўрэка

лібералізм у адносінах трацкістаў і трацкісцка-мыслячых людзей. Бадай ці трэба даказваць, што такі погляд на трацкізм зьяўляецца глыбока памылковым і шкодным. У сапраўднасьці-ж трацкізм даўно ўжо перастаў быць фракцыяй камунізму. У сапраўднасьці трацкізм ёсьць перадавы атрад контррэволюцыйнай буржуазіі, якая вядзе змаганьне супроць камунізму, супроць савецкай улады, супроць будаўніцтва соцыялізму ў СССР.

Хто даў контррэволюцыйнай буржуазіі духоўную зброю супроць бальшавізму ў відзе тэзісу аб немагчымасьці пабудовы соцыялізму ў нашым краі, у відзе тэзісу аб нямінучасьці перараджэньня бальшавікоў і да т. п.? Гэту зброю даў ёй трацкізм. Нельга лічыць выпадковасьцю той факт, што ўсе антысавецкія групоўкі СССР у сваіх спробах абгрунтаваць няўнікнёнасьць змаганьня з савецкай уладай, спасылаліся на вядомы тэзіс трацкізму аб немагчымасьці пабудовы соцыялізму ў нашым краі, аб няўнікнёнасьці перараджэньня савецкай улады, аб імавернасьці звароту да капіталізму.

Хто даў контррэволюцыйнай буржуазіі ў СССР тактычную зброю ў відзе спроб адкрытых выступленьняў супроць савецкай улады? Гэту зброю далі ёй трацкісты, прабаваўшыя ўстроіць антысавецкія дэманстрацыі ў Маскве і Ленінградзе 7-га лістапада 1927 году. Гэта факт, што антысавецкія выступленьні трацкістаў паднялі дух у буржуазіі і разьвязалі шкодніцкую работу буржуазных спэцыялістаў.

Хто даў контррэволюцыйнай буржуазіі арганізатыўную зброю ў відзе спроб устройства падпольных антысавецкіх арганізацый? Гэту зброю далі ёй трацкісты, арганізаваўшыя сваю ўласную антыбальшавіцкую нелегальную групу. Гэта факт, што падпольная антысавецкая работа трацкістаў палегчыла арганізацыйнае аформленьне антысавецкіх групавак у СССР.

Трацкізм ёсьць перадавы атрад контррэволюцыйнай буржуазіі.

Вось чаму лібералізм у адносінах трацкізму, хоць-бы і разьбітага і замаскаванага, ёсьць галавацалства, якое мяжуе з праступленьнем, здрадай рабочай клясе.

Вось чаму спробы некаторых „літаратараў“ і „гісторыкаў“ працягнуць контрабандай у нашу літаратуру замаскаваны трацкісцкі хлам павінны сустраць з боку бальшавікоў рашучы адпор.

Вось чаму нельга дапускаць літаратурную дыскусію з трацкісцкімі контрабандыстамі.

Мне здаецца, што „гісторыкі“ і „літаратары“ з разраду трацкісцкіх контрабандыстаў стараюцца праводзіць сваю контрабандную работу пакуль што па дзвюх лініях.

Па-першае, яны стараюцца даказаць, што Ленін у пэрыод перадавайной недаацэньваў небясьпекі цэнтрызму, пры гэтым пакідаецца неспрактыкаванаму чытачу дагадвацца, што Ленін, стала быць, ня быў яшчэ тады сапраўдным рэволюцыянерам, што ён стаў такім толькі пасля вайны, пасля таго, як „пераўзброіўся“ пры падмазоце Троцкага. Тыповым прадстаўніком такога роду контрабандыстаў можна лічыць Слуцкага. Мы бачылі вышэй, што Слуцкі і кампанія ня варты таго, каб доўга вазіцца з імі.

Па-другое, яны стараюцца даказаць, што Ленін не разумеў неабходнасьці перарастаньня буржуазна-дэмакратычнай рэволюцыі ў рэволюцыю соцыялістычную, пры гэтым пакідаецца неспрактыкаванаму чытачу дагадвацца, што Ленін, значыцца, ня быў яшчэ тады сапраўдным бальшавіком, што ён зразумеў неабходнасьць такога перарастаньня толькі пасля вайны, пасля таго, як ён „пераўзброіўся“

пры дапамозе Троцкага. Типовым прадстаўніком такога роду контрабандыстаў можна лічыць Валасевіча, аўтара „Курса истории ВКП(б)“. Праўда, Ленін яшчэ ў 1905 годзе пісаў, што „ад рэволюцыі дэмакратычнай мы зараз-жа пачнем пераходзіць і якраз у меру нашай сілы, сілы сьвядомага і арганізаванага пролетарыяту, пачнем пераходзіць да соцыялістычнай рэволюцыі“, што „мы стаім за бесперапынную рэволюцыю“, што „мы ня спынімся на паўдарозе“. Праўда, фактаў і документаў аналёгічнага парадку можна было-б знайсці ў творах Леніна безліч. Але якое дзела Валасевічам да фактаў з жыцця і дзейнасці Леніна? Валасевічы пішуць для таго, каб, падфарбаваўшыся пад бальшавіцкі колер, працягнуць сваю антыленінскую контрабанду, узявесьці паклёп на бальшавікоў і сфальсыфікаваць гісторыю бальшавіцкай партыі.

Вы бачыце, што Валасевічы варты Слуцкіх.

Такавы „шляхі і ростані“ трацкісцкіх контрабандыстаў.

Самі разумеюць, што ня справа рэдакцыі палягчаць контрабандысцкую дзейнасць падобных „гісторыкаў“ і даваць ім дыскусійную трыбуну.

Задача рэдакцыі заключаецца, па-мойму, у тым, каб падняць пытанні гісторыі бальшавізму на належную вышыню, паставіць справу вывучэння гісторыі нашай партыі на навуковыя, бальшавіцкія рэйкі і завастрыць увагу супроць трацкісцкіх і ўсякіх іншых фальсыфікатаў гісторыі нашай партыі, сыстэматычна зрываючы з іх маскі.

Гэта тым больш неабходна, што нават некаторыя нашы гісторыкі, — я кажу аб гісторыках без кавычак, аб бальшавіцкіх гісторыках нашай партыі, — не свабодны ад памылак, льючых вадзі на млын Слуцкіх і Валасевічаў. Выключэннем не з'яўляецца тут, на жаль, і тав. Яраслаўскі, кніжкі якога па гісторыі УсеКП(б), не гледзячы на іх дадатныя бакі, маюць рад памылак прынцыповага і гістарычнага характару.

З ком. прывітаннем

І. СТАЛІН.

За бальшавіцкае вывучэнне гісторыі партыі

Прамова тав. Кагановіча Л. М., сказаная 1 сьнежня на сходзе, прысьвечаным 10-годзьдзю Інстытуту чырвонай профэсуры

1. Значэньне падрыхтоўкі марксысцкіх кадраў у нашай партыі

Таварышы, сёньня ў дзень дзесяцігадовага юбілею Інстытуту чырвонай профэсуры, вы заслугоўваеце, як стойкія байцы за генэральную лінію партыі—гарачага прывітаньня ад партыі, ад яе Цэнтральнага Камітэту (бурныя аплёдысмэнты).

Інстытуты чырвонай профэсуры робяцца перадавым атрадам растуцых новых тэорытычных кадраў партыі. Проблема кадраў, у тым ліку і тэорытычных кадраў, займала заўсёды важнейшае месца ў рабоце нашай партыі. На розных этапах рэволюцыі гэта проблема ставілася па-рознаму, але яна заўсёды ставілася як адна з важнейшых проблем у барацьбе партыі за зьнішчэньне клясаў, за камунізм.

Гэта тлумачыцца тым, што наша партыя заўсёды была варожа тэорыі самацёку, тэорыі стыхійнасьці ў рабочым руху, яна заўсёды змагалася за ўзмацненьне ролі авангарду ў рэволюцыйным руху і за сыстэматычную маркса-ленінскую падрыхтоўку кадраў у гэтым авангардзе. Пачынаючы з „Что делать“ Леніна і канчаючы самым апошнім пэрыодам, калі наша партыя—адзіная ў сьвеце—стаіць на чале найвялікшай пролетарскай, соцыялістычнай дзяржавы, яна заўсёды арганізоўвала перадавыя рабочыя кадры, заўсёды ўзьнімала сьвежыя пласты новых сотняў і тысяч кіраўнікоў з радю рабочае клясы.

Дзёве лічбы з гісторыі разьвіцьця ІКП зьяўляюцца яскравай ілюстрацыяй гэтага становішча. Шэсьць чалавек рабочых было ў Інстытуце чырвонай профэсуры ў пачатку яго арганізацыі ў 1921 г.—ўсяго 6 чалавек, што складала 6 проц. слухачоў.

А цяпер? Зараз мы маем 1.022 рабочых—60 проц. у Інстытутах чырвонай профэсуры (доўгія аплёдысмэнты).

Наша партыя, як ніякая іншая, на працягу ўсёй сваёй гісторыі, ідучы па тэорыі Маркса—Энгельса—Леніна, умела дыялектычна спалучаць, канкрэтна ўвязваць у адно тэорыю і практыку рэволюцыйнага руху. Тав. Сталін у сваёй кнізе аб „Асновах ланінізму“ яскрава ахарактарызаваў значэньне маркса-ленінскай тэорыі.

„Тэорыя,—гаворыць Сталін,—ёсьць вопыт руху ўсіх краін, узяты ў яго агульным выглядзе. Зразумела, тэорыя робіцца беспрадметнай, калі яна ня звязваецца з рэволюцыйнай практыкай, таксама, як і практыка робіцца сыляпой, калі яна не асьвятляе сабе дарогу рэволюцыйнай тэорыяй. Але тэорыя можа ператварыцца ў найвялікшую сілу рабочага руху, калі яна складаецца ў непарыўнай сувязі з рэволюцыйнай практыкай, бо яна, і толькі яна, можа даць руху ўпэўненасьць, сілу орыентоўкі і разуменьне ўнутранай сувязі акружаючых падзей, бо яна, і толькі яна, можа дапамагчы практыцы зразумець ня толькі

тое, як і куды рухаюцца класы ў сучасным, але і тое, як і куды павінны рушыцца яны ў бліжэйшым будучым" (Сталін—„Вопросы Ленинизма", стар. 20).

Тэорытычная падрыхтоўка нашых кадраў заўсёды была насычана актуальным політычным зместам. Возьмем прыклад старой більшавіцкай школы, арганізаванай Леніным у Лонжумо, і параўнаем вопыт гэтай школы з другой школай, арганізаванай на в. Капры Багданавым—адзавістам. Дзёве школы—дзёве праграмы, два розных падыходы да падрыхтоўкі кадраў. Калі ў школе на в. Капры ў Багданава асоба віднае месца займалі: гісторыя грамадзкіх свецтапоглядаў, гісторыя мастацтваў, гісторыя рускай літаратуры, царква і дзяржава ў Расіі, дык у школе Леніна ў праграме былі: аграрнае пытаньне, тэорыя і практыка соцыялізму, рабочае законодаўства. Калі там гісторыя мастацтваў, дык тут тэорыя і практыка соцыялізму, калі там гісторыя рускай літаратуры, дык тут гісторыя РСДРП, калі там царква і дзяржава ў Расіі, дык тут рабочае законодаўства.

Пры параўнанні гэтых праграм мы ясна бачым, што більшавікі, Ленін, умелі ставіць і ставілі асноўныя пытаньні рэвалюцыі ў непарыўнай сувязі тэорыі і практыкі. Невыпадкова таму, што з школы Леніна вышла некалькі членаў ЦК і ЦКК.

ІКП зьяўляецца і павінен зьяўляцца прадаўжэньнем, далейшым разьвіцьцём работы нашай партыі па падрыхтоўцы кадраў—байцоў за маркса-ленінскую, більшавіцкую тэорыю. Гэта, зразумела, ня значыць, што можна паручыцца, што ўсе ІКПісты будуць членамі ЦК і ЦКК (Сьмех).

ІКП склаўся спачатку як школа для падрыхтоўкі выкладчыкаў. Па меры росту задач нашай партыі і соцыялістычнага будаўніцтва зьмяняўся і характар падрыхтоўкі кадраў. Успомніце пэрыод 1921 г. Гэта быў пэрыод увядзеньня нэп'у, гэта быў пэрыод ажыўленьня старой буржуазнай профэсуры ў нашых унівэрсытэтах. Значная частка гэтай буржуазнай профэсуры ў унівэрсытэтах была тады даволі злосна настроена і дзейнічала—тэорытычна і практычна—супроць нас. Яна—у найбольш політычна актыўнай частцы сваёй—прапаведвала зьмена-вехаўскія тэорыі і падрыхтоўвала ідэолёгію і практыку шкодніцтва.

Вучоба пашыралася, агульны разварот культуры патрабаваў, перш за ўсё, стварэньня сваіх, більшавіцкіх кадраў выкладчыкаў, бо кадр у 10-20 выкладчыкаў більшавікоў ужо не задавальняў нашу партыю: партыя стаяла ва ўладзе і кіравала вялізарнай пролетарскай дзяржавай.

У далейшым, па меры разгортваньня размаху і тэмпаў соцыялістычнага будаўніцтва, ускладненьне задач на ўсіх франтах соцыялістычнай будоўлі, ІКП пачаў падрыхтоўваць ужо кадры і для соцыялістычнай гаспадаркі, для дзяржаўнага апарату. Неабходнасьць у гэтых кадрах асабліва востра сказалася ў пэрыод шкодніцтва, у пэрыод абвостранай клясавай барацьбы, калі ў дзяржапарале сядзелі шкоднікі, а правыя ўхілісты не хацелі—ды і не маглі па самай сутнасьці сваіх установак—змаганьня з імі. Ужо ў пэрыод шахцінскай справы т. Ста-лін з усёй вострасьцю паставіў пытаньне аб падрыхтоўцы новых кадраў.

На сёнешні дзень мы, бязумоўна, маем дасягненьні ў гэтай галіне. Мы арганізавалі вырашэньне праблемы кадраў па сутнасьці, па-дзяржаўнаму, у шырокім маштабе. У нас—сотні тысяч і мільёны людзей рыхтуюцца ў ВТНУ, ВНУ, тэхнікумах. Мы ўжо зараз маем некаторыя ўстановы, дзе большая частка спэцыялістаў—гэта камуністы. Вазьміце,

напрыклад, Наркамзем, там амаль палова спецыялістаў—комуністы: з 260 спецыялістаў—126 комуністаў. Аднак, мы не павінны захапляцца дасягненнямі. Мы павінны ўпарта і настойліва ажыццяўляць задачу, пастаўленую ў шасці ўказаннях т. Сталіна. Побач з умелым скарыстаннем лепшых старых спецыялістаў мы павінны сыстэматычна, з дня ў дзень працаваць над папярэньнем старых кадраў новымі кадрамі, старога пакаленьня—новым пакаленьнем нашых пролетарскіх спецыялістаў.

Па лініі ІКП трэба таксама падрыхтоўваць будаўнікоў і працаўнікоў пролетарскай дзяржавы побач з падрыхтоўкай выхавальнікаў-выкладчыкаў.

Роля выкладчыка-выхавальніка вялізарна. Мы павінны па-бальшавіцку змагацца за падвышэньне якасці нашай вучобы. І тут роля выкладчыка асабліва вялікая. Ленін у лісьце да слухачоў школы на в. Капры з асаблівай рэзкасцю падкрэсьліў значэньне ролі выкладчыкаў.

Ён пісаў: „ва ўсякай школе самае важнае—ідэйна-політычны кірунак лекцый. Чым вызначаецца гэты кірунак? Поўнасьцю і выключна складам лектароў. Вы вельмі добра разумеете, таварышы, што ўсякі „контроль“, усякае „кіраўніцтва“, усякія „праграмы“, „статуты“ і інш., усё гэта—гук пусты ў адносінах да складу лектароў. Ніякі контроль, ніякія праграмы абсалютна ня ў стане зьмяніць таго кірунку заняткаў, які вызначаецца складам лектароў. І ніколі і нідзе ў сьвеце, ні адзіная паважаючая сябе арганізацыя, фракцыя ці група ня возьмецца падзяліць адказнасьць за школу, кірунак якой ужо перадвызначаны складам лектароў, калі гэты кірунак варожы“ (т. XIV, стар. 118—119). Ленін піша гэта супроць складу лектароў, які быў там на в. Капры, але гэта не паслабляе, а ўзмацняе значэньне гэтага ліста для сёнешняга дня.

Некаторыя думаюць, што досыць напісаць кніжку,—а ў нас часта кніжкі пішуцца няправільна,—досыць напісаць праграму, ці, як зараз асабліва модна выказвацца, „мэтодраспрацоўку“ для таго, каб забясьпечыць накіраваньне выкладаньня. Гэта глыбокая памылка. Вось чаму, таварышы, мы павінны з усёй рэзкасцю падкрэсьліць неабходнасьць далейшага пашырэння работы па марксысцкай падрыхтоўцы выкладчыкаў, далейшага разгортваньня барацьбы за якасьць выкладаньня.

II. Тэорыя і практыка ў справе падрыхтоўкі кадраў. Барацьба за партыйнасьць вучобы

Вучобу неабходна звязаць з практычнай работай. Мы павінны ўсямерна пашыраць і паляпшаць вытворчую практыку: мы павінны падрыхтоўку кадраў, асабліва ў ІКП увязаць з работай дзяржаўнага, савецкага і партыйнага апарату, з гаспадарчымі органамі, з практычнай работай у наркаматах.

І гэта трэба рабіць па лініі ўсіх ІКП, па лініі ўсіх аддзяленьняў (транспартнага, плянавага, аграрнага і г. д.). Нельга думаць, што можна ў ІКП добра навучыць спецыяліста аграрнаму пытаньню, калі гэты спецыяліст ня звязаны шчыльнейшым чынам з практыкай будаўніцтва савгасаў і колгасаў, калі ён ня ўмее прыкласьці сваіх ведаў, свайго ўменьня да таго, каб абагуліць багацейшы вопыт практыкі, аналізаваць і абагульваць гэты вопыт, глыбока па-ленінску разумець дыялектыку сапраўднасьці.

Нідзе ў свеце няма такога вопытнага поля, няма такой лябараторыі, дзе вучань мог-бы правяраць свае веды на практыцы, як у нашай краіне.

Кожны ІКПіст, кожны вучань павінен умець абагульваць практыку, узнімаць практыку да роўню тэорыі, а тэорыю аснашчаць, абагачаць практыкай жыцця. Вось прыклад. Абгаварваючы пытанні труднасцяў з транспортам, мы нашчупалі ў мінулым годзе абязьлічку: мы ўстанавілі, што галоўнае зло—у абязьлічцы паравоза. Былі ўжыты меры, пачалася барацьба за спараную язду, і палепшылі справу.

Здавалася-б калі партыя змагаецца за вырашэнне праблемы транспарту, дык нашы навуковыя кадры, Комакадэмія і ІКП павінны былі-б пайсці па пракладзеных сцэжках і шукаць, чым дапамагчы партыі далей у аднаўленьні транспарту. Праз паўгода партыя, яе кіруючыя органы напаткалі другое зло—абязьлічку вагонаў. А калі-б навуковыя прадаўнікі, навуковыя кадры і ў прыватнасці транспартная секцыя ІКП, калі-б яна пачала вывучаць вопыт барацьбы за аднаўленьне паравозу, шукаць, абагульваць практыку транспарту, яна-б напэўна, будучы вольнай ад іншых бягучых спраў, яна напэўна магла-б сваёчасова нашчупаць гэту абязьлічку вагонаў.

Гэта ёсць адна з найбольш важных формаў вучобы. Толькі так можна арганізаваць сапраўдную вучобу.

ІКПіст павінен спецыялізавацца ў сваёй галіне, але кожны ІКПіст—партыец, большавік, марксыст-ленінец; і мы ня можам рабіць так: вось рыхтуецца эканоміст—ён павінен выключна займацца эканомікай, вось рыхтуецца філёзоф—яго лёс толькі філёзофстваць і г. д. Мы змагаемся супроць гэткай „спецыялізацыі“.

На справе існуюць непарыўныя складаныя часткі адзінай марксысцка-ленінскай вучобы. Зразумела, спецыялізацыя ёсць і яна патрэбна. У кожным інстытуце патрэбна ўстанавіць асноўнае, ад чаго трэба адпраўляцца, галоўнае, чым трэба займацца ў пераважнасці. Але нельга даводзіць спецыялізацыю да абсурду. Нельга забываць, што ўсе гэтыя спецыяльнасці знаходзяцца ў жыцці ва ўзаемадзеянні, усе яны непарыўна паміж сабою звязаны.

Партыя патрабуе канкрэтнага падыходу, выразнай, метаімяна-насці ў тэорытычнай рабоце. Праводзячы барацьбу з разрывам паміж практыкай і тэорыяй, барацьбу на два фронты—з дзяляцтвам, вузкім практыцызмам, з аднаго боку, са схолястыкай, формалізмам—з другога, партыя патрабуе ад тэорытычных кадраў паглыбленага вывучэння маркса-ленінскай тэорыі і тактыкі і шчыльнай увязкі практыкі з тэорыяй, увязкі тэорытычнай вучобы з усім вопытам і задачамі соцыялістычнага будаўніцтва.

Рыхтуючыся да ролі кіраўнікоў-выхавальнікаў, ІКПісты павінны саміх сябе выходзіць. Будучы кіраўніком, выхавальнікам іншых, ты не гарантаваны ад таго, што сам ты можаш дапусціць памылкі. Значыцца, ІКПісты павінны сістэматычна займацца самакрытыкай. Трэба сказаць што апошнія гады на нашым камуністычным навуковым фронце зьяўляюцца гадамі разгорнутай паглыбленай самакрытыкі ўнутры нашых радоў.

На навуковым фронце быў выкрыты рад шкодных „сystэм“ і „сystэмак“, рад буйных політычных і грубых прынцыповых памылак. Рубіншчына ў політычнай эканоміцы, меншавіцтвующы ідэалізм і механізм—у філёзофіі: рад памылак у галіне права і дзяржавы і нарэшце розныя шкодныя „тэорыйкі“ ў галіне літаратуры (пераверзеў-

шчына). Усюды выкрыўся буржуазны і дробнабуржуазны ўплыў на гэтых тэарэтычных франтах.

Можна проста сказаць, што гromаншчына—у Дзяржплане і рубіншчына—у эканамічнай навуцы звязаны паміж сабой. Адзін прабаваў змяшчаць карты ў складаванні плянаў, а другі імкнуўся адцягнуць увагу нашых камуністаў-эканамістаў ад практыкі соцыялістычнага будаўніцтва, захапіць іх абстрактнымі спрэчкамі аб формулах з надворнага выгляду прадцам-бы марксысцкіх, а на самай справе антымарксысцкіх, антыленінскіх.

Адрыў эканомікі ад політыкі ёсць характарнейшая рыса буржуазных тэорэтыкаў і іх соцыял-фашысцкіх лёкаў.

Напрыклад, Кауцкі, даўно выкрыты як вораг марксызму, у апошняй сваёй кніжцы „Матэрыялістычнае разуменьне гісторыі (II том, стар. 578)—(выданай, да рэчы сказаць, нашым выдавецтвам вельмі дрэнна, без прадмовы, без крытыкі), піша: „Як магчыма такое становішча, што 2 ўзаемна процілеглыя класы адначасова ўзмацняліся ня толькі абсалютна, але і адносна? Гэта здаваная супярэчнасць развязваецца тым, што гэтыя абедзве класы пастаянна ўзмацняюцца ў дзвюх зусім розных галінах. Сілы капіталістаў бязупынна растуць у галіне эканомікі, а сілы пролетарыяту—у галіне політыкі“ (Сьмех).

Троцкі ў пропаведзі гэтай буржуазнай тэорыі не адстае ад Кауцкага. У кніжцы („Пэрманэнтная рэвалюцыя“, стар. 141) ён піша, што „краіна можа „дасьпець“ для дыктатуры пролетарыяту, зусім не дасьпеўшы ня толькі для самастойнай пабудовы соцыялізму, але і для шырокіх мер соцыялізацыі“. Іншымі словамі, у політыцы—пролетарыят, а ў эканоміцы—буржуазія.

Вось як на глебе барацьбы з маркса-ленінскім адзінствам эканомікі і політыкі атрымалася поўнае адзінства... поглядаў Кауцкага і Троцкага.

У гісторыі барацьбы нашай партыі з рознымі скажэннямі, зухілам мы сутыкаемся з падобнага роду спробамі разрыву эканомікі і політыкі.

Вазьмеце эканомізм. У чым сутнасьць яго памылак? Пракланеньне перад стыхійнасьцю, ігнараваньне політычнай надбудоўкі, яе абаротнага ўздзеяньня на эканоміку. Гэта было даўно. Але возьмем правы ўхіл? Сутнасьць яго памылак—адмаўленьне рэвалюцыйнай ператвараючай ролі пролетарскай дыктатуры, стаўка на самацёк. Там—у эканамістаў, і тут—у правых у аснове разрыву політыкі і эканомікі, супроцьпастаўленьне іх.

Вазьмеце далей дыскусію аб профсаюзах і вы ўбачыце, што сутнасьць памылак супраціўнікаў Леніна заключалася ў неразуменьні дыялектычнага адзінства эканомікі і політыкі або, як сказаў Ленін, у „забвеньні марксызму, якое выразілася ў тэарэтычна няверным, эклектычным азначэньні адносінаў політыкі да эканомікі“ (XXVI, стар. 127).

Вось чаму мы павінны ў ІКП і на ўсіх навуковых франтах больш пранізаць вучобу партыйнасьцю, навучыцца кіраваць па-новаму, умець у кожным тэарэтычным тэзісе знайсці прыстасаваньне яго да вострых, палкіх пытанняў сёнешняга дня, разумець адзінства процілегласьцяў у сапраўднасьці.

А што значыць, разумець адзінства процілегласьцяў у перакладзе на звычайную нашу політычную партыйную мову? Разумець адзінства процілегласьцяў у сапраўднасьці, гэта значыць не баяцца труднасьцяў! Гэта значыць не баяцца тых супярэчнасьцяў жыцця, якія на нашым шляху ўзьнікаюць, а перамагаць іх з бальшавіцкай энэргіяй і настой-

лівасьцю. Гэта азначае, што нашы труднасці зьяўляюцца такімі труднасцямі, якія самі змяшчаюць у сабе магчымасць іх перамаганьня. Гэта значыць, што адрозьніваючая рыса нашых труднасцяў зьяўляецца ў тым, што яны самі даюць нам базу для іх перамаганьня" (Сталін. Політсправаздача ЦК на XVI зьездзе ЎсёКП(б)).

Трэба гэтую магчымасць ператварыць у сапраўднасць, трэба, мобілізуючы ўсе духоўныя сілы, волю да перамогі, дэмагчы гэтай аб'ектыўнай магчымасці хутчэй і лепш увасобіцца ў сапраўднасць. Трэба па-бальшавіцку падыходзіць да вучобы і здолець узяць ад Гегеля, напрыклад, тое, што патрэбна для нас, для нашай барацьбы. Асабліва трэба па-бальшавіцку, па-ленінску падыйсці да гісторыі мінулага, да гісторыі ўчарайшага дня і падыйсці так, каб гісторыю гэтага ўчарайшага дня ўвязаць з генэральнай лініяй партыі, з тымі вялізарнымі новымі задачамі, якія стаяць перад намі сёння, якія будуць яшчэ стаяць заўтра.

У гэтым сутнасць партыйнасці ў вучобе, у гэтым сэнс маркса-ленінскага выхавання, за гэта трэба па-бальшавіцку змагацца.

III. Марксысцка-ленінскае выхаваньне і гісторыя партыі

1. Трацкісцкая контрабанда ў гісторыі партыі

Зараз мы стаім з вамі перад новымі задачамі. Тав. Сталін ускрыў найшкоднейшыя скажэнні і грубейшыя памылкі ў аднэй з сур'ёзнейшых галін—у галіне гісторыі нашай бальшавіцкай партыі. Сваім лістом тав. Сталін узяў пытанні гісторыі партыі, задачы яе вывучэння па аграмадную вышыню. Гісторыя нашай партыі ёсць гісторыя незамірымай барацьбы з ухіламі ад паслядоўных, рэволюцыйных марксысцка-ленінскіх пазыцый.

Наша партыя гіганцкі вырасла. Яна вырасла ў бязьлітаснай і рашучай барацьбе з ухіламі, са скажэннямі марксызму-ленінізму. За апошнія дзесяцігоддзье гэтыя спрэчкі ішлі па асноўным пытаньням політыкі партыі, па галоўным пытаньням практыкі соцыялістычнага будаўніцтва. Спрэчкі аб бегучай політыцы і практыцы заўсёды былі спрэчкамі глыбока тэарэтычнымі. Сваім выходным пунктам яны мелі заўсёды тэарэтычныя рознагалосці. У аснове практычных памылак ляжалі скажэнні маркса-ленінскай тэорыі.

Барацьба за маркса-ленінскае выхаваньне зьяўляецца выключна важнай, вельмі вострай зараз менавіта таму, што мы ў нашай партыі маем больш двух з паловаю мільёнаў членаў; прычым з іх каля 1 з палов.—2 мільёнаў члавек з 3-4-5-гадовым стажам; мы маем затым 5 з палов. мільёнаў членаў комсамолу. Як бачыце, справа ідзе аб мільёнах. Але тут і колькасць і якасць, бо справа ідзе аб членах самай рэволюцыйнай, тэарэтычна самай паслядоўнай і дысцыплінаванай партыі ў сусветнай гісторыі.

Як выхаваць гэтыя мільёны маладога пакаленьня? Як выхаваць з іх устойлівых і вопытных ленінцаў?

Мы шырока ставім праблему маркса-ленінскага выхавання членаў партыі. Як трэба па-бальшавіцку ставіць гэтую праблему? Трэба ставіць яе ня з пункту погляду школьна-педагагічнага, не формальна і не схематычна, а па-рэволюцыйнаму, па-бальшавіцку. Да гісторыі нашай партыі часта падыходзяць формальна, больш або менш добрасумленна выкладаюць хронолёгію, вырываюць паасобныя факты, апісваюць больш або менш верна асобныя падзеі, але сувязі паміж

гэтымі фактамі і падзеямі ня ўскрываюць. Патрэбна дыялектычнае вывучэнне гісторыі партыі, патрэбна разуменне законамернасцяў развіцця, патрэбна, далей, завастрэнне ўвагі на галоўных і асноўных пытаннях, на рашаючых этапах нашай рэвалюцыі.

Мы павінны выходзіць членаў партыі, комсамолу, мы павінны ўздымаць новыя і новыя пласты рабочай класы, выходзіць іх на вывучэнні гісторыі нашай бальшавіцкай партыі. А гэта гісторыя ня ёсць, як гэта думаюць многія гісторыкі-схематыкі, гісторыя беззваротна прашоўшага мінулага, кануўшага ў невядомае ўчарайшага дня. Уся наша гісторыя ёсць праграма, стратэгія і тактыка, арганізацыя героічнай барацьбы лепшых, перадавых элементаў нашай класы за перамогу дыктатуры пролетарыяту, за зьнішчэнне клас, за камунізм.

І калі наша краіна, якая лічылася раней самай адсталай краінай у свеце, калі наша краіна—адна шостая частка зямнога кулі—зараз зьяўляецца краінай сацыялізму, дык гэтым мы абавязаны бальшавіцкай праграме, тактыцы і арганізацыі пролетарыяту, праграме і кіраўніцтву нашай партыі. Гэтым мы абавязаны тэй самаадданай барацьбе, якую вялі лепшыя людзі на чале з Леніным на працягу дзесяткаў год супроць народнікаў, легальных марксыстаў, эканомістаў, меншавікоў, трацкістаў, правых і прымірэнчых элементаў у партыі. Вось чаму няма лепшага вопыту, няма лепшай зброі выхавання нашай моладзі ў духу марксызму-ленінізму, чым гісторыя нашай партыі.

Гэтым тлумачыцца той факт, што тав. Сталін з асаблівай вострастой рэагаваў на шкоднейшыя скажэнні і буйнейшыя памылкі, якія дапушчаны былі ў выкладанні гісторыі нашай партыі.

Ён выкрыў у сваім лісьце ў рэдакцыю часопісу „Пролетарская рэвалюцыя“ трацкісцка-паклёпніцкую спробу сказаць гісторыю нашай партыі, груба сказаць гісторыю ленінізму, узвесьці паклёп на Леніна і прадставіць справу перад шырокай партыйнай і комсамольскай грамадзкасцю такім чынам, што Ленін, бачыце, да рэвалюцыі ня быў бальшавіком.

Злачыннасць гора-гісторыкаў тыпу Слуцкага заключаецца ў імкненні паказаць справу так, што Ленін да рэвалюцыі недаацэньваў і, значыцца, не змагаўся па-сапраўднаму з цэнтрызмам у II-м Інтэрнацыянале і ў нямецкай сацыял-дэмакратыі, што, бачыце, Ленін і ленінізм слаба падтрымлівалі, а ў некаторых выпадках і не падтрымлівалі так званых левых сацыял-дэмакратаў у нямецкай сацыял-дэмакратычнай партыі, г. зн. Розу Люксембург і інш.

А адзін з іх—Міронаў, які скончыў ІКП, былы нам. дырэктар Акадэміі камуністычнага выхавання (вялікай акадэміі, дзе больш як дзве з паловай тысячы камуністаў), пісаў, што бальшавікі да вайны не выступалі супроць Каўцкага, таму што яны лічылі яго ортодоксальным марксыстам.

Ці трэба яшчэ абвяргаць гэтыя злосныя скажэнні і фальсыфікацыю гісторыі ленінізму?

Варта толькі ўдумацца ў гісторыю барацьбы Леніна з Мартавым, Аксельродам, Пляханавым, пачынаючы з 1903 году, нарэшце, з Троцкім, каб зразумець, што Ленін, як ніхто іншы, змагаўся з рознага роду опартунізмам, у тым ліку і цэнтрызмам, выкрываючы яго перш за ўсё ў сваіх уласных радох, у радох Расійскай с.-д. рабочай партыі, і выкрываючы тым самым опартунізм, цэнтрызм, каўцкіянства ў II інтэрнацыянале. Ленін заўсёды змагаўся і ганьбіў опартуністаў, якія „ррэвалюцыйны“ для далёкіх краін, размахваюць кардонным мячом су-

проць далёкага праціўніка, пасуючы перад сваім блізкім ворагам у сваёй уласнай краіне, ён змагаўся з рэвізіяністамі і прымірэнцамі ў сябе пад бокам, выкрываючы разам з тым рэвізіянізм і прымірэнства па ўсім фронце міжнароднага рэволюцыйнага руху пролетарыату.

І іменна таму Ленін не падтрымліваў безагаворачна г. зв. левых у нямецкай с.-д. Кім, уласна кажучы, былі левыя соцыял-дэмократы, кім былі Роза Люксембург, Парвус і іншыя? Ці былі яны ў свой час настолькі-ж левымі, як Ленін, як рускія бальшавікі, ці былі яны настолькі-ж паслядоўнымі, як Ленін, як рускія бальшавікі, ці можна назваць іх бальшавікамі? Самае элементарнае добрасумленнае знаёмства з фактамі гісторыі з нясумненасцю гаворыць аб тым, што Ленін і наогул рускія бальшавікі былі адзінымі да канца паслядоўнымі марксысцкімі левымі ва ўсім Інтэрнацыянале перадваеннага перыяду, што левыя с.-д. у Германіі ня былі бальшавікамі, што яны ўвесь час хісталіся паміж бальшавізмам і меншавізмам, вельмі часта зьбліжаючыся з меншавікамі, цэнтрыстамі.

Ленін і бальшавікі не заўсёды падтрымлівалі левых у нямецкай соцыял-дэмократыі, у тым ліку і Розу Люксембург. А чаму? Да іменна таму, што Роза Люксембург па радзе асноўных пытанняў, як гэта паказаў Ленін у сваіх творах, а цяпер паказвае Сталін,—па радзе карэнных пытанняў, па пытанням арганізацыйным, нацыянальным і колёніяльным, па пытанні аб імперыялізме, аб сялянстве і аб так званай перманэнтнай рэвалюцыі—разыходзілася з бальшавікамі, зьбліжалася з цэнтрыстамі. Яна была бліжэй да трацкістаў, да Троцкага, які быў тады сапраўдным цэнтрыстам і арганізаваў цэнтрысцкі жнівеньскі блёк у 1911-12 гг.

Троцкі быў цэнтрыстам, а што з гэтага вышла? Цяпер яго цэнтрызм перарос у контррэволюцыйнасць. Троцкі—цэнтрыст у мінулым, зьяўляецца зараз, як і Кауцкі, былы цэнтрыст, адным з перадавых байцоў контррэволюцыйнай буржуазіі. Цэнтрыст-Троцкі падзяліў лёс цэнтрыста-Кауцкага.

Само сабой зразумела, Роза Люксембург мае вялізарныя заслугі. Яе імя ўвайшло ў гісторыю як імя барацьбіта за вызваленне нямецкай рабочай класы, барацьбіта, забітага рукамі нямецкай соцыял-дэмократыі. Гэта бесспрэчна. Але ці значыць гэта, што мы павінны сфальсіфікаваць гісторыю, замоўчваючы і змазваючы заднім чыслом памылкі Розы Люксембург і левых с.-д. у Германіі наперакор патрабаванням гістарычнай праўды? Ясна, што ня значыць.

На фракцыі таварыства гісторыкаў-марксыстаў выступаў т. Радэк. Ён прызнаў рад сваіх памылак, ён прызнаў, што Роза Люксембург не заўсёды займала правільную бальшавіцкую пазыцыю. Аднак, ён не звязваў сваю памылковую пазыцыю, калі ён быў разам з Розай Люксембург, са сваёй памылковай пазыцыяй потым, калі ён быў разам з Троцкім. Ён разьвіваў тэорыю, што Роза Люксембург зьяўляецца мастом для лепшых с.-д. рабочых да нас, і таму трэба лягчэй яе крытыкаваць. Па-першае, гэта тэорыя няправільная: не абавязкова, каб рабочыя прыходзілі да нас праз люксембургіянскі мост. Па-другое, тыя рабочыя, якія ўсё яшчэ звязаны з гэтым мастом, павінны ведаць, аб памылках левых с.-д., каб вучыцца на гэтых памылках і стаць сапраўднымі бальшавікамі. У іншым выпадку, калі ты будзеш замазваць памылкі Розы Люксембург, гэты мост будзе мостам да соцыял-дэмократыі, а не да камунізму. А калі ты па-бальшавіцку будзеш ускрываць памылкі Розы Люксембург—гэта будзе для рэвалюцыі

бочых мостам ад соцыял-дэмакратычных памылак да бальшавікоў. Вось як бальшавікі павінны паставіць гэтае пытаньне. А тав. Радэк не дагаварыў да канца. Відаць, гэта тлумачыцца тым, што ён ня ўскрыў поўнасьцю, што ён-то або сам аказаўся мастом паміж Розай Люксэмбург і Троцкім, або прайшоў праз мост ад Розы Люксэмбург да Троцкага па агульнаму небальшавіцкаму шляху (сьмех).

У чым заключаецца значэньне вядомага артыкулу Слуцкага? У тым, што ён прадстаўляе адкрытую спробу працягнуць трацкіскае хлам пад сыцягам левых с.-д. даваеннага пэрыоду, пад сыцягам люксэмбургіянства. У гэтым сэнсе артыкул Слуцкага—характэрнае зьвішча сучасных абставін. Ці напісаны гэты артыкул выпадкова ці не—гэта ня мае значэньня. Сам па сабе Слуцкі вельмі нязначная, мізэрная ў політычным сэнсе фігура. Гэты чалавек доўгі час быў меншавіком, затым быў па-за партыяй і толькі ў 1930 годзе ўступіў у кандыдаты нашай партыі. Факт, што гэты чалавек, які толькі што ўступіў у кандыдаты партыі, атрымаў магчымасьць выступіць з артыкулам супроць Леніна, з абвінавачаньнем яго ў недаацэнцы небясьпекі цэнтрызму, з абвінавачаньнем яго ў тым, што ён не падтрымліваў да канца блізкіх да трацкістаў левых с.-д. у Германіі і, значыцца, ня быў яшчэ тады сапраўдным рэволюцыянерам. Было-б вельмі многа для Слуцкага, калі-б мы заняліся тут сур'ёзным разборам гэтага разьвешаў яго ў паракню. І справа тут нават ня ў тым, што Слуцкі напісаў паклёпніцкае глупства. Справа ў тым, што знайшоўся бальшавіцкі часопіс, які прадставіў Слуцкаму свае старонкі для гэтага глупства. Справа ў гнілым лібэралізьме некаторых нашых комуністаў у адносінах трацкіска-мысьлячых пісьменьнікаў. Калі Троцкі ў сваёй гнуснай і выхвальнай брошюры „Моя жизнь“ паказвае сябе як цэнтар рэволюцыі, замоўчваючы аб тым, што ён даўно ўжо перайшоў у лягерь ворагаў рэволюцыі, дык у гэтым няма нічога асаблівага; бо што-ж яшчэ застаецца рабіць банкруту і перабежчыку, калі ня ўцешыць сябе выхвальствам і самзыхваленьнем? Калі Слуцкі прабуе ў сваім артыкуле скарыстаць сыцяг люксэмбургіянства, каб працягнуць у нашу прэсу трацкіскае хлам, дык у гэтым таксама няма нічога асаблівага, бо што-ж яшчэ застаецца рабіць разьбітым дашчэнтну трацкістам, як не заспакойваць сябе контрабандай? Але калі бальшавіцкі часопіс „Пролетарская Рэволюцыя“ знаходзіць магчымым прадставіць свае старонкі трацкісцкім контрабандыстам, дык гэта ўжо не пусьцяковае зьвішча. Гэта значыць, што ў нашых радых жыве яшчэ гнілы лібэралізм у адносінах ухілаў ад бальшавізму і скажэньняў гісторыі нашай партыі. Гэта значыць, што ў нашых радых ёсьць яшчэ людзі, гатовыя па свайму галавацянству аказаць трацкісцкім контрабандыстам нявольную дапамогу ў справе фальсыфікацыі гісторыі бальшавізму дзеля гнілага лібэралізму.

Вось чаму я думаю, таварышы, што барацьба з гнілым лібэралізмам у нашых радых зьяўляецца сьцэпнай часткай нашай барацьбы супроць фальсыфікацыі і скажэньняў гісторыі нашай партыі.

2. Аб ленінскім перарастаньні буржуазна-дэмакратычнай рэволюцыі—у рэволюцыю соцыялістычную, аб трацкіскай тэорыі пэрманэнтнай рэволюцыі і аб памылках гісторыкаў

Але, на жаль, часопіс „Пролетарская Рэволюцыя“ аказаўся не адзіным нашым слабым месцам. Яшчэ больш слабым месцам аказалася

„Гісторыя ўсеКП“ т. Яраслаўскага. Справа ў тым, што тав. Яраслаўскі, зьяўляючыся рэдактарам чатырох томаў „Гісторыі ўсеКП(б)“, дапусціў грубыя памылкі, ён даў волю сабраным ім маладым гісторыкам,—рад з гэтых „гісторыкаў“ можна ў лапкі паставіць,—і ня толькі ня спыніў іх у спробах сказіць гісторыю партыі, але даў сваю пячатку, даў свой подпіс, сваё імя, падтрымаў іх у гэтым.

Я ня буду тут разбіраць усе памылкі „Гісторыі“ пад рэдакцыяй т. Яраслаўскага. Часткова гэтыя памылкі ўжо крытыкаваліся і, няма сумнення, крытыка яшчэ разгорнецца. Я толькі скажу, што тав. Яраслаўскі ў сваёй „Гісторыі“, ці больш верна ў „Гісторыі“ пад рэдакцыяй тав. Яраслаўскага, няправільна трактуецца пытаньне аб рэволюцыі 1905 г., няправільна падаецца роля Леніна і яго ацэнка характару рускай рэволюцыі, няверна падана наша бальшавіцкая пастаноўка пытаньня аб гегемоніі пролетарыяту і ў асаблівасьці аб перарастаньні буржуазна-дэмакратычнай рэволюцыі ў рэволюцыю соцыялістычную.

Падамо для ілюстрацыі толькі адну вытрымку з артыкулу тав. Баяўскага, надрукаванай у III-м томе „Гісторыі ўсеКП“ (стар. 206). Гэты „гісторык“ піша: „вось гэтая-то аб'ектыўная сувязь рэволюцыі супроць царызму з рэволюцыяй супроць імперыялізму была ўсвядомлена партыяй яшчэ (!) ў гады вайны... Як бачыце, ён міласьціва робіць адалжэньне Леніну і партыі, усвядоміўшым нібы гэту сувязь „яшчэ“ ў гады вайны. Гэту сувязь, паводле думкі глыбокамысьленага „гісторыка“, „знайшла свой выраз у новай пастаноўцы Леніным пытаньня аб перарастаньні буржуазна-дэмакратычнай рэволюцыі ў Расіі ў соцыялістычную, у сувязі з данай вайной. Яна знайшла свой выраз у падрыхтоўцы зьмены стратэгічных плянаў“.

Але чым-жа адрозьніваецца гэта ад вядомага „пераўзбраеньня“ Троцкага?

Па сутнасьці справы—нічым.

А ў II-м томе вы знойдзеце рад памылак і вельмі блытаную ацэнку пазыцыі бальшавікоў у 1905 г. у духу трацкіскай трактоўкі пазыцыі Леніна аб перарастаньні.

Памылкі ў „Гісторыі“ пад рэдакцыяй тав. Яраслаўскага аб ацэнцы ролі бальшавікоў у 1905 г., адмаўленьне таго, што Ленін быў за перарастаньне, павялі няўхільна да памылковай і шкоднай ацэнкі ролі бальшавікоў у першы пэрыод 1917 агідным паклёпам на бальшавікоў. Калі зараз некаторыя „гістарычныя“ кручкатворы нахшталт Д. Кіна, формалісты „ад гісторыі“ прабуюць падаць справу так: „я, моў, таварышы, за партыю, за ЦК; я толькі старонку маленькую напісаў, падумаўце самі—які-ж я грэшнік“, калі гэтыя людзі прабуюць зьвесьці ўсю справу да старонкі, дык яны проста наказваюць сваё невуцтва, сваё ўбоства па частцы тэорыі і гісторыі. Падумаеш—старонка, ці-ж у гэтым справа? Трэба ведаць, хоць-бы троха гісторыю, каб бачыць сувязь паміж памылкамі „Гісторыі“ пад рэдакцыяй тав. Яраслаўскага ў ацэнцы ролі бальшавікоў у 1905 г. і паклёпніцкай трацкіскай ацэнкай ролі бальшавікоў у лютым—сакавіку 1917 году.

Такую-ж ператрымку і скажэньне гісторыі нашай партыі, скажэньне пазыцыі Леніна дапускае т. Папоў (К. А.). Ён таксама, аказваецца, трактуе пазыю Леніна ў пытаньні аб перарастаньні ў духу небальшавіцкім. І вось, каб падмацаваць правільнасьць сваёй трактоўкі, ён пры рэдагаваньні зборніку абраных твораў Леніна ня ўключыў у зборнік аднаго з важнейшых артыкулаў Леніна аб перарастаньні. Вось цытата з гэтага артыкулу Леніна:

„Мы спачатку падтрымліваем да канца, усімі мерамі, да конфіскацыі, — селяніна наогул супроць абшарніка, а потым (і нават ня потым, а ў той-жа самы час) мы падтрымліваем пролетарыят супроць селяніна наогул. Улічыць зараз камбінацыю сіл унутры сялянства на „другі дзень“ пасля рэвалюцыі (дэмакратычнай) — пустая ўтопія. Не ўпадаючы ў авантурызм, не змяняючы свайго навуковага сумлення, не ганяючыся за таннай папулярнасцю, мы можам сказаць і гаворым толькі адно: мы ўсімі сіламі дапаможам усяму сялянству зрабіць рэвалюцыю дэмакратычнай, каб тым лягчэй было нам, партыі пролетарыату, перайсці як-мага хутчэй да новай і вышэйшай задачы — рэвалюцыі соцыялістычнай. Мы не абяцаем ніякай гармоніі, ніякай ураўніцельнасці, ніякай „соцыялізацыі“ з перамогі цяперашняга сялянскага паўстання, — насупроць, мы „абяцаем“ новую барацьбу новую няроўнасць, новую рэвалюцыю, да якой мы і імкнемся,“ (VIII, стар. 186-187).

І вось, уявецце сабе, гэты артыкул Леніна аб адносінах нашай партыі да сялянскага руху ў зборнік абраных твораў Леніна, складзены т. Паповым К. А., якраз не ўвайшоў.

Чаму, на якой падставе?

Але вось пытаньне: а як ён сам глядзіць на праблему перарастання? Аказваецца па Папову ў Леніна да 1917 г. быў асобны плян, а іменна: бальшавікі, бачыце, думалі, што паміж буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыяй і рэвалюцыяй соцыялістычнай павінна ляжаць соцыялістычная рэвалюцыя на Захадзе. Выходзіць, што Папоў ленінскую тэорыю перарастання замяніў па сутнасці справы трацкіскай, а таму яму не спатрэбіўся артыкул Леніна і ён адкінуў яго. Так складаецца гісторыя партыі...

Дапуючы памылкі трацкіскага характару, некаторыя з гэтых гісторыкаў прабуюць апраўдаць сябе ўбогім лепетам, паглыбляючым антыпартыйны характар іх памылак, аб „об’ектыўнасці“ і „політычнай мэтазгоднасці“. Выступаючы на сходзе Таварыства гісторыкаў-марксыстаў па гэтаму пытанню адзін з аўтараў „Гісторыі“ пад рэдакц. т. Яраслаўскага — т. Мінц, спыняючыся на памылках, дапушчаных у IV томе, звёў справу да таго, што „мы падышлі ня з пункту погляду політычнай мэтазгоднасці пры выцягванні тых альбо іншых фактаў, а з пункту погляду тэй об’ектыўнасці, якая абсалютна не характарызуе нашу політычную гісторыю і якая зьяўляецца адрывкай буржуазнага лібэралізму“...

Тав. Мінц тут пад відам нібы крытыкі буржуазных гісторыкаў і сваіх ранейшых памылак на самой справе самой гэтай пастаноўкай пытання — супроцьпастаўлення „об’ектыўнасці“ „політычнай мэтазгоднасці“ — аднаўляе свае старыя опартуністычныя памылкі. Але справа ня толькі ў гэтай мэтадологічнай, гаворачы агульнапрынятым у навуковых колах тэрмінам, памылцы, а ў тым, што т. Мінц гэтай сваёй заявай прабуе звесці ўсю справу да таго, што мы, бачыце, напісалі гісторыю добрую, об’ектыўную, але мы павінны былі, бачыце, паступіцца „об’ектыўнасцю“, каб дагадзіць „політычнай мэтазгоднасці“. Тав. Мінц, відавочна, забывае, што гісторыя, у тым ліку гісторыя ЎсёКП(б), павінна быць навуковай, об’ектыўнай, абсалютна праўдзівай, што бяз гэтага гісторыя траціць навуковы характар і ператвараецца ў міталёгію.

Наўрад ці ёсць неабходнасць спрачацца з тэорытычнай бязгрунтоўнасцю гэтай „новай“ устаноўкі т. Мінца. Выступленне тав. Мінца прадстаўляе манеўр, убогую спробу замазаць асноўны сэнс памылак,

дапушчаных у „Гісторыі“ пад рэдакцыяй т. Яраслаўскага. У тым-та і справа, што „Гісторыя“ Мінца ёсць не аб’ектыўная гісторыя. Асноўнае заключаецца тут у тым, што таксама, як буржуазныя, соцыял-апортуністычныя гісторыкі з II інтэрнацыяналу прыкрываюцца аб’ектыўнасцю сваіх „навуковых“ прац, а на справе абслугоўваюць барацьбу буржуазіі з пролетарыятам, так і т. Мінц і яго прыяцелі сваёй быццам „аб’ектыўнай „Гісторыяй“, а на самой справе сугуба суб’ектыўнай „Гісторыяй“, абслугоўваюць заўзятых паклёпнікаў і фальсыфікатараў гісторыі партыі—трацкістаў. Ня гледзячы на тое, а хутчэй дзякуючы таму, што „аб’ектыўныя“ гісторыкі ў прадмове да IV тому з горда ўзнятай галавой заявілі аб сваім імкненні „даць зусім аб’ектыўнае асвятленне“, падыйсці „да пытання з максымальнай гістарычнай аб’ектыўнасцю, строга захоўваючы на працягу ўсёй работы гістарычную перспектыву“, колектыв, які сабраўся пад кіраўніцтвам тав. Яраслаўскага, даў не аб’ектыўную гісторыю, а фальсыфікаваную ў цэлым радзе момантаў гісторыю, падмаляваную пад колер трацкізму.

Такім чынам, дарма т. Мінц узводзіць паклёп на сваю „Гісторыю“, быццам там ня было „політычнай мэтазгоднасці“. Політычная мэтазгоднасць была, але мэтазгоднасць трацкісцкая, а не якая-небудзь іншая.

Памылкі ў гісторыі, як пад рэдакцыяй т. Яраслаўскага, так і іншых гісторыкаў, зьяўляюцца рэзультатам недыялектычнага, схолястычнага і формалістычнага падыходу да вывучэння гісторыі наогул і гісторыі нашай партыі ў прыватнасці. Таму т. Сталін у сваім лісьце асабліва падкрэсьліў задачу барацьбы з формальна-бюрокрачным падыходам да гісторыі. Калі некаторыя бальшавікі, барацьбіты за генэральную лінію партыі, трапляюць часамі на вудачку трацкістаў, дык гэта ў большасці выпадкаў тлумачыцца тым, што яны забываюць дыялектыку, разрываюць і супроцьпастаўляюць тэорыю і практыку, гісторыю і політыку.

Менавіта формальнае вывучэнне падзей, фактаў гісторыі, формальныя аналогіі прыводзяць часта да раду памылак у разуменні многага ў тактыцы і барацьбе нашай партыі. Напрыклад, бальшавікоў, высунуўшых у 1917 годзе лёзунг— „далоў 10 міністраў-капіталістаў“, калі ва ўрадзе былі і меншавікі з эсэрамі, можна было-б абвінаваціць і абвінавачваюць часамі некаторыя гора-гісторыкі ў непаслядоўнасці. А між тым гэты лёзунг быў адзіна правільным і адным з популярнейшых сярод рабочых у той час. Непаслядоўны лёзунг—калі формальна, схолястычна падыходзіць да справы. А калі ўдумацца ў абстаноўку, дык зразумееш геніяльнасць тактыкі бальшавікоў у той момант, калі трэба было адарваць саветы ад кадэцкай партыі.

Быў-жа момант у 1917 годзе, калі ў саветах перажывалі меншавікі і эсэры. Мы высоўвалі патрабаваньне, каб і гэтыя саветы ўзялі ўладу. Чаму мы так ставілі пытаньне? Таму, што масы ў першыя месяцы рэвалюцыі былі захоплены, сярод іх шырока былі распаўсюджаны, як казаў Ленін, „констытуцыйныя ілюзіі“. Цара нізрынулі. Усе хадзілі з чырвонымі істужачкамі. Многія не маглі адразу зразумець усяго, што здарылася, многія не адразу сталі на шлях вострай барацьбы за разгортванне рэвалюцыі, не адразу раскусілі здрадніцтва меншавікоў і эсэраў. Бальшавікі таму і стаялі тады за пераход улады да меншавіцка-эсэраўскіх саветаў, каб прымусіць гэтых паноў прыступіць да правядзення сваёй праграмы і тым даць масам разглядзець свой антынародны твар. Формалісты гэтага не разумеюць, а левінцы зра-
умеюць.

Або, напрыклад, мы абвінавачвалі ўрад Керанскага ў тым, што ён адцягвае скліканьне Устаноўчага збору, як быццам мы—бальшавікі «стаялі за» Устаноўчы збор між тым, як, праз некаторы час, мы самі разагналі Устаноўчы збор. Калі формальна, схолястычна, бюрократычна падыйсьці да справы, дык атрымліваецца «непаслядоўнасьць». Але левіцы-дыялектыкі і не маглі прадставіць іншай тактыкі, бо рэвалюцыя патрабавала, каб масы былі падведзены да сьцен Устаноўчага збору і ўбачылі наочно яго нягоднасьць.

Хто не разумее Леніна, насычанага воляй да барацьбы і перамогі, хто не разумее гібкасці левіцкай тактыкі, той ня зможа зразумець гісторыю нашай партыі, вывучаць яе і зрабіць з яе левіцкія вывады. У барацьбе за перамогі пролетарскай дыктатуры Ленін відазмяняў лёзунгі, улічваў настроі мас, іх гатоўнасьць да барацьбы, зьжываньне імі забабонаў, і заваёвы гэтых мас, ні на крок не адступаючы ад асноўнага: ад барацьбы за перамогу пролетарскай дыктатуры.

Вось які падыход неабходны нам для вывучэньня гісторыі партыі і выхаваньня на яе вопыце нашай моладзі. Менавіта такі, а ня гніды формальна-бюрократычны падыход капаньня ў паперках, як гэта робяць зараз «гісторыкі» тыпу Слуцкага. Ці бачыце ў іх не аказалася паперкі пад рукамі, дзе-б Ленін напісаў чорным па беламу, што «Кауцкі—сволач», а калі не аказалася такой паперкі, дык значыць ён, Слуцкі, які павважаў нядаўна, і мажліва, павважае зараз Кауцкага, мае зараз нагласьць папракаць Леніна ў тым, што той быццам не змагаўся з цэнтрыстамі. Шукаючы такую паперку, яны гатовы напісаць купу артыкулаў, але яны ня хочуць патурбавацца, каб заўважыць і адзначыць той агульнавядомы факт, што Ленін і рускія бальшавікі зьяўляюцца адзінай у сьвеце левай групай, якая разграміла нашчэнт і выгнала з партыі ўсіх і ўсякіх цэнтрыстаў.

Вось вам тыповы трацкісцка-меншавіцкі «мэтод» «вывучэньня», «ізаляваньня» і «трактоўкі» гісторыі.

3. Выкрываючы манэўры трацкістаў, па-бальшавіцку змагацца за левізм, за генэральную лінію партыі

Асаблівасьці сучаснага этапу барацьбы за партыю, за левізм заключаюцца ў тым, што трацкізм разьбіты, правы ўхіл выкрыты, а генэральная лінія партыі перамагла па ўсёй лініі. Нашы перамогі, гэта—турбіна за турбінай, завод за заводам, рост прадукцыі прамысловасьці і сельскае гаспадаркі, бальшавіцкія тэмпы соцыялістычнага разьвіцьця.

Адкрыта пад сьцягам трацкізму выступаць цяпер цяжка, мас не заваюеш, капітал не нажывеш. Выступаць трэба пад другімі сьцягамі, лёзунгамі, тэзісамі, формулёўкамі. Трэба паставіць пад сумненьне паслядоўнасьць левіцкай бальшавіцкай тэорыі, каб ачарніць нашу практыку ажыццяўленьня генэральнай лініі партыі.

Опартунізм прабуе таму пралазіць зараз у нашы рады, прыкрываючыся, прымазваючыся, прыфарбоўваючыся, поўзаючы на бруху, прабуе прасякнуць у шчыліны і ў асаблівасьці прабуе ўлезьці пра вароты гісторыі нашай партыі.

У чым сэнс «філёзофіі гісторыі» Слуцкіх, Альтэраў і г. д. контр-бандыстаў. Мы, бязумоўна, маем тут непасрэдную або ўкосную спробу трацкістаў і паўтрацкістаў аказаць свой уплыў на вывучэньне гісторыі нашай партыі, спробу іх аказаць свой уплыў на выхаваньне нашай партыйнай і комсамольскай моладзі. У гэтым політычны сэнс усёй

гэтай хітрай па форме, але грубай па сутнасці гістарычнай механікі. Тут гвозд пытання.

Троцкі знаходзіцца па-за нашай краінай. Тут, у нас, у савецкай краіне, спяганены, забруджаны, разарваны ў клочча рабочай класай нашай краіны, зганьбаваны сцяг Троцкага ня можа нікога на свой бок прыцягнуць і заваяваць. Трэба падыйсці да нас з другога боку, паціханьку, „легальнымі“ метадамі, іншымі шляхамі. Трэба падыйсці з фронту гісторыі партыі, гісторыі рабочага руху, скарыстоўваючы сцяг люксэмбургіянства і любую іншую маску.

Як разважаюць пры гэтым гэтыя сцяганосцы трацкізму? Ну што-ж, вы—бальшавікі, вы—цэкісты, вы заняты будаўніцтвам Магнітагорску, Днепрабуду, новай Масквы, Кузьнецкбуду, Бобрыкаў, вы заняты плянам і трактарамі, вас непакоіць бульба, вугаль і г. д.,—ну і займайцеся гэтай справай, а мы зоймемся гісторыяй, мы будзем рыхтаваць паступова, паціханьку, будзем вужом поўзаць, а там, дзе не дапаможа хітрасць, прыкроемся глупствам, скарыстаем гнілы лібэралізм некаторых бальшавікоў, але сваё папрабуем узяць, наляжам на выхаваньне моладзі, маючы на ўвазе, па ўказцы свайго абанкруціўшагася правадыра, „далёкі прыцэл“.

Вось чаму тав. Сталін рашуча падкрэсьліў небяспёку гнілога лібэралізму да ўсіх і ўсякіх фальсыфікатараў гісторыі, у тым ліку да трацкісцкіх фальсыфікатараў.

Трэба ўдумацца ў факты. Слуцкі, бачыце, кандыдат партыі з 1930 г., былы меншавік, атрымлівае магчымасць гразьніць ленінізм і ўзводзіць паклёпы на Леніна са старонак нашага бальшавіцкага часопісу „Пролетарская рэволюцыя“, перад ім адкрыты старонкі таксама і часопісу „Гісторыка-марксыста“.

Другі „гісторык“—Альтэр, выключаны з партыі трацкіст, атрымлівае магчымасць выступаць у Комакадэміі і, падумаўце, дзе... на фракцыі Таварыства гісторыкаў-марксыстаў пры абгаварэнні артыкулу тав. Сталіна. А яму, далікатна лібэральнічаючы, адказваюць: „т. Альтэр, бачыце, ня мае рацыі, ён бачыце, абараняе трацкіскую контрабанду, ён крыху памыляецца, скажамы факты“. Але дастаткова прагледзець гісторыю гэтага чалавека, каб ведаць, што ён не контрабандыст, а па сутнасці ён—самы сапраўдны контрабандны трацкісцкі тавар (сьмех, аплёдысменты).

Выключаны з партыі трацкіст, атрымаўшы трыбуну на комфракцыі, выступае ў абарону люксэмбургіянства і заяўляе: „Люксэмбургіянства зьлілося з бальшавізмам“. А яшчэ раней, у 1927 г. ён пісаў, што ў 1918 г. „люксэмбургіянства ператварылася ў бальшавізм“. Альтэр падхоплівае сцяг люксэмбургіянства. Ён яму, трацкісту, зараз патрэбны, каб прыкрыцца ім як маскай.

І ў кожнага бальшавіка адразу павінна ўзнікнуць пытаньне: у чым справа? А справа ў тым, таварышы,—і ў гэтым новае сёнешняга дня,—што трацкісты, сапраўдныя трацкісты, саромныя, бялеючыя, чырванеючыя, чарнеючыя, у простым і пераносным сэнсе гэтага слова, трацкісты ня могуць зараз выступаць пад аганьбаваным контррэволюцыйным сцягам Троцкага, які падхоплены зараз самымі лютымі, зьлейшымі ворагамі пролетарскай дыктатуры. А таму адкрытыя і скрытыя трацкісты падхопліваюць новы сцяг, сцяг люксэмбургіянства, сцяг Розы Люксэмбург, замучанай нямецкімі соцыйл-дэмакратамі, каб злоўжываць ім у сваіх трацкісцкіх мэтах.

Для чаго? Для таго, каб пад гэтым сцягам папрабаваць павоюваць паставіць пытаньне з трацкісцкай пляцформы, папрабаваць

занова рэвізаваць асновы марсызму-ленінізму. Яны імкнуцца ў новых ўмовах паставіць па-новаму старыя трацкісцкія пытаньні аб бальшавізьме, аб перарастаньні, аб пераўзбраеньні, аб фракцыйнасьці і г. д.

Мы сустракаемся з такімі фактамі, калі людзі, якія стараюцца парваць з трацкісцкім мінулым, ня вызваліліся яшчэ на справе ад мінулага грузу. На фракцый гісторыкаў-марксыстаў выступаў тав. Радэк. Па яго прамове выходзіць, што Комінтэрн прыняў у свае рады тое, што было лепшага ў рабочым руху, і што ў Комінтэрне нельга забывацца на тыя плыні і ручайкі, якія ўліліся ў бальшавіцкую партыю. Тав. Радэк павінен быў-бы разумець, што прадстаўляе сабой гэта тэорыя „ручайкоў“? Гэта-ж па сутнасьці ідэя жнівеньскага блёку. Там таксама жадалі мець розныя ручайкі, каб іх пасяля злучыць у адну рэчку, але нічога з гэтага ня вышла,—як вядома, ручайкі выліліся ў розныя бакі. Трацкізм аказаўся дрэннай пасудзінай, дзіравай, хоць у нас зараз ірыгацыя пастаўлена вельмі высока і хоць мы, масквічы, задумалі злучэньне Масквы-ракі з Волгай, але ўсё-ж такі ў галіне політыкі гэткая ірыгацыя непрыстасавальна. Тут тэорыя ручайкоў, мэханічнае злучэньне розных ручайкоў ня выйдзе.

Так, у бальшавіцкую партыю прайшлі наасобна лева-соцыял-дэмакратычныя элемэнты—гэта правільна. Але яны прайшлі пасяля таго, як бальшавізм разьбіў іх забабоны, перамог іх, разьбіў іх няправільныя ўстаноўкі. А т. Радэк, гаворачы аб Комінтэрне, забыў 21 умову. А ці-ж 21 умова ня была праведзена, ці-ж гэта ня было зброяй барацьбы з тымі элемэнтамі, якія прабавалі яшчэ захаваць свае наасобныя ручайкі і позыцыі? Ці можна тут гаварыць аб злучэньні і аб'яднаньні? Зразумела, што нельга. Тав. Радэк павінен зразумець, што тэорыя ручайкоў падводзіць базу пад свабоду групавак, пад свабоду фракцыйнасьці. Калі ўлічыць „ручаёк“, трэба-ж даць яму магчымасьць мець сваё „цячэньне“.

Не, таварышы, наша партыя,—гэта ня збор мутных ручайкоў, а гэта такія магутны і моалітны струмень, які ня могуць сьпыніць ніякія ручайкі, бо ён мае ўсе магчымасьці для таго, каб разьбіць усе перашкоды на сваім шляху (Бурныя аплэдысмэнты).

Наша партыя згрупававана, як ніколі, вакол свайго ланінскага ЦК, яна адзіна ў барацьбе за ўзмацненьне пролетарскай дыктатуры, за ўмацаваньне заваёў соцыялістычнай рэвалюцыі. І калі ЦК нашай партыі зараз ладняты на вялізарную вышыню, калі ён карыстаецца выключным аўторытэтам у рабочых і колгасных масах, калі наш кіраўнік, правадыр партыі тав. Сталін (бурныя аплэдысмэнты) карыстаецца непадзельным падтрыманьнем і любоўю партыі, камсамолу, пераважнай большасьці рабочае клясы, колгаснікаў,—дык гэтым мы абавязаны таму, што наш ЦК бальшавікоў няўтомна, крок за крокам, бязлітасна, ва ўсіх галінах ускрываў усякія спробы скажэньня генэральнай лініі нашай партыі, ператварэньня яе ў „ручайкі“ і „ручаёк“, усякія спробы адхіленьня ад асноўнага шляху нашага кірунку—шляху перамогі соцыялізму ў нашай краіне і ва ўсім сьвеце (Бурныя аплэдысмэнты).

Таварышы, труднасьцяў у нас у нашым будаўніцтве многа, барацьба яшчэ ня скончана. Клясавая барацьба ў краіне працягваецца, яна маецца ў розных кутах вёскі і гораду. Спробы буржуазных і дробнабуржуазных уплываў маюцца ня толькі ў рабочай клясе праз пралізаючых у яе рады кулакоў, падкулачнікаў, але яны маюцца яшчэ і ў нашай партыі. У дзень 10-гадовага юбілею ІКП кожны ікапіст

навінен сабе сказаць: я быў байцом за лінію партыі, я буду яшчэ больш моцным і цвёрдым байцом, я яшчэ больш злучуся з партыяй, злучу іншых і ўпарта і настойліва буду працаваць над марксысцка-ленінскім выхаваннем моладзі, над згрупаваннем мільёнаў вакол ленінскага ЦК (Бурныя аплёдысманты).

Аб узмацненні барацьбы з ухіламі ў нацыянальным пытанні

Пастанова бюро ЦК і прэзідыуму ЦКК КП(б)Б

1. КП(б)Б на аснове няўхільнага ажыццяўлення генэральнай лініі партыі і яе неадрыўнай часткі—ленінскай нацыянальнай політыкі, у барацьбе супроць вялікадзяржаўнага шовінізму, як галоўнай небяспекі на даным этапе, супроць беларускага контр-рэвалюцыйнага нацыянал-дэмакратызму, шовінізмаў іншых нацыянальнасцяў і нацыянало-апортуністычнай агентуры ў радох партыі, дасягнула вялізарных поспехаў на ўсіх вучастках соцыялістычнага будаўніцтва. Дзякуючы брацкай дапамозе пролетарыяту СССР, шырокімі тэмпамі (перавышаючымі агульнасаюзныя) разгортваецца прамысловасць БССР (пабудован рад новых буйных прадпрыемстваў: Гомсельмаш, Асінбуд, ф-ка штучнага валакна і інш.), што значна павялічыла рады пролетарыяту і павысіла відучую ролю прамысловасці ў народнай гаспадарцы БССР. КП(б)Б дасягнула рашаючых поспехаў у справе соцыялістычнай рэканструкцыі сельскай гаспадаркі (калектывізацыя 50 проц. бядняцка-серадняцкіх гаспадарак, павялічэнне пасеўных плошчаў, асабліва пад тэхнічнымі культурамі, узмацненне і рост саўгасаў, асабліва спецыялізаваных жывёлагадоўчых і інш.).

Вялізарны размах культурнай рэвалюцыі, увядзенне ўсеагульнага абавязковага навучання, поспехі ў ліквідацыі няпісьменнасці, буйны рост сярэдніх і вышэйшых навучальных устаноў, значнае павялічэнне пролетарскай прастойкі ў гэтых установах, поспехі мастацтва БССР, абслугоўванне нацменшасцяў на роднай мове,—усё гэта сьведчыць аб тым, што КП(б)Б з поспехам выконвае задачу ліквідацыі эканомічнай і культурнай адсталасці БССР.

2. ЦК констатуе, што ня гледзячы на неаднаразовыя ўказанні ЦК КП(б)Б па ўзмацненні барацьбы з ухіламі ў бок вялікадзяржаўнага шовінізму ў радзе з'яўленняў партыйнай арганізацыі, гэта задача не знайшла неабходнага адлюстравання і нават у радзе месц ёсць выпадкі аслаблення барацьбы з вялікадзяржаўным шовінізмам. Рад вылазак вялікадзяржаўнага шовінізму не сустракаюць патрэбнага адпору з боку асобных нізавых партарганізацый. Не пастаўлена сістэматычная барацьба з прымірэнчымі адносінамі да ўхілу ў бок вялікадзяржаўнага шовінізму. Навуковыя таварыствы і гурткі праявілі пасыўныя адносіны да задачы мобілізацыі тэорытычнай думкі партыі на барацьбу з вялікадзяржаўным шовінізмам.

3. Актывізацыя ўхілу ў бок вялікадзяржаўнага шовінізму за апошні час праявілася ў радзе вылазак. Аднэй з такіх вылазак з'явіліся выступленні групы вучоных і літаратараў (Вальфсон, Выдра і інш.), якія выходзілі ў сваёй крытыцы нацыянал-дэмакратызму не з марксысцка-ленінскай пастаноўкі нацыянальнага пытання, а з пазыцый вяліка-

дзяржаўных ухілістаў (процістаўленне нацыянальнай формы культуры яе пролетарскаму зместу, разважанні аб перапавялічэнні „асабліва-васцей“ беларускай нацыі, насмешлівыя і пагардлівыя адносіны да раду „дробязяў“ нацыянальнай культуры, быту і г. д.).

Праяўленнем вялікадзяржаўнага ўхілу зьяўляўся падзел асобнымі гісторыкамі-марксыстамі (Югаў) камуністаў на вялікарускіх, з аднаго боку, і беларускіх, украінскіх і г. д.—з другога боку, што стварала антагонізм і прывяло да пагардлівых, нетаварыскіх адносін да паасобных беларускіх работнікаў.

Аслабленне работы па беларусізацыі, якое наглядаецца то ў аднэй, то ў другой партыйнай арганізацыі, на што ЦК КП(б)Б прыходзілася ня раз паказваць (Віцебск і інш.), зьяўлялася вынікам недаацэнкі нацыянальнага пытання і прымірэнчых адносін да ўхілу ў бок вялікадзяржаўнага шовінізму.

Выходзячы з гэтага, ЦК КП(б)Б лічыць першачарговай задачай усёй КП(б)Б— павысіць пільнасць да вылазак і праяўленняў вялікадзяржаўнага ўхілу, як галоўнай небяспекі на даным этапе, і арганізаваць яшчэ больш актыўную барацьбу з ім, паносячы рашучы ўдар па опартуністычным і абыватальскім прымірэнцтве да вялікадзяржаўнага ўхілу.

4. Барацьба супроць беларускага нацыянал-дэмакратызму і нацыянал-опартунізму вялася, вядзецца і будзе праводзіцца ўсёй КП(б)Б з бальшавіцкай цвёрдасцю і настойлівасцю. Разгортванне бальшавіцкіх тэмпаў соцыялістычнага будаўніцтва і значныя поспехі, дасягнутыя КП(б)Б у індустрыялізацыі і соцыялістычнай рэканструкцыі сельскай гаспадаркі, было немагчыма без рашучай барацьбы КП(б)Б з усімі праяўленнямі опартунізму і шовінізму, у тым ліку без паспяховай барацьбы з беларускім нацыянал-дэмакратызмам і яго нацыянал-опартуністычнай агентурай у радых партыі.

Адначасова ЦК лічыць, што прыняты ў радзе кіруючых артыкулаў, зацверджаных ЦК у 1929 г. і пачатку 1930 г., а таксама прыняты ў пастановах XIII з'езду КП(б)Б па дакладу аб профсаюзах лёзунг аб тым, што нацыянал-дэмакратызм зьяўляецца галоўнай небяспекай на даным этапе, зьяўляўся памылковым лёзунгам. Такая пастапоўка пытання супярэчыла пастановам XII з'езду РКП(б) і XVI з'езду УсеКП(б). У пэўнай суадпаведнасці з пастановамі і ўказаннямі XVI з'езду УсеКП(б) КП(б)Б неадкладна пасля з'езду прыняла ўстаноўку аб тым, што галоўную небяспеку на даным этапе прадстаўляе вялікадзяржаўны ўхіл, „які імкнецца рэвізаваць асновы ленінскай нац. палітыкі і пад сыцягам інтэрнацыяналізму, прыкрываючы імкненні аджываючых клясаў панаваўшай раней вялікадзяржаўнай нацыі, вярнуць сабе страчаныя прывілеі“ (XVI з'езд УсеКП(б)).

5. Наяўнасць на вызначаным этапе няправільнага лёзунгу аб тым, што нацыянал-дэмакратызм зьяўляецца галоўнай небяспекай, не дае ніякіх падстаў рэвізаваць праведзеную КП(б)Б барацьбу з нацыянал-дэмакратызмам і нацыянал-опартунізмам. Выкрыццё і барацьба супроць нацыянал-дэмакратызму і яго агентуры ў радых партыі— нацыянал-опартунізму—была праведзена кампартыяй Беларусі зусім правільна.

ЦК заклікае ўсе партарганізацыі КП(б)Б даць бязьлітасны адпор усялякім спробам перагледзець, або ахаяць палітыку партыі ў барацьбе з нацыянал-дэмакратызмам і нацыянал-опартунізмам. Паслядоўная і непрымрмая барацьба супроць нацыянал-дэмакратызму і нацыянал-опартунізму складае і надалей важнейшую задачу ўсёй КП(б)Б.

Памылковасьць лёзунгу аб нацыянал-дэмакратызме, як галоўнай небяспеды на даным этапе, заключалася ў тым, што гэты лёзунг не канцэнтравуў галаўнага агню супроць вялікадзяржаўнага ўхілу і тым самым не садзейнічаў неабходнай мобілізацыі партыйных сіл на барацьбу з ім.

6. ЦК КП(б)Б заклікае мясцовыя партарганізацыі да большай пільнасьці і ў адносінах ухілу ў бок мясцовага (беларускага, польскага, яўрэйскага і інш.) шовінізму. Нацыянал-дэмакратызм і нацыянал-опартунізм у выніку паслядоўнай барацьбы КП(б)Б пацярпелі жорсткае паражэньне, але ня зьнішчаны. Работа нацыянал-дэмакратычных элементаў і цяпер працягваецца.

Разьбіты і скомпроматаваны ў вачох шырокіх мас працоўных, контр-рэвалюцыйны нацыянал-дэмакратызм будзе выяўляцца як у старых, так і ў новых некалькі іншых формах. Гэта патрабуе далейшага ўзмацнення пільнасьці з боку ўсёй КП(б)Б да ўсялякіх праяўленьняў у радок партыі ўхілу ў бок мясцовага беларускага шовінізму.

„Сутнасьць ухілу да мясцовага нацыяналізму заключаецца ў імкненьні абасобіцца і замкнуцца ў рамках сваёй нацыянальнай шкарлуцы, у імкненьні затушаваць клясавыя супярэчнасьці ўнутры сваёй нацыі, у імкненьні абараніцца ад вялікарускага шовінізму, шляхам адыходу ад агульнага патоку соцыялістычнага будаўніцтва, у імкненьні ня бачыць таго, што зьбліжае і злучае працоўныя масы нацыянальнасьцяй СССР і бачыць толькі тое, што можа іх аддзяліць адну ад другой“ (Сталін).

Адзін з форм праяўленьня ўхілу ў бок мясцовага шовінізму зьяўляецца падыход да нацыянальных кадраў бяз уліку ідэалёгічнай вытрыманасьці і соцыяльнага складу гэтых кадраў, забываючы і затушоўваючы тое, што адзіным крытэрыем для ацэнкі камуніста зьяўляецца ступень яго партыйнай вытрыманасьці і здольнасьць на справе ажыццяўляць генэральную лінію партыі.

7. ЦК зварачае сур'ёзную ўвагу ўсёй КП(б)Б на неабходнасьць значнага ўзмацнення справы падбору і ўдзягненьня ў кіруючую парт-работу партыйна-вытрыманых кадраў беларускіх работнікаў і іх выхаваньне ў духу бальшавіцкай няпрымірлівасьці да ўхілаў ад генэральнай лініі партыі. „Апіраючыся на посьпехі прамысловага будаўніцтва, партыя павінна шырока разгарнуць вылучэньне рабочых на партыйную, савецкую і гаспадарчую работу, аб'яднаючы гэта вылучэньне з выхаваньнем і падрыхтоўкай новых кадраў“ (кастрычніцкі пленум ЦК КП(б)Б, 1930 г.). Пры гэтым неабходна, разам з уважлівымі, беражлівымі адносінамі да камуністычных кадраў КП(б)Б, разгортваць бальшавіцкую самакрытыку, рашуча выцягваючы памылкі і скажэньні генэральнай лініі партыі, а таксама вядучы барацьбу супроць канкрэтных носьбітаў вялікадзяржаўнага і мясцовага шовінізму.

8. КП(б)Б і далей будзе бязьлітасна змагацца супроць недаацэнкі работы сярод нацыянальных меншасьцяў (палякаў, яўрэяў і інш.), супроць антысэмітызму і ігнараваньня работы сярод працоўных палякаў. Разгортваньне і далейшае ўзмацненьне работы сярод нацыянальных меншасьцяў БССР зьяўляецца неадрыўнай часткай барацьбы за ленинскае вырашэньне нацыянальнага пытання. ЦК патрабуе ад усіх партарганізацый сапраўднага паляпшэньня культурна-эканамічнага абслугоўваньня працоўных нацменшасьцяў, даючы бязьлітасны адпор імкненьням клерыкальных і шовіністычных элементаў разбурыць адзінства працоўных розных нацыянальнасьцяў, памятаючы, што толькі ўважлівымі адносінамі да штодзенных патрэб нацыянальных меншась-

цяй можна яшчэ ў большай ступені актывізаваць іх удзел у агульным сацыялістычным будаўніцтве.

9. Выходзячы з вышэйадзначанага, ЦК ставіць перад усёй КП(б)Б наступныя практычныя задачы:

а) неаслабна праводзіць політыку беларусізацыі, прымаючы рашучыя меры ўздзеяння ў адносінах да тых кіруючых нізавых раённых і цэнтральных работнікаў, якія ігнаруюць беларусізацыю і асабліва не вывучаюць беларускай мовы;

б) далейшае растлумачэнне шырокім масам працоўных, у першую чаргу пролетарскім масам, значэння правадзімай КП(б)Б беларусізацыі, разгортваючы ўпартую сыстэматычную работу па беларусізацыі рабочай класу з улікам усіх умоў, адзначаных пастановай камітэцкага (1930 г.) пленуму ЦК КП(б)Б;

в) правядзенне неаслабнага змагання з антыленінскай тэорыяй барацьбы дзвюх культур як у яе вялікадзяржаўна-расійскай, так і беларускай разнавіднасці. ЦК папярэджвае, што абмежаванне задач па беларусізацыі адным толькі вывучэннем беларускае мовы з'яўляецца недаацэнкай нацыянальнага пытання і што справа сапраўднага ажыццяўлення ленінскай нацыянальнай політыкі заключаецца ў аўладанні партарганізацыяй і рабочай класай усімі процэсамі нацыянальна-культурнага будаўніцтва (тэарэтычны фронт, мастацкая літаратура і творчасць, агульны фронт мастацтва). Толькі пры гэтых умовах можа быць забяспечана сапраўднае пролетарскае кіраўніцтва нацыянальна-культурным будаўніцтвам;

г) узмацненне ўвагі да пытанняў развіцця вышэйшых форм беларускай культуры — нацыянальнай па форме, пролетарскай па змесце (літаратура, тэатр, кіно, музыка), дасканалае вывучэнне процэсаў, якія адбываюцца ў гэтай галіне, з мэтай далейшага ўзмацнення пролетарскага кіраўніцтва гэтымі процэсамі і больш поўнага адлюстравання сучаснага этапу сацыялістычнага будаўніцтва ў розных галінах мастацтва, паказ ударнікаў у літаратуры, тэатры, кіно і г. д.;

д) узмацненне спецыяльнай увагі да сярэдніх і вышэйшых навучальных устаноў БССР з мэтай паляпшэння справы падрыхтоўкі маладых кадраў пролетарскай нацыянальнай інтэлігенцыі, ужыўшы таксама захады да правільнага падбору і ўзмацнення падрыхтоўкі выкладчыцкага персоналу, здольнага выканаць акрэсленыя задачы. ЦК даручае культпропу ЦК і Наркамасветы прыняць неабходныя мерапрыемствы да паляпшэння работы Комвузу імя Леніна, Інстытуту гісторыі партыі і Акадэміі Навук БССР і ўзмацнення іх ролі ў справе падрыхтоўкі класава-вытрыманых навуковых кадраў;

е) даручыць нацкамісіі ЦВК і культпропу ЦК распрацаваць практычныя мерапрыемствы па ўзмацненні работ у галіне беларусізацыі сярод рабочых і ва ўсіх установах, ужыўшы крокі да самай шырокай папулярызацыі чарговых задач нацыянальнай політыкі КП(б)Б (на сходах, у гуртках, партшколах і г. д.).

10. ЦК падкрэслівае, што правільнае змаганне за практычнае ажыццяўленне ленінскай нацыянальнай політыкі можа з поспехам праводзіцца толькі на аснове далейшага разгортвання бязлітаснай барацьбы супроць вялікадзяржаўнага ўхілу, як галоўнай небяспекі на даным этапе, супроць беларускага шовінізму і контр-рэвалюцыйнага нацыянал-дэмакратызму, шовінізмаў розных колераў і адцненняў і нацыянал-апартуністычнай агентуры ў радок партыі, толькі на аснове аўладання і кіраўніцтва з боку партыі і пролетарыату ўсімі

процэсамі нацыянальна-культурнага будаўніцтва ў БССР, няўхільна змагаючыся за чыстату генэральнай лініі партыі, даючы рашучы адпор праваму ўхілу — найбольш небяспечнаму на даным этапе, яго „левым“ саюзнікам і прымірэнцтву да ўхілаў, БССР пад кіраўніцтвам КП(б)Б і УсеКП(б) і пры брацкай дапамозе пролетарыяту ўсяго Саветскага Саюзу дасягае новых, яшчэ большых поспехаў у справе сацыялістычнага будаўніцтва.

Ліст т. Сталіна і задачы краязнаўчых арганізацый

„Ліст т. Сталіна мае вялізарнейшае тэарэтычнае і політычнае значэнне для ўсяго тэарэтычнага фронту ўсёй партыі і ўсяго міжнароднага руху“, для ўсяго нашага соцыялістычнага будаўніцтва.

Ён з усёй катэгорычнасцю патрабуе ад кожнага камуніста партыйных адносін да тэарэтычнага фронту. Партыйная арганізацыя БАН, узброіўшыся лістом т. Сталіна і пастановамі ЦК нашай партыі, павінна быць ударнай брыгадай у барацьбе КП(б)Б супроць трацкісцкай контрабанды югавых, супроць малейшых спроб паклёпу на нашу партыю, на ленінізм. Мы павінны сконцэнтраваць большавіцкую пільнасць на непрымірай барацьбе з праяўленьнем гнілага лібэралізму, які скарыстоўваецца трацкісцкімі контрабандыстамі для сваіх контррэвалюцыйных мэт. Узброіўшыся лістом т. Сталіна, мы павінны з асаблівай пільнасцю пераглядзець свае пляны, сваю прадукцыю і рашуча выкрываючы і адмятаючы якія-б то ні была спробы рэвізаваць большавізм, перабудаваць сваю работу на непрыміруемую барацьбу з ворагамі рабочае клясы і яе партыі, на барацьбу за марксысцка-ленінскую мэтадологію ва ўсіх галінах навукі, мобілізуючы ўсю партыйную арганізацыю, кожнае звяно БАН.

Краязнаўчыя арганізацыі на мясцох, пад непасрэдным кіраўніцтвам партыйных арганізацый, павінны з усёй рашучасцю перабудаваць таксама сваю работу, выходзячы з ліста т. Сталіна і адпаведных партыйных пастановаў. Ліст т. Сталіна—баявы сьцяг у разгортваньні пролетарскай навукі, у мобілізацыі краяведных арганізацый на барацьбу з ухіламі ад ленінізму, ад генэральнай лініі нашай партыі.

Ён зьяўляецца баявым сьцягам непрымірай барацьбы з ухіламі ад ленінскай нацыянальнай політыкі. Бязьлітасная барацьба павінна праводзіцца намі з вялікадзяржаўным шовінізмам, як галоўнай небяспекай на даным этапе. На падставе пастановы бюро ЦК КП(б)Б шырака выкрыць вялікадзяржаўныя вылазкі групы вучоных (Вольфсон, Выдра і інш.), „якія выходзілі ў сваёй крытыцы нацыянал-дэмакратызму не з марксысцка-ленінскай пастаноўкі нацыянальнага пытання, а з пазыцыі вялікадзяржаўных ухілістаў (процістаўленьне нацыянальнай формы культуры яе пролетарскаму зьместу, разважаньне аб перавалічэньні „асаблівасьці“ беларускай нацыі, насмешлівыя адносіны да раду „дробязі“,—нацыянальнай культуры, быту“ (З пастановы бюро ЦК КП(б)Б)“.

Выходзячы з пастановы ЦК КП(б)Б, мы, у разгортваньні краязнаўчай работы, павінны выявіць асаблівую пільнасць у адносінах да вылазак і праяў вялікадзяржаўнага шовінізму, выкрываючы яго ва ўсёй сыстэме нашай работы. Пастанова Бюро ЦК аб узмацненьні

барацьбы з ухіламі ў нацыянальным пытанні з асаблівай катэгорычнасцю ставіць перад краязнаўчым рухам неабходнасць узмацнення навукова-даследчай работы. „Узмацненне ўвагі да пытанняў развіцця вышэйшых формаў беларускай культуры — нацыянальнай па форме (літаратура, тэатар, кіно, музыка, дасканаласць вывучэння працэсаў, якія адбываюцца ў гэтай галіне, з мэтай далейшага ўзмацнення пролетарскага кіраўніцтва гэтымі працэсамі і больш поўнага адлюстравання сучаснага этапу сацыялістычнага будаўніцтва ў розных галінах мастацтва, наказ ударнікаў у літаратуры, тэатры, кіно і г. д.)“.

Трэба з ўсё катэгорычнасцю прызнаць, што ЦБК не ўдзяляла ўвагі вывучэнню „ўсіх працэсаў нацыянальна-культурнага будаўніцтва (тэарэтычны фронт, мастацкая літаратура, агульны фронт мастацтва)* (З пастановы бюро ЦК КП(б)Б). На падставе дырэктывы ЦК мы павінны ў бліжэйшы час разгарнуць арганізацыйную і праграма-мэтодычную работу па мобілізацыі шырачэйшых мас на вывучэнне і аўладанне гэтымі працэсамі, каб забяспечыць „сапраўднае пролетарскае кіраўніцтва нацыянальна-культурным будаўніцтвам“ (з пастановы бюро ЦК КП(б)Б).

Разгортваючы краязнаўчы рух, ні ў якой ступені нельга паслабляць барацьбы з беларускім контррэвалюцыйным нацыянал-дэмакратызмам, беларускім шовінізмам і інш. Разгортваючы работу па савецкаму краязнаўству, мы павінны шырока выкрываць контррэвалюцыйны нацыянал-дэмакратызм, які будзе імкнуцца праводзіць варажую пролетарыяту ідэалёгію ў краязнаўстве. Зьмяшчэнне „інструкцыі“ Сербавы аб вывучэнні быту лесарубаў і плятагонаў за подпісам „Сэкцыя этнографіі“, па сутнасці нацдэмаўскай і нічога агульнага ня маючай з савецкімі задачамі ў галіне этнографіі, зьяўляецца ўрокам у рабоце ЦБК і арганізацый на мясцох. Нацыянал-дэмакратызм прыкрыўся афіцыйным подпісам бяз усякага даручэння ад Сэкцыі этнографіі, а рэдакцыя „Савецкай Краіны“, ня праявіўшы класавай пільнасці, зьмясціла „інструкцыю“ Сербавы.

Узброіўшыся лістом т. Сталіна, КП(б)Б нанесла руйнуючы ўдар вялікадзяржаўным і беларускім шовіністам. Т. Шчарбакоў, змазваючы кіруючую ролю пролетарыяту, наводзячы нячуваны паклёп на камуністычную партыю, нібы яна не займалася нацыянальным пытаннем, дапусціў у сваёй кніжцы „Кастрычнік на Беларусі і беларуская окупация“ рад памылак беларуска-шовіністычнага характару. КП(б)Б гэтай вылазцы нанесла руйнуючы ўдар. Партыя патрабуе ад т. Шчарбакова ў працы выкрыць усю шкоднасць гэтых памылак.

У нашай барацьбе за разгортванне савецкага краязнаўства мы павінны ўзмацніць барацьбу з правым опартунізмам, як галоўнай небяспекай на даным этапе. Правыя будуць імкнуцца праводзіць свае контррэвалюцыйныя ідэі.

Вядучы барацьбу з ухіламі ад генэральнай лініі партыі, мы павінны весці самую бязьлітасную барацьбу з гнілым лібэралізмам, узмацніць бальшавіцкую пільнасць да вылазкаў класавага ворага.

Характэрным фактам вылазкі класавага ворага зьяўляецца артыкул А. Цімашова „Экономічныя нарысы раёнаў і іх мэтодологія“, змешчаны ў часопісе „Советское краеведение“ (орган ЦБК РСФСР і Т-ва марксыстаў-краязнаўцаў пры Комкадэміі СССР) № 7-8. Праводзячы кантрацэўшчыну ва ўсёй сыстэме свайго „экономічнага нарысу“, Цімашоў з усёй нагласцю заклатага ворага падвяргае „самненню“ шлях аднаасобнай гаспадаркі. Ён піша: „Роўналежна з гэтым, павінен быць вызначаны шлях аднаасобнае гаспадаркі ва ўвязцы з данымі

аб класавым распластаванні гаспадаркі". Класаваму ворагу не зразумелы тыя вялізарнейшыя поспехі, якія мы маем у галіне kolekтывізацыі (62 проц.), класавы вораг ня хоча зразумець тое, што колгаснік зьяўляецца цэнтральнай фігурай земляробства, асноўнай і моцнай апорай савецкай улады на вёсцы. Класавы вораг з змяіным шыпеннем ня хоча прызнаць таго, што на базе суцэльнай kolekтывізацыі ліквідуецца апошняя апора капіталізму—кулацтва, як класа. Класавы вораг не разумее, што ленінскае пытаньне „хто каго“ канчаткова вырашана на карысьць соцыялізму. Класавы вораг пад рознымі соусамі прабуе праводзіць сваю контррэвалюцыйную сутнасьць. Такім вылазкам трэба даваць руйнуючы адпор з усёй большавіцкай пільнасьцю да манэўраў і маскіроўкі класавага ворага. Трэба рашуча прызнаць, што гэтай большавіцкай пільнасьці рэдакцыя „Советского краеведения“ ня выявіла, дапусьціла гнілы лібэралізм у адносінах да вылазкі класавага ворага. Масавы сэктар БАН і ЦБК, асьлеплены „аўторытэтам“, някрытычна аднесьліся да артыкулу Цімашова, пераклаўшы яго на беларускую мову і выдаўшы асобнай брошурай.

Я, як загадчык сэктару, даўшы дазвол перакладаць гэты артыкул, нясучы персональную адказнасьць за гэтую справу, паклаўшыся на „аўторытэт“ „Советского краеведения“, някрытычна аднёсься і праявіў гнілы лібэралізм.

Ліст т. Сталіна і пастановы ЦК КП(б)Б з асаблівай катэгорычнасьцю патрабуюць узмацненьня барацьбы за партыйнасьць у рабоце, за поўную большавіцкую адказнасьць у выкананні дырэктыў партыі. Мы павінны рашуча ўдарыць па той опартуністычнай недаацэнцы некаторымі работнікамі разгортваньня краязнаўчай работы, ня гледзячы на яскравыя дырэктывы з боку ЦК КП(б)Б у гэтым кірунку. Партыйныя арганізацыі на мясцох павінны стаць на чале краязнаўчага руху, падпарадкаваўшы яго непаслабнаму большавіцкаму кіраўніцтву, дабіваючыся ўдарных тэмпаў у рабоце.

Выходзячы з дырэктывы т. Сталіна аб правільных адносінах да спэцыялістаў, мы павінны рашуча змагацца супроць левых загібаў у адносінах да старых краязведных кадраў, стаўшых на рэйкі савецкага краязнаўства, ствараючы ўсе неабходныя ўмовы для іх работы ў краязнаўчым руху.

Організацыйна-гаспадарчае ўмацаванне колгасаў і задачы краязнаўчых арганізацый

Організацыйна-гаспадарчае ўмацаванне колгасаў з'яўляецца вядучым звязном для данага этапу колгаснага будаўніцтва, баявой задачай, пастаўленай партыяй перад усімі раёнамі СССР. Організацыйна-гаспадарчае ўмацаванне колгасаў забяспечвае далейшы ўздым колгаснага руху і заканчэнне суцэльнай калектывізацыі ў тэрміны, вызначаныя ЦК УсеКП(б). Пастанова ЦК УсеКП(б) ад 2/VIII і пастановы аб'яднанага лістападаўскага пленуму ЦК і ЦКК КП(б)Б ва ўвесь рост і ва ўсю шырыню паставілі перад партыйнымі арганізацыямі і перад усёй колгаснай сыстэмай задачу арганізацыйна-гаспадарчага ўмацавання колгасаў, як цэнтральную задачу на даным этапе колгаснага руху. Пытаннем арганізацыйна-гаспадарчага ўмацавання колгасаў партыя і раней удзяляла вялікую ўвагу. У сучасны момант задача гэта набыла асаблівую вастрату і актуальнасць.

Аб'яднаны лістападаўскі пленум ЦК і ЦКК КП(б)Б, адзначыўшы вялікія поспехі ў колгасным будаўніцтве БССР (аб'яднанне ў колгасы 50% бядняцка-серадняцкіх гаспадарак, пашырэнне засеўнай плошчы, асабліва пад тэхнічнымі культурамі, павялічэнне ўраджайнасці і таварнасці колгасных гаспадарак, спецыялізацыя колгасаў), дасягнутыя толькі на аснове паспяховага вырашэння задачы індустрыялізацыі краіны і ў выніку барацьбы за генэральную лінію партыі, супроць правага ўхілу і „лявацкіх“ загібаў, з усёй рашучасцю падкрэсліў, што „дасягнутыя поспехі ў арганізацыі колгасаў з'яўляюцца толькі яшчэ першапачатковымі“, бо „не выкарыстоўваюцца яшчэ тая магчымасць развіцця высокатаварнай гаспадаркі, якія забяспечваюцца буйнай калектывнай гаспадаркай, умовамі савецкага ладу і той вялікай вытворчай дапамогай, якая аказваецца колгасам з боку пролетарскай дзяржавы“.

Колгасы да гэтага часу, як адзначыў пленум, маюць яшчэ нізкі выхад таварнай прадукцыі; у колгасах яшчэ застаецца нізкая ўраджайнасць, нізкая ўдойлівасць, зусім нізкі процант выхад у таварных сьвіней, вялікае асяданне таварнай прадукцыі ўнутры самых колгасаў, наяўнасць спажывецкіх настрояў і г. д.

Каб колгасы сталі высокатаварнымі гаспадаркамі і далі высокія паказальнікі буйнае гаспадаркі, партыя вызначыла рад канкрэтных мерапрыемстваў па арганізацыйна-гаспадарчаму ўмацаванні колгасаў, прычым „асноўнымі рашаючымі мерапрыемствамі па арганізацыйна-гаспадарчым ўмацаванні колгасаў з'яўляецца барацьба за перавыканне мас, за выкарчоўванне дробна-буржуазных тэндэнцый, за правільную арганізацыю працы, заснаваную на цвёрдых нормах выпрацоўкі, ацэненыя у працаднёх, сапраўднае ўкараненне здзел-

шчыны, разгортванне соцспарніцтва і ўдарніцтва, правільную арганізацыю ўліку працы і размеркаванне даходаў выключна па колькасці і якасці працы, максімальнае разгортванне таварных галін гаспадаркі, узняццё ўраджайнасці, максімальны выхад таварнасці, падбор лепшага кіруючага складу колгаснае гаспадаркі... і выхавання сярод колгасных мас уразумення неабходнасці ставіць задачу соцялістычнага будаўніцтва, свае абавязкі перад пролетарскай дзяржавай на першы плян, як першапачатковыя. Па гэтай лініі будзе нанесены знішчальны ўдар клясаваму ворагу—кулаку і яго агентуры ў партыі—опартуністам розных адценняў“ (З пастановы аб'яднанага пленуму).

Аб'яднаны лістападаўскі пленум прызнаў слабаю работу навуковых і даследчых устаноў „у галіне барацьбы за лепшую арганізацыю калектыўнай вытворчасці, за ўзняццё ўраджайнасці, павышэнне таварнасці жывёлагадоўлі і г. д., „адрыў навуковых і даследчых устаноў ад колгасных мас і колгаснай вытворчасці, адсутнасць шырока і правільна пастаўленых вопытаў, адсутнасць гібкасці ў перанясенні лепшых, якія ўжо апраўдаліся, вопытаў для шырокага практычнага іх ажыццяўлення“. Пленум рашуча паставіў перад усімі навукова-даследчымі ўстановамі задачу ўзмацнення палепшання навукова-даследчай работы ў галіне арганізацыяна-гаспадарчага ўмацавання колгасаў. Пастановы пленуму ў поўнай меры датычаць усіх краязнаўчых арганізацый, як масавых навукова-даследчых арганізацый, якія павінны актыўна змагацца за поўнае ажыццяўленне дырэктыв партыі ва ўсіх галінах соцялістычнага будаўніцтва і быць баявымі масавымі арганізацыямі ў навукова-даследчай рабоце, непасрэдна звязанай з практыкай соцялістычнага будаўніцтва. Перад ЦБК і ўсімі раённымі краязнаўчымі арганізацыямі стаіць задача ўсямерна і неадкладна пашыраць сетку краязнаўчых ячэек у колгасах, павесці рашучую барацьбу з ведаацэнкай масавай даследчай работы з боку зямельных і колгасных органаў, а таксама і цэнтральных даследчых устаноў. Трэба рашуча паставіць пытанне, каб Інстытут соцялістычнай рэканструкцыі сельскае гаспадаркі і даследчыя станцыі бліжэй павярнуліся да масавых даследчых арганізацый, дапамаглі ім паставіць належным чынам работу, забяспечыць метадычнымі і інструкцыйнымі матар'яламі, навуковай консультацыяй і г. д. Да гэтага-ж часу дзяржаўныя навукова-даследчыя ўстановы яшчэ амаль зусім ня звязаны і не дапамагаюць масавым навукова-даследчым арганізацыям у іх рабоце. Колгасцэнтр па сваёй лініі павінен даць катэгорычныя ўказанні райколгассаюзам і праўленням колгасаў аб актыўнай дапамозе і выяўленні ініцыятывы з свайго боку ў справе арганізацыі краязнаўчых ячэек (ячэек масавай навукова-даследчай работы) у колгасах. Трэба, каб работа гэтых ячэек з'яўлялася састаўной часткаю і ўваходзіла ў агульны плян работы колгасаў і райколгассаюзаў. Тэматыку работы гэтых ячэек павінны высунуць праўленні колгасаў і райколгассаюзаў, усебакова забяспечыўшы выкананне вызначаных імі плянавых заданняў.

Правільная арганізацыя працы ў колгасах і павышэнне яе прадукцыйнасці з'яўляецца ў сучасны момант асноўным звязном у колгасным будаўніцтве, моцна ўзяўшыся за якое можна падняць на патрэбную вышыню ўсё колгаснае будаўніцтва. Правадзенне другой большавіцкай сяўбы і асабліва ўборачнай кампаніі далі нам вялікія дасягненні ў пераходзе пераважнай большасці колгасаў на зьдэльную

арганізацыю працы, брыгада робіцца ўжо асноўнай вытворчай ячэйкай у колгасе. „Вопыт работы значнай часткі колгасаў паказаў, што там, дзе добра і правільна была арганізавана праца, там вышэй прадукцыйнасць працы, сваечасова выконваюцца вытворчыя заданні, менш было страт, большая атрымана даходнасць“ (з пастіновы пленуму). Аднак, „у значнай частцы колгасаў зьдзельшчына існуе формальна, на справе пануе падзёншчына“. лепшая практыка правядзення зьдзельшчыны вельмі слаба вывучаецца, зусім невыстарчальна асьвятляецца ў друку і таму належным чынам не папулярывуецца і не перадаецца другім колгасам. Гэта задача дасканалага і сыстэматычнага вывучэння і выяўлення лепшай практыкі перадавых колгасаў у справе арганізацыі працы павінна стаць адной з галоўнейшых задач у рабоце ўсіх краязнаўчых ячэек. Выкананне гэтай задачы ня можа, зразумела, ня цікавіць самыя шырокія колгасныя масы, якія трэба арганізаваць для масавай даследчай работы па вырашэнню канкрэтнай актуальнай задачы—арганізацыйна-гаспадарчага ўмацавання колгасаў. Масавае даследчае работа ў галіне вывучэння арганізацыі працы ў колгасе павінна праводзіцца ў кірунку вывучэння:

а) норм фактычнай выпрацоўкі лепшых перадавых колгаснікаў (у жывёлагадоўчых, ільняводных, садогагародных колгасах і інш.);

б) сталага складу ў асноўнага ў брыгадзе ядра як для выканання паасобных процэсаў работы, так і для выканання раду звязаных паміж сабой процэсаў сельска-гаспадарчых работ (засеў—дагляд—уборка—абмалот; касьба—сушэнне сена—возка—складанне сена ў пуні, старі);

в) найлепшых умоў пераводу ўсіх відаў работ на прогрэсыўна-жрэміальную зьдзельную работу і вынікаў гэтага пераводу;

г) правільнай арганізацыі ўліку працы ў працадніх і правільнага разьмеркаваньня даходаў па прынцыпу колькасьці і якасьці затрачанае працы;

д) правільнай арганізацыі адыходніцтва і інш.

Перад масавымі, навукова-даследчымі арганізацыямі стаіць вельмі важкая задача вывучыць, як ажыццяўляюцца і як у колгасах можна найлепш ажыццявіць шэсьць умоў тав. Сталіна, якія забясьпечваюць выкананьне вытворчых плянаў і арганізацыйна-гаспадарчага ўмацаваньня колгасаў. Краязнаўчыя ячэйкі ў колгасах пры дапамозе адпаведных цэнтральных навукова-даследчых устаноў павінны дапамагчы кіраўніцтву колгасаў палепшыць нормаваньне і плянаваньне працы, устанавіць больш рацыянальнае і эаномічнае выкарыстаньне сваёй рабочай сілы.

Выключнае значэньне ў справе арганізацыйна-гаспадарчага ўмацаваньня колгасаў мае асваеньне тэхнікі кожным колгасам. Аўладаньне тэхнікай і правільнае выкарыстаньне сельска-гаспадарчых машын у колгасе зьяўляецца адным з найважнейшых фактараў барацьбы за прадукцыйнасць і якасьць працы. Масавае даследчае арганізацыі павінны зьвярнуць максымум увагі на вывучэньне найлепшага і найбольш рацыянальнага выкарыстання машын (асабліва складаных), якімі ўсё больш і больш забясьпечваюцца колгасы. Яшчэ ня ўсе колгасы ў аднолькавай меры аўладалі арганізацый вытворчасці буйнай колектывнай гаспадаркі, ня ўсе аднолькава аўладалі тэхналёгічнымі процэсамі вытворчасці ў паасобных спецыялізаваных гаспадарках; адны колгасы дасягнулі значных посьпехаў у справе арганізацыі вытворчасці і аўладаньня тэхнікай, другія яшчэ адстаюць. Краязнаўчыя арганізацыі павінны неадкладна абвясціць баявы паход,

завесці рашучы наступ на тэхнічную адсталасць нашай сельскай гаспадаркі, павінны дапамагчы колгаснікам аўладаць агро- і зоотэхнікай. Краязнаўчыя ячэйкі ў колгасах павінны ўзяць на сябе ініцыятыву арганізацыі пры ячэйках спецыяльных агро- і зоотэхнічных гурткоў, арганізаваць даклады, лекцыі, выстаўкі, каб дапамагчы колгаснікам аўладаць „у найбольш кароткі тэрмін тэхнікай вядзення буйной соцыялістычнай гаспадаркі, эграномічнымі ведамі, тэхнікай поўнага скарыстання сельскагаспадарчых машын і самага шырокага ўжывання дасягненняў эграномічнай навукі“.

Да гэтай работы павінны быць прыцягнуты эграномы, настаўнікі, спецыялісты—кіраўнікі паасобнымі галінамі гаспадаркі.

Неабходна сур'ёзную ўвагу звярнуць на тэорытычную падрыхтоўку колгаснікаў, увязаўшы яе непасрэдна з штодзеннай практычнай працай, з арганізацыйнай сістэматычных даследаў і прыстасаваннем вынікаў іх да гаспадарчага будаўніцтва колгасаў. З пытанням аўладання тэхнікай і арганізацыйнай вытворчасці непасрэдна звязана і пытанне падрыхтоўкі і перападрыхтоўкі колгасных кадраў, да якіх выключныя тэмпы калектывізацыі выклікаюць усё больш і больш высокія запатрабаванні. На практычнай рабоце па колгасным будаўніцтве выявіліся тысячы здольных арганізатараў з рабочых і колгаснікаў, але вялікая колькасць з іх яшчэ ня мае патрэбнай тэхнічнай падрыхтоўкі, ня ўзброена навукай. У выкананні гэтай задачы—падрыхтоўкі колгасных кадраў—вялікую ролю, як ужо было зазначана вышэй, павінны адыграць краязнаўчыя арганізацыі.

Пленум ва ўсёй рост з усёй рашучасцю паставіў перад усімі партарганізацыямі, савецкімі, зямельнымі і колгаснымі, а таксама і навукова-даследчымі арганізацыямі задачу развіцця соцыялістычнай жывёлагадоўлі, уздыму ўраджайнасці і развіцця такіх спецыяльных галін гаспадаркі, як гародніцтва, садоўніцтва, пчалярства, рыбная гаспадарка і інш. Гэту задачу пленум паставіў як цэнтральную ў гаспадарчым умацаванні колгасаў.

Краязнаўчыя арганізацыі павінны па-сапраўднаму ўключыцца ў барацьбу за выкананне пляну соцыялістычнай жывёлагадоўлі шляхам сістэматычнай папулярызацыі і перадачы колгасам практыкі перадавых жывёлагадоўчых колгасаў і савгасаў, прапаганды зоотэхнічных ведаў і арганізацыі сістэматычнай даследчай работы. Краязнаўчыя арганізацыі павінны заняцца вывучэннем наступных пытанняў жывёлагадоўлі: найлепшыя метады ўкомплектавання статку (захаванне і гадоўля ўласнага прыплоду, барацьба за павялічэнне прыплоду, прафілактычныя мерапрыемствы супраць падзяжу і інш. мерапрыемствы барацьбы са стратамі ў жывёлагадоўлі); стварэнне ў колгасах моцнай кармовай базы (павышэнне ўраджайнасці палявых культур, арганізацыя штучных выпасаў, палешанне сенажаціў, пашырэнне плошчы засеваў, захаванне і найбольш рацыянальнае выкарыстанне кармоўных траў і каранёплодаў, эканомнае выдаткаванне кармоў, вывучэнне і правёрка існуючых кармоўных рацыёнаў і г. д.); правядзенне механізацыі і рацыяналізатарскіх мерапрыемстваў у жывёлагадоўчых гаспадарках; палешанне будаўніцтва і найбольш адпаведнае ўтрыманне жывёлы; максымальнае павялічэнне таварнасці і выкананне плянаў на здачы (продажу) дзяржаве таварнай прадукцыі; жывёлаўнае абязьлічкі і рэалізацыя ўсіх шасці ўмоў тав. Сталіна.

Перад рэдакцыямі цэнтральных і мясцовых газет аб'яднаны лістападаўскі пленум паставіў задачу „сістэматычна і шырока асвятліць пытанне развіцця жывёлагадоўлі, выяўляючы лепшыя прыклады

арганізацыі жывёлагадоўлі ў савгасах і колгасах, робячы іх здабыткам рабочых і колгаснікаў". Такая-ж задача павінна быць пастаўлена і перад усімі краязнаўчымі арганізацыямі і краязнаўчым друкам.

Барацьба за павялічэнне ўраджайнасці з'яўляецца адной з найпатрабнейшых і важнейшых умоў арганізацыйна-гаспадарчага ўмацавання колгасаў. У мэтах выканання гэтай задачы аб'яднаны лістападаўскі пленум абавязаў партыйныя арганізацыі, зямельныя і колгасныя органы па-бальшавіцку разгарнуць работу па мобілізацыі ўсіх партыйных і комсамольскіх сіл, колгасных мас, спецыялістаў і ўсіх работнікаў сацыялістычнага земляробства на практычнае вырашэнне задачы рашучага ўздыму ўраджайнасці, для чаго трэба "шырока ўкараняць правільныя севазвароты, палепшыць апрацоўку глебы, арганізаваць правільны дагляд за пасевамі, забяспечыць абавязкова поўную праполку тэхнічных і прапашных культур, раннюю сяўбу і сваечасовую ўборку, барацьбу са шкоднымі і са стратамі, абавязковае выкананне задачы пад'ёму на зяб усёй плошчы, вызначанай для пасеву яравых, рашучае пашырэнне засеву гатунковым засевам, шырока разгарнуць селекцыйную работу, поўнае скарыстанне штучных і мясцовых угнаенняў, асабліва торфу" (3 пастановы лістападаўскага пленуму).

Пры гэтым пленум пастанавіў, каб "у кожным раёне ў разрэзе кожнага колгасу былі распрацаваны канкрэтныя мерапрыемствы па ўздыму ўраджайнасці". У барацьбе за павялічэнне ўраджайнасці кожнага колгасу павінны самы актыўнейшы ўдзел прыняць усе раённыя навукова-даследчыя арганізацыі і колгасныя краязнаўчыя ячэйкі. Краязнаўчыя ячэйкі павінны вывучыць увесь комплекс умоў, выявіць усе магчымасці, якія забяспечваюць максымальнае павялічэнне ўраджайнасці. Масавая даследчая работа ў колгасе павінна быць поўнасьцю павернута да пытання вывучэння вынікаў ужывання правільных севазваротаў, найлепшых спосабаў вырабу і ўгнаення глебы скарыстаннем мясцовых угнаенняў, да вывучэння і арганізацыі найлепшага догляду і вырасьлівання розных сельска-гаспадарчых культур, барацьбы са шкоднікамі сельскае гаспадаркі і інш.

Арганізацыйна-гаспадарчае ўмацаванне колгасаў непасрэдна звязана з уключэннем колгасаў у савецкі гандаль. Гэта мерапрыемства мае вялізарнае народна-гаспадарчае значэнне, патрабуе павялічэння таварнасці колгасных гаспадарак. Краязнаўчыя арганізацыі павінны дапамагчы колгасам у разгортванні савецкага гандлю, выявіць першыя дасягненні лепшых колгасаў і папулярызаваць іх сярод колгасных мас.

Ва ўсёй сваёй рабоце краязнаўчыя арганізацыі павінны выяўляць і весьці ўпартую барацьбу за выкарчоўванне дробна-буржуазных тэндэнцый у колгасах, змагацца за політычнае выхаванне колгасных мас, пільна сочыць за дзейнасцю клясавага ворага, вывучаючы формы яго барацьбы супроць лініі партыі і арганізуючы масы колгаснікаў на самую рашучую барацьбу з кулаком і яго абаронцамі.

Барацьба за арганізацыйна-гаспадарчае ўмацаванне колгасаў патрабуе выяўлення ўсіх форм опартуністычнага скажэння генэральнай лініі партыі і рашучай барацьбы з праявамі права-опартуністычнага самацёку ў колгасным будаўніцтве, з незаўважваннем элементаў клясавай барацьбы ўнутры колгасаў і тактыкі кулацтва на даным этапе, з праявамі "лявацкіх" загібаў, ігнраваннем задачы арганізацыйна-гаспадарчага ўмацавання колгасаў, у пагоне за раздутымі процантамі колектывізацыі, гігантаманіяй у колгасным будаўніцтве.

Толькі па-большавіцку ажыццяўляючы задачу органiзацыйна-гаспадарчага ўмацавання колгасу, вядучы рашучую барацьбу за генеральную лінію партыі, мы зможам дамагчыся стварэння і развіцця высокатаварнай колектыўнай вытворчасці і закончыць суцэльную калектывізацыю ў тэрміны, вызначэння партыяй, і канчаткова ліквідаваць кулацтва як класу. На выкананне гэтых баявых задач павінны быць мобілізаваны ўсе сілы масавых навукова-даследчых органiзацый.

3 гісторыі партызанскага руху на Беларусі ў перыод нямецкай окупацыі

З моманту Кастрычнікавага перавароту і да окупацыі нямецкай імперыялістычнай арміяй амаль усёй тэрыторыі Беларусі прайшло роўна сто дзён. Гэта быў перыод першай савецкай улады на Беларусі. На працягу гэтага перыяду пролетарыят разам з бяднейшым сялянствам нашай краіны пад кіраўніцтвам абласной бальшавіцкай арганізацыі правёў вялікую работу па будаўніцтву новай, савецкай, улады. Замест ранейшага колёняльнага становішча краіны, дзе панавала свавольства царскіх чыноўнікаў, дзе рабочая кляса і працоўнае сялянства знаходзіліся пад падвойным прыгнётам эксплёатацыі, Беларусь уступала на шлях свайго новага жыцця. Разгортваліся новыя старонкі савецкага будаўніцтва, яе новай гісторыі. Скрозь арганізаваліся саветы рабочых, сялянскіх і салдацкіх дэпутатаў і другія органы дыктатуры пролетарыяту; раслі рады бальшавіцкіх арганізацый, якія ўсё больш і больш ахаплялі сваім уплывам найшырэйшыя масы працоўных; паспяхова вялося змаганьне з контррэвалюцыяй унутры краіны; у змаганьні з контррэвалюцыяй раслі чырвонагвардзейскія атрады ў гарадох і ўзброеныя атрады з беднаты і батрацтва па вёсках. Пад кіраўніцтвам нашай партыі і ўсяе рабочай клясы працоўнае сялянства паспяхова праводзіла экспропрыяцыю памешчыцкіх маёнткаў; пролетарская рэвалюцыя мімаходзь заканчала справу буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі, выматаяся „дашчэнту бруд сярэднявякоўя“, пачыналася вялікая работа ў галіне нацыянальна-культурнага будаўніцтва.

І вось у разгары гэтага рэвалюцыйнага змаганьня і новага будаўніцтва пачаўся наступ германскай імперыялістычнай арміі супроць савецкай краіны.

У адказ на наступ нямецкага імперыялізму, які нёс з сабою пагібель савецкай уладзе і Кастрычнікавай рэвалюцыі, у адказ на заклік савецкага ўраду бараніць соцыялістычную бацькаўшчыну, побач з тымі, што ўжо меліся на тэрыторыі Беларусі, чырвонагвардзейскімі, а таксама насупех збытымі з рэштак часцей старой арміі рэвалюцыйнымі атрадамі і пачалі сваё змаганьне з окупантамі асобныя партызанскія атрады. Усе гэтыя ўзброеныя сілы не маглі, бязумоўна, затрымаць наступ нямецкіх войск і гэтым самым захаваць савецкую ўладу на Беларусі. І ўсё-ж гэта была героічная старонка ў гісторыі змаганьня пролетарыяту і бяднейшага сялянства за пролетарскую рэвалюцыю. Міма гэтага змаганьня мы ня можам прайсці, на ім мы павінны спыніцца.

Якіх-небудзь магутных узброеных часцей, што маглі-б затрымаць рух окупантаў, ні ў Гомлі, ні ў сумежных раёнах ня было. Былі

невялікія чырвоагвардзейскія атрады; па вёсках пачалі былі стварацца партызанскія ядры з былых салдат і з перадавых батрака-бядняцкіх элементаў сялянства, чаму спрыяла значная колькасць зброі, быўшай у Новай Беліцы, а таксама прынесенай з фронту; прыбыў бранявік тав. Аўсienкі, каманду якога прыйшлося папаўняць мясцовымі добраахвотнікамі. Але ўсё гэта, зразумела, было недастаткова ў параўнанні з вельмі добра ўзброенай, дысцыплінаванай... германскай арміяй¹⁾.

Як толькі бальшавіцкія арганізацыі, рэзкомы і саветы даведаліся пра наступ немцаў, яны пачалі рыхтавацца да адпору, да ўзброенага супраціўлення. Збіралася ўзбраенне, формаваліся атрады. Рабочы П. Карпенка ў сваіх успамінах піша пра тое, як адзін з такіх атрадаў быў створаны ў Лепельскім павеце:

„У сярэдзіне лютага месяца я быў прызначаны—піша ён—па арганізацыі Бешанковіцкага, Стрыжаўскага і Ульскага валрэзкомаў. Не паспеў правесці арганізацыйнай работы, знаходзячыся ў 45 вярстах ад павету, як мне перадалі сяляне аб наступе на г. Лепель... Немцы занялі Лепель, бо вялікага супраціўлення ня было, дзеля таго што ня было арганізатара і ня было зброі. І вось у адзін з „прекрасных“ дзён сабраліся ўсе члены валрэзкому вырашыць пытанне аб тым, каб спыніць далейшы наступ немцаў. Пастаноўлена было ехаць у Віцебск па зброю. Я ўзяў на сябе адказнасць паездкі за ёю. Узяўшы пару коняў з маёнтку Стрыжава, я прывёз на іх ~~на~~ 60 штук вінтозак (бярданак) і набоі. Але выявілася, што яшчэ раней за Лепелем к Менску арганізаваў невялікі атрад чалавек з 20 т. Пашкевіч, былы надпрапаршчык і затрымаў далейшы наступ немцаў на рацэ Сьвічаны... Я паступіў у атрад Пашкевіча“²⁾.

У цэлым радзе мясцовасцяў партызанскія атрады ў перыод наступу немцаў і заняцця імі тэрыторыі Беларусі былі ўжо створаны. Шмат якія з іх першае сваё хрышчэнне атрымалі ў гэты перыод.

Гэтыя атрады былі і ў паўночнай частцы Беларусі; яны знаходзіліся на Случчыне і асабліва ў Гомельшчыне. Пра гэтыя атрады і іхнае змаганне з наступаўшым нямецкім імперыялізмам у нас, праўда, матар’ялаў захавалася вельмі мала, але і тыя, што ёсць гавораць шмат аб чым. У вв. Шаловічы, Выстрыцы, Дактаровічы, Вараб’евічы, Курганы і інш. у гэтыя часы былі сфармаваны групы партызан.

Там, дзе ў перыод першай савецкай улады на Беларусі былі створаны бальшавіцкія ячэйкі,—там у першую чаргу формаваліся атрады партызан. Вялікі ўплыў на партызанскі рух ужо ў гэты час рабілі прамысловыя цэнтры з тымі рабочымі, якія знаходзіліся ў гэтых цэнтрах. У гэтых адносінах асабліва вызначаецца Гомельшчына, дзе партызанскі рух у перыод нямецкай акупацыі асабліва ярка выявіўся. Там, дзе ня было ўплыву і кіраўніцтва прамысловага пролетарыяту, дзе не існавала бальшавіцкіх арганізацый ці нават ня было цвёрдых адзінак—бальшавікоў і моцных рэзкомаў,—там партызанскі рух разгортваўся, асабліва ў пачатку акупацыі, марудна. У гэтых адносінах паказальным з’яўляецца Магілёўскі раён. У г. Магілёве к моманту наступу немцаў партыйная арганізацыя была надзвычайна слабай і пагэтану ня здолела арганізаваць рэвалюцыйныя атрады для барацьбы з контррэвалюцыяй.

1) „На путях борьбы и строительства“—зборнік артыкулаў і ўспамінаў прысвечаных гадавіне X Кастрычніка ў Гомлі, стар. 29.

2) Архіў Гістарту ЦК КП(б) за 1918 г., успаміны Карпенкі П.

У радзе мясцовасцяў Магілёўскі губ. і асабліва ў Быхаўскім павеце к моманту наступу немцаў існаваў ужо рад партызанскіх атрадаў, якія ўпарта біліся з польскімі легіянерамі, ішоўшымі наперадзе немцаў, і якія маглі быць выкарыстаны і для змаганьня з немцамі. Але і на чале гэтых атрадаў Магілёўская партарганізацыя ня стала.

Цікавыя падзеі разгортваліся ў момант наступу немцаў у г. Гомлі і на Гомельшчыне. Гомельская партыйная арганізацыя і савет пры актыўнай дапамозе прыбыўшага ў Гомель з Кіеву латыскага атраду на чале з тав. Бэрзіным пачалі праводзіць вялікую работу па стварэньні партызанскіх атрадаў з рабочых, батракоў і беднякоў. Былі ўжыты захады да забесьпячэньня вёсак зброяй.

„На кожную воласьць было выдана па 1000 вінтовак з набоямі. Уся гэта работа была зроблена ў тры дні. На працягу гэтага-ж часу па ўсіх воласьцях былі разасланы агітатары для фармаваньня партызанскіх атрадаў. Большасьць членаў павятовага камітэту партыі, а таксама і членаў савету была паслана ў атрады чырвонагвардзейцаў, якія біліся з нямецкімі войскамі. Рэшце-ж членаў савету не заставалася нічога іншага, як разьяжджаць па мясцох і ўзяць на сябе кіраўніцтва партызанскімі атрадамі, якія ў некаторых пунктах ужо былі“¹⁾.

На станцыі Добруш хутка сабраўся цэлы рад партызанскіх атрадаў, адступіўшых сюды пад націскам немцаў. Адсюль атрады рассылаюць сваіх прадстаўнікоў па вёсках для агітацыі сярод сялянства за фармаваньне партызанскіх атрадаў і ўваход у тыя, што ўжо былі сфармаваны. Вялікая работа гэтага парадку праводзілася ў Кармянскай воласьці. У самай Карме ўся партыйная ячэйка ўваходзіць у атрад. Раздаюцца вінтоўкі ўсім, хто ўступае ў партызаны. Хутка быў створаны новы атрад з 30 чалавек, які з сяла Жгунь трапляе зноў-такі на ст. Добруш. Адсюль партызаны разам з чырвонагвардзейскім атрадам робяць наступ на вёску Галавінцы, дзе заселі немцы. Апошнія з бранявіка пачалі абстрэльваць наступаўшых. Бой цягнуўся некалькі гадзін. Значная колькасьць партызан і чырвонагвардзейцаў загінула ў гэтай бойцы. Трэ было адступаць зноў да ст. Добруш. Хутка і гэта апошняя была занята немцамі, а чырвоныя атрады адступалі да разьезду Закапыцце.

Яшчэ ў студзені месяцы 1918 году, у сувязі з сваявольствам, драпежніцтвам і контррэвалюцыйнай чынласьцю польскіх легіёнэраў з корпусу Доўбар-Мусьніцкага, у раёне Чачэрску былі арганізаваны партызанскія атрады. Яны былі ў такіх пунктах: Чачэрск, с. Раўковічах, у Рагіне Буда-Кашалеўскага раёну; у Наўховічах і Мацівенчах былі невялікія партызанскія групы. Вось гэтыя партызанскія атрады, апрача змаганьня з польскімі легіёнэрамі і чэкінцамі, змагаліся і з немцамі ў часе іхнага наступу ў раёне Чачэрску.

Былы начальнік гэтых партызанскіх атрадаў Казлоўскі Тамаш у сваіх успамінах апавядае наступнае пра гэта змаганьне з немцамі:

„У в. Лепе, Буда-Кашалеўскага раёну, паводле данясення разведкі, быў акружаны нямецкі карны атрад, колькасьцю ў 116 чалавек пры двух кулямэтах; пасьля перамаўленьняў начштабу Казлоўскага аб здачы нямецкім атрадам зброі, пры нязгодзе апошняга, быў пачаты бой, у якім прымалі ўдзел атрады: Наўховіцкі, Раўковіцкі і частка Чачэрскага. Наўховіцкі атрад хадзіў у штыкавую атаку, і дзякуючы тактычнаму кіраўніцтву Казлоўскага і героічнаму настрою партызан

¹⁾ З успамінаў Гудца М. „Известия Гомельского губкома“ № 65, 1924 г., стар. 69.

наогул, і прыватна, тав. Якубава Амельяна, Васільева Маркі, Табушова Гарасіма, Панкратава Яўсея, Савельева Міхала і камандзіра Наўховіцкага атрада (прозвішча не памятую) удалося разьбіць атрад немцаў. Страты апошніх: 19 чалавек забітымі, 6 забрана ў палон і вайсковая маемасьць пры адным параненым з боку чырвоных партызан.

У раёне Кошэлёў-Селец была зроблена спроба разьбіць нямецкія атрады, якія ішлі для акупацыі Чачэрскага раёну. Часці атрадаў Рагінскага і Раўковіцкага, пад кіраўніцтвам т. Новікава Кірылы, зайшлі ў тыл немцаў у сяло Кошэлёў, дзе была зьнішчана тэлефонная сувязь немцаў і забіты 2 нямецкія тэлефоністы, другія атрады з фронту пачалі бой, дзе з боку немцаў ужываліся бомбамёты. У выніку пад націскам немцаў прыйшлося адступіць у Віктарыйскі лес пры адным параненым з боку чырвоных партызан. Назаўтра, сабраўшы тая сілу, параненым з боку чырвоных партызан Забалоцьне-Холічэ, каб затрымаць рух немцаў на Чачэрску, але былі выкрыты нямецкай разведкай, і пад моцным артылерыйскім агнём супраціўніка прыйшлося адступіць ад сяла Раўковіч.

У канцы лютага 1918 году, паводле атрыманых штабам вестак, савецкім урадам па дагавору з немцамі вызначана дэмаркацыйная лінія—рака Чэчара, з прычыны чаго штаб, прымушаны быў спыніць ваенную чыннасьць у даным рэне і з рэштай больш актыўных тава-рышоў далучыўся да штабу аб'яднаных атрадаў Рагачэўскага і Чэрыкаўскага павятаў, які знаходзіўся ў той час у м. Прапойску¹⁾.

22 лютага 1918 году, праз тры дні пасля таго, як Савет народных камісараў адправіў Германію ноту з прапановай заключыць мір, быў атрыманы па радыё адказ германскага ўрада. Апошні прапанаваў нам яшчэ горшыя ўмовы, чым да перарыву перамаўленьняў 10 лютага. Толькі 3 сакавіка быў нарэшце падпісаны драпежніцкі Брэсцкі мір. Да гэтага часу германскія войскі, ня гледзячы на супраціўленьне нашых асобных рэволюцыйных атрадаў, паспелі заняць усю Украіну і амаль $\frac{5}{6}$ тэрыторыі Беларусі. Была акупавана ўся Заходняя Беларусь, Меншчына з Мазыршчынай і Гомельшчынай, амаль палова (уся правабярэжная частка Дняпра) Магілёўшчыны і значная частка Віцебшчыны. Толькі частка Полацкай акругі, Віцебская акруга, частка Аршанскай і Магілёўскай былі вольны ад нямецкіх окупантаў і знаходзіліся ў руках савецкай улады.

Пачаўся цяжкі перыод нямецкай акупацыі, які цягнуўся да сярэдзіны, а ў некаторых мясцох і да канца сьнежня 1918 г. Усе заваёвы Кастрычнікавае рэволюцыі хутка зьнішчаліся. Рэволюцыйныя арганізацыі былі раз агнаны; пачалося праследваньне, арышты, ссылкі і расстрэлы тых, хто быў запоздаваны ў бальшавізьме, камунізьме. Сьпяраша нямецкая вайсковая ўлада крыху заігрывала з так званымі дэмакратычнымі ўстановамі ў краіне, якія пастараліся ўваскросіць сябе ў момант адыходу бальшавікоў і прыходу немцаў. Але і яны аказаліся лішкімі, перашкаджаўшымі нямецкім лейтэнантам рабіць сваю справу. Затое вынырнулі на паверхню ўсе рэакцыйныя элементы, вярнуліся ў свае гнёзды памешчыкі, якія арганізаваліся ў саюз зямельных уласьнікаў. Заварушыліся дамаўлясьнікі і ўласьнікі гандлёвых і зямельных прадпрыемстваў. Радавалася ў пачатку і дробная буржуазія. Пасля кіпучага жыцця ў рэволюцыі і першы перыод будаўніцтва савецкай улады, наступіў перыод рэакцыі.

¹⁾ Гомельскі гістарычны архіў.

„Немцы пачалі вывозіць усё, што толькі можна было вывезці, а плацілі за тое, што вывозілі, як хацелі. Чыгункі для насельніцтва закрываліся; на кожную дробязь патрэбны быў пропуск. Пошта не працавала, дарагоўля пачала расці, гандаль занепадаў... Калі хлебныя запасы пачалі выходзіць, немцы завялі карткавую сыстэму. Раней выдавалі $\frac{1}{2}$ фунта, пазней $\frac{1}{4}$, а потым справа дайшла і да $\frac{1}{8}$ “¹⁾.

Вось той малюнак, які можна было зьне наглядзець па гарадох Беларусі ў першыя месяцы нямецкай окупацыі. Сьпіраша як-быццам адчувалася ажыўленьне ў гандлі. У гэтых адносінах мясцовай буржуазіі і дробным гандляром дапамагалі нямецкія афіцэры і салдаты. Паднялася спэкуляцыя. Гандлявалі чым хто мог. З Германіі прывозілі медыкаменты і перапрадавалі іх віленскім купцом, скрозь можна было набываць „шчабе“. Не саромеліся гандляваць і казённымі рэчамі. Затое стаялі прамысловыя прадпрыемствы, моцна расло беспрацоўе. І гэта ў абставінах бязьлітаснага прасьледваньня рабочых і іх арганізацый.

Нямецкая ўлада ўсюль рэкламавала свой прыход з мэтай навядзеньня парадку і вызваленьня насельніцтва ад гвалтаў бальшавікоў. З мэтай правядзеньня „гэтага парадку“ ў больш буйныя населеныя пункты былі насланы асобныя часьці і каманды. На воласьць з мястэчкім прызначалася рота ў 150 чал., у другія воласьці пасылалася па 40—70 чал. Устаноўлены „парадак“ заключаўся ў тым, што ўсюль панавалі кабары, а з другога боку ішла бязьлітасная расправа з насельніцтвам, адбываўся сапраўдны грабеж сялянства.

Разам з зьдэкамі нямецкіх окупантаў у працоўнага насельніцтва праводзілася бязьлітасная расправа буржуазіі над рабочымі і памешчыкаў над працоўным сялянствам і ў першую чаргу над батрацтвам і беднотай. Памешчыкі, якія вярнуліся ў свае маёнткі, пачалі сапраўдны грабеж сялян. Помсьціліся за тое, што эдарылася ў рэволюцыю, аднаўлялі старыя дарэволюцыйныя адносіны на вёсцы. За канфіскацыю памешчыцкага інвэнтару, за высечку лесу, за карыстаньне памешчыцкімі палямі і сенажацямі вёскі абкладаліся вялізнай контрыбуцыяй. Сяляне шмат якіх вёсак ня ў сілах былі плаціць, адмаўляліся ад выплаты контрыбуцыі. За гэта іх арыштоўвалі, садзілі ў турмы, зьбівалі і шмат каго выпраўлялі ў Германію. Сялянскія падводы бязупынна назначаліся ў аboзы, і за кожнае адмаўленьне ці нават спазьненьне сяляне абкладаліся высокімі штрафамі. Усюль арыштоўвалі тых, хто быў у зямельных камітэтах і сельсаветах, хто ў тэй ці іншай меры меў дачыненне да рэволюцыі і савецкай улады. Першыя ўдары контррэволюцыйных элементаў палі на вясковую бедноту, якая разам з пролетарыятам завяршала Кастрычнікаўскую рэволюцыю ў вёсцы.

„Ведаю масу выпадкаў, — піша ў сваіх успамінах т. Андрэеў, — калі нямецкія салдаты зусім бяскарна абіраюць насельніцтва, — купляюць за бесцян продукты, рэчы ці проста адбіраюць іх пад відам „рэквізыцыі“. Адбіраюць нават скаціну. Напрыклад, у вёсцы Забалюцце ля в. Смалявіч праходзіла нейкая нямецкая каманда і самавольна забрала ўсё, што толькі ёй трэ было: бралі, галоўным чынам, харчы. На пытаньне, на якому праву яны гэта робяць, нямецкія салдаты паказваюць на вінтоўкі... Усе памешчыцкія маёнткі адноўлены нямецкай уладай на лішчым за кошт сялян... Прычым многія сяляне літаральна разораны: прадаваліся хатнія рэчы, збожжа, скаціна і г. д. Расказвалі сяляне, як памешчык Шміт за 500 пудоў бульбы, узятай

¹⁾ Записки наблюдателя от 28 мая 1918 г. Архіў Гістпарту ЦК КП(б)Б за 1918 г.

у яго сялянамі, зьдэёр з іх па рыначнай цане пры дапамозе нямецкіх салдат за 3000 пудоў бульбы. Наогул-жа ўсё насельніцтва абурана супроць немцаў¹⁾.

Такі вольныя малюнак быў на вёсцы з прыходам немцаў. Ва ўсёй акупаванай Беларусі панавала нябывалае свавольства і расправа. Пролетарыят і працоўныя масы сялян Беларусі не маглі доўгі час моўчкі і пакорліва цягнуць усё гэта. Накаплялася незадаволенне і абурэнне супроць окупантаў і рэакцыйных элементаў. Расла клясавая нянавісьць да эксплёататараў. Ужо пад канец мая 1918 году адзін з наглядальнікаў за настроем пролетарыяту гарадоў і працоўнага сялянства вёсак паведамляў, што „сыхішы ўзброеныя напады за апошнія часы сталі павялічвацца. Заробкаў няма, беспрацоўе выцясняе моладзь у Расію. Рэквізыцыя па вёсках прымушае сялян хаваць запасы, і падвоз іх у горад скарачаецца з кожным днём“²⁾.

А ў другім месцы ў гэтым-жа аглядзе паведамлялася: „Па дарозе ад г. Менску да ст. Забір'я мне давялося сустрэцца з сялянамі ваколіц м. Койданава і інш. Рэквізыцыя рэчаў першай патрэбы па цане, немагчыма нізкай, канфіскацыя маёмасці, пакінутай арміяй, рэпрэсіі, з якімі злучаны пераезд з вёскі ў вёску, грубыя і дзёрэкія паводзіны як салдат, так і афіцэраў нямецкай арміі ў адносінах да мясцовага насельніцтва, даходзіўшы амаль усюды да кулака і прыкладу скрозь і ўсюль бяз жаднай віны, — усё гэта стварае тое, што, па-маему, згушчае ў народзе дух абурэння і стварае з яго небяспечнага ворага, дыхаючага злобай і помстай“³⁾.

У радзе мясцовасцяў рэвалюцыйны ўзрост, злоба і помста выліваліся ў адкрытыя напады на невялікія групы і на адзінкі нямецкіх салдат. У выніку гэтых нападаў і забойстваў немцы перагналі ў адпаведныя населеныя пункты свае каманды, карныя атрады, якія ўжо распаўсюдзіліся з насельніцтвам гэтых пунктаў па ўсіх правілах строгасці: у насельніцтва адбіралася ўся скаціна, птушка, збожжа, будынкі падпальваліся, а тых, хто ратаваўся ад агню, скрозь і ўсюль расстрэльвалі. Такія ўчынкi нямецкіх войск яшчэ больш згушчалі атмасферу і павялічалі нянавісьць насельніцтва да окупантаў. Нарасталі ўсе прадпасылкі для паўстанцкага руху ў окупаванай Беларусі. Гэтаму апрача настрояў насельніцтва спрыяла і наяўнасць у яго зброі.

Пайшоўшыя з прыходам немцаў у надполле бальшавіцкія арганізацыі Беларусі павялі энэргічную работу ў кірунку мобілізацыі пролетарскіх і бядняцкіх мас на змаганне з окупантамі і з контррэвалюцыйнымі буржуазна-памешчыцкімі клясавымі групамі. З першых-жа месяцаў сваёй падпольнай работы яны поруч з працай сярод рабочых пачалі зьвяртаць сур'ёзную ўвагу на работу сярод сялянства, улічваючы тую хвалю абурэння, якая чым далей, тым усё больш і больш нарасталала як сярод усёй працоўнай масы сялянства наогул, так і асабліва сярод багратства і сялян беднякоў. Для тых, хто ведаў абставіны, стварэння окупацыйнай уладай, хто сачыў за вярстаньнем мас і ўлічаў гэтыя настроі, было відавочна, што нарастанне рэвалюцыйнай хвалі няўхільна, што пытанне аб паўстанні, аб паўстанцкім руху няўхільна высоўвалася самымі гэтымі абставінамі.

¹⁾ Успаміны Андрэева В. ад 29/VII-1918 г. Архіў Гістпарту ЦК КП(б)Б за 1918 г. напкі аб нямецкай акупацыі.

²⁾ Архіў Гістпарту ЦК КП(б)Б за 1918 г. „Обзор настроения народных масс в связи с немецкой оккупацией в районе г. Несвижа и окрестностей г. Минска“.

³⁾ Тамсама.

Пытаньне аб паўстаньні супраць немцаў і контррэволюцыйных сіл краіны бальшавіцкія арганізацыі зьвязвалі з агульнай праблемай аб рухаючых сілах рэвалюцыі. У поглядах раду бальшавіцкіх арганізацый мы знаходзім неаднолькавыя пункты погляду на праблему паўстаньня. Паўднёвая частка Беларусі, амаль уся Гомельшчына і значная частка Мазыршчыны, пры нямецкай окупацыі былі далучаны да Украіны, і партыйныя арганізацыі гэтых мясцовасьцяў, асабліва Гомельшчыны, адчувалі на сабе наймацнейшы ўплыў украінскіх арганізацый і існаваўшых у іх пільнаў. У пастаноўцы пытаньня аб паўстаньні і арганізацыі партызанскага руху ў гэтай частцы Беларусі мы знаходзім цэлы рад поглядаў, аналёгічных поглядам украінскіх таварышоў. Вось чаму знаёмства з пастаноўкай праблемы аб паўстаньні на Украіне нам вельмі патрэбна: гэта знаёмства дасць нам магчымасьць лягчэй разабрацца ў цэлым радзе пытаньняў партызанскага руху на Беларусі.

Але незалежна ад тых рознагалосьцяў, што наглядаліся ў пытаньні аб тэрмінах і характары паўстаньня, усе партыйныя арганізацыі надзвычай вялікую ўвагу аддавалі пытаньню аб паўстаньні, арганізацыі і кіраўніцтву партызанскім рухам.

На першай канфэрэнцыі камуністычных арганізацый окупаванай Літвы і Беларусі, якая адбылася 8—11 жніўня, пытаньню аб падрыхтоўцы паўстаньня і аб арганізацыі ўзброеных партызанскіх атрадаў было аддана шмат увагі. Т. Алібегаў у дакладзе па арганізацыйнаму будаўніцтву падрабязна спыняецца на гэтым пытаньні. „Вясковыя ячэйкі,—кажа ён,—улічаюць усю тую зброю, што ёсьць на вёсцы, па магчымасьці ўзбройваюць партыйных таварышоў, наладжваюць мітынгі, сходкі, агітуюць і зьбіраюць усялякія весткі пра колькасьць і род зброі нямецкіх частак. На сходках абмяркоўваюць пляны наступу і захвату нямецкіх атрадаў данае вёскі, намячаюцца стратэгічныя пункты, якія трэба заняць і г. д.

Партыйныя ячэйкі арганізуюць партызанскія атрады, у часе наступу надаюць арганізаваны характар паўстаньню, становяцца на чале яго, афармляюць стыхійнае незадавальненьне і накіроўваюць яго ў пэўнае рэчышча“¹⁾.

Асабліва вялікую ўвагу пытаньню аб рабоце на вёсцы і арганізацыі там партыйных ячэек і баявых атрадаў аддавала Менская падпольная бальшавіцкая арганізацыя. Гэта апошняя пачала праводзіць напружную работу па арганізацыі сельскіх партыйных ячэек у Барысаўскім, Менскім, Наваградзім, Ігуменскім і Ашмянскім павятах.

„Работа на вёсцы ўсюль насіла дваікі характар: з аднаго боку, вялася вусная пропаганда, растлумачальная работа (аб савецкай уладзе, зямлі, міру, канечнай патрэбе Брэсцкага міру, абвяргаліся тыя байкі, што пашыраліся окупантамі пра Леніна і другіх правадыроў, пра перадачу немцам рускага золата, хлеба і інш.), пашыралася літатура, якая ў меншай частцы выдавалася намі ў Менску, а ў большай—прывозілася намі з савецкай Расіі; з другога боку, улічалася і зьбіралася зброя, арганізаваліся баявыя ячэйкі (дзе-ні-дзе былі нават кулямёты)*²⁾.

Партыйныя ячэйкі ў вёсках былі ня толькі цэнтрамі партыйнай работы, але і цэнтрамі, якія арганізавалі вайсковую работу. Навакोल

¹⁾ Архіў Гістпарту ЦК КП(б)Б, № 148 за 1918 г., стар. 14.

²⁾ Крыніцкі — Коммунистическая партия Белоруссии в подпольи, „Пролетарская революция“ № 8—9, 1927 г.

іх групуваліся ўсе незадаволеныя окупацыйным рэжымам рэвалюцыйныя элементы вёскі, асабліва былія франтавікі. У апошніх было шмат зброі, і такім чынам нашы ячэйкі адыгрывалі ролю штабаў гэтых узброеных атрадаў¹⁾.

На скліканай 15 ліпеня 1918 г. Менскай раённай партыйнай бальшавіцкай канферэнцыі было таксама ўзнята пытаньне аб узброеным паўстанні. На гэтай канферэнцыі было зафіксавана наступнае: „Прызнаючы за галоўную і канечную задачу партыйнай работы ў окупаваных абласцях падрыхтоўку ўзбраенага паўстання, маючага на мэце аднаўленьне савецкай улады, канферэнцыя лічыць канечна патрэбным утварэньне партыйных ячэек як асноўных арганізацыйных адзінак па вёсках і аб'яднаньне іх па воласьцях, паветах і г. д. Апрача свайго чыста партыйнага значэньня, ячэйкі гэтыя павінны зьяўляцца арганізуючымі цэнтрамі для дружна і атрадаў баявога характару“²⁾.

На гледзячы на такую вялікую ўвагу, якую партыйныя арганізацыі аддавалі пытанню аб узброеным паўстанні і аб стварэньні баявых узброеных атрадаў, тут трэба падкрэсьліць, што рад арганізацый на Беларусі ўсё-ж крыху недаацэньваў стыхійнага рэвалюцыйнага руху сярод мас,—прыватна-ж, батрацтва і вясковай беднаты, накіраванага супраць нямецкай окупацыйнай улады і буржуазна-памешчыцкіх элементаў. У тым-жа артыкуле тав. Крыніцкага гэта падкрэсьліваецца двойчы. На старонцы 266 ён піша: „Мы тады крыху недаацэньвалі тыя рэвалюцыйныя магчымасьці, якія ў нас на вёсцы былі. Нашы вясковыя таварышы былі вельмі рэвалюцыйна настроены“. На стар. 270-271 тав. Крыніцкі, кажучы пра дырэктывы АК, піша: „Дырэктывы гэтыя зводзіліся да таго, што нам трэ́ было ўмацоўваць нашу сувязь на вёсцы, праз нашы сялянскія ячэйкі, стрымліваць рэвалюцыйны настрой сялянства ад якіх-бы там ні было выбухаў і „рэвалюцыйных“ крокаў, якія маглі даць немцам полад усе рэвалюцыйныя элементы ізьяць і затапіць у крыві“. Такі „стрымліваючы“ падыход да рэвалюцыйнага выступленьня сялянства ня ўсім бальшавіцкім арганізацыям быў уласьцівы на Беларусі. Рад арганізацый поўдню Беларусі і ў першую чаргу Гомельская бальшавіцкая арганізацыя, якая знаходзілася пад уплывам ЦК КП(б)У, левага крыла яго, на чале з Бубновым, Пятаковым і інш., наадварот, як мы ўбачым ніжэй, крыху пераацэньвалі рэвалюцыйнасьць і арганізаванасьць сялянства.

Бальшавіцкія арганізацыі, ставячы пытаньне аб арганізацыі партызанскіх атрадаў і кіраўніцтве іх змаганьнем, распрацоўвалі пэлыя пляны ў гэтым абсягу. У нашым распаражэньні ёсьць два такія пляны. Абодва гэтыя дакумэнты зьяўляюцца надзвычай цікавымі. Гэтыя пляны прадугледжваюць прыцыпы арганізацыі саміх атрадаў, іх задачы, узбраеньне, асноўныя стратэгічныя пункты, кіраўніцтва і г. д.

Гэтыя пляны гавораць нам аб тых шырокіх праектах, якія існавалі ў разгортваньні партызанскага руху пры нямецкай акупацыі. Зьвернемся-ж да разгляду самога руху, да разгляду таго змаганьня, якое вялі партызанскія атрады ў разгляданы намі час супроць окупантаў і ўнутранай контррэвалюцыі.

У розных часьцях окупаванай тэрыторыі партызанскі рух разгарнуўся неаднолькава. Амаль усюды існавалі партызанскія атрады

1) Крыніцкі—Коммунистическая партия Белоруссии в подпольи. „Пролетарская революция“ № 8—9, 1927 г., стар. 266.

2) Тамсама, стар. 267.

і баявыя групы. Усюль, дзе існавалі падпольныя, бальшавіцкія арганізацыі, гэтымі арганізацыямі вялася вялікая работа па сфармаваньню ўзброеных паўстанскіх сіл, усюль збіралася зброя і ішло ўзбраеньне партызанскіх сіл. Але ня ўсюль гэтыя атрады з аднолькавай сілай сябе выявілі, ня ўсюль яны аднолькава ўпарта і арганізавана змагаліся з окупантамі і памешчыцка-буржуазнай контррэвалюцыяй. Тэрміны супольнага выступленьня вызначаліся таксама неаднолькава. У паўднёвай частцы Беларусі партызанскі рух насьці больш масавы характар. Тут ня было недаацэнкі гэтага руху, але наадварот,—яго хутчэй пераацэньвалі. У сярэдняй і паўночнай частцы акупаванай Беларусі тэрміны супольнага выступленьня адкладаліся; тут, як мы ўжо зазначалі, была пэўная недаацэнка партызанскага руху.

Упалку-ж, мы тут яшчэ раз падкрэсьліваем, што партыйныя арганізацыі аддавалі надта вялікую ўвагу разгортваньню партызанскага руху. Вялікую працу па кіраўніцтву паўстанцкім партызанскім рухам на Беларусі праводзіў Аблестком, Краёвы камітэт камуніст. партыі, абраны на канфэрэнцыі ў Смаленску і Менскі раёны падпольны камітэт. Тав. Крыніцкі ў артыкуле пра камуністычную партыю Беларусі ў 1918 годзе адзначае, як расьлі паўстанскія сілы на вёсцы, як партыя праз свае ячэйкі старалася надаць партызанскаму руху арганізаваны характар. „Процэс консолідацыі нашых сіл усё цягнуўся. Лік нашых ячэек усё больш узрастаў, прычым значна ўзрос лік ячэек у вёсцы. К гэтаму часу мы налічваем у вёсцы каля 75 або нават крыху больш нашых ячэек, а лік членаў у іх каля 500. Ячэйкі былі невялікія; у іх праводзілася ня толькі партыйная праца, яны мелі характар цэнтраў, арганізуючых вайсковую працу. Вакол іх групаваліся ўсе незадаволеныя окупацыйным рэжымам рэволюцыйныя элемэнт вёскі, асабліва былыя франтавікі. У апошніх было багата зброі, і такім чынам нашы ячэйкі гралі ролю штабаў гэтых узброеных атрадаў. Мы тады крыху недаацэньвалі тыя рэволюцыйныя „магчымасьці“, якія былі ў нас на вёсцы. Нашы вайсковыя таварышы былі вельмі рэволюцыйна настроены. Шмат якія таварышы пыталі, чаму мы „не пачынаем“ і „калі пачнем“¹⁾. І далей: „Наша праца ўся была ў тым, каб гэты масавы ўздым арганізаваць, увадзіць у пэўнае рэчышча, падтрымліваючы рэволюцыйныя настроі вёскі“²⁾.

Паданая намі вынятка з артыкулу тав. Крыніцкага красамоўна сьведчыць аб тым, якую вялікую ўвагу партыйная бальшавіцкая арганізацыя аддавала арганізацыі паўстанскага руху на Беларусі і як хутка рэволюцыянізавалася сялянская маса, перш за ўсё, бедната, а потым і сярэдняцтва. Разам з гэтым яна (вынятка) сьведчыць аб пэўнай недаацэнцы рэволюцыйнага настрою мас, аб той „асьцярожнасьці“, якая была ўласьціва некаторым бальшавіцкім арганізацыям акупаванай Беларусі.

Пра рост рэволюцыйнага настрою сялянскіх мас у той час гаворыць таксама і тав. Славінскі, які сярод сялянства праводзіў вялікую работу і добра ведаў яго настрой. Настрой гэты рос, усё больш і больш захапляў шырокія масы сялянства ў сувязі з узмацненьнем рэакцыі, зваротам памешчыкаў у свае маёнткі і наступам іх, перш за ўсё, супраць тых, хто праводзіў рэволюцыю на вёсцы, хто прымаў удзел у канфіскацыі памешчыцкіх маёнткаў, у высечцы лесу і г. д. Маса сялянства вельмі абуралася і супраць окупантаў у сувязі з вялікімі

¹⁾ „Кастрычнік на Беларусі“, зборнік, стар. 187.

²⁾ Тамсама, стар. 188.

абкладаннямі сялянства, правядзеннем контрыбуцыі, рэквізыцыяй збожжа, скаціны, птушкі, збіраннем масла, яек, малака. „І вось, калі быў абвешчаны першы падатак,—піша тав. Славінскі,—ад курыцы два яйкі на тыдзень, ад кожнай каровы пэўную колькасць фунтаў масла на месяц, ад кожнай сьвінныі столькі вот сала, ад кожнай дзесяціны столькі-та хлеба,—тады насельніцтву гэты „дэмакратызм“ і гэта апекаванне здалося праз меру цяжкім, і баромэтр настрояў вёскі пачаў вельмі падаць¹⁾. Прыблізна к гэтаму часу пачалі вяртацца памешчыкі, немцы ўсяляк ім дапамагалі. Усюль пачаліся ператраскі ў сялян з мэтай, каб знайсці памешчыцкую маблю... Там, дзе ўжывалі лупцоўкі, сяляне мусілі адрабляць памешчыку за тое, што яны адважыліся ўвайсці ў яго маёнтак... Што датычыць парубак лесу, дык за такія парубкі наладжваліся бадай сапраўдныя пагромы, і сялянін за кожны вяршок зрубленага дрэва плаціў у 10—15 раз больш яго сапраўднай каштоўнасці.

Усе гэтыя фактары вельмі рэвалюцыянізавалі сялянства²⁾.

Памешчыкі ў мэтах больш арганізаванага наступу на сялянства злучаюцца ў саюз зямельных уласнікаў. Не спадзяючыся на доўгае прабыванне окупантаў на Беларусі, бачачы рост рэвалюцыйнага настрою мас, гэты саюз зямельных уласнікаў у радзе месц вядзе кампанію за далучэнне Беларусі да гетманскай Украіны. Аб далучэнні да Украіны ставіцца пытанне і на гарадзкіх думках. І тут націскаюць рэакцыянеры памешчыкі. У гэтых адносінах асабліва вялікую актыўнасць выявілі памешчыкі Рагачэўскага і цэлага раду другіх паветаў.

Гэтыя намеры памешчыкаў і другіх рэакцыйных элементаў спрыялі толькі яшчэ большаму рэвалюцыянізаванню мас.

Вялізная колькасць батрацтва і беднаты ў беларускай вёсцы, рост рэвалюцыянізавання шырокіх мас працоўнага сялянства, зварот у вёску значнай праслойкі пролетарыату ў сувязі з заняпадам прамысловасці, зграмаджэнне ў ёй раней хадзіўшай на заробаткі ў розныя прамысловыя цэнтры і асабліва ў Донбас,—усё гэта стварала вельмі спрыяючыя ўмовы для разгортвання партызанскага руху на Беларусі. Гэтаму-ж спрыяла і тая акалічнасць, што ў вёсках окупаванай Беларусі была вялізная колькасць узброення, якое накіпілася ў ёй дзякуючы знаходжанню на тэрыторыі Беларусі вялізнай старой арміі ў сувязі з тым, што праз Беларусь праходзіў імперыялістычны фронт і дэмабілізацыі старой арміі. Салдаты і цэлыя часці старой царскай арміі, ідучы з Заходняга фронту, пакінулі ў вёсках вялізную колькасць зброі. Немалую ролю ў справе развіцця партызанскага руху на Беларусі адыграў і характар самой мясцовасці, лясістасць, балочыстасць яе і г. д.

Рэвалюцыянізаванне мас расло, партыйныя арганізацыі зьвярталі вялікую ўвагу на работу па арганізацыі партызанскага руху. Нямецкае камандзванне імкнулася ўсякім спосабам абязброіць вёску. Выдаецца рад загадаў аб здачы зброі. Сыпяцца пагрозы па адрасу тых, хто ня здае зброі. Пагражаюць карай смерцю. І ўсё-ж зброя з вёскі ня была выкачана. „Яна хаваецца. У некаторых вёсках, дзе мне давялося бываць, я яе сам бачыў. Ёсць і стрэльбы, рэвольверы, га-

¹⁾ Тут гутарка ідзе аб тым, як хутка сялянства расчароўвалася ў прыходзе немцаў. Шч.

²⁾ Славінскі—Большавікі на Беларусі ў часы нямецкай окупацыі, „Кастрычнік на Беларусі“, стар. 207.

вораць пра кулямёты". Так піша адзін з таварышоў, наглядаўшы за настроем мас у раёне Несьвіжу¹⁾.

Мы ўжо вышэй адзначалі, што кіраўніцтва партызанскімі атрадамі ў паўднёвай часьці Беларусі, уваходзіўшай у склад гетманскай Украіны, знаходзілася непасрэдна ў руках рэўкомаў, якімі кіравалі партыйныя арганізацыі; кіраўніцтва-ж гэтымі атрадамі ў другіх часьцях Беларусі было згрупавана ў большасьці выпадкаў непасрэдна ў руках партыйных арганізацый і ў прыватнасьці на вёсках — у руках партыйных ячэек. Рост гэтых апошніх быў надзвычай вялікі. Яны вось якраз і групавалі навакол сябе паўстанцкія атрады і групы.

У кароткай справаздачы аб партыйнай рабоце ў Быхаўскім павеце пры нямецкай окупацыі паведамлялася.

"Паралельна з гэтым у окупаванай часьці Быхаўскага павету ў жніўні месяцы стварыліся нелегальныя партыйныя ячэйкі. Не прадбачачы хуткай рэокупацыі Быхаўскага павету, ячэйкі павялі чыста паўстанцкага кірунку работу. Пад канец жніўня ў гэтай часьці павету налічалася 150 ячэек, бадай у кожным больш-менш населеным пункце"²⁾.

Пад канец лета на Беларусі ствараецца вялікая паўстанцкая армія, якая складаецца з атрадаў і асобных груп. "Краёвы камітэт, — піша тав. Кнорын, — зьвяртае асаблівую ўвагу на работу сярод сялян, стварае шматтысячную, моцную паўстанцкую, камуністычную арганізацыю сялян"³⁾.

Нам ужо даводзілася гаварыць аб тым настроі, якім было ахоплены сялянства. У шмат якіх мясцох яно гатова было да выступленьня, чакала яго. Пад уплывам такога настрою шмат хто з партыйных работнікаў, непасрэдна працаваўшых сярод мас, таксама заражаліся гэтым настроем і ставілі пытаньне аб прысьпешаньні тэрміну выступленьня. На падпольнай канфэрэнцыі, скліканай Менскай бальшавіцкай арганізацыяй, „выступаў тав. Валодзька з Замір'я, які падкрэсьліваў, што нам трэба асабліва ўлічыць надыходзячы перыод збору збожжа, бо падпалагалася, што немцы гэты перыод выкарыстаюць, каб рэквізаваць у сялян збожжа, і гэта, бязумоўна, выклікала-б вялікае хваляваньне сярод сялян. У сувязі з паднятым у спрэчках пытаньнем аб узброеным паўстаньні супроць немцаў, я гаварыў пра нашы адносіны да гэтага пытаньня і пра яго адрозьненьне ад пазыцыі правых і левых эсэраў"⁴⁾.

Спынімся на канкрэтнай чыннасьці і змаганьні некаторых партызанскіх атрадаў перыоду нямецкай окупацыі. У Слуцкім павеце мы маем цэлы рад паўстанцкіх атрадаў. Пра адзін з іх тав. Салагуб у сваіх успамінах апавядае наступнае: „У гэты час, — піша ён, — арганізацыяй нам даваліся часныя задачы: падпаліць той ці іншы дом, захапіць зброю і г. д. Гэтыя заданьні мы атрымлівалі ў Слуцку. Я асабіста атрымліваў заданьні ад тав. Сулкоўскага... Мы працавалі ў вёсцы Шаговічах, Быстрыцы, Дактаровічах, Вераб'евічах, Курганох і інш. У мяне ў атрадзе быў Базыль Кашанскі, Сулкоўскі Тодар, Багдановіч, які хаця ў атрадзе і ня быў, але працаваў разам з намі, Васілевіч, які, між іншым, пасяля быў расстрэлены за здраду, два Маліноўскіх і яшчэ некалькі чалавек... Такім чынам, наш атрад пра-

¹⁾ Архіў Гістпарту ЦК КП(б)Б за 1918 год.

²⁾ Архіў Гомельскага Гістпарту, справа № 40 1918-1919 гг., 17 ліст.

³⁾ Кнорын — 5 лет КП(б)Б.

⁴⁾ Крыніцкі — Коммунистическая партия Белоруссии в подполье 1918 г. „Пролетарская революция“, № 6—9, 1927 г., стар. 266.

цаваў месяцы з 4^а)¹. У вялікай колькасці партызанскія атрады былі на тэрыторыі Магілёўскага, Быхаўскага, Ігуменскага і др. павеатаў. Даволі адзначыць, што толькі ў раёне першых трох павеатаў былі створаны дзесяткі паўстанцкіх атрадаў, якія мелі 700 вінтовак, 150 шабляў, рэвольверы і іншую зброю.

„Асабліва моцная арганізацыя, — піша ў сваіх успамінах тав. Ліўшыц, — у нас была ў Клінкаўскай воласці і ў Клінках. Там работаю кіраваў добры хлопец, Сецька... Гэта арганізацыя мела многа зброі, кіраваў нават кулямёт, вінтоўкі, рэвольверы, бомбы. Наогул усе гэтыя хлопцы былі баявыя, і памешчыкі іх вельмі баяліся, адчуваючы, што тут ёсць нейкая арганізаваная сіла. У самых Клінках было чалавек 25. Тут ёсць нейкая арганізаваная сіла, рукі сьвярбелі супроць памешчыкаў, У гэтых хлопчаў, што называецца, рукі сьвярбелі супроць памешчыкаў, але Сецька іх стрымліваў. Нам вельмі цяжка было ўгаварваць іх супроць безадкладнага выступлення з мэтай выгнання ўсіх памешчыкаў“.

Многалікія партызанскія атрады былі арганізаваны і працавалі ў Мазырскім, Пінскім, Наваградскім, Гомельскім і інш. павеатах. У „Подпольной Правде“, органе Краёвага камітэту компартыі Беларусі, за кастрычнік месяц паведамлялася наступнае:

„Рагачэў. У раёне Рагачэва, на граніцы з Украінай адбылася сутычка між немцамі і паўстанцамі. Апошнія захапілі 4 кулямёты, забілі 31 окупанта, але прсыпеўшая дапамога прымусіла паўстанцаў схаватца ў лясы. У іх былі гарматы.“

Мазыр. Паўстанцкі атрад напаў на турму, разграміў яе, вызваліў арыштаваных там нашых таварышоў камуністаў і левых с.-р.“

Вялікая работа была разгорнута па арганізацыі партызанскіх атрадаў і кіраўніцтву іх баявой чыннасцю ў раёне Юравіч. У канцы вясны 1918 г. каля Юравіч у зарасніках збіраецца першая канфэрэнцыя падпольнікаў-бальшавікоў. У ліку другіх пытанняў канфэрэнцыя разглядае пытанне (першым) аб арганізацыі партызанскіх атрадаў. Была прынята пастанова арганізаваць атрады з батракоў у памешчыцкіх маёнтках і найбольш рэволюцыйна настроеных былых армейцаў. Адзначалася, што партызанскія атрады, у ліку другіх дзеянняў, павінны ўзяць на сябе абавязак нападаць на невялікія нямецкія часці і, абязбройваючы іх, узмацняць партызанскія атрады.

„У вёсках Харовічах, Слабодцы, Беразоўцы і Агародніках арганізуюцца партызанскія атрады, якія былі аб'яднаны ў два атрады — Юравіцкі і Агародніцкі.“

Партызанскія атрады вялі працу вельмі конспірацыйна. На першым сваім агульным сходзе партызаны прынялі пастанову: за здраду атраду, за выдачу тайны — здрадніку сьмерць. Усеходы наогул заносіліся ў пратакол, была свая канцылярыя, вялася перапіска, быў вучот асабовага складу і маемасць, асабліва ўсяго таго, што можна было захапіць у ворага. Партызанскія атрады вялі барацьбу за савецкую ўладу, хоць бывалі выпадкі, калі асобныя партызаны бралі зусім ня тое, што трэба, і за гэта кары ня мелі²).

Гэтыя атрады робяць цэлы рад нападаў на немцаў і контррэволюцыянераў. Агародніцкі атрад у лістападзе 1918 г. нападае ўначы на нямецкі атрад у ліку 25 чалавек, які знаходзіўся ў маёнтку Малыя Вадовічы. Пад напорам партызан і ў выніку гарачай перастрэлкі з стрэльбаў немцы адступаюць у Вялікія Вадовічы, але партызаны

¹) Архіў Гістпарту ЦК КП(б)Б, справа № 228, стар. 45-46.

²) Е. Зырко — Рэволюцыйны рух у Юравіцкім раёне, „Наш Край“, № 9-10 за 1930 год.

і адтуль іх выбіваюць. Немцы адступаюць у Юравічы, дзе яны атрымліваюць сабе дапамогу. Партызаны ідуць у лясы.

Найбольш магутны характар партызанскі рух, параўнаўча з другімі раёнамі Беларусі, набыў у паўднёвай частцы — Мазыршчыне, Піншчыне і асабліва на Гомельшчыне. Мы ўжо зазначылі, што паўднёвая частка Беларусі ў часе нямецкай акупацыі была далучана да Украіны, і тут партызанскі рух быў цесна звязаны з такім-жа рухам на Украіне. У паўднёвай частцы Беларусі, якая знаходзілася пад уладай окупантаў і гетмана Скарападзкага, рэжым быў яшчэ больш бязьлітасны, чым у Беларусі. Палітыка грабязу працоўнага сялянства, якая пачалася за пятлюраўскай радай, яшчэ больш узмацнілася з прыходам да ўлады Скарападзкага. У гарадох фабрыкантам і заводчыкам адразу-ж былі вернуты іхныя прадпрыемствы, і эксплёатацыя рабочых запанавала ва ўсю. У вёскі вярнуліся памешчыкі, і сяляне павінны былі расквіт-вацца за экспропрыяцыю экспропрыятараў. Пачалі праводзіць улік зробленых страт памешчыкам за 1917-1918 гг. Памешчыкі апрача таго атрымлівалі пасады губэрскіх павятовых старостаў і бязумоўна пастараліся выкарыстаць іх з „гонарам“.

Па вёсках усё больш і больш у рэзкіх формах выяўлялася незадавальненне. Рос рэвалюцыйны настрой мас. Ужо з вясны ўсё частцей і частцей здараліся стыхійныя выбухі. Зьяўляюцца асобныя баявыя групы з сялянства. Часта адбываюцца сутычкі з немцамі.

А пасля ўзброенай сутычкі куды дзецца? Прыходзілася ратавацца ад рэпрэсій або ў лес або за дэмаркацыйную лінію, у савецкую Расію. Такім чынам, на мясцох ствараліся ўзброеныя групы партызан, а ў пагранічных раёнах формаваліся стаўшыя хутка выдатнымі Багунскі і Тарашчанскі партызанскія палкі.

Гэтыя вольныя баявыя групы трэ́ было аформіць у рэвалюцыйныя партызанскія атрады, трэ́ было надаць ім пэўную арганізацыйную форму. Стыхію незадавальнення трэ́ было абярнуць у асяродкі клясавога змаганьня супроць прыгнятальнікаў, даўшы бунтаўнічым элементам выразныя політычныя лёзунгі. І гэта паволі, спаквалі робяць рэвалюцыйныя органы. Яны вядуць работу па ўліку і пашырэнню сеткі баявых атрадаў і стараюцца прасякнуць іх належнай вытрыманай савецкай ідэалёгіяй.

Формаваньне баявых атрадаў было доўгім працэсам, прычым асабліва ажыўленымі і ў гэтых адносінах былі месяцы май-чэрвень¹⁾.

Партыйныя ячэйкі на мясцох і ў гэтай частцы Беларусі адыгралі вялізную ролю ў стварэнні баявых партызанскіх атрадаў. Там, дзе гэтыя ячэйкі былі, — там у першую чаргу і формуюцца партызанскія атрады. У гэтых адносінах асабліва вызначаюцца такія вёскі і населеныя пункты на Гомельшчыне, як Корма, Перарос, Жгунь, Горваль і інш. У гэтых пунктах арганізуюцца моцныя партызанскія атрады. Сярод іх асаблівае ўвагі заслугоўвае Пераростаўскі атрад. Ядром гэтага атраду зьяўляліся ўзброеныя салдаты, якія вярнуліся з фронту. Да іх далучыліся баявыя і найбольш рэвалюцыйныя элементы з цэлага раду вёсак Кармянскай і другіх валасьцей. У летку 1918 году ў гэтым атрадзе налічалася ўжо некалькі сот байцоў. Крэпнулі дзве колькасна расьлі і другія партызанскія атрады, як, напрыклад, Насовіцкі, Драздовіцкі, Горвальскі. Быў рад і такіх атрадаў і невялікіх партызанскіх груп, якія ствараліся, але потым пад уплывам цэлага раду прычын, бязьлітаснай расправы з партызанамі, высочваньнем іх з боку гет-

¹⁾ Осін. Под пятой оккупации, сборник Гомельской октябрьской комиссии „На путях борьбы и строительства“, стар. 39.

майскай варты і немцаў, кулацкага шпіёнажу і няўстойлівасці раду элементаў, распадаліся.

Хутка сетка партызанскіх атрадаў значна вырасла, і для ўліку сіл і выяўлення ступені рэволюцыйнага настрою мас партыйнай арганізацыяй было пастаноўлена склікаць зьезды партызан—Гомельскі і Рэчыцкі. Зьезды былі скліканы, і на іх, перш за ўсё, стаяла пытаньне аб узброеным паўстаньні. Ня мала дэлегатаў настойвала на безадкладным узброеным паўстаньні, запэўняючы прадстаўнікоў рэвкомаў і бальшавіцкіх арганізацый у тым, што ўсё сялянства стане на падтрыманьне атрадаў. Бясспрэчна, у гэтым была пераацэнка рэволюцыйнага і баявога настрою ўсяго пагалоўна сялянства, без яго соц.-эканамічнай дыфэрэнцыяцыі. Але гэта пераацэнка рэволюцыйных сіл была ўласцівая ня толькі нізom, а і раду бальшавіцкіх арганізацый поўдню Беларусі, у тым ліку і Гомельскай арганізацыі. Яна-ж была ўласцівая і левай плыні камуністычнай партыі Украіны і яе ЦК.

Тымчасам ні рэвкомы ні непасрэдна бальшавіцкія ячэйкі не падрыхтаваліся як след да паўстаньня. Кіраўніцтва атрадамі было невысартчальнае; належнай сувязі і інфармацыі аб баявых сілах на месцах партыйныя арганізацыі часта ня мелі. Лепш стаяла справа ў гэтых адносінах з рабочымі атрадамі, якія таксама існавалі на Гомельшчыне.

На зьездзе партыйных арганізацый компартыі Украіны, які адбыўся 5 ліпеня ў Маскве, дэлегацыя ад Гомельскай бальшавіцкай арганізацыі ў сваёй большасці стала на пункт погляду „левых“, вытавіўшых палажэньне аб тым, што контррэволюцыйную сілу на Украіне можна перамагчы сваімі ўнутранымі сіламі, што трэба рыхтавацца да ўсеагульнага паўстаньня, не чакаючы рэволюцыі сусьветнай, у прыватнасьці, рэволюцыі ў Германіі.

Вярнуўшыся з гэтага зьезду, Гомельская арганізацыя рыхтуе ўсё свае баявыя сілы да паўстаньня, якое павінна было распачацца па асобнаму загаду ў маштабе Чарнігаўшчыны, Гомельшчыны і другіх раёнаў.

Быў выпрацаваны плян адначасовага выступленьня ўсіх раёнаў Гомельскага і Рэчыцкага павятаў, прычым галоўнай стратэгічнай задачай было акружэньне Гомлю, дзе павінны былі быць запэрыты часці германскага окупацыйнага корпусу, вызначалася некалькі асяродкаў паўстаньня. Пачаць мусіў быў Рэчыцкі павет. Баявым атрадам найбольш буйных яго пунктаў, як, напрыклад, Васілевічы, Горваль і інш., давалася заданьне зьнішчыць свае нямецкія гарнізоны і рушыць у Рэчыцу, адкуль ім ужо трэ было падыйсьці да Гомлю з захаду. У паўднёвым кірунку асяродкам паўстаньня вызначаны быў раён, прылягаўшы да чыгуначнай лініі Гомель-Гародня, адкуль партызанскі кулак таксама павінен быў абрушыцца на горад. На ўсходзе і паўднёвым усходзе дзейў Пераростаўскі атрад, і яму, разам з другімі вёскамі раёну, даручалася націснуць на Гомель са свайго паўднёва-ўсходняга боку. Такім чынам, плян прадуглядаў амаль поўнае акружэньне¹⁾.

Але гэты плян усеагульнага паўстаньня не ажыццявіўся. Партызанскія атрады павінны былі выступіць па сыгналу, які прызначаны быў на ноч з 16 на 17 жніўня. Сыгналам павінен быў быць рад выбухаў.

У вызначаны час сыгнал быў даны, але партызанскія атрады выступілі ня ўсе. Выступіў Горвальскі атрад, які, разьбіўшы немцаў у самым Горвалі, важыўся быў выступіць далей.

¹⁾ Тамсама, стар. 43

Вось што расказваюць пра гэта выступленне самі ўдзельнікі змаганьня тт. Назарэнкія Т. і В.

„У пачатку верасня ў м. Горвалі, Рэчыцкага павету атрад партызан з сялян воласьці ў колькасьці 60 чалавек заняў м. Горваль, перабіўшы і забраўшы ў палон нямецкі гарнізон мястэчка. Абвясціўшы савецкую ўладу, партызаны той-жа ночы рушылі ў кірунку в. Слабодкі, дзе стаяла пагранічная часць украінцаў. Двое з партызан, пераскочыўшы праз плот, падышлі да вартаўніка украінца¹⁾ папрасіць прыкурыць і, неспадзявана накінуўшыся, павалілі на зямлю. У тую-ж хвіліну занята была казарма са спаўшымі салдатамі, выкліканы быў вялікі парэпалах. Часьць зброі захапілі паўстанцы і прапанавалі ўзброенай часці здаць зброю. Украінцы здаліся. Гэта была важная для партызан перамога, і яны накіроўваліся ўжо да Рэчыцы, але неналаджаная сувязь і здрадніцтва кулакоў згубілі іх. З усяго павету былі сыягнуты нямецкія войскі, разьбіўшы ўжо вялікі па колькасьці, але дрэнна арганізаваны атрад паўстанцаў. Шмат хто ўцёк, часць арыштавана, тав. Дубовік усенародна павешаны ў гор. Рэчыцы на гарадзкім пляцу. Над рэштай вядзецца сьледзтва“.

Выступіў Насовіцкі атрад, але далей самых Насовіч ён не пайшоў; некаторыя атрады зусім ня выступілі. Такім чынам, плян усеагульнага паўстаньня быў правалены. Не ўдалося гэта паўстаньне і на Чарнігаўшчыне. Там выступленне партызанскіх атрадаў было больш упартым і шырокім (вядомае выступленне Крапівянскага), але і яно было бязьлітасна прыдушана. Пасьля гэтага рэволюцыйныя сілы Гомельшчыны і другіх месц пайшлі ў глыбокае падполье і пачалі зьбіраць там сілы для новага выступленьня.

Цікава падаць некаторыя штрыхі змаганьня партызанскіх атрадаў у раёне Старадубу і за аўладаньне ім. Гэта змаганьне было цесна звязана са змаганьнем у паўднёвай частцы Беларусі. Тут яшчэ ўлетку 1918 г. на аднэй з нарад штабу партызанскіх атрадаў, які знаходзіўся ў вёсцы Найтановічах, у прысутнасьці прадстаўніка паўстаніцкага рэўкому Украіны была прынята пастанова захапіць горад Старадуб. Паводле пляну, горад меліся заняць уначы. Пры наступе партызанскага атраду на горад рабочыя арганізацыі ў ім пад кіраўніцтвам рэўкому павінны былі ўзарваць памяшканьні вайсковых часьцей, склады і падняць паніку ў горадзе шляхам узрываньня гранат.

„Партызанскі атрад пры дапамозе рабочых павінен быў зьняць бяз шуму і стрэлаў халоднай зброяй вартавыя пасты і пасты, якія ахоўваліся гарматамі, на акраінах гораду, а потым увайсьці ў горад, адрэзаўшы выхад войскам ворага. Каб зрабіць больш страт ворагу, ля выхаду з гораду пастаўлены быў кулямёт. Такавы быў плян першага наступу“²⁾.

Наступаўшы на Старадуб партызанскі атрад у 10 вярстах ад яго каля вёскі Сяргееўкі наткнуўся на атрад немцаў. Завязалася бойка, немцы вымушаны былі адыйсьці, але хутка атрымалі дапамогу і адбілі партызан. Партызаны спазьніліся падыйсьці да гораду ўначы, і ў выніку задачы сваёй ня выканалі. Яны вымушаны былі адыйсьці і выбралі сваім раёнам с. Межаўкі ў маёнтку памешчыка Ваньковіча. Адсюль гэты атрад рабіў налёты на рад населеных пунктаў, дзе стаялі немцы.

З вялікай сілай разгортваецца партызанскі рух на Беларусі глыбокай восеньню 1918 г., калі, у сувязі з надышоўшай рэволюцыяй

¹⁾ Гутарка ідзе пра гетманскую варту В. Шч.

²⁾ „Полесский Коммунар“, № 19, за 1926 г., воспоминание т. Таенкова.

у Германіі і праведзенай работай немцаў, армія хутка разлагалася і павінна была ачысціць тэрыторыю Беларусі, калі разам з тым пачалося бязлітаснае змаганьне бальшавіцкіх арганізацый і створаных імі рэзкомаў з паслядкамі ўнутранай контррэвалюцыі і, у прыватнасці, з дробна-буржуазнымі партыямі.

Партызанскі рух, крыху сціхшы пасля жніўenskіх няўдалых выступленняў раду атрадаў, зноў падымаецца, набывае масавы і больш арганізаваны характар. Партызанскія атрады ў гэты час са зброяй у руках выступаюць супроць немцаў, не даючы ім вывозіць з межаў Беларусі ўсё тут нарабаванае; яны пад кіраўніцтвам бальшавіцкіх арганізацый захватваюць гарады і працярабляюць шлях да аднаўлення савецкай улады; у паўднёвай частцы Беларусі яны вядуць змаганьне супраць гетманска-украінскіх, а потым і пятлюраўскіх войск, яны ўсяляк дапамагаюць аднаўленьню савецкай улады на тэрыторыі Беларусі.

Тав. Крыніцкі ў цытаванай ужо намі рабоце з гэтага паводу паведамляе наступнае:

„У процівагу арганізаваным сілам контррэвалюцыі канечна трэба было таксама мець сілу рэальную, узброенную сілу, улічаючы, што ў складаных абставінах перажыванага намі пераходнага моманту рашаючае значэнне можа мець нават дзень-два, мы парупіліся аб стварэнні рэальнай апоры ў відзе ўзброенага атраду, выклікаўшы таварышоў з нашых вясковых і гарадзкіх ячэек; атрад гэты знаходзіўся пад кіраўніцтвам тав. Славінскага і пад непасрэдным вайсковым камандаваннем Шапілоўскага“...

І далей: „Вялікае ўражаньне на ўсіх, хто сабраўся, зрабіла зьяўленьне ў залі пасля абрання выканкому нашага ўзброенага атраду, стаўшага на варту на сцэне здаду прызыдыму і заняўшага ўсе выходы. Начальнік адной з дружын т. Згіроўскі сказаў прывітальную прамову, дзе заявіў, што прышоўшыя з ім узброеныя сяляне гатовы да апошняй кроплі крыві змагацца за ўладу саветаў“¹⁾.

Юравіцкі, напрыклад, партызанскі атрад, на Мазыршчыне, даведаўшыся пра падзенне ў лістападзе месяцы Скарападзкага, павёў у канцы лістапада рашучы наступ супраць гетманскай варты. Ён абязбройвае варту ў самых Юравічах, злучае свае сілы з Агародніцкім атрадам, аднаўляе ў мястэчку савецкую ўладу. Партызаны арганізуюць самаабарону Юравіч. Але тыя з варты, хто выратаваўся, ня дрэмлюць. Яны зьяўтаюцца да нямецкіх часцей, якія знаходзіліся па-суседзтву. Апошнія зноў наступаюць на Юравічы і на пэўны час выбываюць партызан. Партызаны зноў бяруцца за зброю.

Змаганьне з контррэвалюцыяй яшчэ ня скончана, з маёнткаў памешчыкі стараюцца вывозіць маёмасць. Яе трэба адбіць і захаваць на месцы. Замест германцаў, значная частка тэрыторыі Беларусі занята яшчэ пятлюраўскімі часцямі. З імі таксама трэба весці рашучае ўзброенае змаганьне. Партызанскія атрады раёну Юравіч арганізуюцца ў магутны кулак, ствараюць адзіны штаб, пасля гэтага адбываецца цэлы рад сутычак з пятлюраўцамі, згруппаванымі свае сілы ў суседнім Нараўлянскім раёне.

Вялікую работу прышлося правесці партызанскім атрадам разам з рабочымі арганізацыямі ў перыод адыходу немцаў на Гомельшчыне, у Рэчыцкім павеце і сумежных з ім мясцовасцях.

¹⁾ „Пролетарская рэвалюцыя, № 8—9, 1927 г., стар. 270.

„У часе агоніі гетманшчыны, — апавядае тав. Осін, — калі пад павятовымі старостамі захісталася глеба, партызанскія атрады выяўляюць надзвычай ажыўленую чыннасць. Яны разганяюць варту, ліквідуюць гайдамацкія карныя атрады. Не паспеў прыехаць у Ветку тав. Рахлін з даручэннем рэвкому падняць там паўстанне, як у ёй арганізаваўся валрэвком, пачаўшы ўжо дзейнічаць. У Дзятлавічах арудую тав. Якаўлеў. Ён акружае маёнтак у вёсцы Фёдараўцы, дзе заселі гайдамакі, і забірае іх усіх разам са зброяй. У Насовічах ствараецца свой падпольны рэвком, які абязбройвае варту. Пераростаўцы, бязумоўна, не адстаюць ад другіх. Яны склікаюць канфэрэнцыю партызан і пастанаўляюць — справа была да 14 сьнежня — скінуць гайдамацкі прыгнёт. Пад Агародняй адбываецца сутычка, гайдамакі трапляюць у палон і засуджаюцца на расстрэл. У старых Юрковічах гетманскі валасны „галава“ Аляксеў забіты ў парадку чырвонага тэрору. Таксама на вёсцы адначасова разбroyваюць нямецкіх салдат¹⁾. Партызанскія атрады аказваюць вялікую дапамогу наступаўшай Чырвонай арміі.

Так змагаліся партызанскія атрады супраць нямецкіх окупантаў і ўнутранай контррэвалюцыі на Беларусі ў 1918 г. Роля гэтых атрадаў у разлажэнні нямецкай арміі, у ачышчэнні тэрыторыі Беларусі ад рэакцыйных буржуазна-памешчыцкіх элементаў і дробна-буржуазных партый, у аднаўдэнні тут савецкай улады, — бяспрэчна вялікая. Заслугі гэтых атрадаў у змаганні за савецкую ўладу мы адмаўляць не павінны. Але, адзначаючы ўсе гэтыя заслугі, мы ня можам не гаварыць і пра дрэнныя бакі ў партызанскіх атрадах. Шмат сярод іх было і ня досыць стойкіх, асабліва тых з іх, у складзе якіх ня было моцнага рэволюцыйна-пролетарскага ядра, ня было бальшавіцкага кіраўніцтва. А такія атрады былі. У складзе самых атрадаў было ня мала элементаў выпадковых, а то і проста провокацыйных. Некаторыя з атрадаў, асабліва тыя, што складаліся, галоўным чынам з серадняцтва, у сваім змаганні абмяжоўваліся невялікай тэрыторыяй, баранілі, пераважна, сваю вёску, сваю воласць, сваю гаспадарку. Кругавід іх далей гэтага часта ня ішоў. І пры ўхіленні непасрэднай пагрозы іхным вузкім інтарэсам яны слабнулі, а то і проста распаўзаліся. Былі і такія атрады, што выкідалі ня досыць выразныя рэволюцыйныя лёзунгі, уваходзілі ў паразуменне з варожымі нам сіламі. Напрыклад, Юравіцкі атрад, прагнаўшы немцаў і гайдамакаў, заключае згоду з пятлюраўцамі аб узаемным ненападзе. Было ня мала памылак і ў самым кіраўніцтве партызанскім рухам і з боку некаторых бальшавіцкіх арганізацый, няправільна расцэньваўся асобнымі арганізацыямі партызанскі паўстанцкі рух уцалку. Слабой была сувязь між асобнымі атрадамі, часта-ж яе і зусім ня было. Невыстарчальнай была інфармацыя кіруючых рэволюцыйных арганізацый аб настроі мас, аб разьмеры партызанскага руху. Усё гэта — бяспрэчныя недахватны партызанскага руху. Усе гэтыя недахватны мы ня можам ня ўлічаць, калі хочам зрабіць якія-небудзь карысныя вывады для сябе, пачэрпнуць практыку змагання партызанскіх атрадаў. Але побач з усім гэтым мы ўцалку ня можам недацэньваць партызанскага руху, яго значэння ў змаганні за пролетарскую рэвалюцыю і савецкую ўладу.

¹⁾ „На шляхох барацьбы і будаўніцтва“, Гомельскі кастрычнікаўскі зборнік, стар. 49-50.

Аб жалезнай прамысловасці на Беларусі

(Гістрычная даведка)

Колёніальнае палажэнне Беларусі, як „Заходняй акраіны“ ў складзе Б. Рускай імперыі, русіфікатарская політыка царызму, прыгнятаўшыя амаль два стагоддзі народы, засяляўшыя тэрыторыю гэтае краіны, падвойны цяжар эксплёатацыі — самаўладства, з аднаго боку, і мясцовых пануючых клас, з другога, які цярпелі тут працоўныя масы, — усё гэта не магло адмоўна не адбіцца на развіцці вытворчых сіл краіны, на эканамічным, культурным становішчы і агульным дабрабыце працоўнага насельніцтва Беларусі.

Толькі Кастрычніцкая рэвалюцыя, накіраваўшая эканамічнае і культурнае жыццё краіны па сацыялістычнаму шляху, прынесла рабочай класе Беларусі, працоўным масам сялянства і батрацтву сапраўднае вызваленне з-пад ярма царскага ваенна-феўдальнага і капіталістычнага імперыялізму, скінула ланцугі буржуазнай эксплёатацыі, стварыла патрэбныя прадпасылкі для вырашэння нацыянальнага пытання.

Правільнае і рашучае ажыццяўленне партыяй ленінскай нацыянальнай політыкі, уваходжанне Савецкай Беларусі ў Савецкі саюз, перахад гаспадарчае і культурнае супрацоўніцтва народаў, якія аб'ядналіся ў Саюз Саветаў, — абумовілі сабой выключныя магчымасці магутнага развіцця ўсіх вытворчых сіл нашай краіны. „Патрэбна, — гаварыў т. Сталін на XII з'ездзе партыі, — каб, апрача школы і мовы, рускія пролетарыяты ўжылі ўсе захаваныя, каб на акраінах, у адсталых у культурных адносінах рэспубліках, — а адсталі яны не па сваёй віне. А таму, што раней іх разглядалі як крыніцу сыравіны, — патрэбна дабіцца таго, каб у гэтых рэспубліках былі створаны асяродкі прамысловасці“.

Усе этапы нашай сацыялістычнай будоўлі, якія праводзіцца пад выпрабаваным кіраўніцтвам камуністычнай партыі, з поўнай яскравасцю паказваюць нам, што ў выніку Кастрычніцкай рэвалюцыі і гаспадарчага і культурнага супрацоўніцтва народаў Савецкага саюзу, нябачанымі тэмпамі развіваюцца вытворчыя сілы ўсіх састаўных частак гэтага саюзу, змяняецца эканамічным і культурным твар былых адсталых акраін і колоній царскай імперыі. У тым ліку і Беларусь. Доўга цярпеўшая ад базылітаснай колёніальнай політыкі царызму, зруйнаваная імперыялістычнай вайной, нямецкай і белапольскай окупацыямі за параўнаўча невялікі тэрмін сацыялістычнага будаўніцтва дасягнула вялізарнейшых поспехаў у галіне развіцця гаспадаркі і пролетарскай культуры. Рост культурнага роўня працоўных мас, шырачэснае школьнае будаўніцтва, рост вышэйшых навучальных і навукова-даследчых устаноў і спецыяльных інстытуцый ідзе паралельна з магутным плянава-арганізацыйным развіццём самых рознастайных

галін гаспадаркі, з распрацоўкай прыродных багаццяў краіны. Усё больш і больш разьвешаецца міт аб беднасьці Беларусі на карысныя выкапні, сыравінныя рэсурсы, аб адсутнасьці тут прадпасылак і магчымасьці разьвіваць пэўныя галіны вытворчасці, і, між іншым, такую галіну вытворчасці, як, напрыклад, жалезная прамысловасьць.

Асноўная задача нашых навукова-дасьледчых інстытуцый, дасьледчых гурткоў і ячэек—дапамагачь у справе соцбудаўніцтва, вывучаць прыродныя багацьці і матэрыяльныя рэсурсы краіны, удзельнічаць у распрацоўцы пэрспэктывных плянаў разьвіцьця паасобных галін гаспадаркі, шчыльна зьвязаных з адпаведнымі гаспадарчымі ўстановамі для вырашэньня тых ці іншых праблем будаўніцтва, уцягнуць у навукова-дасьледчую работу шырокія працоўныя масы.

Пролетарская навуковая думка на гэтых шляхах работы і становіцца. Пытаньне аб пэрспэктывах разьвіцьця жалезнай прамысловасьці на Беларусі таксама ставіцца ў парадак дня. Абапіраючыся на навуковыя досьледы, можна ўжо ўпэўнена сьцьвярджаць, што і ў гэтай галіне ў нас ёсць самыя рэальныя магчымасьці. З гэтага пункту погляду бязумоўнай увагі заслугоўваюць праведзеныя летась і сёлета экспэдыцыі Геолёгічнага інстытуту Беларускай Акадэміі Навук і пошукі Геолёгічна-разьведчага аддзелу ВСНГ. Папярэднія, яшчэ поўнасьцю ня скончаныя досьледы выявілі наяўнасьць вялізных покладаў бурых жалезнякоў на Палесьсі, пераважна ў басэйнах рэк Прыпяці, Сажы і інш. Значныя запасы жалезных руд знойдзены ў раёнах: Мазыра, Юравіч, Хойнік, Брагіна, Горвалю, Васілевіч. У памянёных раёнах, а таксама і ў радзе іншых месцаў знойдзены вялікія запасы і такіх выкапняў, як агнятрывалая гліна, гравій, крэйда, маргель, жалезная вохра і г. д. Усе гэтыя выкапні, паводле меркаваньняў спецыялістаў, з эканамічнага боку для эксплёатацыі даволі выгодныя.

Экспэдыцыйнымі досьледамі ў радзе паказаных вышэй мясцовасьцяў выяўлена вельмі добраякасная жалезная руда, якая мае ў сабе ад 30 да 50 проц. тленніку жалеза, а ў некаторых мясцох гэты процант падыходзіць да 52,46. Агульны-ж запас жалезных руд ацэньваецца, прыблізна, больш як у 10 міл. тон.

Як бачым, пытаньне аб разьвіцьці на Беларусі жалезаздабывальнай прамысловасьці зусім не зьяўляецца праблематычным пытаньнем. Наадварот, нашы гаспадарчыя і навукова-дасьледчыя ўстановы адносяцца да гэтага пытаньня з усёй патрэбнай сур'ёзнасьцю, і праблема аб разьвіцьці пэўных відаў жалезапрацоўчай вытворчасці, заснаванай на мясцовай сыравіне, ставіцца як чарговая задача гаспадарчага будаўніцтва. Тым больш, што і зьвязаная з разьвіцьцём гэтай вытворчасці апалавая праблема—мы маем тут на ўвазе праблему коксуваньня торфу—пэрспэктыву жалезапрацоўчай прамысловасьці робіць зусім магчымай і рэальнай. Зразумела, што справа разьвіцьця ў БССР жалезаздабывальнай вытворчасці мае надзвычай вялікае значэньне ня толькі для нашай рэспублікі, яна, бязумоўна, зойме належнае месца і ва ўсім народна-гаспадарчым пляне Сьвяцкага саюзу.

Навукова-дасьледчая думка ўжо цяпер павінна безадкладна прыступіць да вывучэньня і абмеркаваньня практычнага боку гэтай праблемы.

Кожнаму ясна, што як гаспадарчым арганізацыям, так і навукова-дасьледчым інстытуцыям, вырашаючы тую ці іншую гаспадарчую праблему ці ажыццяўляючы канкрэтнае пытаньне праблемы, абавязкова трэба ўлічыць і скарыстаць тыя літаратурныя, журнальныя і архіўныя

матар'ялы, якія пакінула нам капіталістычная спадчына, буржуазная навука.

Вядома, напрыклад, што нашы архівы цяпер, па заданням гаспадарчых і навуковых устаноў, займаюцца адшуканнем розных архіўных матар'ялаў і крыніц (вынікі экспедыцый, розныя даследванні, кататкі аддзельных асоб і г. д.), якія змяшчаюць весткі па вывучэнню і выяўленню прыродных багаццяў і эканомічных рэсурсаў тых ці іншых месц былой імперыі. Азнаямленне з гэтымі, магчыма вельмі важнымі і каштоўнымі матар'яламі, часамі даўно ўжо забытымі, дапамагло-б больш грунтоўна скарыстаць спадчыну мінулага, хутчэй пасунуцца ўперад у справе вывучэння і даследвання, а потым і плянавання развіцця вытворчых сіл Савецкага саюзу.

Нам тут хацелася-б даць кароткую гістарычную даведку, у якасці простага інфармацыі, аб існаваўшай у мінулым на тэрыторыі Беларусі жалезнай прамысловасці. Гэта інфармацыя, здаецца нам, магла-б быць карыснай і для тых гаспадарчых устаноў, якія ў сучасны момант займаюцца пытаннямі развіцця гэтага віду вытворчасці на Беларусі.

Наша задача вузкая: на падставе гістарычных матар'ялаў і архіўных крыніц даць некаторыя падагульняючыя даныя аб існаваўшых у мінулым на Беларусі жалезапрацоўчых прадпрыемствах, працаваўшых не на прывознай, а на мясцовай сыравіне, падаць некалькі фактаў аб выніках экспедыцыйных даследаў мінулага, якія ставілі сваёй мэтай выявіць карысныя выкапні на Беларусі.

Здабыванне жалеза на Беларусі практыкавалася яшчэ ў часы далёкага фэўдальнага мінулага.

У шмат якіх мясцох, пераважна ў басэйнах рэк Прыпяці, Сажа, Вышнявіне Нёману, яшчэ ў XVI-XVII стагоддзях мы сустракаем прымітыўныя жалезапрацоўчыя і чыгунаплавільныя заводы, так званыя „рудні“. Гэтыя рудні, наколькі можна меркаваць па даных, якія ёсць у старажытных польскіх пісьменьнікаў (трактат Ржончыскага, 1721 г., матар'ялы Осінскага, 1782 г. і інш.) і ў другіх гістарычных і архіўных крыніцах, здабывалі сотні тысяч пудоў жалеза ў год. З часам колькасць рудняў змяншалася і к палове XIX ст. іх амаль зусім не засталося. Аднак, у 1824 г. на тэрыторыі Беларусі налічвалася яшчэ да 130 рудняў. Аб значнай колькасці існаваўшых, напрыклад, на Палесся рудняў сведчыць географічная нomenклатура, якая захавалася там да гэтага часу—пераважна назвы сельскіх паселішч: „Рудня Голицкая“, „Рудня Жмурянская“, „Рудня Лельчыцкая“, „Рудня Локненская“, „Рудня Сімановіцкая“, „Рудня Скалодзіна“, „Рудня Сярэдняя“, „Рудня Ўборская“, „Рудня Хоўля“ і інш. У былой Мазырскай акрузе налічаецца да 22 вёсак з назваю „Рудня“, адна вёска—Падрудня, адна вёска—Руданька, адна вёска—Руда, некалькі вёсак з назвай ад кораню „руд“—Рудуска, Рудоўка, Рудакопы і г. д. Аднадворныя хутары і невялічкія пасёлкі нярэдка таксама называюцца „Руднямі“. У гэтай б. акрузе назвы больш як 2 проц. населеных пунктаў паходзяць ад кораню „руд“. Такая значная распаўсюджанасць тэрміну „рудня“ тлумачыцца, бязумоўна, словам „руда“; бясспрэчна, што гэтая лінгвістычная адзнака пераканаўча сведчыць аб наяўнасці ў тых мясцох жалезнай руды, а таксама паказвае на тое, што ў мінулым там шырока практыкавалася мясцовае здабыванне жалезнай руды і выраб жалеза¹⁾.

¹⁾ П. А. Тутковский. Геологические исследования на территории быв. Минской губернии, ч. II. Витебск, 1925 г., стар. 337. А. Крукоўскі. Жалезная руда на Мазыршчыне — „Наш Край“, 1926 г., № 8-9, стар. 43-44.

Што-ж становіла сабой „рудня“, як пэўны прымітыўны від жалезазадабывальнай вытворчасці? Рудня, звычайна, змяшчалася ў драўлянай адрыне, дзе меліся сырадутны і кузьнечны гораны, крычны молат і інш. патрэбны прыналежнасці. Молат і мякі часцей за ўсё прыводзілася ў рух вадою. Сырадутны горан рабіўся з дзікага каменя і набіваўся глінаю: шырыню паміж бакавымі сценкамі ён меў 1 аршын, фурмы— $\frac{3}{4}$ аршына, глыбіню— $\frac{3}{4}$ аршына. Самая операцыя вырабу жалеза была вельмі простая: падрыхтаваны горан спачатку высушвалі, потым напаўнялі вугалем, і калі апошні як сьлед распальваўся, засыпалі раздробленую руду, а зверху зноў клалі пласт вугалю. У меру таго, як маса ўлягалася, дадавалі новыя пласты руды і вугалю, палілі, покуль гэтая маса не абарачалася ў крыцу, якую вымалі з горана пры дапамозе лому. Уся гэтая операцыя цягнулася каля 8-12 гадз. Жужаль выпускалі з дзірак, якія меліся ў ніжняй частцы горана. Вылічана, што 40 пудоў руды, 2 карабы вугалю і некаторая колькасць вапны давалі ад 4 да 7 пудоў крыцы. Вынутую крыцу ачышчалі ад жужалю, зноў апальвалі, драбнілі на кавалкі, пасля чаго ўжо пускалі ў кузьнечны горан. Так падрыхтаваная, урэшце, жалезная маса была ўжо прыдатнай для вырабу жалезных гаспадарчых рэчаў і прылад.

Аднак, тут трэба зазначыць і на тую акалічнасць, што рудні, ня гледзячы на ўсю прымітыўнасць свайго абсталявання, маглі засноўвацца толькі ў буйных памешчыцкіх маёнтках.

Як відаць з паданага вышэй апісання рудні і спосабаў вырабу ў ёй жалезнай масы, арганізацыя вырабу жалеза патрабавала: а) больш-менш добрайкаснай руды, загатоўка якой вымагала наяўнасці пэўнай колькасці рабочай сілы, б) даволі значнай затраты дрэўнага вугалю, што было звязана з патрэбаю мець лясныя запасы і таксама рабочую сілу і в) больш-менш кваліфікаванага кіраўніка-майстра, аднаго, ці некалькіх. Усе пералічаныя фактары ўпіраліся ў адзін важны для фэўдална-памешчыцкай гаспадаркі фактар—патрэбу адцягнуць рабочую сілу прыгоннага сялянства ад непасрэднага яе скарыстання ў галіне земляробства, якое зьяўлялася пераважным і асноўным відам памешчыцкай вотчыны. На такое адцягванне рабочай сілы дробна-памесныя абшарнікі пайсці не маглі.

Паводле архіўных документаў канца XVIII стагоддзя, у якіх мы знаходзім рэестр рудняў б. Менскай губ. (Мазырскі і Рэчыцкі паветы), рудні—Загальская, Смолічаўка, Дзямідаўка і Новая Рудня належалі генэралу Сіверсу; Удалёўка і Пясочная—памешчку Ракіцкаму; Тульгавіцкая—Стоцкаму; Верасот—Гразоўскаму; Рэтава—генэралу Сакену; Глінка—памешчку Смагаржэўскаму; Рэмезы—Пісарэвічу; Булева—памешчку Павіту (справа № 887, 1798 г. канцылярый Менскага генэрал-прокурора).

З апісання Гомельскага староства за 1773 г. (дакумент пад назваю „Описание Староства Гомельского, учиненное в 1773 г., с показанием принадлежащих ему деревень и всего в них имущества“, знаходзіцца цяпер у Гомельскім дзяржаўным музэі) відаць, што на тэрыторыі староства, якое належала графу Румянцаву, існавалі наступныя жалезныя заводы: на р. Ужэю—Сямёнаўскі, на р. Цаць—Бараноўскі, на р. Нямыльнай—Дзяклаўскі і Семянашаніцкі, Прыборскі і другія. Бясспрэчна, што гэтыя заводы зьяўляліся нічым іншым, як звычайнымі руднямі. На жаль, адзначаны дакумент ня мае ў сябе вестак ні аб якасці, ні аб колькасці таго жалеза, што выраблялася на гэтых заводах-руднях, не гаворыць пра самы спосаб вырабу і абсталявання.

У старосьцінскім апісанні пра Сямёнаўскі завод гаворыцца, што ён уладаў усімі „для делания железа принадлежащими припасами и строениями“. Адносна-ж заводу Баранаўка сказана, што там „за недостатком угля никакой работы нет... строения сего завода, в котором делано железо, совсем опущено и развалилось тому 16 лет, как на оном за недостатком угля никакой работы нет... крестьяне завода Барановка, живущие перед сим деланием железа, более никаких работ не справляют, и в замок Гомель платы от них не поступает ныне от арендаря отведена в зренду принадлежащая земля, которую про себя обрабатывают“ (л. 43). Семьянашаніцкі завод у той час яшчэ працаваў і „крестьяне при заводе упражняются в копании руды, жжении угля и в прочих работах“ (л. 75—78).

З сказанага відаць, што рудні-заводы абслугоўваліся амаль выключна сіламі прыгонных сялян, што жалезаздабываўчая прамысловасць зьяўлялася асноўнай галіной заняткаў некаторых вёсак. Адначасова з гэтым апісаньне староства фіксуе цікавы факт: рудні ў канцы XVIII стагодзьдзя пачынаюць занепадаць, прычым гэты заняпад, г. зн. спыненьне вырабу жалеза з мясцовых руд, тлумачыцца недахватам вугалю. Апошняя акалічнасьць сьведчыць аб тым, што масавы выбаб жалеза ў руднях меў сваім вынікам самае драпежніцкае зьнішчэньне лясоў для выпальваньня вугалю.

Цяжка меркаваць аб колькасьці існаваўшых на тэрыторыі Беларусі рудняў, мы ня ведаем таксама і лічбы занятага вырабам жалеза насельніцтва. Магчыма, аднак, думаць, што гэтая вытворчасць, у тых менавіта мясцовасьцях, прыродныя рэсурсы якіх спрыялі яе разьвіццю, распаўсюджана ў XVIII стагодзьдзі была яшчэ досыць шырока. Нам вядома, напрыклад, што ў Кіеўскай губ. у канцы XVIII стагодзьдзя налічвалася каля 3.000 руднікаў, г. зн. асоб, асноўным заняткам якіх зьяўляўся выбаб жалеза ў руднях, належаўшых, відаць, памешчыкам. Руднікі ці рудакопы былі ў большасьці вольнымі людзьмі ці, прынамсі, вольнымі сябе яны лічылі, бо ня служылі прыгону, а былі заняты выключна ў руднях; яны змагаліся з памешчыкамі за сваю вольнасьць, калі памешчыкі, з прычыны заняпаду рудакопскай справы і дзейнасьці рудняў, пераводзілі руднікаў на земляробства, прымушалі іх адбываць усе фальварковыя работы і павіннасьці, паставілі іх у стан прыгонных з усімі выцякаўшымі з гэтага стану юрыдычнымі і фактычнымі вынікамі і абавязкамі. Падобныя факты, зразумела, маглі мець месца і на Беларусі.

Аб значным распаўсюджаньні на тэрыторыі Беларусі, асабліва на Палесьсі, у мінулым вырабу жалеза ў руднях сьведчаць кучы жужалю (пабочны продукт пры выпрацоўцы жалеза), якіх можна бачыць яшчэ і цяпер, а таксама насыпаньня з гэтага жужалю балотныя гаці. На руднях пераапрацоўваўся мясцовы буры жалызняк і балотная руда (лімоніт).

Рудні заняпалі, і здабыча жалеза ў Беларусі ў пачатку другой паловы XIX стагодзя амаль зусім спынілася з цэлага раду прычын (пра іх мы будзем гаварыць ніжэй), але зусім не таму, што нібыта былі вычарпаны запасы руд, як гэта пэўны час думалі. „Самые залежи болотной руды,—піша проф. Туткоўскі аб Палесьсі,—сохранились, конечно, в очень больших размерах и постоянно пополняются осаждением лимонита из циркулирующих здесь грунтовых вод, в которых постоянно распространяются продукты выветривания валунных отложений, в которых содержится не мало железосодержащих минералов; на такой процесс постоянного образования лимонита в настоящее

время указывает и желтая, иногда даже бурая окраска послеледниковых песков, и весьма частое образование в послеледниковых песках прослоек „рудняка“ (ортштейн), а также довольно частые находки (при случайных раскопках, при проведении каналов, железнодорожных выемок и резервов и т. п.) целых глыб бурого железняка (несколько пудов весом), иногда очень богатого песком, иногда же довольно чистого¹⁾.

Вынікі нядаўніх геолёгічных экспедыцый, некаторыя даныя аб якіх мы падавалі вышэй, поўнасьцю пацвярджаюць наяўнасьць у Палесьсі вялікіх запасаў жалезных руд, розных адмен бурага жалезняка (жалезная охра чырвонага колеру і умбра-бурага колеру) і інш. карысных выкапняў.

Наяўнасьць значных рудных запасаў на тэрыторыі Беларусі зьявілася асновай узьнікненьня і разьвіцьця ня толькі такой прымітыўнай, па свайму характару драпежніцкай, жалезадабывальнай прамысловасьцю, якімі зьяўляліся рудні, яна паслужыла штуршком для перастаньня рудняў у больш-менш буйныя прадпрыемствы, тыпу прыгоннай мануфактуры. Апошніх заснавалася, праўда, ня так многа, але ўзьніклі яны ўжо на больш высокай тэхнічнай аснове, чым рудні. Літаратурныя і архіўныя крыніцы падаюць весткі аб дзейнасьці некалькіх досыць буйных жалезапрацоўчых мануфактур, існаваўшых, галоўным чынам, у першай палове XIX стагодзьдзя. Для нас у даным выпадку вельмі важным і цікавым зьяўляецца якраз тое, што гэтыя, буйныя для свайго часу, мануфактуры, даваўшыя досыць складанай жалезнай сыравіны, вырабы, працавалі ў асноўным на мясцовай жалезнай сыравіне, скарыстоўваючы, зразумела, і набываны рознымі шляхамі ўсялякі жалезны лом, які мог і ня мець мясцовага паходжаньня.

Пэўны вытворчы рост і разьвіцьцё жалезапрацоўчых мануфактур Беларусі (40—50 гг.) супадае з разьведчай работай па выяўленьню тут наяўнасьці жалезнай сыравіны, некаторай зацікаўленасьці з боку ўрадовых і прыватных колаў, праблемай разьвіцьця тут жалезнай прамысловасьці. Праўда, гэта праблема так і засталася толькі праблемай, але ў той час пэўны зрух у гэтым кірунку ўсё-ж такі наглядаўся.

Так, улетку 1853 г. урадам была накіравана разьведчая партыя, у складзе палкоўнікаў Камарова і Іванова, з пэўным абслугоўчым гэту экспедыцыю пэрсоналам і патрэбнымі тэхнічнымі прыналежнасьцямі і прыладамі, у мэтах дасканалага дасьледваньня і выяўленьня рудных месцазнаходжаньняў, агнятрывалых матар'ялаў, флюсаў і інш. мінеральных выкапняў ў Віленшчыне, Горадзеншчыне, Ковеншчыне, Магілёўшчыне, Меншчыне і паўднёвай частцы Курляндзі. Гэтай экспедыцыяй у паказаных мясцовасьцях былі знойдзены балотныя руды, аналіз якіх выявіў, што ў складзе руд мелася 40—45 проц, а ў іншых гатунках і звыш 50 проц. тленьніка жалеза. Акрамя таго, у некаторых раёнах, як, напрыклад, у Слуцкім павеце на Меншчыне, бліз мястэчка Усьвяты на Віцебшчыне, у абшарах мяст. Лоева на Магілёўшчыне былі выяўлены значныя запасы вельмі каштоўнай агнятрывавай гліны, а ў радзе іншых месц была выяўлена наяўнасьць вапны, флюсаў і інш. выкапняў²⁾.

¹⁾ П. А. Тутковский. Геологич. исслед. стар. 338.

²⁾ „Горны журнал“, 1864 г., № 3, арт. К. Скальцоўскага „О горном промысле в западной России“.

Такая на шырокую нагу арганізаваная геолёга-разведчая экспедыцыя, ахапіўшая такую шырокую плошчу, даўшая пэўныя навуковыя вынікі, зьяўляецца сама па сабе фактам, які заслугоўвае бязумоўнай увагі. А калі-б падыйсці да гэтага факту з пункту погляду проблем сучаснага вывучэння прыродных рэсурсаў Беларусі, і ў прыватнасці з пункту погляду развіцця тут прамысловасці па здабычы і апрацоўцы жалеза, як гэта праблема ставіцца і павінна вырашацца сёння, дык зусім слушна, што канечная патрэба дэтальнага азнаямлення і вывучэння самых падрабязных рэзультатаў гэтай экспедыцыі з боку нашых навукова-даследчых і гаспадарчых арганізацый зьяўляецца зусім бясспрэчным і відавочным. Працы гэтай экспедыцыі можна было-б адшукаць, пэўна, у архівах б. Горнага дэпартаменту альбо ў архівах б. Міністэрства вайсковых і морскіх спраў, паколькі экспедыцыя праводзілася пад кіраўніцтвам, а магчыма і па ініцыятыве вайсковага ведамства. Экскурсы ў гісторыю ніколі не перашкодзяць справе, а хутчэй за ўсё прынясуць карысць. На гэту аксыёму часамі забываюцца.

Гістарычная літаратура адзначае і іншыя спробы ў галіне высьвятлення наяўнасці жалезных запасаў у Беларусі. Так, у 1857 г. з фальварку Якімовічы, які належыў памешчыку П. М. Талстому (б. Рэчыцкі павет Менскай губ.), у Парыж для аналізу была дастаўлена жалезная руда. Паводле водзваў французскіх горных інжынераў, гэта руда была залічана ў разрад вельмі добраякасных жалезных руд, эаанамічна выгандных для эксплёатацыі¹⁾.

У працы Л. В. Тэнгаборскага „О производительных силах России“ (ч. II, СПб. 1858 г.) мы, між іншым, знаходзім паведамленне аб тым, што ў 1840 г. у Віленскай і Магілёўскай губернях былі заснаваны жалезныя рудні, і што толькі адсутнасць падрабязных даных аб характары і вытворчай дзейнасці гэтых рудняў не дало яму магчымасці, як эаанамісту, перавесці жалезныя запасы гэтых губерняў на мову лічбаў.

Пры жаданні нашы геолёга-разведчыя інстытуцыі і гаспадарчыя ўстановы, занятыя праблемай выяўлення прыродных багаццяў і эаанамічных рэсурсаў краіны, маглі-б знайсці ў гістарычнай літаратуры і архіўных крыніцах шмат вельмі карысных для сябе ўказанняў і даведак, ігнараваць якімі было-б недапушчальнай зьявай. І мы яшчэ раз паўтараем, што, на жаль, гэта далёка незаўсёды робіцца.

Што-ж станавілі сабой на Беларусі параўнаўча буйныя жалезныя мануфактуры, якія, відавочна, выраблялі з прыміўных рудняў?

Па тых даных (да рэчы сказаць, вельмі раскіданых, недаскажальных, часцей за ўсё надзвычай супярэчлівых, чым наогул характарызуецца ўся статыстыка як дзяржаўная, так і прыватная, першай паловы XIX стагоддзя і ранейшая), якія мы маем, існаваньне і дзейнасць паасобных мануфактур выяўляецца ў наступным выглядзе.

З такіх жалезных заводаў (мануфактур), якія даюць нам пэўны маляонак аб ступені развіцця на Беларусі жалезаздабывальнай і жалезаапрацоўчай прамысловасці, адзначым наступныя: 1) завод графа Хрэбтовіча ў маёнтку Вішнёва, (Віленшчына), 2) у нязначнай адлег-

¹⁾ „Русский дневник“. 1859 г., № 130, арт. Хадароўскага — „Металлическое и химическое производство в западной полосе России“.

ласьці ад апошняга завод князэ Вітгенштэйна, у Налібоках, 3) самы буйны з існаваўшых на Беларусі жалезных заводаў знаходзіўся ў маёнтку Старынка (б. Чэрыкаўскі павет на Магілёўшчыне) і належаў памешчыку Бенкендорфу, 4) дзяржаўны завод у Горках, 5) Добруская мануфактура князя Паскевіча каля Гомлю, 6) завод памешчыка Гурко, у фальварку Высокае, б. Аршанскага павету, 7) завод князя Мік. Мік. Раманава ва ўрочышчы Чарняўка, каля Барысава.

Падамо тут кароткі агляд паасобных жалезных заводаў.

Найбольш падрабязныя весткі ёсць у нас аб жалезным заводзе Хрэбтовіча. Гэты завод быў заснаваны яшчэ ў 1794 г. З апісаньня яго за 1828 г. мы бачым, што гэты завод разьмяшчаўся ў 5 паасобных будынках. У мураванцы, дасягаўшай 92 саж. даўжыні, знаходзілася печ для тапленьня чыгуну і былі 2 драўляныя сараі для апальваньня драўнага вугалю, магазын для складаньня гатовай прадукцыі, 5 будынкаў, якія зваліся „фрышэрнымі“, прычым 3 з іх зроблены з дрэва, а другіх 2—прускае пабудовы, „плюшчыльны дом“ быў таксама прускай работы. У ліцейным цэху знаходзілася: мяхоў чыгунных цыліндрычных з адпаведнымі знарадамі—4, (куплены ў Пецярбурзе), якія прыводзіліся ў рух вадару. У пяці „фрышэрных“ будынках мелася: плюшчыльная машына з поўнымі прыналежнасьцямі, купленая таксама ў Пецярбурзе, з вадзяным рухавіком; пяць чыгунных кавадлаў, два вялікія молаты, працаваўшыя сілаю вады. Апрача паказанага, як відаць, даволі складанага тэхнічнага абсталяваньня, выкліканага пэўнай наўнасьцю арганізацыі і падзелу працы на мануфактуры, завод у належнай колькасьці меў патрэбныя дробныя інструманты і прылады¹⁾. У 1863 г. на заводзе знаходзім доменную печ, але яна ўжо адзначана няспраўнай і, можна думаць, ня дзейля, вагранак—3, фрышарак—2, кузнечных горанаў—8, вадзяных колаў—6. У гэты час на заводзе працавала і значна меншая колькасьць рабочых, у параўнаньні з 1828 г.²⁾.

Характэрна, што завод з самага пачатку яго існаваньня карыстаўся і пераапрацоўваў выключна мясцовую жалезную руду, якая здабывалася ў маёнтку ўласніка заводу Хрэбтовіча, і зьяўляўся ў пэўнай меры жалезаапрацоўчым камбінатам. Аднак, пазьней завод пераходзіць пераважна, а можа нават і выключна, на пераапрацоўку купленага лому. Гэта было звязана з тымі новымі зрухамі ў вытворчым і грамадзкім жыцьці краіны, якія былі выкліканы рэформамі 60-х гг. Але ў крыніцы 1828 г. мы яшчэ знаходзім выразнае зазначэньне на тое, што „руда добывається в собственном имении, а частию привозится из казенного имении Бокшты, в Ошмянском уезде состоящего“. У адносінах да іншых матэрыялаў, патрэбных для вырабу жалеза, як, напрыклад, вапны, вугалю, гліны, смалы і дэгіцю, дык яны таксама здабываліся ва ўласных маёнтках памешчыка і толькі карандашны парашок, сталь для вырабу розных інструментаў набываліся ў Пецярбурзе, а драўны і канопляны алей дастаўляліся з Менскай і Віленскай губэрняў.

¹⁾ „Журнал мануфактур и торговли“, 1831 г., № 10, стар. 86, арт. „Состояние фабрик и заводов Виленской губ. в 1828 г.“

²⁾ Сборник статистических сведений по горной части на 1865 г. Составлен М. М. Анисимовым и К. А. Скальковским. СПб. 1865 г., стар. 230.

Аб вырабе на заводзе Хрэбтовіча жалеза і чыгуну сьведчаць наступныя лічбы:

Г а д ы	Выраблена (у пудох)			На суму (рублі)
	Жалеза	Чыгуну	Разам	
1814.	1982	3172	5154	—
1828.	1121	2520	3641	—
1852.	—	—	—	10.750
1858.	—	—	8315	12.538
1863.	3720	8000	11720	—

Са здабытага чыгуну на тым-жа самым заводзе адліваліся: чыгунныя колы для сельска-гаспадарчых машын, надгробныя пліты, крыжы рознай велічыні і формы і інш рэчы¹⁾. Аднак, з канца 50-х і пачатку 60-х гг., паводле даных 1858 г. і 1863 г., завод перайшоў амаль выключна на пераапрацоўку збіранага старога лому і больш ніякіх зазначэнняў на далейшы выраб жалеза з мясцовых руд гэтым заводам у гістарычнай літаратуры і архіўных крыніцах нам знайсці не ўдалося.

Завод у Налібоках, б. Ашмянскага павету, Віленшчыны, па суседзтву з Меншчынай (басейн вышніявіны р. Нёмну) зьяўляўся маемасцю князя Вітгенштэйна. Апошні быў адзін з буйнейшых памешчыкаў на Беларусі,—у аднэй толькі Менскай губ. перад рэформай 1861 г. яму належала 10,8 проц. агульнай у губ. колькасці прыгонных сялян.

У Налібоках фактычна меліся два заводы—чыгуна-плавільны і жалезаапрацоўчы. З абсталявання чыгунаплавільнага заводу можна адзначыць: доменных пячэй—3, вадзяных колавых рухавікоў—1, адна паравая машына ў 25 сіл. На жалезаапрацоўчым заводзе меліся: 8 пудлінгавых пячэй, 4 літоўных, 5 паравых машын у 130 сіл.

У 1863 годзе для апрацоўкі на гэтых заводах было нарыхтавана 60.000 пудоў жалезнай руды. У той-жа самы год на чыгуна-плавільным заводзе з усіх трох доменных пячэй было выплаўлена да 10.000 п. чыгуну, а на жалезаапрацоўчым заводзе атрымана было 115 тыс. пуд. пудлінгавага жалеза, з якога прыгатавана: паласатага жалеза 20.000 п., чатырохграннага 10.000 пудоў, шыннага—40.000 пудоў і ліставага 6.000 пудоў, а ўсяго ў адзін толькі 1863 год выраблена розных гатункаў жалеза 76.000 пуд.²⁾ Адносна Налібокскага заводу ёсць паведамленне аб тым, што ў трох домнах „выплавлялі прежде до 500.000 п. чугуна в год и выделяли всякого рода железо“³⁾.

Хаця ў Магілёўшчыне ў даўнія часы было многа рудняў, аднак у першай палове XIX стагоддзя яны ўжо не сустракаюцца, і знаходзім мы там у гэты час толькі некалькі, часцей за ўсё невялічкіх, жалезных заводаў, належачых таксама памешчыкам. Але сярод магілёўскіх заводаў меўся адзін вельмі буйны жалезны завод, самы буйны з існаваўшых у тыя часы заводаў на Беларусі,—у Старынках на Чэры-

¹⁾ „Обзор различных, отраслей мануфактурной промышленности России“. СПб. 1863 г., т. II, стар. 69.

²⁾ Сборник. стат. свед. сост. Анисимовым и Скальковским, стар. 230.

³⁾ М. Дженнев. О железной промышленности в России. Вестник промышленности 1859 г., № 7, стар. 19.

каўшчыне, належаў ён Бэнкендорфу. На жаль, вестак аб часе яго заснавання ў нас няма. Даняы аб гэтым заводзе датычаць, галоўным чынам, 1850—60 гг. Памянёны завод у гэтыя часы, а можна думаць што і раней, займаў выдатнае месца ў жалезнай прамысловасці таго-часнай прыгоннай Расіі. Цэлы рад фактаў сведчыць аб даволі шырокім размаху яго дзейнасці, аб імкненнях яго заваяваць пэўнае месца на імперскім рынку. Завод пастаўляў абсталяванне для Кіеўскага Ваеннага арсэналу, вырабляў розныя цяжкія складаныя часткі для рускага чорнаморскага флёту і морскіх партоў, адліваў гарматы, машыны і г. д. У суткі завод у сярэднім выпяўляў да 140 пуд. чыгуну. Што да скарыстоўванай заводам сыравіны, дык, як зазначае адна крыніца за 1863 год, „железные руды имеются свои“¹⁾. Апрача пераапрацоўванай заводам мясцовай руды, ім-жа пераапрацоўваліся паўфабрыкатныя матэрыялы—жалеза, чыгун, сталь і інш., якія купляліся ў казны ў Маскве, Калузе і др. мясцох.

У адпаведнасці з характарам вытворчасці завод меў значнае і дарагое па тых часоках абсталяванне, паравыя і вадзяныя рухавікі. І ўжо ў 1861 годзе было „сообщение по заводу посредством устроенных железных дорог“²⁾. З больш важных і характэрных частак завадкага абсталявання, якое на ім мелася ў 1863 годзе, можна адзначыць наступнае: доменная печ—1, пудлінгавая печ—1 (у 1859 годзе іх было 3), медзітапельня—1, вагранак—2, вадзяных колаў—5, паравых машын—2 (у 1859 годзе было 3 паравыя машыны), адзін пракатны стан ў шэсьць валкаў, два вентылятары, да 40 розных механічных станкоў (свідравальныя, стругальныя, шрубарэзныя, розныя прэсы, круглыя пилы і г. д.), адзін паравы молат, два пад'ёмных кранты, 50 кузнечных горнаў і г. д.³⁾ Усё завадзкое абсталяванне, як, напр., машыны, гораны і інш., змяшчалася ў 4-х мураваных карпусох, а розныя майстэрні ў 10 драўляных будынках; з іншых будынкаў меўся трохпавярховы мураваны магазын і шэсьць мураваных сушыльных.

Рынкам збыту для Старынкаўскага заводу былі, галоўным чынам, заказы ад казны і ў меншай меры прыватныя заказы. Так казённых заказаў—розныя медзяныя, чыгунныя, жалезныя рэчы і машыннае абсталяванне для вайсковых патрэб у 1859—61 гг. заводам штогод выконвалася на 160.000 руб. Агульная-ж прадукцыя заводу ў пэрыяд 1859—1863 гг. вызначаецца лічбамі ніжэйпаданай табліцы:

Г а д ы	Выраблена (у тыс. пудоў)			На суму (у тыс. руб.)
	Жалеза	Чыгун	Разам	
1859	23	25	48	240
1861	27	?	—	210
1863	2,3	2,5	4,8	11,15

У гэту табліцу не ўваходзіць наступная прадукцыя заводу, вырабленая ў 1863 годзе: медзяных лістоў 250 пудоў і розных вырабаў

¹⁾ Сборник стат. свед. Анисимова и Скальковского, стар. 232, таксама „Могилевские губернские ведомости“, 1865 год, № 10.

²⁾ Могилёўскае Адзяленне Бел. Цэнтрархіву. Канцелярыя Могилёўскага губернатара, 1862 г., справа 1815.

³⁾ Сборник стат. свед. Анисимова и Скальковского, стар. 235. Канцелярыя Могил. губери, 1859 г., спр. № 1017.

з жалезнай медзі—75 пудоў. Казна, як відаць, забірала амаль 70 проц. продукцыі Старынкаўскага заводу.

Сьведчачы аб значным размаху жалезнай вытворчасці заводу, якая наглядалася ў канцы 50-х гадоў, паданая табліца разам з тым констатуе амаль раптоўны яго заняпад к 1863 году, калі вартасць яго продукцыі па вырабленаму чыгуну і жалезу ў параўнанні з 1859 г. знізілася да 4,6 проц. У тагочаснай эканомічнай літаратуры мы не знаходзім належнага тлумачэння прычыны гэтае з'явы, яна толькі констатуецца. У адным з артыкулаў, між іншым, гаворыцца, што „приведенные сведения (лічбы вырабу—Б. і С.) не дают верного понятия об этом заводе, потому что в течение нескольких лет производительность его все падает от недостатка средств и материалов“. Заняпад заводу адбыўся і на колькасці рабочых, занятых у вытворчасці. Так, у 1859 годзе на ім было: замежных майстроў—1, падмайстроў—98, вучняў—30, чорнарабочых вольнанаёмных і прыгонных да 600 чалавек, разам 729 чалавек, а ў 1863 годзе, калі продукцыя зусім скарацілася, але завод яшчэ, пэўна, некаторы час і працаваў, толькі вельмі нерэгулярна, сталых рабочых відаць ужо ня было, бо, як паведамляе тая-ж крыніца, „рабочие нанимаются по мере надобности“¹⁾. Зразумела, што заняпад Старынкаўскага заводу, як і агульны заняпад беларускіх жалезных мануфактур, працаваўшых на мясцовай сыравіне і дасягнуўшых даволі высокай ступені развіцця, тлумачыцца агульнымі прычынамі, на чым мы яшчэ спынімся.

Другія жалезныя заводы Магілёўшчыны характарызаваліся і зусім нязначнымі разьмерамі і вельмі нізкім тэхнічным абсталяваньнем.

Завод у фальварку Добруш, на р. Іпуць, у 30 км ад Гомлю, зьмяшчаўся ў адным драўляным будынку. Была там толькі адна вагранка. Значэнняў на скарыстоўваную заводам уласную руду ў літаратурных крыніцах не знаходзім; завод перарабляў, галоўным чынам, куплены ў Кіеўскім арсенале і ў прыватных асоб чыгуны і вырабляў з яго каробкі для мастоў на шосэйных дарогах, помнікі, лесвіцы і краты для дамоў, юшкі з дзверкамі для печак, колы, адліваў шасьцерні і т. п. Продукцыя заводу спажывалася, галоўным чынам, на Магілёўшчыне і часткова вывозілася ў суседнюю Чарнігаўскую і Менскую губэрні²⁾.

У Горках існаваў дзяржаўны чыгуна-ліцейны завод, на ім мелася толькі адна вагранка і паравая машына ў 8 сіл. Гадавы яго выраб быў каля 720 пудоў чыгуну³⁾. У б. Аршанскім лавеце існаваў завод памешчыка Гурко, у фальварку Высокім, там выраблялася ў год каля тысячы пудоў жалеза, коштам да 2 тыс. руб.⁴⁾.

На Магілёўшчыне быў яшчэ адзін невялікі завод, належаўшы мешчаніну Варапаеву. З аднае вагранкі завод адліваў у год толькі 200 пуд. чыгуну⁵⁾.

Служыўшы на Магілёўшчыне чыноўнік Авярновіч у 1834 годзе пра Гомельскі маёнтак пісаў: „В нескольких местах имения находятся железные руды, для обозрения оных надобно послать минералога, может быть выгоден завод... потому более, может быть выгоден

¹⁾ Сборник стат. свед. Анисимова и Скальковского, стар. 232.

²⁾ Сборник стат. свед., стар. 233; „Обзор различных отраслей мануфактурной промышленности в России“. СПб. 1863 г., т. II, стар. 71; Магілёўскі гістарыі. Канцелярыя Могил. губернера, 1859 г. спр. № 1017, за 1862 год справа № 1315.

³⁾ Сборник стат. свед., стар. 233.

⁴⁾ Канцел. Могил. губерня. 1859 г., № 0 17, 1862 г., № 1315.

⁵⁾ Сборник стат. свед., стар. 233.

завод, что тут множество и торфа... завод сей существовал при покойном еще фельдмаршале графе Румянцеве-Задунайском" ¹⁾.

На абшарах б. Менскай губ., дзе даўней была такая значная колькасьць рудняў, асабліва на Палесьсі, у першай палове XIX ст. мы сустракаем адзін буйны завод у маёнтку Барысаўшчына, на р. Бяроза. На гэтым заводзе поруч з адліўкаю чыгуну выраблялася і жалеза. Асноўнай сыравінай зьяўлялася „руда болотного свойства, собираемая по лугам" ²⁾. Значыць, завод працаваў на мясцовай сыравіне. Абсталяваны завод быў наступным чынам: мелася адна доменная печ, адна пудлінгавая, адна вагранка, два крычных гораны, чатыры паравыя машыны. Тэя статыстычныя весткі аб гэтым заводзе, што ёсьць, датычаць ужо парэформенага часу. Паводле свайго характару ён зьяўляўся відавочна ўжо капіталістычным прадпрыемствам і да таго прадпрыемствам даволі буйных разьмераў. На ім было занята ў 1864 годзе 159 рабочых, якія працавалі на вольнаму найму. Па вырабу ён пераўшыў Старынкаўскі завод Бенкендорфа. За адзін толькі 1864 год на заводзе было пратоплена 120 тыс. пудоў жалезнай руды, з якой вытаплена чыгуну ў штыках і кроках 34 тыс. пудоў і ў адліўках 20 тыс. пудоў, а ўсяго з домны 54 тыс. пудоў. З вагранкі было адліта розных чыгунных вырабаў 20 тыс. пудоў. Акрамя таго, выпрацавана пудлінгавая жалеза ў балванках і проста ў гатунках 10160 пудоў, з якога прыгатавана рэзкага жалеза 8 тыс. пудоў, машынных жалезных вырабаў 7 тыс. пудоў ³⁾. Гэтымі весткамі аб Барысаўскім заводзе мы тут і абмяжуемся.

У даным намі кароценькім аглядзе паасобных жалезных заводаў, існаваўшых на Беларусі ў першай палове XIX ст., мы кожны раз падкрэсьлівалі дзье цікавыя нас у даны момант акалічнасьці: па-першае, тое, што гэтыя заводы (мануфактуры) працавалі ў асноўным на мясцовай жалезнай сыравіне, пераапрацоўваючы таксама мясцовы і прывозны з-за межаў Беларусі лом, што заснаваны яны былі ў мэтах непасрэднай эксплёатацыі мясцовых прыродных рэсурсаў, нааўнасьць якіх, фактычна, і спрыяла ўзьнікненьню тут гэтага віду прамысловасьці; па-другое, што амаль раптоўны заняпад жалезных мануфактур ў пачатку 60-х гг. адбываўся не на грунце высіленьня сыравінных запасаў—жалезных руд, а ў вініку прычын зусім іншага парадку.

Жалезная вытворчасць 40-х гг., дый 50-х гг. (пэрыод параўнаўча высокага ўзроўню яе разьвіцьця) аб'ектам сваёй эксплёатацыі мела пераважна мясцовую сыравіну. „По собранным сведениям за 1843—1847 годы, — читаем у адным з артыкулаў, — усматривается, что в некоторых губерниях выделяется железо прямо из руд, а именно: в Виленской — до 6 тыс. пуд., Волынской — до 11.300 пуд., Минской — до 6.500 пудов и т. д." ⁴⁾. У эканомічнай літаратуры трапляецца і больш аналёгічных зазначэньняў. Ёсьць, напрыклад, зазначэньне на тое, што „в последнее время начинает прививаться и здесь крупное горное хозяйство, основание которому положено устройством заводов Налибокского князя Витгенштейна на Березине (?) и великого князя Николая Николаевича в Минской губернии" ⁵⁾. Ступень разьвіцьця

¹⁾ Гомельскі архіў. Фонд графа Румянцева, спр. 39, л. 274—278.

²⁾ Сборник стат. свед., стар. 231.

³⁾ Тамсама, стар. 232.

⁴⁾ К. В. Чевкин и А. Д. Озерский. Обзор горной производительности России. Сборник стат. свед. о России. СПб. 1851 г., книга 1-я стар. 225.

⁵⁾ Военно-стат. сборн. „Россия" 1871 г., вып. 4-й, стар. 308.

горнай гаспадаркі даволі выразна выяўляецца з вышэйпаданага агляду паводных прадпрыемстваў.

Зробім яшчэ некалькі заўваг аб характары існаваўшай на Беларусі жалезнай прамысловасці, аб прычынах яе крызісу, давёўшага да доўгага заняпаду ў 60-х гг., хаця гэтыя пытанні і не вымагаюцца непасрэдна зместам нашага артыкулу. Паўтараем, што нас цікавіць толькі той момант, чаму якраз у гэты перыод спыняецца здабыча тут жалезнай руды, бо ў другой палове XIX стагоддзя тая віды жалезнай прамысловасці, якія развіваліся на тэрыторыі Беларусі, а таксама і Літвы, дзейні ўжо на іншай аснове, працавалі на прывознай жалезнай вырабне і паўфабрыкатах.

60-ыя гады XIX стагоддзя з'яўляюцца пераломнымі ва ўсёй эканоміцы, грамадскім жыцці і класавых суадносінах у б. Расіі. Рэформы 60-х гг., у першую чаргу „сялянская“ рэформа 1861 году, выкліканыя процэсам змены феўдальнай грамадзка-эканамічнай формцыі новай капіталістычнай формацыяй, узнікшым яшчэ ў перыод феўдальнай гаспадаркі капіталістычным спосабам вытворчасці, класавай барацьбой прыгоннага сялянства, супроць феўдальнай эксплуатацыі памешчыкаў, супярэчнасцямі паміж памешчыкамі-прыгоннікамі і класай буржуазіі, якая нараджалася, — гэтыя рэформы мелі сваёй мэтай расчыстку шляху для капіталістычнага развіцця Расіі. У звязку з ліквідацыяй прыгонных адносін і вынікшых змен у аграрных адносін („надзел“ сялян зямельнымі участкамі на правах уласнасці) дармовая рабочая сіла прыгоннага сялянства была выбіта з рук памешчыкаў. Памешчыцкая гаспадарка прымушана была перабудавацца, пераключыцца на новыя капіталістычныя рэйкі (зразумела, што рэшткі феўдальных адносін існавалі яшчэ вельмі доўга, аж да самай Кастрычнікавай рэвалюцыі), перажыць сур'ёзны этап крызісу. Мы ведаем, што ў перафар্মованыя часы шмат памешчыцкіх маёнткаў так і ня здолелі прыстасавацца да ўмоў новых эканамічных адносін, прымушаны былі ліквідавацца.

Вось у перафар্মованых эканамічных і соцыяльных зрухах і трэба шукаць прычыны, выклікаўшыя заняпад памешчыцкай жалезнай мануфактуры на Беларусі.

Узнікненне тут прыгоннай мануфактуры было выклікана рыначнымі адносінамі, развіццём гандлю, канцэнтрацыяй капіталаў у руках буйнага дваранства і купецтва¹⁾. Прыгонная мануфактура тым адзначаецца ад капіталістычнай, што яна засноўвалася на прыгоннай працы і мела на чале прадпрыемцаў-памешчыкаў. Пытанне соцыяльнай структуры беларускай мануфактуры да гэтага часу зусім яшчэ ня вывучана. З тых вестак, якія ў нас ёсць адносна жалезных мануфактур, відаць, што асноўнай рабочай сілай у іх былі прыгонныя сяляне таго памешчэка, якому належала прадпрыемства. Так, Вішнеўскі жалезны завод (Хрэбтовіча) у 1814 годзе ў ліку занятых на ім рабочых меў:

1) Рыначная кон'юнктура спрыяла здабычы жалеза на месцы. У „Журнале Департамента горных і соляных дел“ за 1844 г. мы знаходзім сярэднія цэны на простае паласавое жалеза па 47 губ. Эўропейскай Расіі: У 25 губ. цана яго даходзіла толькі да 1 р. 50 к. за пуд., а на Беларусі і ў Літве цана яго паднімалася: у Горадзенскай губ. да 1 р. 65 к., у Віцебскай — 1 р. 75 к., Менскай — 1 р. 92 к., Магілёўскай — 2 р. 04 к., Віленскай — 2 р. 11 к., Ковенскай — 2 р. 10 к. Трапляліся выпадкі, калі уральскае жалеза, за якое ў Ніжнім Ноўгарадзе плацілі ад 1 рубля да 1 р. 10 к., пасля прывозу на Беларусь паднімалася ў цане да 3-х руб. і вышэй. Памешчык Гурко, на Ашаншчыне, сваё жалеза прадаваў ад 1,5 да 3 руб. серабром за пуд.

прыгонных—53, вольнанаёмных—11; у 1818 годзе—прыгонных—24, вольнанаёмных—4; у 1828 годзе—прыгонных—111, вольнанаёмных—8; з 67 рабочых, якія меліся ў 1858 годзе, пераважную частку складалі прыгонныя. Далей, з 729 рабочых, занятых на Старынкаўскім заводзе Бенкендорфа, вольнымі маглі быць майстры і падмайстры, якіх налічалася да 100 чал., рэшта 629 чал. верагодней за ўсё зьяўляліся прыгоннымі сялянамі. Лічбы рабочых у дарэформенныя часы на другіх беларускіх жалезных мануфактурах нам невядомы, але відаць, што тут была аналёгічная зьява.

Ліквідацыя прыгону моцна выцяла па дакапіталістычнай мануфактуры, падарвала і разбурыла яе. Капіталістычны спосаб вытворчасці, шляхі для разьвіцця якога былі расчышчаны рэформамі 60-х гг., спарадзілі зусім новыя вытворчыя абставіны. Памешчыцкая гаспадарка ўцалку (прыгонная мануфактура становіла сабой толькі адну з састаўных частак буйнай памешчыцкай гаспадаркі) павінна была прыстасавацца да гэтых новых абставін. Правядзеньне чыгунак (60—70 гг.), якія звязалі Беларусь з самымі далёкімі прамысловымі цэнтрамі імперыі, і ў тым ліку і з жалезаздабывальнымі і жалезапрацоўнымі цэнтрамі (Урал, Данецкі басэйн), ажыўленьне гандлю жалезнымі вырабамі, патаеньне дастаўкі гэтай прадукцыі, конкурэнцыя,—усё гэта зрабіла жалезаздабывальную прамысловасць на Беларусі нерэнтабельнай, неконкурэнтаздольнай і выклікала яе заняпад. Малады рускі капіталізм кідаецца на эксплёатацыю багацейшых уральскіх і данецкіх руд. Памешчыцкая гаспадарка на Беларусі ідзе па шляху разьвіцця аграрнага капіталізму, па лініі земляробства, жывёлагадоўлі, разьвядзеньня тэхнічных культур, броварнай прамысловасці, лясной гаспадаркі. Здабываньне жалеза з мясцовай руды, якое патрабуе значных капітальных затрат, замірае. Колёніальная палітыка царызму, асабліва пасля паўстаньня 1863 г., паставіла перад сабой задачу—як мага хутчэй зрусіфікаваць край, самым бязьлітасным чынам змагацца з усім тым, што магло-б тут напамінаць аб нацыянальных асаблівасьцях і адрозьненнях ад Расіі, і ў процэсе гэтага ганебнага нівэляваньня краю, узмацненьня „самодержавия, православия и народности“ зусім зьнімалася пытаньне аб разьвіцці вытворчых сіл краю, аб культурным будаўніцтве. Ды іначай і быць не магло. Беларусь, як колёнія, у першую чаргу зьяўлялася толькі рынкам для рускага капіталізму, а царызм разглядаў яе як крыніцу для папаўненьня ўсіх дзірак дзяржаўнай казны. Місія самаўладства тут у гэтым і выяўлялася.

З разгляду паасобных заводаў мы яшчэ асабліва з канца 50-х гг. маглі заўважыць тэндэнцыю, што заводы пераходзяць паступова на выраб прадукцыі з жалезнага лому, паўфабрыкатаў і што выпрацоўка мясцовай жалезнай руды зьмяншаецца. У сьвятле данага намі кароткага аналізу крызісу памешчыцкай гаспадаркі, а значыць і прыгоннай мануфактуры, прычыны гэтай зьявы больш-менш выяўляюцца. Пасля 1861 г. некаторыя памешчыкі—уласьнікі жалезных заводаў, яшчэ пэўны час імкнуцца падтрымаць і захаваць гэты від вытворчасці, але іх намаганьні дарэжныя. Жалезапрацоўчая прамысловасьць (прадпрыемствы, звязаныя са здабычай руды на месцы і часткова працуючыя на жалезным ломе) год ад году падаюць. Паводле давых „Военно-статистического сборника“ в 1866 г. (выпуск 4, выд. 1871 г.) на Меншчыне і Віленшчыне былі яшчэ два заводы з 359 рабочымі, з сумай вырабу на 45.700 руб., пазьнейшыя-ж крыніцы—„Указатель Орлова“

выд. 1-е і 2-е і інш.—гэты від прадпрыемстваў ужо не рэгіструюць¹⁾.

Чыгуна-ліцейная вытворчасць ў бліжэйшыя парэформенныя часы трымаецца мацней, бо яна пераходзіць ужо ў рукі прадпрыемальнага купецкага капіталу і па характару свайго нічога супольнага ня мае з прыгоннай памешчыцкай мануфактурай (з 5 заводчыкаў у 1876 г. толькі адзін быў памешчык). Парэформены эканомічны зрух, аднак, выклікае заняпад і гэтых прадпрыемстваў. Апошняя акалічнасць вельмі выразна ілюструецца наступнай табліцай²⁾:

ГУБЭРНІ	1866 г.			1879 г.		
	Лік прад-прыем.	Рабочых	Сума вы-рабу (руб.)	Лік прад-прыем.	Рабочых	Сума вы-рабу (руб.)
Віленская	2	514	138.692	1	40	11.000
Менская	1	100	74.000	1	3	3.000
Магілёўская	5	64	9.525	2	52	4.400
	8	678	222.217	4	95	18.400

Мы падалі гэту табліцу толькі ў якасці ілюстрацыі, каб паказаць, што ў бліжэйшыя парэформены перыод, калі жалезная мануфактура ўжо не існавала, на Беларусі склаліся такія абставіны, якія спрыялі развіццю чыгуна-ліцейнай прамысловасці, ужо ня маючай нічога супольнага па сваёй сацыяльнай структуры з памешчыцкай прыгоннай мануфактурай.

Такава кароткая гістарычная даведка аб існаваўшай на Беларусі жалезадабывальнай прамысловасці, звязанай, як мог бачыць чытач, яшчэ з дарэформеннай эканамікай XIX стагоддзя. Жалезная прамысловасць паслярэформенага перыяду (драўляная, цвіковая, выраб сельска-гаспадарчых машын і прылад), якая развівалася, да рэчы сказаць, вельмі павольна, дзеецца на капіталістычнай аснове і працавала на прывознай сыравіне ці на паўфабрыкаце.

З агульнага зместу артыкулу само сабой напрашваецца вывад: трэба самым сур'ёзным чынам заняцца праблемай жалезнай прамысловасці на Беларусі, на аснове скарыстання мясцовых жалезных руд. Прадпасылкі эканамічнага і палітычнага характару для гэтага ёсць. Прыродныя рэсурсы, з аднаго боку, дапамога, якую БССР атрымлівае, як састаўная частка СССР,—гэты аснова гэтых прадпасылак. Плян гаспадарчага і культурнага будаўніцтва Беларусі—толькі адна з частак агульнага народна-гаспадарчага пляну Савецкага саюзу; праблема развіцця металургіі на Беларусі павінна знайсці свой адбітак у гэтым пляне.

¹⁾ Д. А. Тимирязев. Статистический атлас главнейших отраслей фабрично-заводской промышленности Европ. России с по именовым списком фабрик и заводов*. СПб. вып. 1-й, 1869 г., вып. 2-й 1870 г.

²⁾ Табліца складзена на падставе «Воен. Стат. Сборн.*» вып. 4-й і працы П. А. Орлова—«Указатель фабрик и заводов в Европейской России с Ц. Польским и Вел. Княжеств. Финляндским». СПб. 1881 г.

Практыка соцыялістычнага будаўніцтва ў Савецкім саюзе і яго састаўной частцы БССР, паспяховае выкананьне 1-й пяцігодкі свядчыць аб нябывалых у гісторыі дасягненьнях, заваяваных рабочай клясай, колгаснікамі, працоўнымі масамі ў нашай краіне, пад кіраўніцтвам сталёвай бальшавіцкай партыі. Яна зьяўляецца бліскучым довадам правільнасьці генэральнай лініі партыі і яе нацыянальнай політыкі, банкруцтва надзей ворагаў, унутраных і замежных, поўнага паражэньня опартуністычных элемэнтаў, якія ня вераць у творчыя сілы пролетарыату, агітуюць за аслабленьне тэмпаў, цягнуць краіну назад.

У той час, калі нашы заходнія суседзі, краіны капіталу, задыхаюцца ў цісках эканамічнага крызісу, спароджанага капіталістычнай сыстэмай, мы расьцем гіганцкімі крокамі, нячуванымі тэмпамі разьвіваем соцыялістычныя, вытворчыя сілы краіны.

Савецкая Беларусь, былая царская колёнія, зрабілася ўжо краінай соцыялістычнай індустрыі і высока разьвітай буйной сельскай гаспадаркі. Прадпасылкі для разьвіцьця тут і металюргічнай вытворчасці ёсьць. Ня трэба забывацца, што ўся нямецкая, напрыклад, жэлезнапрацоўчая вытворчасць была заснавана на пакладах бурага жалезняку. Нашы жалезныя руды маюць таксама даволі высокую якасьць.

Рак бульбы (*Synchytrium endobioticum*)

Па наяўнасці рознага роду захворванняў і па тэй шкоднасці, якую прыносяць хваробы бульбы, вельмі цяжка знайсці другую культуру, аналагічную бульбе. Шкоднасць хвароб для бульбы далёка не абмяжоўваецца шкодай у часе вегетацыйнага перыяду, галоўным чынам яна выяўляецца пасля ўборкі, г. зн. у часе зімовага захоўвання. Таму яна дзіва, што паводле падлікаў і назіранняў за раі гadoў проф. М. К. Малюшыцкі ўстанавіў, што ў БССР за зімовы час гіне бульбы больш чым ідзе яе на тэхнічную пераапрацоўку. Наогул хваробы бульбы за кожны год па СССР знішчаюць яе на сотні мільёнаў рублёў.

Шмат захворванняў бульбы (напр., фітафтора) ужо вывучаны так, што мы можам праводзіць дзяржаўныя мерапрыемствы, пры дапамозе якіх значэнне хвароб для гаспадаркі магчыма лавесці да мінімуму.

Зусім іншая справа з карантыннымі шкоднікамі і хваробамі, тут мы маем непачаты край работы. Яны ў нашых умовах (СССР) зусім ня вывучаны, і ў выпадку з'яўлення іх мы, у сэнсе барацьбы з імі, з'яўляемся зусім непадрыхтаванымі. Да ліку небяспечных карантынных шкоднікаў і хвароб бульбы належыць бульбяны рак (*Synchytrium endobioticum*) і колёрадэкі жучок. Шкоднасць іх настолькі вялікая, што ў выпадку з'яўлення іх культура бульбы магла-б быць амаль спыненая на некалькі год. Таму зразумела, што галоўнай задачай з'яўляецца высвятленне пытання, адкуль можа з'явіцца бульбяны рак у СССР, з тым, каб ня даць ня толькі масава распаўсюджвання, але і наогул з'яўлення. Галоўнымі дзяржавамі (суседзнімі з СССР), адкуль можа непасрэдна з'явіцца ў СССР бульбяны рак, з'яўляюцца Польшча, Латвія і Фінляндыя. Асабліва небяспечнай у гэтых адносінах з'яўляецца Польшча.

Месяц таму назад знойдзены новыя літаратурныя даныя аб распаўсюджванні бульбянага рака ў Польшчы. Гутарка ідзе аб кніжцы А. Курыла „Хваробы і шкоднікі раслін, распаўсюджаных у вялікай Польшчы“ (на польскай мове). У гэтай кніжцы А. Курыла дае карту геаграфічнага распаўсюджвання бульбянага рака па валасцях ваяводства Пазнанскага ў 1927 і 1928 гг. Калі ў 1927 г. у ваяводстве Пазнанскім бульбяны рак сустракаўся ў валасцях: Выжыск, Хоцько, Вонгравец, Познань, Косьцян і Лешна, дык у 1928 годзе апрача пералічаных вышэй валасцей ён сустракаўся яшчэ ў валасцях Лароўцы, Козьнін і Хэміна. Прычым, калі ў 1927 г. бульбяны рак у Хоцькай воласці сустракаўся толькі ў 4-х выпадках, дык у 1928 годзе ў гэтай-жа воласці ён ужо сустракаўся ў 10 выпадках і г. д. Да гэтага часу мы мелі весткі аб распаўсюджванні бульбянага рака толькі ў Польскай Верхняй Сылезіі.

Адзначанае вышэй дае поўную падставу сыгналаваць аб небяспецы заносу бульбянага рака ў СССР, праз БССР і УССР з Польшчы. Адгэтуль зразумела, што ў БССР, а таксама і ў УССР павінен быць арганізаваны рад мерапрыемстваў, накіраваных супроць з'яўлення бульбянага рака. Да такіх мерапрыемстваў належыць пасадка на мяжы з Польшчай устойлівых супроць рака гатункаў бульбы, спецыяльны агляд бульбы з мэтай выяўлення наглядальных пунктаў, арганізацыя сеткі корэспандэнтаў, шырокае прыцягненне да гэтай справы краязнаўчых арганізацый—апошнія за службу асаблівай увагі.

Для таго, каб краязнаўцы краязнаўчых арганізацый маглі па знадворным адзнакам вызначыць (у выпадку наяўнасці) бульбяны рак і сваёчасова паведаміць у Біялагічны інстытут БАН або АБШ

Мал. 1. Рак на лісьцях бульбы (паводле Appel'я).

Мал. 2. Бульбіна, паражаная ракам (паводле Appel'я).

пры НКЗ БССР, ніжэй падаецца кароткае апісаньне бульбянага рака.

Хвароба выклікаецца пашкоджаньнем расьліны адным з ніжэйшых грыбоў. Грыбок гэты пашкоджае падземныя часткі расьліны, асабліва клубні. Заражэньне адбываецца звычайна праз вочка. Першая азнака заражэньня—маленькія наросты ў выглядзе бародавак, якія хутка павялічваюцца ў разьмерах, пакуль клубень не пакрыецца суцэльнай масай гэтых нарастаў (глядзі мал. 1 і 2). Бульба ў гэтых выпадках траціць сваю каштоўнасьць як харчовы продукт, а ў мясцох захоўваньня хутка гніе. Зароднікі грыба могуць захоўвацца ў глебе да 5-ці і нават 10 год.

Прыведзеныя характэрныя адзнакі могуць сустрэцца ня толькі на клубнях, але і на лісьцях. Праўда, трэба агаварыцца, што незаўсёды, гэтыя характэрныя адзнакі сустракаюцца. Просьба да ўсіх таварышоў, якія сустрачуць падазроны на пашкоджаньне бульбяным ракам клубні, накіроўваць іх па адрасу: г. Менск, Беларускае Акадэмія Навук, Біялагічны інстытут. Жадаючых падрабязна азнаёміцца з бульбяным ракам, з мэтодыкай абсьледваньня адсылаем да наступных прац:

1. Бураў і Яцыніна—„Хваробы бульбы“. БДВ. 1930 г.
2. Эрыксон—„Болезни с.-х. растений“. ГИЗ. 1929 г.

3. Дарожкін—„Першыя спробы фітапаталёгічнага абсьледваньня бульбы ў СССР з мэтай дзяржаўнага карантыну“. БАН. 1932 г.

Таварышы, якія ведаюць нямецкую мову, з цыталёгіяй і біялёгіяй бульбянага рака могуць пазнаёміцца ў артыкуле E. Köhler'a „Zur Biologie und Cytologie von *Synchytrium endobioticum* (Schilb.) Perc“, які надрукаваны ў часопісу „Phytopathologische Zeitschrift, Band, IV, 1931 г., стар. 43—55“.

Задачы краязнаўчых арганізацый у пытанні грамадзкага харчавання

Поспехі сацыялістычнага будаўніцтва СССР, культурны ўзрост мас і ўцягванне сяброў рабочай сям'і ў вытворчасць, у сувязі з поўнай ліквідацыяй беспрацоўя, ставяць перад слажыўкааперацыйнай задачай паступовага пераклучэння харчовага забеспячэння з формаў індывідуальнага спажывання на грамадзкае харчаванне, як першая ўмова „пераходу ад дробна-адзіночнай хатняй гаспадаркі да буйной абагуленай“ (Ленін).

XVI з'езд камуністычнай партыі ўказаў, што калектывізацыя сельскай гаспадаркі павінна быць у асноўным скончана да канца пяцігодкі. Гэты-ж з'езд вызначыў шлях, па якому трэба-пайсці, каб гэту задачу поўнасьцю выканаць. Асноўныя вехі гэтага шляху наступныя: Пасеўная плошча савгасаў у 1931 г. павінна займаць 10 мільёнаў гектараў, а ў 1932 г. павінна быць даведзена да 20 мільёнаў гектараў, каб мець гадавы выхад таварнага хлеба ў размеры 100 мільёнаў пудоў; стварэнне буйных жывёлагадоўчых савгасаў для вырашэння мясной праблемы: каля 3 мільёнаў свіней павінны даць у 1931 г. савгасы „Сьвінавод“ і столькі-ж савгасы „Скотовод“. Для кожнага зусім зразумела, што на выкананні гэтага генэральнага пляну будуць заняты мільёны рабочых, і таму правільная арганізацыя масавага харчавання гэтых мільёнаў працоўных зьяўляецца найважнейшай задачай сацыялістычнага будаўніцтва.

Краязнаўчыя арганізацыі павінны ў гэтым кірунку павесці шырокую і працяжную кампанію па растлумачэнню значэння арганізацыі грамадзкага харчавання, павінны давесці савгасніку і колгасніку перавагі гэтай формы харчавання. Перавагі гэтай формы харчавання перад існаваўшымі індывідуальнымі формамі харчавання заключаюцца ў тым, што правільна арганізаванае грамадзкае харчаванне значна падвышае прадукцыйнасць работы (з літаратуры нам вядома, што паляпшэнне харчавання на 28,5% падвышае выпрацоўку прадукцыі на 96,6 проц.). Гэта гаворыць нам аб тым, што паміж грамадскім харчаваннем і выкананнем прамфінпляну існуе самая цесная сувязь і, відавочна, што мы павінны арганізаваць грамадзкае харчаванне такім чынам, каб максімальна забяспечыць выкананне прамфінпляну. Неабходна да гэтага дадаць, што толькі пры грамадскім харчаванні магчыма арганізаваць харчаванне працоўных у адпаведнасці з работай, якую яны выконваюць (харчаванне трактарыста, землякопа), з узростам (дзіцячае харчаванне), з становішчам здароўя (лекавае харчаванне).

Для індустрыялізуемай краіны і калектывізуемай сельскай гаспадаркі патрэбны масавыя кадры. Пытанне аб масавых кадрах

для нашай прамысловасці сельскай гаспадаркі мае вялікае значэнне; і неабходна зараз-жа прыступіць да вызвалення значнай часткі работнай сілы—жонак рабочых, жонак колгаснікаў ад абслугоўвання сям'і, скарыстаўшы іх на больш карысных участках народнай гаспадаркі.

У 1931 г. каля 1,3 млн жанчын павінны быць уцягнуты ў вытворчасць. Цэнтральнае месца ў вырашэнні гэтай праблемы займае грамадзкае харчаванне. Што гэта так, паказвае практыка арганізацыі арцельнага харчавання, якое зніжае трату часу на харчаванне 100 чалавек да 2-х працоўных дзён, супроць 17 працоўных дзён пры індыўідуальным харчаванні.

Грамадзкія сталовыя, ясьлі, дзіцячыя сады—вось узоры гэтых расткоў, вось тыя прымітыўныя сродкі, якія на справе здольны вызваліць жанчыну, на справе зменшыць і знішчыць яе няроўнасць з мужчынай і павялічыць яе ролю ў грамадзкай вытворчасці і ў грамадзкім жыцці (Ленін, т. XVI, стар. 256). Ніяк нельга прайсці міма таго, што грамадзкае харчаванне дае значную эканомію ў выдаткаванні апалу пры гатаванні харчу (статыстычныя даныя абследавання па СССР паказваюць, што пры індыўідуальным харчаванні на апал выдаткуецца ў год 9 руб. на 1 чалавека, а пры грамадзкім харчаванні—4 руб. 10 к.), а таксама грамадзкае харчаванне дае нам дадатковую карысную жытую плошчу, якая пры індыўідуальным харчаванні занята пад кухнямі (грамадзкая кухня патрабуе для свайго размяшчэння 0,3 кв. м. плошчы на 1 чалавека, а пры індыўідуальным харчаванні падае на 1 чалавека 1 кв. м плошчы). Гэтыя два моманты пры тых тэмпах будаўніцтва, якія разгорнуты ў нашым Саюзе, маюць бясспрэчна вялікае значэнне ў сэнсе мобілізацыі ўнутраных рэсурсаў, так неабходных для паспяховага сацыялістычнага будаўніцтва.

Пераходзячы да пытання аб скарыстанні прадуктаў харчавання, трэба адзначыць наступнае: толькі пры грамадзкім харчаванні можа ўжывацца цэлы рад новых харчовых прадуктаў (розныя стравы з соі, кукурузы і інш.).

Адчыняюцца шырокія магчымасці для поўнага скарыстання харчовых прадуктаў, напрыклад: выварка касцей, збор вывараных касцей для утылізацыі, збор іншых адкідаў кухні для утылізацыі, скарыстанне адкідаў для кармлення свіней і г. д.

Краязнаўчыя арганізацыі павінны прыцягнуць культурныя сілы (мэдпрацаўнікоў, аграномаў, настаўнікаў, працаўнікоў коопэрацыі, камсамольскі актыў) для актыўнага ўдзельнічання ў арганізацыі грамадзкага харчавання: выбар месца для пабудовы стالовай, абсталяванне месца хавання прадуктаў, арганізацыя свінарнікаў, арганізацыя вучоту харчовых прадуктаў, арганізацыя курсаў па падрыхтоўцы кадраў для работы ў грамадзкім харчаванні і г. д. Добра арганізаванае грамадзкае харчаванне зьяўляецца сур'ёзным агітатарам за калектывізацыю быту. Урэшце трэба сказаць, што толькі грамадзкае харчаванне дае магчымасць арганізаваць харчаванне па стану здароўя, арганізаваць дыетычнае харчаванне для хворых. Медычная навука дае нам цэлы рад хвароб, якія вылечваюцца ня лекавымі сродкамі, а выключна правільна арганізаваным харчаваннем (дыетхарчаванне).

Вялікае значэнне мае грамадзкае харчаванне ў сэнсе ломкі старых сямейных устоёў, у сэнсе прылучэння жанчыны да непасрэднага актыўнага ўдзельнічання ў культурным і політычным жыцці краіны. Перад намі зараз устае пытанне, якія формы павінна пры-

няць грамадзкае харчаваньне ў сацыялістычным сэктары сельскай гаспадаркі.

Раскіданасьць паселішчаў, сэзонны від работы і, нарэшце, буйныя плошчы, якія займаюцца савгасамі і колгасамі, усё гэта высувае перад намі пытаньне аб стварэньні сэзоннай або сталай кухні. Улічваючы спэцыфічнасьць работы ў сацыялістычным сэктары сельскай гаспадаркі, жыцьцё высунула наступныя формы арганізацыі харчаваньня:

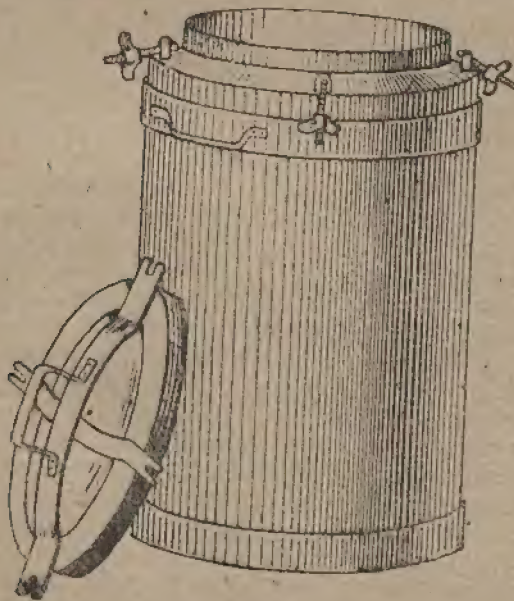
I. Сталыя формы харчаваньня:

- 1) Саматужная кухня-сталовая (у колгасах і савгасах).
- 2) Культурная гарбатна-сталовая (у колгасах і МТС).
- 3) Школьныя кухні.
- 4) Мэханізаваныя сталоўкі (у МТС).

II. Сэзонныя формы харчаваньня:

- 1) Паходная кухня (у савгасах і колгасах).
- 2) Дастаўка харчу тэрмосамі.
- 3) Кухня-тэрмос сыстэмы Рубашэнка.
- 4) Палявая кухня-ачаг.
- 5) Кухня-ачаг у паселішчы.

Галоўнае месца ў харчаваньні ў летні час павінны займаць дастаўка харчу тэрмосамі, паходная кухня і кухня-тэрмос сыстэмы

Мал. 1. Тэрмос.

Рубашэнка. Тэрмос уяўляе сабою пасудзіну, якая мае 3 сыценкі: унутраную, ізоляцыйную пракладку і знадворную. Унутраная сыценка робіцца мядзяная жалеза-лужоная, а знадворная з жалеза, афарбаваная алейнай фарбай. Тыповы тэрмос мае ёмкасьць у 36 літраў і ўмяшчае 50 порцый вадкіх блюдаў і 100 порцый кашы (мал. 1). Тэрмос каштуе каля 85 руб. Для перавозкі стравы ў поле могуць быць скарыстаны звычайныя малочныя бідоны (для вадкай стравы) і чыгуныя гаршкі (для кашы).

Захаваць тэмпературу стравы можна ў «цепласкрынях» (малюнак 2). Цепласкрыні прадстаўляюць сабой звычайныя 2-хсыценныя драўняныя скрынкі з пракладкай з моху, сухога аплілаваньня, грэчэвай лузгі і г. д.

Тэрмос-кухня сыстэмы Рубашэнка уяўляе сабой пасудзіну для варкі стравы і гатаваньня вады адначасова. Ён складаецца з 2 аддзяленьняў: адно цэнтральнае для варкі стравы, а другое для гатаваньня

вади, яке акружає першає. Знадвори́ны сыненкі падвойны́я з ізоляцыйнай пракладкай. Варка ў іх даводзіцца толькі да закіпаньня, а даварка адбываецца за кошт цеплавых уласцівасцяў тэрмоса.

Палявы́я кухні-ачагі могуць мець месца ў тым выпадку, калі штогодна ў адных і тых-жа месцах адбываюцца масавыя работы. Яны прымітыўнага характару, будуюцца з старога будаўнічага матар'ялу, кары дрэва і г. д. (частакол з навесам), а ў савгасах для гэтай-жа мэты могуць служыць „гессенскія палаткі“.

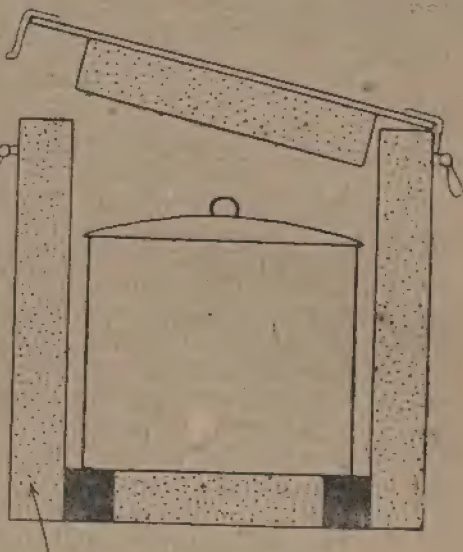
Для таго, каб яны маглі адпавядаць свайму прызначэньню, і іх трэба будаваць наступным чынам:

1) Памяшканьне для прыёму стравы з плошчай у 25 кв. м (з разьліку 1 кв. м плошчы на 1 чалавека пры пасадцы ў 2-3 зьмены).

2) Кухня для варкі харчу— 10 кв. м плошчы.

3) Падсобнае памяшканьне для хаваньня продуктаў— 10 кв. м.

4) Памяшканьне для апрацоўкі сыравіны— 10 кв. м.

Мал. 2. Цепласкрыня.

Кароткі нарыс апошняй формы харчуваньня паказвае, што яна мае сэзонны характар, і мы павінны ад гэтай формы перайсьці да больш абсталяванай сталовай, якая заклала-б у сапраўднасьці фундамент абагуленага быту. Гэткай формай зьяўляецца сталая кухня-сталоўка, якая будзецца на падставе існуючых нормаў будаўніцтва і санітарна-гігіенічных правіл.

Гэткія стадоўкі складаюцца з наступных памяшканьняў:

1) Абедазены зал, 2) склеп, 3) кладоўка, 4) кухня, 5) падсобны пакой—для рыхтаваньня, 6) пакой для мыцьця пасуды, 7) прыхожая разьдзявальня, 8) пакой для абслугоўваючага персоналу. Разьмеркаваньне падсобных пакояў мае важнае значэньне ў сэнсе правільнай арганізацыі работы сталовай. Трэба пакоі разьмеркаваць такім чынам, каб кухня мела непасрэдныя зносіны з рыхтавальнай, мыцнай, абедазеным залам і г. д.

Другім важным пытаньнем у арганізацыі работы сталовай зьяўляецца ліквідацыя чаргі, сваечасовая падача абёдаў, чыстата ў сталовай і г. д.

Ліквідацыю чаргі магчыма зрабіць шляхам напярэдняй выдачы талёнаў на 2—4 тыдні. Паскорыць час падачы абёдаў магчыма шляхам адначасовай падачы 10 асобам. Для стварэньня належнай чыстаты ў сталовай трэба штодзённа памятаць аб санітарным мінімуме. Санітарны мінімум—рад прымітыўных аздараўляючых мерапрыемстваў, якія неабходна правесці і якія не патрабуюць для свайго правядзеньня ніякіх сродкаў. Трэба памятаць, што адно з галоўных запатрабаваньняў правільнага харчуваньня—гэта добраякасьць продуктаў і чыстата харчу.

Важным момантам у арганізацыі грамадзкага харчавання ў савгасах і колгасах зьяўляецца складанне ўзорнага расьпісаньня блюда (мену) на 5—10 дзён уперад, раскладак на кожнае блюда.

Дырэктывы ўраду, Наркомаховы здароўя, Спажывецкай коопэрацыі, Колгасцэнтру ўказваюць на важнасць справы правільнай арганізацыі грамадзкага харчавання ў полі ў прыватнасці і наогул сталага грамадзкага харчавання ў колгасах і савгасах. Краязнаўчым арганізацыям неабходна разам з колгасным, савецкім і коопэрацыйным актывам гэтыя дырэктывы рэалізаваць.

Узорны санмінімум у грамадскім харчаванні

1. Неабходна зрабіць дробны бягучы рамонт: пабелка сьцен і столі.

2. Забясьпечыць дастатковай вентыляцыяй (фортакі, фрамужы).

3. Пакрыць абедзеныя сталы цыратай.

4. Верхнія дошкі сталоў у вытворчых памяшканьнях зрабіць з дрэва цвёрдай пароды, бяз шчылін.

5. Забясьпечыць выстарчальнай колькасьцю пасуды.

6. Арганізаваць магчымасьць мыць пасуду ў гарачай праточнай вадзе, у трох вадах, для чаго зрабіць адпаведныя прыстасаваньні, зрабіць таксама адпаведныя прыстасаваньні для сушкі пасуды. Чыстую пасуду хаваць у шафах.

7. Сачыць за сваечасовай мойкай пасуды і чыстай інвэнтару.

8. Для зьбіраньня кухонных адкідаў адвесьці пасуду з шчыльна пакрытай крышкай. Для захаваньня адкідаў адвесьці месца па-за вытворчым памяшканьнем, сваечасова выдаляць адкіды.

9. Уборка памяшканьня: штодзённа мыць падлогу. Падмятаць абавязкова вільготным спосабам пасля работы. У вытворчых памяшканьнях штодзённа абмываць і чысьціць мэблю абавязкова вільготным спосабам.

10. Забясьпечыць абедзеныя залы плявальніцамі і урнамі і вытворчыя памяшканьні—плявальніцамі.

11. Забараніць курэньне.

12. Забясьпечыць гатаванай вадой.

13. Не заклеіваць сьцены рознымі аб'явамі, для апошніх трэба мець вітрэну пад шклом.

14. Хаваньне прадуктаў: забясьпечыць кладавыя засекамі з пакрышкамі. Забясьпечыць кладавыя лёдам, шляхам пабудовы хатніх ляднікоў. Забясьпечыць месца для хаваньня гародніны з захаваньнем адпаведнай тэмпературы.

15. Забясьпечыць магчымасьць наведвальнікам зьняць верхнюю вопратку і ачысьціць абутак ад бруду.

16. Забясьпечыць дастатковай колькасьцю індывідуальных шафікаў для верхняй вопраткі для персону.

Працаўнікі сталовай павінны насіць чыстую адпаведную спецавопратку.

17. Брудная скарыстаная бялізна павінна захоўвацца асобна ад чыстай.

18. Забясьпечыць магчымасьць мыць рук для наведвальнікаў і персону.

19. Барацьба з мухамі, тараканамі і грызунамі. Прыняць меры супроць даступнасьці памяшканьня для грызуноў (рамонт

падлогі). Пэрыодычная дэзынсэкцыя памяшканьня (барацьба з тараканамі).

Дэзынфекцыя памыйных і мусарных ям і дваровых прыбіральняў хлёбнай вапняю, вапнавым малаком, сыстэматычная вывазка нячystот.

Узорныя раскладкі блю́д.

Назва	Норма на 1 чал. у грамах	На 100 чал.	Калёры на 1 ч.	Назва	Норма на 1 ч. у грамах	На 100 чал.	Калёры на 1 ч.	Назва	Норма на 1 чал. у грамах	На 100 чал.	Калёры на 1 ч.
Шчы сьвеж.				Шчы зялён.				Бульба мятая з цыбуляй			
Мяса . . .	100	10.000	95	Мяса . . .	100	10.000	95	Бульба . . .	600	60.000	390
Капуста сьвежая . . .	200	20.000	38	Шчаўе . . .	150	15.000	27	Цыбуля . . .	25	2.500	8
Бульба . . .	200	20.000	130	Бульба . . .	200	20.000	130	Тлущы . . .	20	2.000	175
Цыбуля . . .	15	1.500	5	Мука . . .	10	1.000	16	Лаўровы ліст . . .	02	20	—
Морква . . .	20	2.000	5	Цыбуля . . .	15	1.500	5	Соль . . .	5	600	—
Лаўровы ліст . . .	02	20	—	Солі . . .	5	500	—				
Соль . . .	5	500	—								
	—	—	273		—	—	273		—	—	573

Назва	Норма на 1 чал. у грамах	На 100 чал.	Калёры на 1 ч.	Назва	Норма на 1 чал. у грамах	На 100 чал.	Калёры на 1 ч.	Назва	Норма на 1 чал. у грамах	На 100 чал.	Калёры на 1 ч.
Суп фасольны альбо гарох				Рыбны бульбяны суп				Каша перловая			
Мяса . . .	100	10.000	95	Рыба розная . . .	200	20.000	80	Крупы перлов. . . .	150	15.000	529
Фасоль і гарох . . .	60	60.000	150	Бульба . . .	400	40.000	260	Расьд. алеі . . .	20	200	75
Морква . . .	10	1.000	3	Цыбуля . . .	20	2.000	7	Соль . . .	5	50	—
Бульба . . .	150	15.000	97	Морква . . .	10	1.000	27				7041
Лаўровы ліст . . .	02	20	—	Лаўровы ліст . . .	02	20	—	Бульба смажаная . . .			
Цыбуля . . .	15	1.500	5	Соль . . .	5	500	—	Бульбы . . .	600	60.000	390
Соль . . .	5	500	—					Цыбуля . . .	20	2.000	7
	—	—	340		—	—	374	Расьд. алеі . . .	20	200	175
								Соль . . .	5	500	4
									—	—	572

Увага: а) хлеба на 1000 г у дзень;
б) вага паказана ў сырым выглядзе;

в) для палепшання смакавых уласцівасцяў супоў і пры нажы-
насыці ў колгасах малочных produkтаў рэкамендуецца на супы выда-
ваць па 10 г смятаны альбо 25 г малака.

Літаратура для колгаснікаў і савгаснікаў.

Дабрабыт колгасу—Варанцоўскага.

Санмінімум у полі—Гразнова.

Першая дапамога на палявых работах—Сабініна.

Санмінімум у грамадзкай сталовай—Бархана.

Трактарыст беражы сваё здароўе—Гродзенскага.

Год працы Інстытуту мовазнаўства БАН

Вялізарныя поспехі соцыялістычнага будаўніцтва, нябачаны ў гісторыі рост індустрыялізацыі краіны адбываецца ва ўмовах абвостранай класавай барацьбы. Заўзятыя класавыя бойкі паміж соцыялізмам і капіталістычнымі элементамі ідуць ня толькі на эканамічным, гаспадарчым фронце, яны адбываюцца і на фронце ідэалёгічным.

Прадстаўнікі варожых пролетарыяту буржуазных і дробна-буржуазных тэорый часта ад адкрытага штурму пераходзяць да больш утончаных, замаскаваных спосабаў барацьбы супроць політыкі камуністычнай партыі і савецкай улады, працягваючы контрабандай свае погляды пад дымавой заслонай „левай“ фразеалёгіі.

Вылазка „гісторыка“ Слуцкага, які прабаваў „налгаць на бальша-вікоў, сфальсыфікаваць гісторыю бальшавіцкай партыі“ і „працягнуць контрабандай у нашу літаратуру замаскаваны трацкіскі хлам“, яшчэ раз сьведчыць аб недастатковай пільнасьці ў справе барацьбы за партыйнасьць у навуцы, за чыстату марксысцка-ленінскай мэтодалёгіі. Ліст тав. Сталіна ў рэдакцыю часопісі „Пролетарская Рэволюцыя“ з поваду гэтай вылазкі ставіць з усёй вострынёй пытаньне аб няпрымірнай барацьбе з усімі адхіленьнямі ад генэральнай лініі партыі ў навуцы, аб барацьбе з праўленьнямі гнілога лібэралізму і прымірэнства ў адносінах да падобных вылазак.

Не зьяўляецца выключэньнем і лінгвістычны фронт, на якім адбываюцца ня менш заўзятыя класавыя бойкі. Марксысцка-ленінскае мовазнаўства, якое ствараецца на падставе марксыска-ленінскай мэтодалёгіі, вядзе жорсткую барацьбу на два фронты — як супроць буржуазнага мовазнаўства, прадстаўленага рэакцыйнай інда-эўрапейскай, так і з механіцызмам у яфэтыдолёгіі, якую некаторыя з вучняў акадэміка Марра цалкам лічаць марксысцка-ленінскай лінгвістыкай.

На лінгвістычным фронце мы бачым вылазкі і ваяўнічых інда-эўрапейстаў, накіраваных проф. Паліванава, які ў сваёй кнізе „За марксистское языкознание“, прыкрыўшы вокладкай рэакцыйны, контррэволюцыйны зьмест, пераходзіць у наступленьне супроць „ідэалёгічных рэвізыянераў“ інда-эўрапейцыкі.

Бясспрэчна, ідэалістычная інда-эўрапейцыка з яе фэрмалізмам зьяўляецца галоўнай небясьпечкай на лінгвістычным фронце, і таму асноўная задача марксысцка-ленінскай лінгвістыкі — узмацніць агонь на мэтодалёгіі і ідэалёгіі гэтага рэакцыйнага інда-эўрапейзму, які жыў і жыць як вялікадзяржаўны шовінізм, так і контррэволюцыйны нацыянал-дэмакратызм і наогул мясцовы шовінізм усіх колераў. У выяўленьні ідэалістычнай сутнасьці інда-эўрапейзму не малую ролю адыграла яфэтыдолёгія. Шмат яе палажэньняў, напрыклад, аб адзінстве

глётэгонічнага процэсу, аб стадыяльнасці моўнага разьвіцьця і г. д., бязумоўна, увойдзе ў жалезны інвэнтар марксысцка-ленінскай лінгвістыкі¹⁾, але гэтыя заслугі яфэтыдольгіі не пазбаўляюць нас ад абавязку выкрываць і ў яе вучэньні памылковыя ўстаноўкі. Ніяправільныя ўстаноўкі яфэтыдольгіі былі ўскрыты некаторымі з савецкіх лінгвістаў, якія ў другой палове 1930 году аб'ядналіся ў групу „Языковедный фронт“. У асноўным правільна выкрываючы недакопы яфэтычнай тэорыі, „Языкфронт“ сам далусьціў рад памылак і перагібаў, як, напрыклад, ігнараваньне гістарызму, вялікадзяржаўніцкія тэндэнцыі (у тав. Данілава), гнілы лібэралізм у адносінах да прадстаўнікоў індаэўропеізму (напрыклад, да Паліванава); гэты індаэўропеізм выступае нават у працах саміх языкафронтаўцаў (у Дрэзна).

Барацьба за марксысцка-ленінскае мовазнаўства зьяўляецца асноўнай задачай і лінгвістаў БССР. Галоўная задача Інстытуту мовазнаўства БАН—праводзіць моўную палітыку пад кіраваньствам партыі ў кірунку, указаным тав. Сталіным на XVI зьездзе УсёКП(б): „Трэба даць нацыянальным культурам разьвіцца і разгарнуцца, выявіўшы ўсе свае потэнцыі, каб стварыць умовы для зьліцьця іх у агульную культуру, з адной агульнай мовай“.

Выходзячы з гэтай адзінаправільнай ўстаноўкі, трэба ў справе нормаваньня і разьвіцьця беларускай літаратурнай мовы весьці ўпартую барацьбу на два фронты як з вялікадзяржаўным шовінізмам—галоўнай небясьпекай на даным этапе, які „адлюстроўвае імкненьне аджываючых клясаў панаваўшаў раней вялікарускай нацыі вярнуць сабе страчаныя прывілеі“, так і з беларускім контррэволюцыйным нацэмакратызмам, які „адлюстроўвае недавальнесьне аджываючых клясаў раней прыгнечаных нацый рэжымам дыктатуры пролетарыяту, іх імкненьне абасобіцца ў сваю нацыянальную дзяржаву і ўстанавіць там сваё клясавое панаваньне“ (Сталін).

Сутнасьць вялікадзяржаўнага шовінізму і мясцовых нацыяналізмаў, так добра ахарактарызаваныя тав. Сталіным, іскрава сыцьвярджаецца на прыкладзе беларускай мовы.

Разглядаючы беларускую мову, як „наречіе аднаго неделимага рускаго языка“²⁾, апалёгеты вялікадзяржаўніцтва (Карскі, Воўк-Левановіч і інш.) лічылі беларускую мову няпрыгоднай для навуковых і культурных мэт. Галоўнай апорай гэтых ідэолягаў вялікадзяржаўніцтва ў БССР зьяўляецца старое чыноўніцтва, якое, супраціўляючыся беларусізацыі, ня хоча вывучаць „мужыцкай“ беларускай мовы³⁾, а калі і вывучае, дык, выходзячы з установак вялікадзяржаўнікаў, пагардліва лічыць дастатковым „дзекнуць“ і „цекнуць“, каб з кожнага расійскага сказу атрымаць беларускі. Тут бярэ пачатак бюрократызацыя беларускай літаратурнай мовы і наогул неахайнасьць, сылядычаго знойдзем ня толькі ў „абержніках“ устаноў, але, на жаль, часамі і на старонках сёнешняга савецкага друку (*унешні, слабода, справядлова, блытаньне слоў забарона*—„запрещение“ і *абарона*—„защита“, *даклад* замест даклад, у фразэолягіі: *у адносіне да данага пытаньня*,

¹⁾ Таксама марксысцка-ленінская лінгвістыка нямаля возьме з індаэўропэістыкі, прапусьціўшы яе спадчыну праз горныя сваёй мэталёгіі.

²⁾ Нездарма гэтых „бедных“ чыноўнікаў, якіх „прымушаюць“ вывучаць беларускую мову, браў пад сваю „высокую“ абарону чорнасоццень Карскі.

³⁾ Клясавая сутнасьць вялікадзяржаўніцкіх тэорыяў аб тым, што беларуская і „маларуская“ мовы зьяўляюцца „нарэчцямі аднаго неделимага рускаго языка“, сыцьвярджаецца такім фактам: праца акад. Ляпунова „Единство русского языка в его наречиях“ напісана была ў выкананьне сацыяльнага заказу белагвардзейскага ўраду і надрукавана была (1919 год) у працах Камісіі па нацыянальнаму пытаньню белагвардзейскага ўраду.

ён атрымаў прылічваючыся яму грошы і іншае). Безьліч такіх прыкладаў бюрократызму і неахайнасці можна знайсці бадай што ў кожнай кінафільме (шлюб шкла—у сэнсе расійскага „брак стекла“), у кожнай тэатральнай афішы і г. д.

Засьмечваючы такім чынам літаратурную мову, адрываючы яе ад жывой беларускай мовы рабочых і колгаснікаў, вялікадзяржаўнікі прытупляюць мову як зброю клясавай барацьбы ў руках пролетарыяту.

Да той-жа мэты ідуць і нацыянал-дэмократы, толькі іншымі шляхамі. Махровы нацдэм Ластоўскі ў прадмове да Расійска-Крыўскага (беларускага) слоўніка (Коўна, 1924, ст. V) дае наступныя праграмныя дырэктывы для дзейнасці нацдэмаў у галіне мовы: „Трэба памятаць, што кожнае чужое слова, занесенае ў мову, асымілюе, злівае мову з суседзкай, забірае яе асобны характар, а таму трэба, асабліва пішучы, высцераганца ўжываць сходныя з суседзкімі словамі, хоць-бы яны і былі ў мове, а браць такія, якіх няма ў чужынцаў“.

Выконваючы гэтую праграму, нацдэмы і засьмечвалі беларускую літаратурную мову архаізмамі (асабліва ў галіне палітычна-соцыяльнай тэрміналогіі), варожа-пагардлівымі ў адносінах да пролетарыяту словамі (пролетаріат — убоства, бядота); штучнымі выдуманымі словамі (нессимизм — смутнагляд, апетит — жадаедзь; аптека — зельня), вульгарызмамі (бабнік — бабздыр) і шмат інш., якія проста няпрыстойна прыводзіць у друку. Затое старання нацдэмы выганялі з слоўніка савецкізмы і ўсе словы „сходныя з суседзкімі“ (чытай з расійскімі). Гэта ў галіне лексыкі. А чаго толькі ні нарабілі нацдэмы ў галіне граматыкі і правопису і граматыкі. Яны змагаліся супроць усіх формаў скланення і спражэння, аднолькавых з расійскімі формамі, а таксама супроць дзеяслоўных прыметнікаў, без якіх ня можа абыйсціся ніводная літаратурная мова. Іх спасланьне ў даным пункце на архаічныя сямліскія гаворкі беларускай мовы, якія ня ведаюць гэтых формаў, нічога не даводзіла, а наадварот, яшчэ раз сьведчыла аб тым, на што арыентаваліся нацдэмы ў справе нормавання літаратурнай мовы.

Выкрываючы нацдэмаўшчыну ў галіне мовы, Бабровіч, Шпілеўскі, Бандарэнка, Вольфсон і Мацюкевіч у сваім артыкуле „Навука“ на службе нацдэмаўскай контррэвалюцыі. Мовазнаўства“ (1931 г.) дапусьцілі рад перагібаў і памылак вялікадзяржаўніцкага характару, што зусім правільна было адзначана ў нашым перыядычным друку і ў прыватнасці ў ЦО КП(б)Б „Звязда“, у артыкуле тав. Горына.

Атрымаўшы цяжкую спадчыну ад былога нацдэмаўскага кіраўніцтва, Інстытут мовазнаўства БАН перабудоўвае сваю работу, увязваючы яе з актуальнымі практычнымі задачамі соцыялістычнага будаўніцтва.

З мэтай выкрыцця да канца ўсіх варожых плыняў у лінгвістычнай прадукцыі ў БССР (ад часу заснавання БССР) Інстытут мовазнаўства склаў анатаваную бібліяграфію ўсіх выпушчаных у БССР прац па мовазнаўству.

Лічачы асноўным устанавленне ў рабоце правільнай мэтадологічнай лініі, Інстытут падрыхтаваў да друку зборнік артыкулаў, у якіх галоўная ўвага зьвернута на пытаньні мэтадологіі.

Для канкрэтнага ажыццяўленьня ўсёй сваёй работы Інстытут мовазнаўства БАН выкарыстоўвае рознастайныя крыніцы. У першую чаргу вывучаюцца жывыя гаворкі, да якіх Інстытут, у процілегласьць нацдэмам, падыходзіць з выразнай клясаво-соцыяльнай дыфэрэнцыяцыяй, выдзяляючы пасабна асаблівае гаворак рабочых, бядняцка-серадняцкіх, мас, кулацка-шляхоцкіх груп, інтэлігенцыі і г. д. Гэтую работу Інстытут ажыццяўляе як шляхам экспэдыцый, так і шляхам

збірання матар'ялаў праз анкету. Згатаю мэтай надрукавана і рэзаслана па раёнах „Анкета для збірання матар'ялаў па беларускай мове“. У процілегласць нацдэмам, Інстытут у гэтай рабоце арыентуецца не на гаворкі старых бабулек глухіх куткоў Беларусі, кулацка-шляхоцкіх засыценкаў, а ў першую чаргу на вядучыя беларускія гаворкі рабочых, колгаснікаў і наогул бядняцка-серадняцкага сялянства. У збіранні матар'ялаў па анкетах асаблівую дапамогу павінны аказаць Інстытуту краязнаўчыя арганізацыі. За гэты год праведзена тры навукова-даследчыя экспедыцыі з мэтай вывучэння мовы рабочых і колгаснікаў.

Другой важнай крыніцай работы Інстытуту зьяўляецца вывучэнне літаратурнае мовы ў шырокім сэнсе, — г. зн. мова пісьменьнікаў, газет, дзяржаўнага апарату, якую Інстытут вывучае ў дыялектычным узаемадзеянні з жывымі дыялектамі. І тут Інстытут видзе тую-ж матодолёгічную лінію, у першую чаргу выкарыстоўваючы мову пролетарскіх пісьменьнікаў, а ў газетах мову рабселькораў, уносячы гэты матар'ял у картатэку беларускай мовы, якая будзе пакладзена ў аснову вылізнага акадэмічнага слоўніка беларускай мовы. Сёння-ж гэта картатэка выкарыстоўваецца для першачарговай ударнай задачы, на якую Інстытут кінуў амаль усе свае сілы — на выданне расійска-беларускага слоўніка, разьмер якога разьлічаны на 80 друкаваных аркушоў. З студзеня месяца слоўнік часткамі пачынае здавацца ў друк і к маю месяцу павінен быць зусім скончаны. З работай па слоўніку звязана і работа Інстытуту ў галіне тэрміналогіі. У даны момант друкуецца тэхнічная тэрміналогія, якая была апрацавана Інстытутам за гэты год.

Усе вынікі досьледаў па мовазнаўству, над якімі працуе Інстытут, кладуцца і ў аснову работы па рэформе беларускага правапісу, які павінен быць лёгкай, простым, пазбаўленым вялікадзяржаўніцкіх і нацдэмаўскіх тэндэнцый, які павінен арыентавацца на вядучыя гаворкі пролетарыяту і колгаснага бядняцка-серадняцкага сялянства, улічваючы, з другога боку, прогрэсыўнасць і географічнае нашырэнне тэй ці іншай моўнай зьявы. Работа па рэформе беларускага правапісу ў асноўным прароблена і ў бліжэйшы час будзе перададзена на абгаварэнне шырокіх колаў пролетарскай грамадзкасці. Інстытутам мовазнаўства вядзецца работа і па лініі навукова-методычнай, што выяўляецца ў напісанні рэцэнзій на падручнікі, у прыняцці ўдзелу ў складанні програм па мове і мовазнаўству для розных відаў школ і г. д.

Апрача таго, Інстытут мовазнаўства ўстанаўляе сувязь з шырокімі масамі працоўных, паклаўшы ў аснову сваёй работы вывучэнне гаворак рабочых, колгаснікаў, мовы савецкага друку. Інстытут не бярэ без разбору ўсё тое, што сустракаецца ў друку і ў гаворках. Задача Інстытуту выкрываць бюрократызм у мове, адрываць ад жывых гаворак, які часта мае месца ў нашым друку, дапамагаць гістарычнаму працэсу ўзаемага набліжэння ва ўмовах сацыялістычнага будаўніцтва жывой і літаратурнай мовы.

Сувязь Інстытуту мовазнаўства з шырокімі коламі пролетарскай грамадзкасці ажыццяўляецца праз пастаноўку Інстытутам навукова-папулярных дакладаў па мовазнаўству. У Менску і ў раёнах у часе экспедыцый працытана на заводах, фабрыках і ў колгасах рад такіх дакладаў, як, напрыклад, аб шкодніцтве нацдэмаў у галіне мовазнаўства, аб класавых бойках на мовазнаўчым фронце і г. д. Выконваючы, дарэшце, нядаўнюю пастанову СНК БССР аб увязцы дзейнасці БАН з адпаведнымі інстытуцыямі, якія вядуць паралельную работу, Інсты-

тут мовазнаўства наладжвае сувязь з Дзяржаўным выдавецтвам, з пісьменьніцкімі арганізацыямі, з НКА і г. д. Спрэчныя слоўнікавыя і тэрміналагічныя пытанні будуць у бліжэйшы час пастаўлены на абгаварэнне на шырокіх нарадах з прадстаўнікамі пісьменьніцкіх аб'яднанняў, стыль-рэдакцый Выдавецтва і газет. Інстытут перайшоў на новыя метады работы брыгаднай распрацоўкі паасобных пытанняў.

Аднак, трэба з усёй рашучасцю адзначыць, што ў рабоце Інстытуту маюцца і прарывы. Тэмпы работы адстаюць ад намечаных плянаў з прычыны таго, што не разгорнута належным чынам соцсаборніцтва і ўдарніцтва, яны адстаюць з прычыны колькаснай недастатковасці кадраў, слабой падрыхтаванасці ў марксысцка-ленінскай методолёгіі асабовага складу супрацоўнікаў Інстытуту. Лінгвістычнаму фронту, як надзвычайна адсталому, патрэбен значны па колькасці і высокі па сацыяльнай якасці і методолёгічнай падрыхтоўцы склад маладых кадраў, а між тым рыхтуецца да смяшнага малая колькасць аспірантаў—усяго дзеве асобы.

Надзвычайна слабой покуль што зьяўляецца масавая работа Інстытуту па лініі сувязі з школамі, а між тым гэты ўчастак зьяўляецца асабліва важным. Пастанова ЦК УсеКП(б) аб ніжэйшай і сярэдняй школе паставіла перад адпаведнымі навуковымі інстытуцыямі пытанне аб павышэнні роўню ведаў і па мове, у школе, аб пераглядзе праграм па мове, аб праізанні іх элементамі камуністычнага выхавання, аб барацьбе з усялякімі варожымі плынямі ў выкладанні ў школе, а між тым у гэтым выкладанні, у школьных падручніках па мове да гэтага часу панавала і пануе інда-эўропеістыка з яе формалізмам, выпаражніваючым жывы змест слова, панавала нацэмаўшчына.

Да гэтага часу няма яшчэ ідэолёгічна і методолёгічна вытрыманых падручнікаў па мове як для ніжэйшай і сярэдняй школ, так і для Педтэхнікумаў і Педвузаў. У гэтым значная доля віны падае і на Інстытут мовазнаўства.

Усе гэтыя задачы могуць быць выкананы Інстытутам мовазнаўства БАН пры актыўнай дапамозе і шырокім удзеле пролетарскай грамадзкасці пад кіраўніцтвам камуністычнай партыі.

Больш увагі да мовы і да мовазнаўчага фронту! Бо „толькі пры ўмове развіцця нацыянальных культур можна будзе ўцягнуць насапраўднаму адсталыя нацыянальнасці ў справу сацыялістычнага будаўніцтва“ (Сталін).

І таму зусім правільна XIII з'езд КП(б)Б даў дырэктыву: „узмацніць работу па правядзенню беларусізацыі і весці бязьлітаснае змаганне з недаацэнкай значэння беларусізацыі, як моцнага сродку ўзмацнення дыктатуры пролетарыяту“.

Аб сучасным стане і чарговых задачах аховы прыроды ў БССР

I

У сучасны момант шырака разгорнутага соцьялістычнага будаўніцтва, калі праблема сыравіны ўва ўсіх яе відах набывае асабліва вялікае значэнне, пытанні аховы прыроды і развіцця ўсіх яе натуральных крыніц набываюць ужо не аматарскі характар, які яны маюць у капіталістычных краінах. Праблема выяўлення развіцця, узбагачэння і аховы прыродных рэсурсаў у Савецкім саюзе зараз набывае літаральна экстранны характар і мае агульнадзяржаўнае значэнне.

Рэч у тым, што адсутнасць ўчоту дапускае магчымасць безгаспадарчага зніштажэння натуральных фондаў краіны, пагаршае ўмовы існавання каштоўных жывёл і раслін і пагражае поўным знішчэннем наасобных раслінных і жывёльных генотыпаў.

З другога боку, вылізарныя прыродныя рэсурсы, якія маюцца на тэрыторыі Савецкага саюзу, толькі самым павярхоўным чынам закрануты навуковымі досьледамі, застаюцца яшчэ зусім нывыяўленымі і чакаюць больш паглыбленага дасьледвання і ўчоту, каб быць поўнасьцю выкарыстанымі на патрэбы соцьялістычнага будаўніцтва. Усе гэтыя абставіны робяць пытаньне ўстанаўленьня ўчоту аховы прыродных багацьцяў асабліва актуальнымі.

У бліжэйшы час (май 1932 году) пачае адчыніцца I-ы Ўсесаюзны зьезд па ахове прыроды і развіццю прыродных багацьцяў СССР. Зьезд гэты ставіць галоўнаю сваёю задачай „разрешение проблемы по органической увязке задач народного хозяйства с задачами охраны, развития и использования природных богатств“... Гэта гаворыць аб яго прыныпова іншай устаноўцы, чымся тая, што дагэтуль разумелася пад аховаю прыроды. Зараз ня толькі ахова прыроды, але „і развіццё і выкарыстаньне прыродных багацьцяў“...

Трэба прызнаць, што сапраўды пытаньне аховы прыроды раней насіла даволі абстрактны характар і часта ня мела выразных, практычна важных і зразумелых установак і таму не магло цікавіць масы і ня мела посьпеху¹⁾ і грамадзкага значэння. Ахоўваньне прыроды дзеля сямой прыроды, без абавязковага пры гэтым практычнага сэнсу, надавала гэтаму пытаньню, пародле выразу некаторых, нейкі „тэлеолёгічны“ характар.

З гэтага пункту погляду праграма, намечаная I-м Ўсесаюзным зьездам, заслугоўвае вялікай увагі, бо яна рэзка адрозьніваецца ад

¹⁾ Аб апошнім сьведчыць хача-б тое, што т-ва „ахова прыроды“ ў краіне з 150 млн насельніцтвам налічвала толькі каля 2.000 сяброў.

праграмы I-га ўсерасійскага з'езду тым, што цяпер надаецца ахове прыроды выключна *вытворчы змест*.

Перш чым застанавіцца на тым, што ўжо зроблена ў БССР у галіне аховы прыроды, неабходна напамінь аб тэй выключна адмоўнай і разбураючай ролі, якую адыграла на тэрыторыі Савецкай Беларусі імперыялістычная вайна і часы нямецкай і белапольскай акупацыі, аб тых бязлічых стратах і знішчэньнях прыродных рэсурсаў краіны, якія былі выкліканы вайною. Дазволім сабе напамінь толькі аб суцэльным знішчэньні буйнейшых лясных масываў, аб знішчэньні каштоўнейшых прадстаўнікоў буйных жывёл, прычым знішчэньне апошняга зубра ў Белавежы зьяўляецца стратай віду, г. зн. на практыцы—абсалютнай стратай¹⁾.

Таму зараз-жа пасля сканчэньня вайны і ўзнікненьня савецкае ўлады патрабавалася і інвэнтарызацыя прыродных рэсурсаў, у прыватнасьці і ў галіне фаўны. На гэты бок звярнула між іншым увагу Катэдра зоолёгіі Бел. Дзярж. Унівэрсытэту, а пасля і Беларускае Акадэмія Навук. Радам экспэдыцый (у 1924/25 г. у Віцебшчыну і на Дняпро; 1926 г. ва ўсходнюю частку БССР—Магілёўшчыну і Клімавіцкую акругу; у 1927 г.—у Тураўскае Палесьсе і на Прыпяць; у 1929 г.—у Гомельшчыну і Аршаншчыну і ў 1930 г. у Рэчыцкае Паўлессье), а таксама шляхам анкетнага дасьледваньня ўсіх лясніцтваў былі сабраны, зафіксаваны і апублікаваны даволі поўныя даныя аб прыблізным колькасным стане і географічным распаўсюджваньні ўсіх галоўных відаў прамысловае і паляўнічае фаўны²⁾. Гэтымі працамі быў унярышню замацаваны адпраўны пункт для далейшых досьледаў мясцовай прамысловай фаўны. Можна напэўна сказаць, што калі-б савецкім урадам ня было прынята раду мерапрыемстваў па ахове некаторых паляўнічых відаў, некаторыя з іх сёньня ўжо не існавалі-б на тэрыторыі БССР. Такімі ў першую чаргу мы лічым—лася, бобра, дзікую казу, выдру, куніцу, дзіка (кабана), мядзведзя, а з птушак глушца.

Ужо першыя экспэдыцыі давалі неабходнасьць заснаваньня заповеднікаў, у якіх шляхам поўнае забароны паляваньня і дастатковае аховы каштоўных прадстаўнікоў зьявіліся маглі-б спакойна расплоджвацца і папаўняць значна вынішчаныя свае запасы. Пастановаю СНК БССР ад 30-й-1925 году быў зацьверджаны першы Беларускі Дзяржаўны Заповеднік у Барысаўскім раёне на верхняй плыні ракі Бярэзіны, агульнаю плошчаю каля 70.000 га. Неабходная камбінацыя прыродных умоў, аграмадзіцца плошча і малая заселенасьць—забавяляе тут дастатак і разнастайнасьць харчоў, а таксама спакой, які патрэбны для размнажэньня дзічыны. Можна смела сказаць, што Бярэзінскі заповеднік ня толькі ў БССР, але і ў СССР—адзінае месца, дзе ёсьць такая камбінацыя фаўны, як там. Галоўная каштоўнасьць заповедніку ў тым, што тут захавалася адна з найбуйнейшых у Савецкім саюзе колёніі баброў—гэтых вельмі цікавых з пункту погляду футровай прамысловасьці і амаль паўсюды ўжо вынішчаных рэдкіх грызуноў. Адрадзіць і рэакліматызаваць іх ва многіх тых мясцох, дзе яны жылі некалькі стагодзьзяў таму назад—зьяўляецца чарговай задачай

¹⁾ Спроба адродзіць зубра шляхам штучнага падтрыманьня тых некалькіх дзясаткаў адзінак (каля 60—70), якія маюцца ў Германіі, Аўстрыі, Польшчы—мала пакідаюць на гэта надзеі.

²⁾ Гл. аб гэтым: А. Федюшын—Дынаміка і географічныя распаўсюджваньні ахотніцкай фаўны БССР—1928 г. Изд. Белохотсоюзу, Мінск, а таксама ралі экспэдыцыйных справаздач у «Матэрыялах да вывучэньня флёры і фаўны Беларусі» (т. I—VII. Выд. БАН).

навуковых і адпаведнагаспадарчых арганізацый, бо, як паказвае практыка Канады, гэта ня толькі магчыма, але і можа даць значны эканамічны эфект.

Ня глядзячы на тое, што ў запаведніку было многа непаладак, што і ахова каштоўнай фаўны там была не на вышыні, усё-ж такі за пяць год існавання запаведніку мымаем бязумоўны прырост колькасці баброў. Так, паводле даных падліку іх у 1925 г.¹⁾, усяго налічвалася каля 22 жылых хатак, а к 1931 году іх там было ўжо 35 хат і 2 нары (жылых), і па апошнім дадзеным на 1/1-1932 жылых хат зарэгістравана ўжо 44. Але гэтыя лічбы ніпоўныя і не паказваюць усяго прыплоду колёніі. Справа ў тым, што ўлічваецца толькі, так сказаць, ушчыльненасць бабровых паселішчаў на тэрыторыі самога запаведніку, а, між тым, пэўная частка іх штогодна рассяляецца па-за межамі апошняга, як аб гэтым сведчыць з'яўленне за гэтыя гады новых паселішчаў бабра ў акаліцах самога г. Барысава, пранікненне іх у Лепельскі раён, распаўсюджанне па р. Гайне (прыток Бярэзіны) і г. д. Уся гэтая маса, дагэтуль дакладна ня ўлічаная ў якасці пэўнага рэзервату і расадніку гэтых жывёлін—бясспрэчна і зусім відавочна. Такім чынам, запаведнік ужо адыгрывае сваю становуючую ў гэтай важнай справе ролю і ў будучым будзе мець яшчэ большае значэнне, паколькі ў мясцовых запасах бабра гэтак зацікаўлены многія іншыя рэзерваты (Хібінскі на Мурмане, Табольскі на Паўночным Урале, Бельскі ў Смаленскай губ. і інш.), якія таксама ставяць сабе задачу рэакліматызацыі або аднаўлення ўласных генотыпаў бабра (на Паўн. Урале) за кошт беларускіх.

Апрача бабра ў запаведніку захаваўся найбольш поўны склад усяе самае каштоўнае паляўнічае і прамысловае фаўны ня толькі БССР, але і ўсяе заходняй і паўночна-заходняй Еўрапейскай часткі Савецкага саюзу, пачынаючы ад двух відаў зайца і вавёркі і канчаючы лосем, мядзведзем, рысьсю, куницай норкаю, выдраю, дзікам і казулімі—сярод звяроў, і ад усякіх парод качак і кулікоў, арабка, парды, цецярукоў і глушца—сярод птушак. Усе гэтыя віды маюць бясспрэчна важнае прамысловае і паляўнічае значэнне, і таму садзейнічанне найлепшаму захаванню і размнажэнню (за выключэннем двух драпежнікаў—рысі і ваўка, якія не павінны карыстацца аховаю пакуль што нават і ў запаведніку) ёсць чыста практычныя гаспадарчыя задачы. Не закранаючы той вельмі важнай навукова-даследчай ролі, якую запаведнік можа і павінен адыгрываць у справе вывучэння і даследавання прыроды, і дзе патрабуецца працяжная шматгадовая практыка і назіранні, магчымыя толькі ў запаведніку, дзе адсутнічае гаспадарчы ўплыў чалавека—на пэўных, наўмысля для гэтай мэты выдзеленых участках незакранутай прыроды, трэба падкрэсліць тое, што ў запаведніку навукова-даследчая работа ўжо намечана, і там зараз вядзецца арганізацыя біялёгічнае станцыі і адпаведнае лябараторыі, прычым плянаваныя гэтае работы будзе таксама падпарадкавана Акадэміі Навук.

Надзвычайна важным мерапрыемствам у мэтах аховы і садзейнічання размнажэнню паляўнічай фаўны з'яўляецца арганізацыя сеці заказнікаў, якіх у апошні момант у БССР ужо налічваецца 67, агульнаю плошчаю ў 239,000 га.

¹⁾ Гл. аб гэтым: А. В. Фядлюшын—«Да біялёгіі і распаўсюджвання бабра ў БССР». Мат. да вывуч. фаўны і фаўны Беларусі, т. II 1928 і А. В. Фядлюшын.—«О современном распространении бобра в Белоруссии». Бюл. Моск. О-ва Института Природы. 1926. Москва.

Аднак, гэта заказная плошча складае менш як 10 проц. агульнай плошчы ўгодзьдзяў і, такім чынам, зьяўляецца далёка недастатковай. Нормальную заказную плошчай у паляўнічай гаспадарцы лічыцца ня менш 20—30 проц. тэрыторыі, на якой утвараецца здабыча дзічыны. На жаль, трэба адзначыць, што нярэдка ўтварэння заказнікі застаюцца толькі на паперы, дзякуючы недастатковай ахове там здабраецца брокенёрства, а бываюць выпадкі, калі ахова ў заказніку карыстаюцца ня толькі карысныя віды зьявіны, але і ваўкі.

Адсюль ясна, што мала вызначыць заказнік, але неабходна арганізаваць у ім справу так, каб сапраўды заказнікі выконвалі сваё прызначэнне. У радзе мерапрыемстваў, якія спрыяюць ня толькі ахове паляўнічых рэсурсаў, але і іх узбагачэнню, неабходна адзначыць таксама адмаўленне ў БССР (як і ў УССР) ужо на працягу 4-х год (за выключэннем апошняга 1931, калі паляванне, на жаль, зноў было адкрыта вясною ў часе размяжэння дзічы), ад веснавага палявання, вельмі шкоднага для паляўнічай гаспадаркі, паколькі паляванне гэтак адбываецца па ўсёй тэрыторыі і бяз уліку мясцовых асаблівасцяў у кожным даным выпадку.

Затым выданая пастанова Саюзу Паляўнічых аб забароне адстрэлу матак-цяцёрак і скарачэнне тэрмінаў палявання, як і поўня забарона палявання на некаторыя віды, — усё гэта мерапрыемствы, якія накіраваны на ахову паляўнічых рэсурсаў і на затрыманне шпаркага іх знішчэння.

Вось сьпіс відаў, на якія на тэрыторыі БССР забаронена паляванне зусім або часова:

I. Віды, якія знаходзяцца пад поўнай ахвой:

1. Лось.
2. Бабёр.
3. Дзікая каза.
4. Драфа.
5. Форэль (стронга нярэстая, „пестрюга“ — рыба).

II. Віды, якія знаходзяцца пад ахвой умоўна і часткова:

1. Мядзведзь.
2. Дзік.

III. Віды, якія знаходзяцца пад часовай ахвой:

1. Выдра.
2. Куніца.
3. Вавёрка¹⁾.
4. Шэрая курапатка.

Дзякуючы паказаным вышэй мерапрыемствам (хоць толькі пасыўным), усе пералічаныя тут віды ня толькі яшчэ захаваліся сярод мясцовай фаўны, але некаторыя ўжо могуць часткова паступіць у экасплёатацыю (напр., дзікая каза, дзік, глушэц), праўда, далёка яшчэ

¹⁾ Так у гэтым годзе НКЗ дазволена абстраляць 150 дзікоў на прыягу сынежы і паловы студзеня, з паказаннем пры гэтым раёнаў, у якіх і колькі абстрэльваецца іх.

²⁾ Паляванне на вавёрку ў 1932 зноў адчынена.

не па ўсёй тэрыторыі рэспублікі і толькі ў суро́ва-абмежаваным ліку і ў паса́бных леса́прамгасах¹⁾. Такім чынам, у галіне аховы паляўнічае фаўны БССР мае бяспрэчныя дасягненні. Але дагэтуль уся наша дзейнасць абмяжоўвалася толькі пасыўнымі (экстенсіўнымі) мерапрыемствамі, і спыняцца на гэтым нельга, бо без развіцця інтэнсіўных паляўнічых гаспадарак, без развіцця дзічыны і зьвера мы ніколі ня зможам падняць гэтую галіну гаспадаркі так, каб зрабіць яе высока таварнаю. Асабліва гэта датычыцца нашых пушных фондаў, цесна звязаных з лясною гаспадаркаю, да агляду стану якой, з пункту погляду аховы і развіцця лясных фондаў краіны, і пераходжу.

Лес у БССР — гэта адна з галоўнейшых крыніц індустрыялізацыі; таму зусім ясна, што на лясную гаспадарку, на развіццё і ахову лясных фондаў у нас павінна быць звернута максымальная ўвага. Пры сучасным плянавым вядзенні лясной гаспадаркі, намечана на пляну штогод аднаўляць шляхам штучных насадкаў у два разы больш, чым высякаецца. Між тым, паводле даных Лесбелу, у апошні год аблесена недапушчальна малая частка намечанага пляну. Паколькі мы ня можам зменшыць тэмпаў вырубак, бо гэта значыла-б затармазіць шпаркае развіццё індустрыялізацыі краіны — зусім ясна, што тут выхад адзіны: — гэта максымальная павялічэння штучнае лесааднаўленьне. І вось тут-та ў нас, бязумоўна, ёсць недаацэнка гэтага мерапрыемства, і належным органам неабходна на гэта звярнуць асаблівую ўвагу.

Гаворачы аб лесааднаўленьні і штучных дрэвастанях, неабходна паказаць на магчымасць у нас развіцця некаторых гаспадарча-каштоўных іназемных дрэў, якія цалкам акліматызаваліся ў БССР і прыносілі дасьпелыя плады на працягу многіх гадоў у былых пано́скіх парках. Такіх экзатычных дрэў захавалася многа парод, і загэтым патрэбна гэтыя запасы каштоўных дрэў узяць на ўчот і пад ахову, з тым, каб стварыць пэўны насенны генфонд каштоўных парод, — гэта таксама чарговая задача нашых гаспадарчых і краязнаўчых арганізацый. Мы ведаем, што часта гэтыя паркавыя дрэвастаны ня маюць ніякага догляду, травяцца скацінай і высякаюцца. Такім чынам, і ў гэтым кірунку справа аховы каштоўных прыродных рэсурсаў у нас не на вышыні. Тое-ж самае прыходзіцца зазначыць, калі гаварыць аб стане зялёных дрэвастанаў нашых гарадоў. Можна было-б прывесці рад прыкладаў самых недапушчальных адносін да гарадзкіх паркаў, садоў, сквэраў — гэтых „лёгкіх горадаў“, калі ня толькі асобныя дрэвы высякаюцца, але калі знішчаюцца цэлыя плошчы садоў. Яшчэ і цяпер шмат на якіх вуліцах, нават у Менску, можна бачыць, як пасьвіцца скаціна, прычым, асабліва шкодзяць маладыя дрэвы ў садох і на вуліцах козы. Нядаўняя пастанова СНК аб ператварэнні Менску ва ўзорную сталіцу БССР, між іншым, суро́ва забараняе далейшую вырубку і знішчэнне ў мяжы горада дрэў, і трэба спадзявацца, што справа з аховаю гарадзкіх зялёных дрэвастанаў цяпер палепшыцца. Комгас-жа з свайго боку павінен таксама суро́ва забараніць пасьбу коз на вуліцах, асабліва бяз прывязі і догляду.

Можна-б было яшчэ затрымацца на некаторых пытаннях, якія звязаны з аховаю тых ці іншых прыродных багаццяў, але ўсе яны, як, напр., ахова рыбных запасаў (забарона дробна-ячэйкавых сетак, устанаўленьне тэрмінаў для лову, забарона „язоў“ — судоўных перага-

¹⁾ НКЗ БССР у гэтым годзе выданы дазвол на адстраа 150 лзікоў у пасабных раёнах.

родак у рэчках) і г. д. маюць той-жа характар, як і ў паляўнічай гаспадарцы; усё гэта абмяжоўваецца пасыўнымі мерапрыемствамі, якія могуць ні развіць, ні ўзбагаціць гэтыя натуральныя фойды, а здольны толькі затрымаць паступовае іх зьбядненне. І толькі тыя мерапрыемствы, якія звязаны са штучным разьвядзеньнем, напр., той-жа рыбі, што зараз пачынае ўсё больш і больш займаць месца ў БССР, — змогуць шпарка і грунтоўна зьмяніць іх ролю і цалкам забясьпечыць растуць патрэбы насельніцтва.

Гаворачы аб ахове прыроды, нельга забываць і аб ахове г. званых „помнікаў прыроды“. Тое, аб чым ішла дагэтуль гутарка (лясныя багацьці і паляўнічая прамысловая фаўна і г. д.), не зьяўляецца помнікамі прыроды, а яе вытворчымі рэсурсамі, якімі мы карыстаемся і павінны карыстацца і надалей, для чаго і патрэбна рэцэпнальнае выдаткаваньне, разьвіцьцё і ахова іх.

Але на тэрыторыі БССР ёсць і сапраўдныя помнікі прыроды, якія непасрэдна яна маюць гаспадарчага значэньня, а тым ня менш яны важны з пункту погляду навуковага, бо многія з іх зьяўляюцца або рэліктавымі (рэшткамі ад мінулых геалёгічных часоў) формамі, якія ў большай частцы свайго былога асаблівасьцяў, якія могуць даць уяўленьне аб даўнім мінулым мясцовага ландшафту. Прыкладамі паўднёвых помнікаў прыроды ў БССР могуць лічыцца, скажам, паасобных буйных валуны фінляндзкага граніту ці участкі добра выяўленай морэннай грады і озы і паасобных морэнных вазёр (паўн. часткі БССР), астраўкі грабу (расьліна, якая раней была пашырана далей чым зараз на паўночны ўсход) сярод яловых дрэвастану на Меншчыне і на поўнач ад мяжы сучаснага яго пашырэньня; паасобныя віды расьлін і жывёл, як, напрыклад, рододэндрон — *Asalia pontica*, якія паасобнымі латкамі захаваліся ў Мазырскім (б. Ветчынскім лясыніцтве) і Валынскім палесьсі; *вадзяныя арах* — *Trapa natans*, які ў бронзавым веку яшчэ быў пашыраны аж да Швэцыі ўключна, а цяпер сустракаецца толькі значна больш на поўдзень, у БССР, напрыклад, толькі ў палескай частцы; *вадзяная папараць* — *Salvinia natans*, якая дзе-ні-дзе яшчэ сустракаецца па затоках некаторых палескіх рэчак (напр., на р. Церасіце). З жывёл права на годнасьць помнікаў прыроды ў БССР набылі: *лось*, *дзікі кот* (калі яшчэ дзе захаваліся адзіны гэтага віду, экзэмпляр якога, аднак, быў здабыты яшчэ ў 1928 г. ў Барысаўшчыне¹), сюды-ж павінны быць аднесены і бабёр, а з птушак — *паллярная гагара* (*Colymbus arcticus*), якая вельмі рэдка дзе-ні-дзе яшчэ выводзіцца ў БССР (напрыклад, на Пастрэжаскім возеры ў запаведніку), *аўдотка* („палявы кулік“) (*Oedipodus oedipodus*), *драхва* (*Otis tarda*), *бэркут* (калі ён дзе-небудзь яшчэ гняздуе тут); *шэры гусь* (*Anser anser*), адзіныя пары якога і ў лічаных месцах быццам гняздуюць у БССР. Помнікі, ужо ў праўдзівым сэнсе гэтага слова, павінны лічыцца выкапнёвыя адклады расьліны і жывёл, якія некалісь насялялі даную мясцовасьць. З такіх месцаў вядомыя ў ваколіцах вёскі Мурава на Бярэзіне, (рыс-вюрмскіх) тарфовішчаў у ваколіцах вёскі Мурава на Бярэзіне, калі гораду Копыся і інш., дзе ў вялікай колькасьці знаходзяцца рэшткі такіх цёплалюбовых расьлін, як *Brasenia pinnatifida* (якая зараз расьце ў паўднёвым Кітаі, Індыі, Аўстраліі) і інш.

¹ Фігура (чучала) гэтага экзэмпляру захоўваецца ў Золягічным Музеі БАН. Больш падрабязныя даныя гл. у маім артыкуле: А. Фядзюшыя — Новыя даныя аб дзікім катэ (Felis catus) у БССР. Мат. да вывуч. флёры і фаўны БССР т. VI, 1929 г.

Вось гэтыя сапраўдныя помнікі прыроды, якія часам непасрэдна ня маюць гаспадарчай каштоўнасці (за выключэннем лаасобных жы-вёл і раслін, якія могуць з дапамогаю чалавека быць адноўлены і размножаны і пасля таго зноў уцягнуты ў эксплёатацыю), мы яшчэ як трэба не дасьледвалі, ня маем іх учоту, апісанняў і не паспелі папулярызаваць і растлумачыць выключную каштоўнасць гэтых сьведкаў геалёгічнага мінулага нашай плянэты, якія адны толькі змо-гуць расказаць нам гісторыю мясцовага геаляндшафту.

Заканчваючы агляд сучаснага стану аховы прыроды ў БССР, не-абходна звярнуць увагу яшчэ на дзве вельмі важныя абставіны.

Па-першае, гэта на адсутнасць у нас якога-б то ні было адмі-ністрацыйнага органу па ахове прыроды і, па-другое, — на адсутнасць якіх-бы то ні было грамадзкіх арганізацый у гэтай-жа галіне, калі ня лічыць некалькіх школьных гурткоў, аб існаваньні якіх мала хто ведае.

II

Ужо папярэдні агляд таго, што зроблена ў гэтым кірунку ў нас, і таго, чаго яшчэ не хапае да поўнага дасягнення мэты, падкрэслі-вае тая чарговая заданні, якія ставяцца самім жыццём і перад кі-руючымі ўстановамі, і перад навукова-дасьледчымі і краязнаўчымі ўста-новамі, і перад савецкай грамадзкасцю; у адпаведнасці з гэтым увесь плян работы ў галіне аховы прыроды і разьвіцця не багатыяў-можа быць пабудаваны паводле наступнай схемы.

Робота павінна быць разгорнута і весціся ў кірунках:

- 1) Арганізацыйным.
- 2) Навукова-дасьледчым.
- 3) Культурна-асьветным (пропаганда і папулярызацыя).
- 4) Грамадзкім (масавым).
- 5) Гаспадарчым.

Разглядзім па парадку перспэктыўную работу па ахове прыроды ўва ўсіх гэтых кірунках.

Па галіне арганізацыйнай.

Перш за ўсё неабходна стварыць *асобны кірункі дзяржаўны орган*, які-б ведаў справамі аховы прыроды, плянаваў-бы работу ў гэтым кірунку, кантроляваў дзейнасць гаспадарчых устаноў, якія займаюцца эксплёатацыяй прыродных рэсурсаў краіны, у тым, як яны клапацяцца аб разьвіцці і ўзбагачэньні апошніх. Гэты адміністра-цыйны орган, у мэтах большай самастойнасці і аўтарытэтнасці, а таксама ў зьвязку з тым, што яму прыдзецца ўзагадніць інтарэсы раду ведамстваў, павінен быць міжведамсцьвенным, існаваць, напры-клад, пры СНК¹⁾.

У склад функцый гэтага дзяржаўнага органу па ахове прыроды павінна ўваходзіць: а) плянаваньне і накіроўваньне работы навукова-дасьледчых устаноў па ўчоту і выяўленьню аб'ектаў прыроды, якія патрабуюць аховы іх, абагачэньня і разьвіцця;

б) разгляд і абгаварэньне ўсіх пытанняў аб адчыненні ў БССР запаведнікаў і заказнікаў, зоопаркаў, акліматызацыйных участкаў і садоў, абвешчэньне ахоўнымі паркаў, садоў і іншых штучных зямель-ных дрэвастанав, якія маюць гаспадарчую, навуковую ці санітарную каштоўнасць.

¹⁾ Палажэньне аб Дзярж. Камітэце па ахове прыроды ўжо распрацоўваецца пры СНК БССР.

г) здзяйсненне контролю над станам і дзейнасцю запаведнікаў, з пункту погляду дасягнення пастаўленых імі перад сабою мэт;

д) разгляд і дача для вышэйшых устаноў рэспублікі заключэнняў па пытанням, звязаным з эксплёатацыйнай выкапнёвых, лясных, земельных і водных багаццяў, а таксама па пытанням паляўніцтва і рыбалоўлі з пункту погляду аховы, рацыянальнага выкарыстоўвання развіцця і ўзбагачэння адпаведных прыродных фондаў краіны;

е) дача заключэнняў адпаведным установам па пытанням зооэкспорту, зоомінімуму і акліматызацыі новых відаў раслін ці жывёл;

ж) абгаварэнне і рэгуляванне пытанняў па правядзенні прапаганды аховы прыроды;

з) устанаўленне сувязі з установамі, якія ведаюць справамі аховы прыроды ў саюзных рэспубліках, з мэтай коардынацыі работы ва ўсесаюзным маштабе і г. д.

Як можна бачыць з паказаных функцый Дзярж. Камітэту, склад яго павінен быць даволі шырокім і апрача прадстаўнікоў ад адпаведных гаспадарчых устаноў Наркамасветы, Горсавету, Комунагаспадаркі, стоды павінны ўваходзіць прадстаўнікі ад ЦБ Краязнаўства, Акадэміі Навук, ад професіянальных арганізацый (Саюзу Рабземлесу і Саюзу Паляўнічых, С. Асветы) і рад вучоных спецыялістаў (агроботанікі, зоолёгі-фаўністы, лесаводы, геолёгі, паляўніцтваведы, рыба-воды), а таксама прадстаўнікі ад рабочых арганізацый і колгассаюзу.

Для сувязі з раёнамі ў кожным з іх пры РВК арганізуюцца *раённыя камісіі па ахове прыроды і садзейнічанні развіццю* вытворчых яе рэсурсаў. У склад апошніх камісій павінны ўвайсці як прадстаўнікі ад нарасветы, райкалгассаюзу, раён. саюзу паляўнічых, так і ад раён. бюро краязнаўства і ад навуковых працаўнікоў у тых мясцох, дзе ёсць навуковыя ўстановы. Для консультацыі райкамісіі могуць запрашаць паасобных спецыялістаў у залежнасці ад складанасці пытання.

Раённыя камісіі таксама павінны сачыць за рацыянальным выкарыстоўваннем прыродных багаццяў, абгаварваць і прымаць неабходныя меры для палепшання справы аховы прыроды і развіцця яе вытворчых рэсурсаў.

Яны-ж павінны намячаць і высоўваць пытанні аб ахове і развіцці мясцовых прыродных фондаў, праводзіць іх абследаванне, і агляд і г. д.

Апрача таго, райкамісіі павінны сачыць за выкананнем пастановаў урадавых і дзярж. камітэтаў аб ахове прыроды, даводзячы да ведама апошняга аб усіх выпадках парушэння гэтых пастановаў.

Зразумела, што толькі стварэннем спецыяльных цэнтральных і раённых органаў па кіраванню і плянаванню пытанняў, звязаных з задачамі аховы прыроды, апошняя справа набудзе належнае месца ў агульнай сістэме сацыялістычнага будаўніцтва і ня будзе праводзіцца тым саматужным шляхам, як гэта мела месца дагэтуль¹⁾.

Па галіне навукова-даследчай

Перш за ўсё адзначым, што ў даным кірунку могуць і павінны праводзіць работу многія навукова-даследчыя ўстановы, дзейнасць якіх і тэматыка так ці інакш звязана з вывучэннем і выкарыстоў-

¹⁾ Утвораныя два разы камісіі па ахове помнікаў старажытнасці і ў тым ліку прыроды пры былым нацдэм. кір. у НКА ніякай работы разгарнуць па лініі аховы прыроды не змаглі і ня мелі ніякага аўтарытэту.

ваньнем мясцовых прыродных рэсурсаў. Значыць, ня толькі, скажам, Інстытут біялёгічных навук Акадэміі або Біялёгічная станцыя запаведніка, але і рад зональных дасьледчых станцый НКЗ, Белрыбы, прыродазнаўчыя катэдры ВУЗ'аў, у якіх выдзецца дасьледчая работа, краязнаўчыя музэі, Балотная станцыя, Ботанічны сад і г. д.—могуць многа зрабіць для выяўленьня і вывучэньня тых ці іншых прыродных аб'ектаў, якія, быць можа, патрабуюць аховы ці разьвяздзеньня, ці скарыстаньня больш мэтазгодна, чым было дагэтуль. У агульным-жа навукова-дасьледчая работа павінна быць накіравана на:

а) выяўленьне і вывучэньне вытворчых сіл прыроды ў мэтах павялічэньня іх, дзе трэба—аховы і правільнага скарыстаньня;

б) выяўленьне і апісаньне ў мэтах папулярызацыі (з паказаньнем навуковай каштоўнасьці) помнікаў прыроды;

в) распрацоўку мэтодыкі ўчоту вытворчых сіл прыроды, напрыклад—мэтодыкі біоўчоту (запасу) карысных прамысловых відаў, напрыклад, вавёркі, рыбы і інш.;

г) распрацоўку біялёгічных падстаў для ўстанаўленьня правіл для паляваньня і дапушчальных нормаў адстрэлу ў паляўнічых гаспадарках па таму ці іншаму віду;

д) высвятленьне эаномічнага значэньня тых ці іншых дзікіх відаў жывёл (напрыклад, некаторых драпежнікаў—ліса, тхара, птушак і інш.) у розных раёнах і розных умовах і ўстанаўленьне, у выніку гэтага, адпаведных адносін да гэтых відаў;

е) распрацоўку мэтодаў і тэхнікі аховы прыроды;

ж) вывучэньне біялёгіі і экалёгіі знікаючых карысных відаў у мэтах стварэньня неабходных умоў для больш пасьпяховага іх размнажваньня;

з) распрацоўку мерапрыемстваў па ўвязцы і плянаваньню аховы карысных відаў з задачамі соцыялістычнага будаўніцтва;

і) арганізацыю ў запаведніках стацыянарных і працяжных досьледаў па вывучэньню дынамікі біаэнаозаў пад уплывам розных умоў—натуральных і штучных (напрыклад, роля пажараў, асушкі, вырубкі, выкашваньня, выпасу, агароджваньня, аховы, адстрэлу драпежнікаў, адстрэлу старых самцоў, стварэньне ўмоў поўнай запаведнасьці ў фармаваньні біаэнаозаў і г. д.);

к) дасьледваньне і апісаньне прыроды ў запаведніках пры ўтварэньні апошніх, статычныя і пэрыодычныя—у далейшым, з мэтай вывучэньня дынамікі прыродных комплексаў і стану паасобных відаў, узятых на ўчот, і г. д. і цэлы рад іншых пытаньняў і цікавых праблем можа быць высунуты для навукова-дасьледчай думкі ў гэтай галіне.

Надзвычайна шырокі плян работы можна намеціць па лініі ўвязкі задач аховы прыроды (і разьвіцьця і ўзбагачэньня яе вытворчых сіл) з гаспадарчымі праблемамі. З іх мы пакажам толькі для прыкладу на некаторыя, якія нам здаюцца найбольш цікавымі і актуальнымі.

З ліку апошніх пытаньняў адно з найбольш важных месца павінна заняць наша лясная гаспадарка, асабліва пытаньні аб значным павялічэньні лясных пасадак і засеваў, аб увядзеньні ў нашы лясы новых дрэўных асортымэнтаў, аб захаваньні ўчасткаў натуральных тыпаў лесу, аб зьнішчэньні ў лесе пасьбы,—гэтага галоўнага біча і тормазу для натуральнага лесааднаўленьня.

У галіне расьлінагадоўлі неабходна правесці ўчот і ахову насенных фондаў новых відаў расьлін, якія акліматызаваліся ў БССР, і заняцца спробамі ўвядзеньня новых відаў карысных расьлін, зьвяр-

нуць увагу на стан каштоўных мясцовых пладовых парод, якія без аховы і далейшага разьвяздзеньня могуць пагаршацца і зьдзічэць (напрыклад, слуцкая бэра).

Ня мала важных і цікавых пытаньняў, звязаных з аховаю прыроды і ўзбагачэньнем яе вытворчых рэсурсаў, можна намеціць у галіне паляўнічай гаспадаркі. Так, тут неабходна вырашыць праблему ня толькі аб ахове бабра, але і аб яго разьвяздзеньні, аб яго рэакліматызацыі ў тых мясцовасьцях, у якіх ён ужо вынішчаны. Разам з тым, тут паўстае і найцікавейшая работа для генэтыкаў — над атрыманьнем цёмна-афарбаванай расы бабра. Так-жа стаіць пытаньне і аб лёсе лася, які яшчэ можа быць у нас размножаны і можа паслужыць для прамысловых і паляўнічых мэт, а таксама і для зооэкспорту. Варта ўчыніць спробу па завозу некаторых новых відаў паляўнічай фаўны, напрыклад, некаторых аленяў — даніэля, плямістага і паўночнага¹⁾. З пушных відаў цікава зрабіць спробу разьвяздзеньня ў БССР у некаторых вадазбораў выхухалі. Заслугоўвае ўвагі пытаньне аб завозе і разьвяздзеньні ў нас дзікіх індзеек, якія больш трывалыя, чым, напрыклад, фазаны.

Вельмі важным пытаньнем зьяўляецца ахова і садзейнічаньне размнажэньню многіх мясцовых відаў паляўнічай фаўны, з іх дзікая казуля, напрыклад, патрабуе ня толькі аховы ад паляўнічых-браконьераў, якую яна ў нас карыстаецца, але і аховы ад ваўка. Як паказалі нашы апошнія досьледы ў Рэчыцкім Палесьсі ў 17 дасьледваных там лясніцтвах, лік дзікіх казуль аказаўся адваротна-пропорцыянальным ліку воўчых вывадкаў у кожным з лясніцтваў і хістаўся ад адзінак да ста і больш на лясніцтва. Тэорытычны разьлік, зроблены на падставе даных аб біолёгіі дзікай казулі, яскрава паказвае, што, каб ня гінулі казулі ад ваўкоў, асабліва ў зімовы пэрыод, дык ужо цяпер іх было-б амаль столькі, што можна было-б пачаць правільнае яе здабываньне ва многіх леспрамгасах.

Такія пытаньні, як учот, ахова, вывучэньне біолёгіі паляўнічых і прамысловых відаў, утварэньне паляўнічых рэзэрваў, барацьба са шкоднымі драпежнікамі — усе яны цесна ўвязаны з праблемамі аховы прыроды і разам з тым маюць чыста гаспадарчае значэньне. Пытаньні аховы прыроды асабліва цесна ўвязаны з праблемаю ўраджаю, паколькі датычацца, напрыклад, аховы лясоў, якія маюць уплыў на мясцовы клімат (даволі ўспомніць, напрыклад, лёс такое краіны, як Мэсopotамія, якая пасля зьнішчэньня лясоў ператварылася з найурадлівейшай краіны ў пустыню, або паказаць вельмі вялікая па аблясеньню пясчаных пустынь у Ніжнім Заваложжы, якія прэктуюцца для правядзеньня на агромных плошчах, у мэтах барацьбы з усходнімі сухавеямі, якія часта нішчаць пасевы ў значнай частцы прыволскіх акруг), або аховы карысных відаў птушак і сысуноў, якія зьяўляюцца выдатнымі саюзьнікамі чалавека ў яго барацьбе за ўраджаем з бязьлічнымі шкоднікамі, якія зьнішчаюць большую частку, а то і цалкам ураджай. У гэтым кірунку намячаецца вельмі вялікая і цікавая работа, і ня толькі па ахове карысных відаў птушак, але і па прыцягненьню іх у нашы сады, паркі, гароды, лясы, бо гэта, як аказваецца, найбольш танна і дзейна сродак у барацьбе з шкоднікамі ўсякага роду сельска-гаспадарчых расьлін. Даволі напмніць,

¹⁾ Зразумела, што ўсе гэтыя мерапрыемствы па акліматызацыі і завозу новых відаў у БССР могуць быць зроблены ў тых мясцох, дзе значна зьменшана колькасьць ваўкоў і арганізаваць абасобленьне калектывныя паляўнічыя гаспадаркі.

што, напрыклад, адна, з самых маленькіх нашых птушчак—каролік (*Regulus regulus*)—за год з'ядае да 4.000.000 шасціножак, а звычайная сініца-блакітніца (*Cyanistes coeruleus*) знішчае за год да 6 з паловаю мільёнаў яечак шкодных шасціножак. Столькі-ж з'ядае шасціножак за лета адна сям'я ластавак. Сям'я шпакоў за дзень можа знішчыць на гародзе больш як 350 вусеняў. Цэлы рад драпежных птушак—совы, лусцыцельгі, канюхі і інш.—таксама знішчаюць многа шкодных грызуноў і, такім чынам, садзейнічаюць падвышэнню ўраджаю.

Адсюль становіцца зусім яснай неабходнасць аховы гэтай катэгорыі мясцовай фаўны, неабходнасць стварэння для іх бытавання найлепшых умоў. У гэтым пытанні набывае выключнае значэнне распаўсюджванне штучных гнездавых домікаў, дуплянак, пасадка і спецыяльная падрэзка кустовых парод, у мэтах прыцягнення для гнездавання на іх усіх карысных відаў, як гэта ўжо робіцца даўно і за мяжою і ў многіх мясцовасцях Савецкага саюзу, але ў БССР пакуль толькі пачынае прышчапляцца толькі ў паасобных пунктах, галоўным чынам, сіламі некаторых школ.

Тут можна было-б намяціць шырокую праграму работы і для даследчых устаноў (напрыклад, вывучэнне ролі многіх спрэчных у сэнсе шкоднасці ці карыснасці для розных тыпаў сельскай гаспадаркі відаў птушак і сысуноў, вывучэнне біялогіі і экалогіі карысных відаў у мэтах утварэння ўмоў, неабходных для іх прыцягнення на культурныя ўчасткі і г. д.) і для гаспадарчых устаноў, і для работы ў савгасах і колгасах, але гэта павінна з'явіцца паасобнай тэмай, каб можна было больш дэталёва разабраць усе гэтыя пытанні, абгаварыць іх і больш канкрэтызаваць.

Па галіне санітарных пытанняў

З гэтага пункту погляду заслгоўвае пэўнай увагі ўчот і ахова зялёных дрэвастанаў у гарадох, на прадпрыемствах, у савгасах, у колгасах, а таксама пропаганда ідэі аб шырокім развіцці „зялёных гарадоў“ і аздараўляючых зялёных зон, асабліва ў фабрычна-заводзкіх мясцовасцях і каля жылых будынкаў. Неабходна скласці па кожнаму населенаму пункту і ў першую чаргу па кожнаму гораду, пляны садоў, паркаў, сквераў і г. д., неабходна зрабіць падлік у процантах зялёнай плошчы на аднаго жыхара, вырацаваць норму і дбаць аб яе дасягненні шляхам дадатковых пасадак. Гэты ўчот зялёнай плошчы асабліва неабходна мець пры плянаванні новых кварталаў соцыялістычных гарадоў, пры плянаванні паркаў і сквераў як у прыгарадах, так і ў цэнтры. Неабходна строга сачыць за тым, каб пры будаўніцтвах у межах гарадоў ня знішчаліся зялёныя плошчы. І калі ўсё-ж-такі няўхільна неабходнасць знішчэння таго ці іншага ўчастку зямліны, дык будаўнічыя арганізацыі павінны быць абавязаны аднавіць адпаведную, а то і павялічаную плошчу ў паказаным кмунальным кіраўніцтвам месцы. Неабходна катэгорычна спыніць пасьбу на вуліцах коз, якія дашчэнту нішчаць зялёныя пасадкі.

Трэба так паставіць справу з развіццём зялёнай плошчы ў гарадох, каб пэўны мінімум на аднаго чалавека быў прызнаны абавязковым і каб процант зялёнай плошчы ў горадзе на аднаго жыхара з'яўляўся-б адным з паказчыкаў яго санітарнага дабрабыту.

Менску, які павінен стаць узорным пролетарскім цэнтрам БССР, сталіцаю, неабходна памятаць і аб сваёй зялёнай плошчы, неабходна

падлічыць яе і прыняць захады да сапраўднага захоўвання і максымальнага павялічэння з тым, каб дабіцца павялічэння нормы зялёнай плошчы на аднаго жыхара.

Некалькі слоў неабходна сказаць і аб ахове натуральных крыніц вады — рэчак, ручаёў і інш. ад забруджвання і атручвання рознымі адкідамі. Санітарнае значэнне чыстай піццёвай вады здавалася-б зразумела для кожнага, а між тым, у самым Менску справа гэтая зусім незадавальняючая. Даволі прайсціся хоць і зараз па беразе Сьвіслачы, паміж горадам і Татарскай слабадой, каб пераканацца ў гэтым. Вада ў рэчы, дзякуючы ўліванню ў яе брудных ручайкоў, надзвычайна брудная, а між тым, вадою менавіта з гэтай рэчкі прыходзіцца карыстацца калі не для піцця дык для ўмывання. Неабходна аздаравіць, ачысціць ваду ў Сьвіслачы, і гэта чарговая санітарная задача, якая выцякае з важнейшых інтарэсаў працоўнага насельніцтва — з інтарэсаў яго здароўя. Як бачым, гэтая задача зьяўляецца цесна звязанай з аховаю прыродных рэсурсаў.

Мае значэнне, з пункту погляду санітарнага, выдзяленне і замацаванне адпаведных мясцовасцяў для мясцовых курортаў і дамоў адпачынку. Гэта трэба зрабіць зараз, бо ў многіх з такіх месц могуць быць высечаны ўчасткі бароў¹⁾.

У галіне папулярызацыі і прапаганды

Усе мерапрыемствы па ахове прыроды могуць мець поспех пры ўмове вядзення сталай культурна-асветнай работы ў гэтым кірунку і ўдзелу ўва ўсіх гэтых мерапрыемствах самай шырокай грамадзкасці. Для папулярызацыі гэтае справы неабходна заняцца выданнем масавай літаратуры па пытаннях аховы прыроды, прычым у тэмах павінна быць заострана ўвага на актуальнасці гэтае справы і на сувязі яе з інтарэсамі соцыялістычнага будаўніцтва. Павінен быць распрацаваны рад паасобных тэм, дзе-б зусім зразумела і яскрава было-б паказана практычнае значэнне аховы прыроды і намечаны перспектывы і шляхі да ўзбагачэння і развіцця прыродных рэсурсаў. Тэматыка і асноўныя тэмы гэтых папулярных выданняў павінны быць дэталёва распрацаваны, прадуманы і правераны з пункту погляду марксысцка-ленінскай методолёгіі. Акадэмія Навук і ў прыватнасці Інстытут Біялёгічных Навук разам з ЦБ Краязнаўства і Масавым сектарам БАН павінны гэтым заняцца неадкладна, бо БССР у гэтым пытанні найбольш адстае ад саюзных рэспублік і ня мае да гэтага часу амаль ніводнага выдання брошур, плякатаў, адкрытак, не гаворачы ўжо аб кнігах, аб ахове прыроды. Не малую ролю ў папулярызацыі пытанняў аховы прыроды магла-б адыграць арганізацыя сталых выставак-музэяў, у якіх можна было-б бачыць ня толькі аб'екты, якія ахоўваюцца, але было-б паказана і іх эканомічнае значэнне; тут-же неабходна было-б паказаць і стан прыродных вытворчых сіл (лес, рыба, пушніна, дзічына, выкапні, расьліны) і ўсе мерапрыемствы, якія робяцца і павінны быць зроблены для іх развіцця і лепшага выкарыстання. У гэтых музэях павінны былі-б знайсці свой адбітак дыяграмы, фотоздымкі, тэксты і экспанаты саміх аб'ектаў (жывёл, расьлін і інш.), якія ўваходзяць у круг паняццяў, звязаных з аковай прыроды і ўзбагачэннем яе рэсурсаў. Такія выстаўкі-музэі неабходна мець ня толькі

1) Пры арганізацыі ў вазёраў частцы БССР дамоў адпачынку там, як нідзе лепш, можа быць пастаўлены водны спорт, пачынаючы ад вёсельных і парусных лодак і канчаючы моторнымі лодкамі і катэрамі, што разам з вельмі добрымі пляжамі часткова замяніла-б морскі бераг.

ў цэнтры, але і ў кожным раёне ў раённым разрэзе. Спецыялізацыя і раёнаванне сельскай гаспадаркі і прамысловасці — бязумоўна, высоўвае рад мясцовых практычна-важных для данага раёну і данай галіны гаспадаркі пытанняў, звязаных з пытаннямі ня толькі аховы тых ці іншых ужо вядомых прыродных аб'ектаў, але таксама з выяўленьнем і вывучэннем новых прыродных фактараў і іх узмацненнем, калі ад іх будзе залежаць станойчы ўплыў на гаспадарку. Там, дзе ёсць ужо краязнаўчыя музеі, работа ў іх павінна быць пабудавана такім чынам, каб пытанні аховы прыроды і развіцця вытворчых яе рэсурсаў па праву занялі належнае месца. У такіх краязнаўчых музеях павінны быць прадстаўлены ўсе вытворчыя рэсурсы данага краю (раёну), але тут павінна праводзіцца сталая пропаганда за ахову прыроды з нагляднымі прыкладамі спосабаў аховы і значэння апошняй для БССР.

Да тэй-жа галіны культурна-асветнай работы па пытанню аховы прыроды і вывучэння яе новых рэсурсаў, патрэбных для сацыялістычнага будаўніцтва, неабходна аднесці і экскурсійна-турыстычную справу, надзвычайна слаба яшчэ ў нас развітую. Экскурсіі ў запаведнікі ці паездкі па вазёрнай частцы рэспублікі — па Дняпру, Прыпяці, з аглядам буйнейшых і ўзорна пастаўленых мясцовых прадпрыемстваў і гаспадарак (напрыклад, рыбных, зьверавадных і інш.), бязумоўна, змаглі-б значна садзейнічаць агульнай зацікаўленасці мясцовай прыродай і знаёмілі-б масы з яе вытворчымі рэсурсамі і найлепшымі спосабамі іх выкарыстання. Трэба думаць, што з развіццём дарожнага будаўніцтва і пашырэннем аўтатранспарту турызм і экскурсіі (аднадзённыя і доўгатэрміновыя) знойдуць у нас патрэбную для свайго развіцця глебу, бо яны з'яўляюцца адным з найлепшых відаў адпачынку працоўных і ў той-жа час знаёмяць іх з прыродай.

Але найбольш важным мерапрыемствам па лініі аховы прыроды ў галіне культурна-асветнай работы з'яўляецца адпаведнае выхаванне моладзі. Вось чаму асабліва трэба настойваць, каб пытанне аховы прыроды, правільна зразумелае і правільна выкладанае, знайшло сабе месца ў новых школьных праграмах па прыродазнаўству. Тут, як нідзе, ёсць багатая магчымасць практычнага ажыццяўлення пытанняў аховы прыроды. З апошніх пакажам толькі на ахову карысных відаў птушак, прывабу іх у сады і гарадзкія паркі, пасадка дрэў, шэфства над зялёнымі плошчамі гораду, вуліцы, бліжэйшага да школы саду і г. д.

У галіне грамадзка-масавай

Мобілізацыі грамадзкасці на выкананне пытанняў аховы прыроды трэба надаць рашаючае значэнне. Недахопы ў становішчы аховы прыроды ў БССР з'яўляюцца вынікам таго, што да гэтага часу на гэтую работу ня звярнута ўвага мас. Першае, што неабходна зрабіць на гэтым шляху — гэта цесна ўвязаць усе пытанні аховы прыроды з краязнаўчымі рухамі і краязнаўчымі арганізацыямі, па-другое — неабходна стварыць Т-ва прыхільнікаў аховы прыроды і садзейнічання выяўленьню і развіццю яе вытворчых сіл. У РСФСР і ў УССР такія Т-вы існуюць ужо даўно. Па-трэцяе — неабходна развіць гуртковую работу сярод моладзі — вучнёўскай, колгаснай, на прадпрыемствах і прыцягнуць да гэтай работы ўвагу комсамольскіх і піонёрскіх арганізацый. І затым, неабходна развіць сець фотокораў, якія-б давалі мясцовы матар'ял, цікавы ня толькі для мэт аховы прыроды, але звязаны і з развіццём і выкарыстаннем яе вытворчых рэсурсаў. Гэтыя матар'ялы можна было-б скарыстаць для выставак і музеяў і для ілюстравання адпаведных выдаванняў.

Лепель—Бабруйск

(Комплексная экспедиция БАН у чэрвені—жніўні 1931 г.)

1

У чэрвені-жніўні была арганізавана экспедыцыя Інстытуту гісторыі супольна з Інстытутам мовы. Усе сэктары Інстытуту гісторыі—этнографія, гісторыя і археалёгія былі прадстаўлены ў гэтай экспедыцыі. Кіраўніком экспедыцыі быў навук. спэц. А. Н. Ляўданскі. Інстытут гісторыі прадстаўлялі: А. Н. Ляўданскі, В. Д. Дружыц, С. А. Дубінскі, М. Я. Грынблят, І. А. Сербай, Інстытут мовы—В. І. Баркоўскі і І. С. Ляўчук. Прымалі ўдзел А. Д. Каваленя, А. О. Рынеўскі і М. Н. Конвісараў. Цэнтральнае месца паводле сваіх аб'ектаў вывучэння займала этнографія. Яна паставіла сваёй мэтай вывучэнне лясное прамысловасці і рыбацтва: тэхніка процесаў гэтых галін вытворчасці, арганізацыя работы як у лясной, так і ў рыбацкай прамысловасці і тыя бытавыя ўмовы, у якіх адбываецца работа і знаходзяцца рабочыя. Параўнаўча з ранейшымі аб'ектамі сваёй навукі, што квітнелі ў БАН у катэдры этнографіі пры нацдэмаўскім кіраўніцтве,—гэта цэлая рэвалюцыя. Замест збірання старасьецкіх казак, песень, вывучэння галаўных убораў і прычосак у жанчын, этнографія паставіла мэтай вывучэнне бытавых зьяў важнейшых галін гаспадаркі БССР.

Трэба сказаць і аб актуальных аб'ектах у вывучэнні мовы. Стаўка нацыянал-дэмократаў на мову мядзьеважых куткоў і старых бабунь, як крыніцу беларускай мовы, адкінута, і пастаўлена задача вывучэння мовы паводле прынцыпу вытворчасці і мовы ў самых процесаў вытворчасці, а таксама мовы рабочых пэўных галін вытворчасці. Паводле гэтага прынцыпу пастаўлена вывучэнне мовы фабрык у мястэчку Чашніках, у г. Барысаве і Бабруйску, мовы рабочых лясное прамысловасці і рабочых лесасплаву, мовы займаючыхся рыбацтвам і колгаснікаў. Вывучэнне мовы колгаснікаў, як і мовы рабочых прамысловасці, зьяўляецца чарговай задачай мовазнаўства. Асабліва важна вывучэнне мовы ў сувязі з процэсам рэканструкцыі ўсяе гаспадаркі, што можа выразна паказаць процэс перапляцення ў мове сацыялістычных элементаў гаспадарчага процэсу з старымі бытавымі моўнымі навыкамі. У мове колгаснікаў трэба паставіць, апрача вышэйпамянутай задачы, яшчэ высвятленне адлюстравання розніцы мовы розных сацыяльных пластоў сялянства—батракоў, беднякоў, сярэднякоў-колгаснікаў. Выкананне нават часткі пастаўленых задач зьявілася б значным дасягненнем у галіне мовазнаўства.

Сэктар гісторыі і археалёгіі прысвяціў экспедыцыю, галоўным чынам, вывучэнню старажытных паселішчаў: стаянак, гарадзішчаў і селішчаў. Гарадзішчы, як адна з формаў пасялення чалавечай грамады, прадстаўляюць вялікую цікавасць для высвятлення гістарычнага развіцця чалавека і ўносяць пэўную яскасць пры ўразуменні лафэўдальнае формацыі. Разам з тым археалёгамі вывучалася культура курганны перыоду.

Заслгоўвае ўвагі раён і шлях, па якому адбываўся маршрут экспедыцыі. Перш за ўсё Лепель і яго акруга. У Лепелі экспедыцыя затрымалася каля тыдню. Былі абследаваны ў радыусе 15—20 кілямэтраў рыбныя арцелі, лесасплаў, помнікі культуры—стаянкі неоліту, курганы і іншыя памятнікі. У самым Лепелі вывучаўся архіў лесапрагасу і рыбакаюзу. Была праведзена і культурна-грамадзкая работа; прачытаны рад лекцый. У такім значным пункце, як м. Чашнікі, працавалі лінгвісты, вывучаючы мову вытворчасці і рабочых папяровае фабрыкі і яе вытворчых процесаў.

У Лепелі экспедыцыя павінна была развітацца з наладжанымі спосабамі транспарту і звыклымі ўмовамі жыцця. Далейшы шлях быў водны і трэба было забяспечыць сябе адпаведнымі сродкамі транспарту. Трэба адзначыць, што належныя ўстановы вельмі прыхільна адносіліся да экспедыцыі і забяспечылі экспедыцыю ўсім неабходным: Лесбел адпусціў 3 лодкі, а коопэрацыя—продукты спажывання.

На раён Лепель—Барысаў і шлях з Лепеля да Барысава—р. Эса—Бярэзінская сістэма—р. Бярэзіна да Барысава—павінна быць звёрнута ўвага многіх савецкіх дзяржаўных і навуковых устаноў і шырокіх колаў грамадзкасці. Перш за ўсё гэта адзіны водны шлях, які злучае Беларусь і Украіну з Балтыкай праз Зах. Дзвіну. Гэты шлях першымі выкарысталі норманы ўжо з пачатку IX в. Толькі з другога палова IX в. норманы пачалі карыстацца шляхам праз Няву, Ладаскае возера, Волхаў, Ільмень, Ловаць і Дняпро або Сож; аднак, і ранейшы кірунак шляху імі таксама выкарыстоўваўся. Другая пяцігодка прадумеджвае пабудову грандыёзнага воднага шляху, які злучыць БССР і УССР ня толькі з Зах. Дзвіной, але і з Ленінградам і Балтыкай праз Фінскую затоку. Злучэнне Бярэзіны і Зах. Дзвіны не зьяўляецца параўнаўча цяжкім; тут патрэбна толькі палепшанне сучаснай Бярэзінскай сістэмы, якая ў цяперашнім стане амаль выключна выкарыстоўваецца толькі для лесасплаву. Параўнаўча значныя выдаткі ўжо ў сучасны момант маглі-б яе зрабіць суднаходнай да Лепеля. Для гэтага патрэбна ачыстка каналаў ад зарасляў і пабудова некалькіх шлюзаў на р. Эсе.

Адначасна з пытаннем аб шляхох транспарту значная колькасць натуральных вадаёмаў, а менавіта, вазёр, павінна звярнуць на сябе ўвагу Белрыбы. Натуральнае рыбаводства ў гэтым раёне пры наяўнасці такіх шырокіх прыродных магчымасцяў мае вялізарнейшыя перспектывы. Пры самых нязначных фінансавых затратах натуральнае рыбаводства можа даць значны эфект, па нашай думцы, ня меншы, чым штучнае рыбаводства ў прудных гаспадарках. Для гэтага патрэбна арганізацыя раду рыбаводных станцый, належыя ахова вадаёмаў, ачыстка некаторых з іх ад завалі і адчыненне сталых даследчых рыбных інстытуцый. Увага Белрыбы перш за ўсё павінна быць звёрнута на гэты раён, багаты вялікай колькасцю вялікіх вадаёмаў, якія зараз-жа, без затраты вялікіх сродкаў могуць быць выкарыстаны для рыбнай гаспадаркі і для выдзялення так званай натуральнага рыбаводства.

Даліна р. Бярэзіны прадстаўляе сабою шырокую пойму заліўных лугоў, якія ў многіх месцах забалочаны і часткаю пакрыты дзікім хмызняком. Ужо ў сучасны момант пойма Бярэзіны і яе прытокаў дае сотні тысяч тон сена. Нязначныя гідратэхнічныя і меліярацыйныя работы ў значнай меры павялічылі-б прадукцыйнасць поймы як у адносінах сена, так і лесу, замест дзікага хмызняку. Калі гэтыя работы звязаць з работамі транспартнага парадку, дык тагды і эфектывасць іх будуць бяспрэчны.

Уся мясцовасць ад Лепеля да Барысава з'яўляецца даволі глухім кутком, асабліва прастора ад р. Эсы да р. Бярэзіны. Насельніцтва слаба звязана з горадам і культурнымі цэнтрамі. Слаба праводзіцца і культурная работа. Так, у вёсцы Домжарыцы Бягомльскага раёну ўпяршыню і ў навіну для насельніцтва адбылася антырэлігійная лекцыя, арганізаваная экспедыцыяй, яна глядзячы на тое, што там ужо на працягу некалькіх год існуе колгас.

II

Лесанарыхтоўкі і лесасплаў

Экспедыцыя сабрала вельмі значны матар'ял аб лесанарыхтоўках і асабліва аб лесасплаве. Ужо цяпер, яшчэ да поўнае апрацоўкі матар'ялу, можна гаварыць аб некаторых вывадах і зрабіць некаторыя заўвагі. Матар'ял у гэтай галіне збіраўся вучон. спецыялістам секцыі этнографіі БАН І. А. Сербавым. Трэба сказаць, што досьледы т. І. А. Сэрбава не абмежаваліся прасторам Лепель—Бабруйск. Ён абследаваў лесасплаў і ў нізавінах р. Бярэзіны ніжэй Бабруйска, часткова на рр. Дняпры і Сажы.

Усёю лясною гаспадаркаю ў БССР ведаюць леспрамгасы, якія выдуюць усю лясную гаспадарку: лесаводства, таксама лясноў, упарадкаваньне іх, пасадку новых лясноў, ахову ад усялякага шкодніцтва лясноў і, урэшце, іх эксплёатацыю. Леспрамгасаў у сучасны момант у БССР 34. Яны разьмешчаны ня зусім у адпаведнасьці з сучаснымі адміністрацыйнымі адзінкамі-раёнамі, што ўскладняе кіраўніцтва іх работай з боку РВК. Таму Лесбелам праводзіцца рэарганізацыя гэтых устаноў у кірунку павялічэньня іх колькасьці амаль удвая і больш правільнага падзелу лясноў плошчы ў большай адпаведнасьці з сучасным адміністрацыйным падзелам. Сплавам ведаюць сплаўныя канторы. Галоўных сплаўных кантор 4. Бабруйская—загадвае сплавам на р. Бярэзіне і правых прытоках Дняпра, Мазырская—на р. Прыпяці, Гомельская—на р. Сажу і левым баку Дняпра, Віцебская—на Зах. Дзьвіне і Бярэзінскай сыстэме. Такі падзел работы з першага погляду здаецца рацыянальным і поўнасьцю адпавядаючым патрэбам лясноў гаспадаркі і яе эксплёатацыі. Аднак, адсутнасьць на мясцох непасрэднага агульнага кіраўніцтва абедзьвюма ўстановамі—леспрамгасамі і сплаўнымі канторамі, выклікае даволі частыя няўвязкі ў іх супольнай рабоце. Іх супольная дзейнасьць больш за ўсё стыкаецца ў загатоўцы рэквізиту і розных падсобных матар'ялаў для сплаву, а таксама ў разьмяшчэньні румаў і прыстаняў і іх абсталяваньні і ахове. На грунце гэтых спраў паміж леспрамгасамі і сплаўнымі канторамі ўзьнікаюць спрэчкі. Так, вясною 1931 г., калі чакалася вялікая паводка, Лепельскі Леспрамгас прасіў Віцебскую сплаўную кантору прыслаць яму канаты для ўмацаваньня на рр. Эсе і Ульянцы румаў і лясных складаў, якім пагражала буйная паводка. Але сплаўная кантора, замест хуткай дапамогі, адказала леспрамгасу, што для румаў Эсы і Ульянкі патрэбны не канаты, а кардэлі¹⁾. Такім чынам, замест рэальнай і неадкладнай дапамогі, даюцца парады, што набывае характар міжведамсцьвенай перапіскі.

Другі факт. Возера Палік у вышывінах Бярэзіны адыгрывае вельмі значную ролю як у лесанарыхтоўках, так і лесасплаве. Між

¹⁾ Адаказ датаваны 16/III-1931 году за № 309; кардэль—канат з дрэва.

тым румы Паліка не абсталяваны і застаюцца ў старажытным стане дзякуючы таму, што леспрамгас і сплаўная кантора ня могуць дагаварыцца паміж сабою адносна яго абсталявання. Ёсць і больш шкодныя факты. Падсобны матар'ял для лесасплаву павінен нарыхтоўвацца леспрамгасам. На 1931 год Барысаўскі леспрамгас падрыхтаваў толькі палову заказанага сплаўнаю кантораю, рэквізиту. Цяпер ужо перад Лесбелам павінна стаць актуальнае пытаньне аб большай увязцы работы гэтых устаноў і, можа быць, устанаўленьня на мясцох агульнага кіраўніцтва і адной установы з аддзелаў: 1) лесаводства, 2) эксплёатацыі лесу, 3) лесасплаву.

Калі адносна кіраўніцтва сабраны значныя матар'ялы, дык яшчэ большыя матар'ялы сабраны па эксплёатацыі лесу, як нарыхтоўка—высечка, вывозка і лесасплаў. У рэканструкцыйны перыяд асабліва заслугоўвае ўвагі тэхніка лесанарыхтовак і бытавыя ўмовы рабочых.

Даваенная капіталістычная эксплёатацыя лесу мела характар драпежніцкі. Лес звычайна вырубася дашчэнт і ў неапрацаваным відзе ішоў у экспарт. Лес, што ішоў на пуграны рынак, перарабляўся на прыміўных лесопільных заводах. У сучасны момант новая тэхніка і новыя ўмовы работы яшчэ пераплятаюцца з старажытна-прыміўнымі.

Нарыхтоўка лесаматар'ялаў, валка лесу адбываецца пры дапамозе ручных піл і сякера-ж зьяўляецца і прыладай для абцёсвання брусоў. Больш складаныя і асабліва мэханізаваныя прылады пры першапачатковай апрацоўцы лесу сустракаецца рэдка.

Вывозка загатоўленых матар'ялаў на румы і склады адбываецца конна-гужавым спосабам: зімою—на санях, летам—на колах. Леспрамгасамі робяцца, праўда, захады для мэханізацыі як лесанарыхтовак, так і вывозкі лесу пры дапамозе трактараў, пакуль што, аднак, асноўная маса нарыхтоўчых работ праводзіцца простым спосабам, а вывозка—конна-гужавым. Калі першапачаткова апрацоўка дрэва мае яшчэ ў значнай ступені саматужны характар, дык далейшая апрацоўка ўжо поўнасьцю мэханізавана. Даволі ўказаць на Барысаўскі і Бабруйскі лесакомбінаты, пабудаваныя паводле апошняга слова тэхнікі, дзе амаль усе процэсы вытворчасці мэханізаваны.

Нельга лічыць нормальным, што некаторыя раённыя цэнтры зусім ня маюць лесопільных заводаў. Так, напрыклад, г. Лепель, будучы раённым цэнтрам вельмі значнага раёну і вядучы немалую будоўлю ў колгасах і горадзе, Лепель—горад і раён, прымушаны карыстацца ручным спосабам пілавання драўніны, што значна ўдаражае будаўніцтва. Пабудова лесопілки ў Лепелі—неадкладная задача адпаведных арганізацый.

У процэсах опэрацый над лесаматар'яламі не апошнюю ролю адыгрывае пагрузка і адгрузка матар'ялаў. Мэханізацыя работы ў пагрузцы і выгрузцы ня толькі значна паскарае і палегчае цяжкую работу, але робіць яе больш таннай, што мае вялікае значэньне ў выкананьні прамфінплянаў у лясной прамысловасьці. Часамі вельмі значныя палепшаньні даюць вялікі эфэкт. Так, напрыклад, на Лепельскай прыстані простыя легары з коннай цягай замянілі ролікавым ходам, што ў значнай ступені палегчыла работу васьмёркі або выкаткі лесаматар'ялаў і павысіла прадукцыйнасьць работы. У лічбах гэтая эфэктыўнасьць выражаецца так: на легарах 3 рабочых з адным канём за адзін дзень выкатвалі 400—500 калод, а на ролікавым ходзе 2 рабочых з адным канём за адзін дзень выкатваюць 800—900 калод. Ёсць выпадкі іншых спосабаў рацыянальнай арга-

нізацыі гэтай справы з прыстасаваннем рабочага вынаходніцтва да пагрузкі і выгрузкі, ня лічучы механізацыі такіх буйных прадпрыемстваў, як Бабруйскі лесакомбінат. Адным з цікавых прыкладаў вы-

Выгрузка драўніны ручным спосабам на руме ў г. Лепелі.

Фотаздым. А. Н. Ляўданскага.

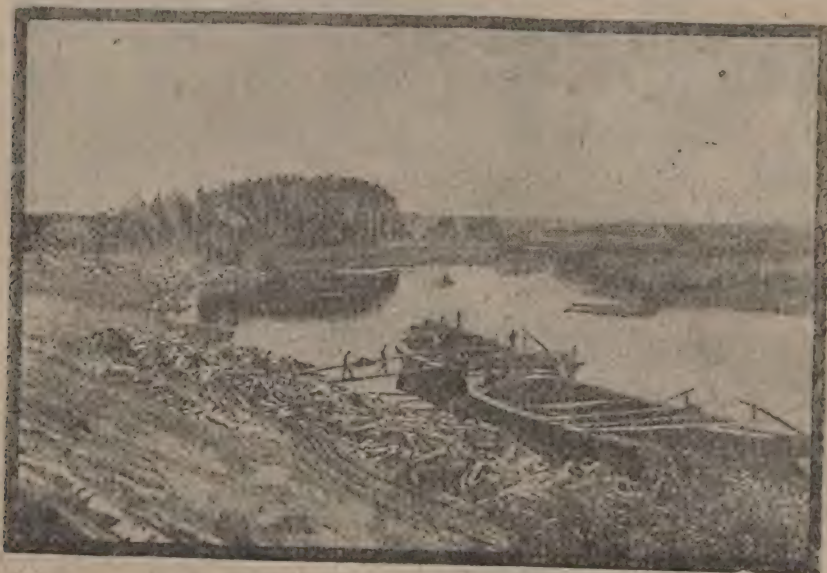
находніцтва зьяўляецца вынаходніцтва тав. М. Пякурына. 13—16 жніўня 1931 году на прыстані Астраўкі, Гомельскага раёну, адбылася спроба з механізаванай вагонэткай для пагрузкі дроў на баржу, што

Выгрузка на роўках драўніны на руме ў г. Лепелі.

Фотаздым. А. Н. Ляўданскага.

зьяўлялася вынаходніцтвам М. Пякурына. Спроба давяла, што прадукцыйнасць работы з вагонеткай павялічваецца на 100 проц. Поле дзейнасці навішых спосабаў і механізацыі вельмі шырокае ў сплаве. Нарыхтоўка плытоў, самыя спосабы сплаву, правядзенне плытоў да месца прызначэння, спосабы выгрузкі і інш.

Пагрузка дроў на баржу на руме вышэй м. Сьвіслачы.

Фотаздым. А. Н. Ляўданскага.

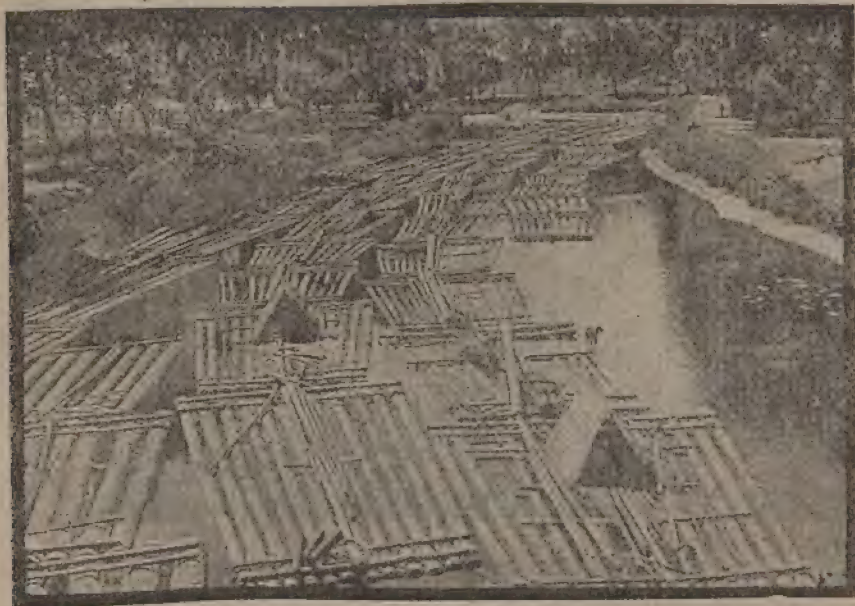
Самым простым і танным спосабам сплаву на малых і звільістых рэчках зьяўляецца моль, молевы тып. Сутнасць яго заключаецца ў тым, што бярвеньні спускаюцца ня звязанымі, а па адным. Пры

Молевы сплаў па рэчцы каля в. Хаўхоліцы (Барыс. раён).

Фотаздым. А. Н. Ляўданскага.

дапаможэ паводкі або шлюзавання бяровеньні самасплавам спускаюцца да месца свайго прызначэння. У дарозе рабочыя, звычайна падрусткі, з баграмі сочаць за тым, каб ня было згруджвання бяровеньняў або затрымкі. На месцы прызначэння робіцца спецыяльная застава з бяровеньняў, дзе і згуртоўваецца спущаны лес. Гэты рацыянальны спосаб сплаву, асабліва прыгодны ў плыткіх і малых рэчках. Там, дзе ня можа прайсці плыт, праходзіць асобнае бярвенно. Аднак, і моль, ня глядзячы на сваю выгаднасць і прастату, патрабуе значнае падрыхтоўкі і ўмелага карыстання ім. Самасплаву патрэбна вада, якой звычайна, апрача вясенняй паводкі, недастаткова ў малых рэчках.

Плыты ля Лепельскага шлюзу.

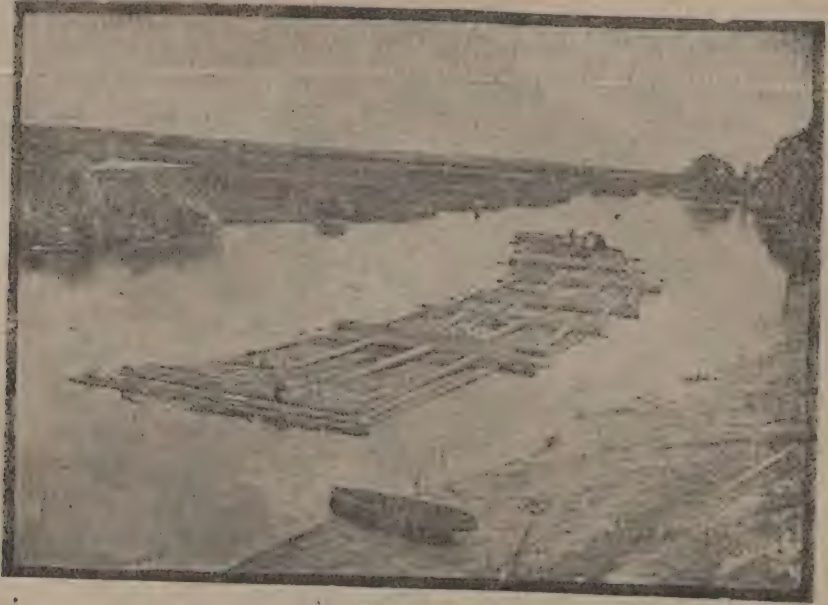
Фотаздым. А. Н. Ліўдэнскага.

Малыя рэчкі часта зьвілісты, на іх многа плыткіх перакатаў. Усё гэта перашкаджае молеваму сплаву. Трэба адзначыць, што сплаўнай канторай Лесбелу ўжо многа зроблена для палепшання молевага сплаву, але яшчэ больш засталася зрабіць у гэтых адносінах.

Асноўны спосаб лесасплаву—гэта плыт. Плыт складаецца з асобных звянняў або „глейн“. На малых і сярэдніх рэчках глейні звязваюцца шырынёю да 6-ці мэтраў; паасобныя глейні звязваюцца ў лаву, даўжынёю да 180 мэтраў. Лава зьмяшчае да 100 к/м. драўніны. На вялікіх суднаходных рэках малыя плыты ставяцца па дзве лавы ў адзін пас, а пры накіраванні плытоў на Украіну плыты нанова перавязваюцца і крэпяцца. Пры гэтым тоўстыя бяровеньні вяжуцца ў адзін рад або „ліст“, а тонкія калоды—у два-тры і нават чатыры рады, у залежнасці ад таўшчыні калод. Такія плыты даходзяць да 30 мэтраў шырыні і да 180 мэтраў даўжыні і зьмяшчаюць да 2-2½ тысяч к/м. драўніны. Вязка і крэпка плытоў праводзіцца старажытнымі спосабамі і механізацыі пакуль ніякай ня ўжываецца. Новым можна лічыць толькі частковае ўжыванне жалезнага дроту, часткаю для

крэпы, часткаю для канатаў або тросаў. Пачынае прасякаць у нарыхтоўку плытоў новы брыгадны мэтад работы.

Плыты сплаўляюцца звычайна самасплавам. Між тым, значная частка шляху з Лепеля да канца каналаў і пачатку Бярэзіны, а таксама і праз возера Палік ня мае самацёку. Такія вазёры як Лепельскае, Бярэжча, Плаў'е, затым Палік, а таксама рака Бузянка — зьяўляюцца стаячымі водамі. Плыты прыходзіцца пераганяць пры дапамозе багроў, а часамі і лямкі. Поле для ўжывання мэханічных рухавікоў шырокае.

Плыты на Бярэзіне ніжэй г. Барысава.

Фотаздым. А. Н. Ляўдаскага.

Праўда, на Пяліку і ніжэй па Бярэзіне маецца буксірны параход, але на Бярэзінскай сыстэме і на вазёрах, што ўваходзяць у яе склад, ніякай мэханічнай сілы ня ўжываецца. Прычынай зьяўляецца тое, што каналы, возера Плаў'е і рака Бузянка зарасьлі вадаросьлямі і патрабуюць папярэдняе ачысткі. Другой перашкодай зьяўляецца плыткасьць часткі каналаў і ракі Эсы. Там патрэбны грунтоўныя работы для іх паглыбленьня і ачысткі. Мэханізацыя і маторызацыя, аднак, ужо пачынаюць адчувацца. На Дняпры і яго прытоках маецца, апрача буксіру, 17 маторных лодак, якія абслугоўваюць лесасплаў. Такім чынам, асноўна маторызацыі лесасплаву ўжо ёсьць.

Калі тэхніка работы ў лесанарыхтоўках і лесасплаве яшчэ слаба мэханізавана і ня пераведзена на новыя рэйкі, дык мэтоды арганізацыі самай работы знаходзяцца ў іншым становішчы. Соцыялістычныя мэтоды работы — брыгады, ударніцтва і соцпаборніцтва шырока ўжываюцца сярод лесарубаў і плытагонаў.

Брыгадны спосаб работы пашыраецца як сярод лесарубаў, так і плытагонаў. Пры брыгадным спосабе адбываецца пэўная спецыялізацыя работы. Кожны член брыгады выконвае толькі адзін від работы. Ён зьяўляецца скатчыкам, або звязчыкам, або гоншчыкам і г. д.; працуючы па сваёй спецыяльнасьці, кожны рабочы брыгады не пера-

ходзіць з адной работы на другую, як гэта бывае пры арцельным спосабе работы, займаецца выключна сваёй работай, дзякуючы чаму набываецца дасканаласьць у пэўнай спецыяльнасьці, а гэтым павялічваецца эфэктыўнасьць і прадукцыйнасьць работы, а разам з тым і заробак рабочага. Пры брыгадным спосабе зьнішчаецца ўраўнілаўка, бо кожны член брыгады атрымлівае заробак у залежнасьці ад спецыяльнасьці, а таксама ад колькасьці і якасьці выкананай работы.

Трэба сказаць, што сярод плятагонаў р. Бярэзіны ўкараненьне брыгаднага спосабу работы адбываецца вельмі марудна. У той час калі на Дняпры і Сажы ён заваяваў даволі значнае месца ў рабоце

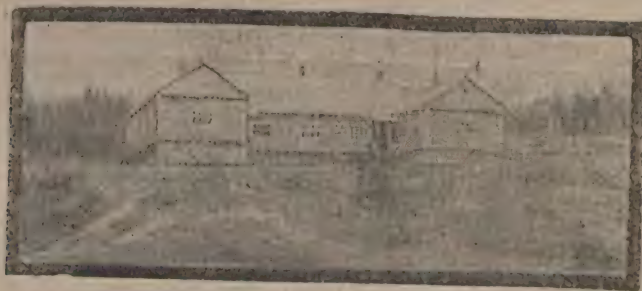
Курэнь на р. Бярэзіне ніжэй г. Барысава.

Фотаздым. А. Н. Ляўдаскага.

плятагонаў, на Бярэзіне ён толькі пачынае праводзіцца ў жыццё і нават сустракае супраціўленьне. Прычынай гэтага зьяўляецца слабасьць палітычнай і культурнае работы і, як вынік, — незнаёмства рабочых сплаву з сутнасьцю брыгаднага мэтаду работы. Соцспарбніцтва і ўдарніцтва ўжываецца як у кіруючых органах паміж лесапрамгасамі і сплаўнымі канторамі, так яшчэ больш шырока сярод рабочых. Паасобныя факты аб посьпехах у выніку ўдарніцтва папулярнуюць ідэю ўдарніцтва сярод шырокіх мас плятагонаў. Лесбелам у шырокім маштабе ўжываецца прэміяваньне ўдарнікаў.

Новае і старое — рэшткі старых перажыткаў і новых соцыялістычных формаў, асабліва яскрава выяўляюцца ў галіне быту і соцыяльна-бытавога абслугоўваньня рабочых лесарубаў і плятагонаў. На берагох р. Бярэзіны яшчэ можна сустрэць на прыстанях і рухах стары курэнь, як месца для адпачынку і, наоўкі плятагонаў і грузчыкаў. Курэнь складаецца з пастаўленых нахільна на чатырохкутную раму колаў або аполкаў, якія зьнізу прысыпаюцца зямлёю. Калы зьверху ня сыходзяцца і такім чынам застаецца адкрытая адтуліна. Унізе раскладаецца вогнішча. З бакоў упавалку, звычайна на сене, адпачываюць рабочыя. Дзвярэй часта няма, а замест дзвярэй застаецца нахшталь нары нічым незачыненая дзірка.

Старыя курані выціскаюцца новымі пабудовамі, што пастаўлены на буйных пунктах лесазаготовак і сплаву для рабочых лясное прамысловасці. Дамы рабочых лясное прамысловасці будуюцца паводле пэўнага пляну і складаюцца з наступных частак: 1) камэра для сушкі і дэзынфекцыі вопраткі, 2) умывальня, 3) спальня на 50—100 ложкаў, 4) бібліятэка з чытальняй, сцэнай і радыёпрыёмнікам, 5) кухня з сталавой і 6) аптэчка з мэдыкамэнтамі. На румах Бярэзіны маецца 7 такіх дамоў—5 з іх ужо функцыянуюць другі год, а 2 заканчваецца пабудовай.

Дом рабочых лясное прамысловасці.

Фотаздым. А. Н. Ляўданскага.

дойвай. У доме маецца загадчык і тэхнічныя працаўнікі. У доме прастора, святла і цёпла; дом робіць уражанне прытульнасці. У некастрых мясцох арганізаваны лясныя-прапускныя пункты, дзе пятагоны праходзяць мэдычны агляд; на ўсім працягу сплаўнога шляху маюцца або спецыяльныя ложка для пятагонаў у больніцах, або спецыяльныя пункты, якія абслугоўваюцца доктарам і сястрою.

Трэба, аднак, сказаць, што такіх дамоў для рабочых лясное прамысловасці пакуль яшчэ недастаткова для абслугоўвання рабочых на такой вялікай прасторы, як басэйн р. Бярэзіны. Нават такі значны пункт для лесаплаву як Лепель ня мае дому лясное прамысловасці. Адчуваецца таксама недахоп сталавак.

Пры высвятленні пытання дабрабыту рабочых сплаву трэба коратка зазначыць матар'яльнае забяспечанне рабочых. Рабочыя сплаву, таксама як і рабочыя лесанарыхтоў, зьяўляюцца ў асноўнай масе сезоннымі рабочымі, у пераважнасці адыходнікамі з колгасаў, часткаю сяляне аднаасобнікі і выхадцы з мястэчак. Рабочыя наймаюцца на работу на падставе калектыўных дагавароў з колгасамі і сельсаветаў, або на падставе індывідуальных дагавароў з паасобнымі рабочымі. Усе рабочыя, што абсьледваліся экспедыцыяй, працавалі на падставе дабравольна заключаных дагавароў паводле законаў працы Саюзу СССР. Заработная плата рабочых устаноўлена паводле сеткі, выпрацаванай профсаюзам лясное прамысловасці і Наркампрацы. Частка заробку выдаецца прамтаварамі. З гэтага відаць, наколькі далёка ўсё гэта ад таго паклёпу міравога буржуазнага друку аб прымушовай працы ў лясной прамысловасці ў СССР.

Той факт, што рабочыя лесарубы і пятагоны зьяўляюцца сезоннымі і адыходнікамі з вёскі і мястэчка, накладвае на профэсійна-ныя арганізацыі і савецкую грамадзкасць абавязак узмоцненай палітасветай і культмасавай работы. Можна адзначыць, што гэтая работа і праводзіцца недастаткова, асабліва сярод пятагонаў. Узмацненне

работы праз павялічэнне колькасці культбаз з дастатковымі біблі-
отэкамі, комплектамі газет і часопісаў ня толькі ў дамох лясное пра-
мысловасці, але і ва ўсіх мясцох, дзе плытагоны затрымліваюцца на
некаторы час, з'яўляецца чарговай задачай.

Адной з відных работ па абслугоўванні культурных патрэб ра-
бочых лясное прамысловасці з'яўляецца работа газеты „Лясны рабочы“.
Газетай „Лясны рабочы“ ўлетку 1931 г. была арганізавана плывучая
культбаза, якая вяла ня толькі агульную культработу, але і выпускала
спэцыяльную газету на беларускай мове. Культбаза на двух дубох езь-

Плывучая культбаза газеты „Лясны рабочы“. Астаноўка недалёка
ад м. Бярэзіна.

Фотоздым. І. А. Сербана.

дзіла па Сажы, Дняпру, Бярэзіне на месца, дзе адбываецца лесасплаў,
і выпускала ў дарозе газету. Вывучаючы вытворчасць на месцы,
газета вельмі актыўна змагалася за прамфінплія, за выкараненне
недахопаў сплаву, за механізацыю і рацыяналізацыю вытворчасці, за
палепшанне быту рабочых, змагалася з тымі непаладкамі, што ма-
юцца ў забеспячэнні рабочых.

Адзначаючы вялізарную політычную і культурную работу ўсяе
культбазы і ў прыватнасці яе газеты „Лясны рабочы“, приходзіцца
адзначыць значныя тэхнічныя недахопы газеты: вялікая колькасць
корэктурных памылак, слабое веданне беларускае мовы, як лексыкі,
так граматыкі і сінтаксу работнікамі выздное рэдакцыі. Гэтыя неда-
хопы робяць прыкрае ўражанне пры поўным задавальненні зме-
стам газеты.

III

Рыбацтва

Вывучэнне рыбацтва справа цяжкая для этнографа. Об'ект
даследвання—рыбацтва для этнографіі зусім новы об'ект, і этно-
графія на БССР у гэтых адносінах робіць першую спробу. Працу
праводзіць нав. супр. М. Я. Грынблат. Гэта вывучэнне, для таго, каб

стаць карысным для соцбудаўніцтва, ня можа абмежавацца вузкай этнографічнай галіной дасьледваньня, гэта значыць тэхнікі рыбацтва і тых бытавых умоў, у якіх адбываюцца процэсы рыбацкай вытворчасці і быт самога рыбака. Сілай аб'ектыўных патрабаванняў рэканструкцыйнага перыяду, калі адбываецца выкарчоўваньне карэньняў капіталізму і праводзіцца kolektywizacyja ня толькі ў сельскай гаспадарцы, але таксама і ў рыбацкай прамысловасьці, дасьледчык павінен больш шырока падыйсьці да самога аб'екту дасьледваньня і ахапіць яго ў больш шырокім маштабе, а менавіта: дасьледчык павінен закрануць і тыя бакі, што належаць да спэцыяліста прыродніка-рыбавода, ён павінен вывучыць пароду рыб, вадазборы і іх стан, процэсы kolektywizacyji

Выцягваньне невада, Яблчная рыб-арцель, р. Бярэзіна.

Фотоздым, А. О. Рылейскага.

зацыі, спосабы і тэхніку лову арцеляў і аднаасобнікаў, рыбацкія снасьці і пасуду, эканоміку рыбалоўнага промыслу капіталістычнай пары і сучаснага моманту, быт рыбакоў, іх матар'яльнае і культурнае становішча. Усе гэтыя моманты ўскладняюцца жорсткай клясавай барацьбою, якая адбываецца ў галіне рыбацтва, таксама як і ў сельскай гаспадарцы. Кулак у рыбацкіх арцелях яшчэ больш чым у колгасах імкнецца да таго, каб знутры ўзарваць рыбацкі колгас.

Што рыба павінна адыгрываць значную ролю ў народным харчаваньні насельніцтва, гэта добра вядома. У БССР няма вялікага рыбацтва, але ўсе ўмовы для малога рыбацтва ў наяўнасьці. Вялікая колькасьць вадазбораў—вазёр, часамі даволі значных, асабліва ў Віцебшчыне, Полаччыне і Лепельшчыне, вялізарная колькасьць рэк дае поўную мажлівасьць для шырокага разгортваньня так званага натуральнага рыбаводзтва. Прыкладам таго, наколькі пры правільным вядзеньні рыбнай гаспадаркі і правільным лове яна можа даваць значную карысьць, зьяўляецца наступны факт: узімку 1930 г. на возеры Бярэшча (Воканская арцель) у Лепельшчыне было ў адну тоню вылаўлена 500 пуд. рыбы. Гэты яскравы факт сьведчыць аб значным багацьці рыбы ў некаторых вадазборах і ў сучасны момант. Для культурнага рыбацтва патрэбна перш за ўсё правільна арганізаванае рыбаводзтва. Прыходзіцца, аднак, констатаваць, што ў справе рыбаводзтва

У раёнах досьледаў экспэдыцыі зроблена вельмі мала: не наладжана палёжная ахова і нагляд за вадазборамі і правільным ловам рыбы, не арганізавана дасьледчая работа, адсутнічае плянавае бесьперапынае разьвядзеньне рыбы, і толькі пачынае арганізоўвацца правільны лоў рыбы праз утварэньне рыбацкіх арцеляў. Перад Белрыбай стаяць ва ўсіх гэтых адносінах вялізарныя задачы, і да вырашэньня і выкананьня іх павінна быць прыцягнута ўвага шырокіх колаў грамадзкасьці і асабліва друку.

Што датычыць рыбацтва як пэўнага промыслу, дык яно з даўніх часоў было дапамогай у харчаваньні насельніцтва Беларусі. У фэўдальныя часы рыбацтва было аб'ектам эксплёатацыі рыбакоў з боку фэўдалаў і гарадскога гандляра. У такіх гарадох як Магілёў і Вільня былі спецыяльныя цэхі рыбакоў. Паступова рыбацтва пачало падаць і ў капіталістычную пару — перад рэвалюцыяй, гэты заняпад ужо значна адчуваўся. Заняпад адбываўся дзякуючы драпежніцкім спосабам эксплёатацыі і поўнай адсутнасьці рыбаводства. Асноўныя рыбныя вадазборы — вазёры, большаю часткаю належалі прыватным уласьнікам-памешчыкам. Памешчыкі здавалі вазёры ў арэнду прадпрыемцам, якія займаліся іх эксплёатацыяй. Ні памешчык, ні прадпрыемца-капіталіст зусім ня дбалі аб правільным рыбным лове, а толькі драпежніцкім спосабам выкарыстоўвалі прыродныя багацьці. Зусім ня было наладжана рыбаводства і разьвядзеньне рыбы. Падобная эксплёатацыя прывяла да зьмяншэньня рыбных багацьцяў і паступовага заняпаду рыбацтва. Імпэрыялістычная вайна, нямецкая і польская окупацыі вельмі шкодна адбіліся на рыбных багацьцях. Глушэньне рыбы бомбамі, пэроксидам і іншымі выбуховымі спосабамі з боку вайсковых, а таксама і насельніцтва, атрута рыбы — як спосаб лову, ужываньне частых (густых) процізаконных сетак пры лове амаль дакончылі зьнішчэньне рыбных запасаў.

Такім чынам савецкай уладзе засталася поўнасьцю разбураная рыбная гаспадарка. Гэтым у значнай ступені тлумачыцца той факт, што да апошняга часу рыбацтва было мала прыметным промыслам у народнай гаспадарцы БССР.

Рэвалюцыя адчыніла перад рыбацтвам шырокія пэрспэктывы. Усе водныя басэйны былі нацыяналізаваны і зрабіліся дзяржаўнай маемасьцю. Урадам БССР выданы рад законаў, на падставе якіх былі ўзяты пад ахову рыбныя багацьці і забаронены драпежніцкія спосабы лову. Ахова водных басэйнаў і рыбных багацьцяў была даручана адпаведным органам улады, галоўным чынам міліцыі. Гэтыя мерапрыемствы ў значнай меры прыпынілі зьнішчэньне рыбных багацьцяў. Аднак, паколькі лоўля рыбы знаходзілася ў руках прыватніка-напмана і селяніна-аднаасобніка, выкананьне ўсіх неабходных мерапрыемстваў для правільнага рыбацтва і лову было немагчыма. Толькі з часу арганізацыі рыбных арцеляў і Белрыбаксаюзу, як іх цэнтральнага органу, адчыніліся перад рыбацтвам шырокія пэрспэктывы і поўная магчымасьць пастаноўкі ў БССР правільнай рыбнай гаспадаркі.

Галоўная ўвага экспэдыцыі была накіравана на вывучэньне менавіта рыбных арцеляў. Усяго абсьледвана было 12 арцеляў і 20 брыгад Аршанскага, Барысаўскага і Бабруйскага рыбучасткаў. Экспэдыцыяй зроблена ў галіне рыбацтва больш як 200 здымкаў і набыты некаторыя экспанаты для Бел. Дзярж. Музею.

Арцель — гэта пераходны этап да соцыялістычнай гаспадаркі ў рыбацтве. Члены арцелі большаю часткай колгасьнікі. Для іх рыбацтва зьяўляецца дадатковым промыслам да сельска-гаспадарчай

работы. Ва ўзаемаадносінах рыбакоў да колгасаў наглядаецца пэўная ўвязка ў сэнсе размежавання і размеркавання работ, напр.: колгасы не вызваляюць рыбакоў ад палявое работы. Колгасы наогул мала звяртаюць увагі на рыбацтва. З другога боку, Белрыбаксаюз таксама слаба кіруе справаю ўнутранай арганізацыі арцеляў, брыгад і іх работы. Большаю часткаю гэта кіраўніцтва зьяўляецца папяровым, а рыбныя ўчасткі не пасьпяваюць складаць шматлікія „весткі“ для цэнтру, у той самы час Белрыбаксаюз слаба знаёмы з тым, што

Выгрузка неваду. Прыцерпская рыб.-бригада, р. Бярэзіна.

Фотаздым. А. О. Рынейскага.

робіцца на мясцох. Разам з тым кіраўніцтва наладжвання арганізацыйнай работы вельмі слабое. Сярод рыбакоў пануе думка, што зьдэлышчына ў рыбацтве немагчыма, і да гэтага часу гэта праблема кіруючымі органамі ня ставілася сярод рыбакоў. Вынікам гэтага зьяўляецца недастатковае выкарыстаньне вадазбораў і слабое выкарыстоўваньне малых снасьцяў. Што датычыць да правядзеньня ў жыццё сацыялістычных мэтаў работы—сацсаборніцтва і ўдарніцтва сярод рыбакоў, дык першае хаця і існуе, але больш на паперы, чым у рэчаіснасьці, а ўдарніцтва амаль не разгорнута. Ёсьць і рад іншых недахопаў, а менавіта забесьпячэньне рыбацкіх арцеляў матар'яламі, спэцвопраткай, прамтаварамі і прадуктамі адбываецца незадавальняюча; сярод мас рыбакоў амаль не вядзецца політмасавая і культасьветная работа. Усе гэтыя недахопы выгоды для клясавага ворага, якога сярод рыбацкіх арцеляў няма; кулак у рыбацкіх арцелях вядзе шалёную агітацыю за разбурэньне арцеляў. Кулак марыць аб аднаўленьні прыватнага лову і, маючы рыбацкія прылады, дбае аб аднаўленьні эксплёатацыі бядняцкіх мас рыбакоў. У сучасны момант ён пры ўсякай магчымасьці разбазарвае рыбу і кожны недахоп у арганізацыі рыбацкіх арцеляў выкарыстоўвае для агітацыі супроць арцеляў.

Для наладжання правільнай рыбнай гаспадаркі ў арцелях неабходна зьнішчыць сучасныя недахопы, узмацніць культурна-асьветную

работу, наладзіць соцыялістычныя методы работы — соцспарборніцтва і ўдарніцтва, а для выканання гэтага неабходна накіраваць рад работнікаў і спецыялістаў непасрэдна ў арцелі і брыгады для сталае работы.

Бязумоўна, перад рыбацтвам у БССР стаяць шырокія перспектывы. Калі натуральныя вадазборы, асабліва вазёры, будуць выкарыстаны для правільнага натуральнага рыбаводства, калі будзе ўзмоцнена арганізацыя арцеляў, а таксама будзе пастаўлена навукова-даследчая работа, калі будзе арганізавана ахова вадазбораў ад драпежніцкага лову і браконьераў і будзе зроблена патрэбная ачыстка вадазбораў ад лому і карчоў, дык рыба стане сапраўды адным з важнейшых прадуктаў харчавання насельніцтва і дасць значную экспартную прадукцыю.

IV

Гістарыя. Археалёгія. Мова.

Гістарычна-археалёгічная частка экспедыцыі ставіла сабе мэтай, галоўным чынам, разведку і толькі часткова раскопкі і вывучэнне пэўных аб'ектаў матар'яльнай культуры. Паколькі задачай зьяўляліся росшукі, дык экспедыцыя прыходзілася рабіць выходы ад асноўнага шляху — ракі і пунктаў астановак. Перш за ўсё была абсьледвана мясцовасць навакол Лепеля радыусам 15—20 кілёметраў. Некалькі меншая адлегласць абсьледвалася пры астаноўках у іншых пунктах. Зной-

Гарадзішча „Дубок“ на р. Эсе пад г. Лепелем.

Фотаздым. А. Н. Ляўдзянкіна.

дзеныя помнікі заносіліся на карту, пералічаліся, рабіліся іх абмеры, зарысоўкі, фотографіі і ў некаторых мясцох — раскопкі. Знойдзены стаянкі неаліту — 6, гарадзішчы — 19, селішчы — 5 і курганы 61 група. Такім чынам, экспедыцыя мела магчымасць даследваць культуру з часоў неаліту да эпохі ранняга феўдалізму ўключна.

Ня спыняючыся на помніках неаліту, які, галоўным чынам, рэгістраваўся, хаця некаторыя стаянкі, як, напрыклад, стаянка на беразе Паліка, заслугоўваюць спецыяльнага вывучэння, застановімся ў некалькіх словах на гарадзішчах, селішчах і курганах.

Эпоха гарадзішчаў з іх культураю вельмі цікавіць гісторыкаў матар'яльнай культуры, бо вывучэнне гарадзішчаў на матар'яльных помніках дае магчымасць прасунуць у глыбіню вывучэнне гістарычнага працэсу на цэлую соцыяльна-эканамічную формацыю, а мена-

віта—патрыярхальна-радавую. Вывучэнне гарадзішчаў на тэрыторыі РСФСР і УССР (Ефіменка, Кісялёў, Раўданікас і інш.) прыводзіць да такога вываду, што гарадзішчы, як від пасялення чалавека, звязаны з пэўнай ступенню вытворчасці і адносяцца да тых часоў, калі пераважала паліўніча-жывёлагадоўчая гаспадарка, а земляробства было слаба развіта і было пераважна матыжным. У сувязі з такім відам вытворчасці ўтварыліся і пэўныя соцыяльныя адносіны. Гарадзішча, як жыллё, як від пасялення—гэта форма сялібы роду. Вывучэнне гарадзішчаў, рэшткаў іх культуры, параўнанне іх з ужо знойдзенымі і багатымі па колькасці і якасці помнікамі культуры, як, напрыклад, са знаходкамі Банцараўскага (над Менскам) гарадзішча, зьяўляецца адной з чарговых задач секцыі археолёгіі. З другога боку, вывучэнне самой формы гарадзішчаў і іх размераў, іх велічыні, умацавання, а таксама іх размяшчэнне ў тэй ці іншай мясцовасці даюць значны матар'ял для пэўных вывадаў гісторыка матар'яльнай культуры. Знойдзеныя экспедыцый і часткова даследаваныя гарадзішчы папаўняюць значны матар'ял, што маецца ўжо адносна гарадзішчаў, і дадуць пэўную магчымасць паставіць належнае вывучэнне і высьвятленне таго перыяду гістарычнага працэсу, які да сучаснага моманту зьяўляецца даволі цёмным для ўсяе ўсходняе Эўропы, у тым ліку і для Беларусі.

Пераходны перыяд ад патрыярхальна-радавога быту да фэўдалізму мае свае ўласныя помнікі культуры: гэта познія гарадзішчы, затым селішчы і часткова курганы. Гарадзішча, як форма пасялення, не адразу знікае пасля адмірання патрыярхальна-радавога ладу; яно яшчэ доўгі час бытуе як пасяленне і існуе нават у раннюю пару фэўдалізму. Звычайна яно выкарыстоўваецца фэўдалам для пабудовы свайго гораду або замку. Гэта мы наглядаем у Барысаве, Сьвіслачы, Койданаве, Воршы і іншых гарадох. Рэшкі гэтых паселішчаў у сучаснай археолёгіі і носяць назву таксама гарадзішчаў. Характэрнай іх адзнакай зьяўляецца перамешванне культур. Калі ніжні пласт падобных гарадзішчаў прадстаўляе помнікі і рэшткі культуры патрыярхальна-радавое формацыі, дык верхні—помнікі пераходнае пары або эпохі фэўдальных часоў. У некаторых выпадках рэшткі фэўдальных замкаў захаваліся і да сучаснага моманту.

Больш характэрным відам пасялення пераходнае пары зьяўляюцца селішчы. Селішча ня мае такой выразна вызначанай формы як гарадзішча, калі толькі яно ня выкарыстала старога гарадзішча. Цікавым прыкладам селішча зьяўляецца селішча ў Лепелі. Знаходзіцца яно на астраўку, супроць Старога Лепеля, звязана з сухазем'ем вузенькім прырэсмыкам, які ў даўнія часы быў або перакапаны ровам, або і сам прырэсмык зьяўляецца насыпам больш позняга паходжання. Ужо само палажэнне на востраве ў значнай ступені забяспечвала насельніцтва ад ворагаў і вада возера замяняла валы. Селішча было месцам пасялення вельмі доўгі час, пачынаючы з эпохі гарадзішчаў і канчаючы самаю позняю парою фэўдалізму. Зразумела, што ў фэўдальных часы гэта было месцам пасялення фэўдала і яго двара. Рэшткі самых розналікіх культур яшчэ і цяпер можна знаходзіць на месцы гэтага селішча нават без раскопак, на паверхні зямлі, у відзе вялізарнай колькасці чарпкоў рознае пасуды, што адносяцца да розных часоў жыцця на гэтым селішчы.

Ня менш важным у археолёгічных адносінах зьяўляецца і вывучэнне курганных культур. Тут сваечасова заўважыць, што курганы, у сувязі з развіццём сельска-гаспадарчай тэхнікі, а менавіта, з увядзеннем механізаванай цягавай сілы—трактараў у значнай ступені,

ня глядзячы на існуючыя законы аховы іх, разворваюцца і знікаюць. Перад археолёгіяй стаіць неадкладная задача ў самым хуткім часе ня толькі занатаваць, але і зрабіць, хаця-б у невялікім разьмеры, выбарачныя раскопкі. Само сабой разумеецца, што адначасна павінны прымацца ўсе меры па ахове гэтага роду помнікаў.

У часе экспэдыцый занатавана 61 група курганаў.

Сярод дасьледваных курганаў асабліва зацікавілі археолёгаў экспэдыцыйныя магілы, абкладзеныя каменнем. Гэтыя магілы прадстаўляюць ужо ўпускное пахаваньне, якое мае невялічкі надзёмны насып, або і зусім бяз насыпу. Магілы абложаны каменнем, маюць кругавідную або прадаўгаватую форму. Раскопкі гэтых магіл прыводзяць да вываду, што яны адносяцца да XII—XIV стагодзьдзя; можна на іх заўважыць уплыў балтыцкіх культур. Што датычыць да іх паходжаньня, дык можна прасачыць пэўную сувязь з паўднёвым захадом, дзе маюцца падобныя магілы, але больш раньняга часу. Разам з тым відаць уплыў паўднёва-бізантыйска-корсунскі, адкуль гандлёвыя сувязі даносілі розныя рэчы ў самыя глухія куткі Беларусі, як вёска Хаўхолцы (Барысаўскага р.) на Бярэзіне.

Што датычыць да вывучэньня мовы, дык вывучалася мова на папяровай фабрыцы ў мястэчку Чашнікі і ў г. Барысаве паводле вытворчага прыпынку, мова самое вытворчасьці і рабочых вытворчасьці, а затым мова плытагонаў і зьвязаных са сплавам процесаў. Апрача таго, вывучалася мова рыбацтва і ўсіх процесаў, зьвязаных з ім. Важным аб'ектам дасьледваньня мовазнаўцаў зьяўлялася вывучэньне мовы колгаснікаў. Калі вывучэньне мовы на фабрыцы і на сплаве дало багаты і новы матэрыял лексычнага характару, дык вывучэньне мовы ў колгасах у часе рэканструкцыі сельскай гаспадаркі і ўстаноўкі яе на соцыялістычныя рэйкі асабліва цікава для мовазнаўцаў з пункту погляду соцыяльна-грамадзкага, а менавіта, вызначэньне таго, як гэтыя процэсы адбіліся на мове як у словаўтварэньні, так і ў караненьні ў ёй новае соцыялістычнае тэрміналёгіі. Словам перад мовазнаўцамі ў гэтых адносінах стаяць цікавейшыя і аграмаднейшыя праблемы, вывучэньне якіх павінна стаць задачай Інстытуту мовазнаўства, і першыя спробы экспэдыцыйнага вывучэньня і пастаноўкі гэтых праблем не павінны быць пакінуты без працягу і паглыбленьня.

Гаварыць аб самым матэрыяле па прычыне яго вузкай спецыяльнасьці ў агульным артыкуле ня прыходзіцца; матэрыял сабраны значны і будзе выкарыстаны Інстытутам мовазнаўства як для слоўніка, так і для спецыяльных дасьледчых прац моўнага характару.

Трэба адзначыць, што экспэдыцыйнай ва ўсіх пастаўленых праблемах зроблена вялікая колькасьць фотоздымкаў, асабліва па аб'ектам, зьвязаным з вывучэньнем лесасплаву і рыбацтва; таксама сфотографаваны важнейшыя помнікі матэрыяльнай культуры; зроблены зарысункі і абмеры дасьледваных аб'ектаў.

У заключэньне трэба сказаць некалькі слоў аб культурнай рабоце, што прароблена экспэдыцыяй. У г. Лепелі былі прачытаны лекцыі на тэмы: 1) „Клясавая барацьба ў літаратуры“; 2) „Клясавая барацьба ў мовазнаўстве“; у м. Чашніках даклад: „Нацыянальна-дэмакратызм і чарговыя задачы мовазнаўства“; у в. Домжарыцы—1) „Клясавая сутнасьць рэлігіі“; 2) „Купальне, як перажытак вясельнага сьвяткаваньня“. Апрача таго, зроблена некалькі нарад на антырэлігійныя тэмы і тэмы культурна-гістарычнага характару ў сувязі з досьледамі, якія праводзяцца над гістарычна-археалёгічнымі помнікамі, а таксама аб'ектамі досьледаў пры лесасплаве і рыбацтве.

Урэшце, два словы аб самым характары экспэдыцыі. Экспэдыцыя складалася з прадстаўнікоў розных сэкцый Інстытуту гісторыі і прадстаўнікоў Інстытуту мовы. Агульным для экспэдыцыі было кіраўніцтва, шлях, па якім накіроўвалася экспэдыцыя і сродкі руху, якімі зьяўляліся лодкі. Рознасьць аб'ектаў вывучэньня ўносіла пэўны разлад у работу экспэдыцыі і ў той час, калі для адных дасьледчыкаў патрэбна

Экспэдыцыя. Лягер на р. Эсе.

Фотаздым. А. Н. Ляўданскага.

было затрымацца на больш-менш значны час на адным месцы, напр., у Домжарыцах, дык для другіх работы там было мала, а ў іншым пункце якраз здаралася наадварот.

Станоўчым бокам экспэдыцыі зьяўляецца яе таннасьць. Пры дарагоўлі і недастатковасьці гужавога транспарту спосаб руху па вадзе на лодках у сучасны момант зьяўляецца самым танным, праўдзівей сказаць, транспорт па вадзе экспэдыцыі не каштаваў нічога, паколькі члены экспэдыцыі зьяўляліся грабцамі лодак, а лодкі былі прадастаўлены Лесбелам у часовае карыстаньне. Таксама нічога не каштавала аплата памяшканьня, паколькі ў дарозе для начовак карысталіся сваёй палаткай, або такімі памяшканьнямі, як школа, гумно, курэнь і інш. Экспэдыцыя на працягу 40 дзён прайздзена па каналах Бярэзінскай сыстэмы і па р. Бярэзіне, выключаючы бакавыя адыходы, каля 600 кілёмэтраў.

Наладжваньне комплексных або супольных экспэдыцый пры больш дэтальнай распрацоўцы плянаў дарогі і астановак самых экспэдыцый і работы ў наасобных пунктах бязумоўна зьяўляецца рацыянальным і пажаданым.

Заўвага аўтара. Няроўнамернасьць і непрапорцыянальнасьць разьмяшчэньня разьдзелаў на рысу тлумачыцца розналікім матар'ялам, які меўся ў аўтара па руках як па яго грамадзкай значымасьці, так і па колькасьці.

Маршрут экспедиции БАН.

За вивучэнне фольклёру эпохі дыктатуры пролетарыату

„Нам канечна трэба вивучаць нашу рачаіснасьць ва ўсім аб'ёме, нам трэба ведаць у твар усе нашы заводы і фабрыкі, усе прадпрыемствы, усе работы па будаўніцтву дзяржавы“.
(М. Горкі.— „Гісторыя фабрык і заводаў“).

Кастрычніцкая рэволюцыя зрабіла такія карэнныя класавыя зрухі і такія магутныя зрухі ў эканоміцы, культуры і ідэалёгіі працоўных шматлікіх нацыянальнасьцяў СССР, якія ня мелі яшчэ прыкладаў у гісторыі. У пятнаццаты год Кастрычніка пролетарыят СССР разам са сваёй моцнай апорай на вёсцы—колгаснікам уступіў з вялізарнейшымі дасягненьнямі, канчаючы пабудову фундаманту соцыялістычнай эканомікі і пасьпяхова будуючы соцыялізм. Эпоха дыктатуры пролетарыату ёсьць эпоха гіганцкіх посьпехаў і перамог на ўсіх франтах будаўніцтва соцыялізму—эканомікі, культуры, быту. Разьвіцьцё новых вытворчых сіл і новых формы вытворчых суадносін выклікалі нябачанае разьвіцьцё нашай гаспадаркі, зьмяняючы і процэсы і формы вытворчасці. Зьмяняецца, „рэканструецца“ і сама рабочая сіла, занятая на вытворчасці. Пашыраюцца новыя соцыялістычныя формы і мэтоды працы—соцспаробніцтва, ударніцтва, рабочае вынаходніцтва і г. д. Усё гэта выкоўвае новага чалавека, барацьбіта за соцыялізм. Нараджаецца новы быт, новая поэзія, песня, новая мова на фабрыцы і ў колгасе. Нішчыцца кітайская сыяна між горадамі і вёскай, расьце і шырыцца соцыялістычная культура, нацыянальная па форме.

Разам з гіганцкім ростам пролетарскай літаратуры, у якую ўліліся ўжо лепшыя прадстаўнікі рабочае клясы—ударнікі, расьце, нараджаецца новая рэволюцыйная вусная творчасць працоўных гораду і вёскі, тое, што ў нас прынята называць фольклёрам. Ад часу Кастрычніцкай рэволюцыі да самага апошняга дня, калі пасьпяхова будуюцца соцыялізм, ніводнае політычнае здарэньне, ніводная перамога партыі і савецкай улады, ніводнае дасягненьне рабочай клясы і будніцка-серадніцкага сялянства, ніводная зьява ўсяго таго новага, што нараджаецца ў эпоху соцыялістычнага будаўніцтва, як бурны рост індустрыялізацыі, колектывізацыя сельскае гаспадаркі, разгорнутая клясавая барацьба, стварэньне новага быту,—нічога не прайшло м мэтаго, каб не знайсьці поэтычных водгукаў у шырокіх масах працоўных у выглядзе песні, прыпеўкі (частушкі), прыказкі, прыслоўя, анекдоту, казкі, розных апавяданьняў і нават асобных слоў. Больш за ўсё мы маем новых прыпевак. Прыпеўка зьяўляецца больш дынамічным, больш жывучым відам вуснай творчасці і хутчэй адгукаецца на роз-

ныя здарэнні дню. Гэта свайго роду вандроўная вусная газета. Падам некалькі прыкладаў.

Першыя дні рэвалюцыі, рэвалюцыйны ўздам працоўных мас выліўся ў такой прыпеўцы:

Не нада нам міністра,
Не нада нам цара,—
Бей буржуазію
Таварышы, ура! (Багушэўскі р.).

Эпоха грамадзянскай вайны, барацьба з бандытызмам і дэзертырствам знайшло таксама сваё адлюстраванне —

А на елі, на вяршыне
Дзісярпір шатаецца,
Пасматрыце, камуністы,
Ён ат вас хаваецца. (Чэрвенскі р.).

Адбітак уплыву комсамолу —

Пойдзем, дзевачкі, усе мы
С камсамольцамі гуляць, —
Камсамольцы нас навучаць
Кніжку Леніна чытаць. (Плешчаніцкі р.).

Асабліва багата адлюстраваны рост бязбожжа ў горадзе і на вёсцы, стварэнне новага быту і сьветапогляду —

Ня шлі, маці, мяне ў царкву,
Я не багамольца,—
Запішуся ў ЛыКыСэм,
Буду камсамольца. (Горацкі р.).

Цяпер новыя права —
Не нада венчацца,
А ў Савец за сталом
Толькі расьпісацца. (Хоцімскі р.).

Пасьпяховы рост колектывізацыі сельскае гаспадаркі выклікаў у алошні час масу поэтычных водгукаў —

А на што мы пастроілі
Калякціўнае сяло, —
Каб-жа добра ў нас жылося,
Красавалася, цвіло. (Бягомльскі р.).

Нават здарэнні ў капіталістычных краінах, фашысцкі разгул у Польшчы знаходзіць сваё адбіццё —

А Пілсудкі, зьмяя падкалодная,
Скора-ль будзіць у вас уласіць народная?
Уласіць народная, але не панская,
А рабочая, пралетарская. (Бягомльскі р.).

Эпоха разгорнутага соцыялістычнага наступу, процэс будаўніцтва соцыялізму, індустрыялізацыя і колектывізацыя асабліва адлюстраваны ў фольклёры. Мы маем нязьлічоную колькасць твораў, прысьвечаных будаўніцтву індустрыяльных гігантаў, колгасаў і савгасаў. Аднак, увесь гэты фольклёр рэвалюцыі і соцыялістычнага будаўніцтва нам амаль не вядомы, зусім ня вывучаны. Нашы навукова-дасьледчыя ўстановы, а таксама краязнаўчыя арганізацыі зусім не звярталі да гэтага часу ўвагі на гэтае найважнейшае пытаньне.

Наадварот, былое нацыянал-дэмакратычнае кіраўніцтва Катэдры этнографіі БАН і былое нацыянал-дэмакратычнае і нацыянал-опартуністычнае кіраўніцтва ЦБК, у руках якіх знаходзілася „вивучэньне“

і збіраньне фольклёру, сьвядома ігноравалі і абыходзілі фольклёр рэволюцыі. Нам добра вядома і зразумела агульная ўстаноўка контр-рэволюцыйнага нацдэмакратызму на адрыў ад рэволюцыйнай сучаснасьці, Устаноўка на сівую старажытнасьць, Устаноўка, якая выцякала з капіталістычна-рэстаўратарскіх імкненьняў нацдэмізму, з зьвярынай нянавісьці да дыктатуры пролетарыяту. Пытаньні фольклёру, наогул, зьяўляліся аднымі з цэнтральных пытаньняў—якія „распрацоўваліся“ кампаніяй „вучоных этнографу“—Ластоўскім, Шлюбскім, Касьпяровічам, Мялешкам і інш. І гэта не выпадкова. У фольклёры яны старанна шукалі „навуковага абгрунтаваньня“ сваіх контр-рэволюцыйных „навуковых тэорый“. На фольклёрным матар’яле, ня спыняючыся нават перад фальсыфікацыямі, будаваліся „тэорыі“, накіраваныя „волат-крыўскай“ (Касьпяровіч, Ластоўскі), „тэорыя самабытнасьці“ беларускай культуры і мовы, „даводзілася“, што назвы „Белая Русь“, „беларусы“ штучныя назвы, прынесеныя „з Масквы“, а сапраўдная назва ёсьць „Крывія“, „крывічы“ (Шлюбскі) і г. д. Контр-рэволюцыйная, інтэрвэнцыйніцкая, фашысцкая сутнасьць гэтых „тэорый“ ужо выяўлена і вядома савецкай грамадзкасьці. На аснове ўжо сказанага зусім зразумела, чаму нацдэмы так гарача „вывучалі“ і збіралі старажытны фольклёр і ўсякімі спосабамі адмахваліся ад сучаснага фольклёру. Аб гэтым яскрава сьведчыць цэлы рад праграм па збіраньню фольклёру, выданных за час дзейнасьці нацдэмаў. Возьмем для прыкладу „Програму для запісваньня помнікаў вуснай народнай творчасьці“ Шлюбскага ¹⁾, аднаго з „аўтарытэтнейшых“ нацдэмаўскіх „этнографу“. У першую чаргу праграма рэкамендуе запісваць замовы, казкі і легенды (асабліва збіраюцца легенды пра волатаў і валатоўкі, рассылаюцца дзесяткі тысяч анкет), калядныя, масьлянкавыя, русальныя, купальскія, вясельныя і іншыя песні, галашэньні, духоўныя вершы аб Лазары, аб страшным судзе, песні з жыцьця Хрыста, песні на прощцу і г. д. Нават пры запісваньні песень працы асаблівую ўвагу раіцца зьвярнуць на жывыя песні, „на якія перанесены некаторыя рысы дагістарычных звычаяў і вераньняў“. Што да сучасных песень, дык да іх Шлюбскі адносіць „бытавыя песні і прыпеўкі“, якія хоць і „зьяўляюцца прадуктамі наваейшага пахаджэньня, але, ня гледзячы на гэта (падкрэсьлена мною—М. Г.), іх трэба запісваць“. Але і гэтыя „продукты наваейшага пахаджэньня“ паданы для „очысткі савести“, бо далейшыя „каштоўныя парады“, якія даюцца ў праграме, выключаюць усякую магчымасьць збіраньня фольклёру рэволюцыйнай эпохі: „Запісваць трэба са слоў старых жанчын. У выпадку адсутнасьці паміж імі асоб, якія ведаюць песні, казкі і г. д., запісваць трэба са слоў кожнага... робячы перавагу няпісьменным“. Гэта т. зв. „тэорыя старой бабы“, якой была прасякнута ўся „этнографічная дзейнасьць“ нацдэмаў. Усё маладое, новае было выкрэсьлена з аб’ектаў этнографічнага вывучэньня, бо яно ішло ў разрэз з нацдэмаўскімі ўстаноўкамі.

Лішне казаць пра тое, што вывучэньне гораду, вывучэньне быту гарадскога пролетарыяту наогул і яго вуснай творчасьці ў прыватнасьці, па тых-жа мотывах, не ўваходзіла ў „закрэс этнографіі“. Толькі ў пачатку 1930 году, пад напорам пролетарскай грамадзкасьці, пасля таго, як партыя і марксысцка-ленінскай крытыкай быў нанесены нацдэмакратызму моцны ўдар, зьявіўся ў „Нашым Краі“ артыкул Касьпяровіча — „Вывучэньне быту рабочых“ ²⁾. Большага зьдзеку над

¹⁾ „Наш Край“. Менск, 1928, № 4, стар. 40—4 і асобна.

²⁾ „Наш Край“ 1930, № 1, стар. 14—24.

важнейшым пытаньнем сёнешняга дня цяжка сабе ўявіць. Апрача таго, што аўтар наказвае сваю абсалютную няпісьменнасьць у справе разуменьня задач этнографіі наогул і задач вивучэння быту рабочых у прыватнасьці, артыкул імкнецца проста адцягнуць краязнаўцаў ад вивучэння быту рабочых. „Этнограф-краязнаўца“, гэта таямнічая асоба, якая, паводле Касцяровіча, павінна заняцца вивучэннем рабочага быту, павінен уладца ня толькі ўсімі „качествами“, але быць проста звыш-Пінкертонам. Перш чым прыступіць да працы, трэба „разьвіваць спецыяльнасьць зроку, слыху, памяці і падыходу да людзей... выходзіць у сабе пачуцьцё меры прастору і часу“, каб добра бачыць „этнографічныя факты“, чуць „этнографічныя (?) гукі“ і даўжэй „трымаць у галаве... этнографічна (?) бачанае“.

Апрача гэтага, „этнограф-краязнаўца“ павінен быць чарцёжнікам, мастаком, фотоаграфам, географам, глебазнаўцам, музыкам, модельшчыкам, лінгвістам, кліматолёгам, адным словам, — майстрам на ўсе рукі. „Экспэдыцыя“ на завод (якую Касцяровіч раіць рабіць „аднаму, або ўдваіх“) павінна назапасіцца... біноклем, кампасам, плянішэтам, нажом, мэтрам, фотаапаратам, фарбамі і пэндзлямі, павялічальным шклом, картай, чарніламі, калькай, рознай паперай і г. д. Амаль, як на паўночны полюс. Адным словам, працэс вивучэння быту рабочых да таго ўскладняецца, што, відавочна, ніводны з самых таленавітых „этнограф-краязнаўцаў“ за гэту работу ня возьмецца, што сапраўды і было. Краязнаўчыя арганізацыі і да гэтага часу не разгарнулі работы па вивучэнню быту рабочых. Артыкул Касцяровіча па сутнасьці зьяўляецца раней абдуманым шкодніцкім актам, накіраваным да зрыву арганізацыі справы вивучэння быту рабочых, справы, якой партыя аддае належную ўвагу. Ня спыняючыся больш падрабязна на артыкуле Касцяровіча, можна яшчэ падкрэсьліць, што з 11 старонак „Програмы“ толькі каля 3-х прысьвечаны нацдэмаўскай блытаніне, якую Касцяровіч называе бытам рабочых, рэшта-ж занята дылетанцкімі „рэцэптамі“ і разважаньнямі, частка якіх у відзе прыкладаў падана вышэй.

Пры такой пастаноўцы пытаньня дасьледваньня быту рабочых ясна, што вивучэнне і зьбіраньне рэволюцыйнага фольклёру рабочых не маглі разгарнуцца. Што да рэволюцыйнай вуснай поэзіі вёскі, дык, як ужо было адзначана, яна таксама не займала ўвагі нашых навукова-дасьледчых устаноў і краязнаўчых арганізацый. Нацдэмы назьбіралі дзесяткі тысяч запісаў розных калядных, запусных, мікольскіх, валачобных і інш. песень, тысячы легенд пра волатаў і ваўкалакаў, фотаздымкаў цэркваў і крыжоў, але сярод іх мы ня знойдзем і аднаго процанту твораў рэволюцыйнага часу. Мы ні ў якім разе не адмаўляем патрэбы зьбіраньня помнікаў старой народнай творчасьці. Вивучэнне старога фольклёру, які яшчэ значна пашыраны ў масах, мае для нас значэнне ў высвятленьні цэлага раду пытаньняў гісторыі культуры, для барацьбы з перажыткамі старога быту і сьветапогляду, для нашай антырэлігійнай барацьбы. Мы супраць зьбіраньня старога фольклёру, як самамэты, супраць „замілаваньня“ і ідэалізацыі старажытнасьці, супраць нацдэмаўскіх і іншых варожых устаноў у фольклёрыстыцы.

Галоўнейшай задачай нашых навукова-дасьледчых устаноў і краязнаўчых арганізацый у галіне фольклёру павінна стаць вивучэнне і зьбіраньне ўсяго таго, што нарадзілася ў эпоху диктатуры пролетарыяту, ўсяго таго, што адбівае героічную барацьбу пролетарыяту і бядняцка-серадняцкага сялянства за пабудову соцыялізму. Асаблівага

значэння вывучэнне рэволюцыйнага фольклёру набывае цяпер, пасля пастановы ЦК УсеКП(б) і КП(б)Б аб вывучэнні гісторыі фабрык і заводаў і грамадзянскай вайны.

Вывучэнне фабрык і заводаў прадуглядае таксама вывучэнне быту рабочых раней і цяпер. Ясна, што і вывучэнне вуснай творчасці рабочых ня можа застацца па-за ўвагай. З другога боку, фольклёр рабочых дае багацейшы матар'ял для вывучэння гісторыі фабрык і заводаў, розных перыодаў, рэволюцыйнага руху сярод рабочых, соцыялістычнага будаўніцтва, рабочага быту, настрояў і г. д. У справе вывучэння грамадзянскай вайны фольклёр паслярэволюцыйнага часу дае багата матар'ялу па партызанскаму руху, нямецкай і беларускай окупацыям, бандытызму і г. д.

Мы павінны ведаць, які поэтычны водгук знайшла Кастрычніцкая рэволюцыя, грамадзянская вайна, НЭП, рэканструкцыйны перыод, разгорнуты соцыялістычны наступ па ўсёму фронту, індустрыялізацыя і калектывізацыя краіны, уздым міжнароднага рэволюцыйнага руху, паспяховае выкананне першай пяцігодкі, змена старых форм быту і ідэалогіі, стварэнне новага чалавека.

Сэкцыя этнографіі Інстытуту гісторыі БАН пасля рэарганізацыі Акадэміі перабудавала сваю работу адпаведна з запатрабаваннямі соцыялістычнага будаўніцтва. Выходзячы з гэтага, вывучэнне фольклёру распачалося ў новым кірунку, паставіўшы ў першую чаргу распрацоўку наступных актуальных тэм:

1. Клясавая барацьба ў фольклёры гораду і вёскі.

2. Індустрыялізацыя і соцыялістычная рэканструкцыя сельскай гаспадаркі ў фольклёры.

3. Адміранне рэлігіі і рост бязбожжа ў фольклёры.

Перабудовы ўсёй работы ў галіне этнографіі патрабавалі з усёй рашучасцю складання задачы соцыялістычнага будаўніцтва, ставячы этнографіі ўсё новыя і новыя патрабаванні. Галоўная наша задача — па-ленінску, дыялектным метадам усвядоміць нашу сучаснасць, вялікую эпоху пролетарскай рэволюцыі ва ўсёй яе складанасці; прасачыць узнікненне і развіццё новых форм вытворчасці, суадносін рэчаў і людзей, клясаў, іх барацьбу, змену быту, звычаяў, творчасці, ідэалогіі. Вывучэнне новага фольклёру, народжанага рэволюцыяй — наша задача. Этнографія, як і ўся навука, партыйна і клясавая і павінна служыць клясавым інтарэсам пролетарыату.

У рабоце краязнаўчых арганізацый пытанні этнографіі, пытанні культуры і быту, у прыватнасці вывучэнне рэволюцыйнага фольклёру, павінны займаць значнае месца. Аднак, гэтыя пытанні ў апошні час амаль зусім ня ўключаны ў вытворчыя пляны масавых краязнаўчых арганізацый. Работа ў галіне краязнаўства накіравана выключна на вывучэнне эканамічных пытанняў, вывучэнне вытворчых сіл краіны. Ясна, што такія кірунак работы ў перыод разгорнутага соцыялістычнага будаўніцтва і, асабліва цяпер, калі распрацоўваецца другая пяцігодка, мае першачарговае значэнне. Гэтага недастаткова. Такі аднабаковы ўхіл краязнаўчае работы вядзе да адрыву шырокіх працоўных мас ад іншых важных задач партыі ў галіне нацыянальна-культурнага будаўніцтва, што яскрава было падкрэслена ў апошняй рэзолюцыі прэзідыуму Комакадэміі па дакладу Таварыства краязнаўцаў-марксістаў. «Лічыць зусім няправільным — гаворыцца ў рэзолюцыі — усталяваць некаторых арганізацый на звязанне задач савецкага краязнаўства толькі да задач вывучэння прыродных вытворчых сіл раёнаў. Такія ўстаноўкі вядуць да адрыву масавых нізавых грамадзка-наву-

ковых арганізацый ад задач вивучэння *асаблівасцяў форм клясавай барацьбы ў розных раёнах Саюзу, вивучэння культурна-бытавых і політычных асаблівасцяў нацыянальных аўтономій і асаблівасцяў форм ідэалёгічнай барацьбы ў розных нацыянальнасцяў СССР, звользяць сваю мэтадологію марксысцкага краязнаўства да вульгарызацыі марксызму ў форме „эканомічнага матар’ялізму“ і тым самым льлюць вадзі на млын антымарксысцкіх і шкодніцкіх элементаў у краязнаўстве, прабуючы адарваць краязнаўства ад політыкі кампарты і савулады і пад маркай „аполітычнасці“ весьці краязнаўства па памылковаму шляху“¹⁾.*

Трэба таксама неадкладна прыцягнуць шырокія масы рабочых і колгаснікаў да распрацоўкі пытанняў культуры, быту, гісторыі, клясавай барацьбы. Краязнаўства якраз зьяўляецца „адной з лепшых форм масавага ўцягнення ў навукова-даследчую работу рабочых, колгаснікаў, моладзі, якія ідуць да шырокіх навуковых абагуленняў ад усебаковага вивучэння свайго раёну, гораду, сяла“²⁾.

У галіне вивучэння рэвалюцыйнага фольклёру масавыя краязнаўчыя арганізацыі на заводах, у колгасах, савгасах, школах і г. д. могуць і павінны шмат чаго зрабіць.

Трэба неадкладна разгарнуць у горадзе і на вёсцы, на заводзе і фабрыцы, у савгасе і колгасе, на промыслах зьбіраньне і вивучэнне паслякастрычніцкага фольклёру, якое павінна зьявіцца арганічнай часткай распачатай работы па вивучэнню грамадзянскай вайны і гісторыі фабрык і заводаў, савгасаў, колгасаў,—задачы, якую паставіла цяпер партыя. Гэта ў першую чаргу. Наогул-жа, вивучэнне фольклёру павінна ахапіць увесь перыяд, усе этапы, пачынаючы ад Кастрычніка да нашых дзён. Мы павінны ў хуткім часе выдаць хоць першы зборнік, прысьвечаны рэвалюцыйнаму фольклёру.

Вивучэнне рэвалюцыйнага фольклёру павінна несці масавы характар і праводзіцца калектыўна. У гэту работу павінны быць уцягнуты шырокія масы рабочых, колгаснікаў, комсамольцаў, настаўнікаў, вучняў старэйшых груп сямігодак, ШКМ, студэнцтва, аб’яднаных ў краязнаўчыя ячэйкі на прадпрыемствах, колгасах і г. д. Для дапамогі масавым краязнаўчым арганізацыям на мясцох у справе вивучэння фольклёру ніжэй даецца кароткая праграма. Трэба імкнуцца, каб ніводны від фольклёру—апавяданні, песьні, прыказкі і г. д.—ніводны факт, ніводная падзея рэвалюцыйнага часу і соцыялістычнага будаўніцтва не засталася па-за ўвагай пры зьбіранні, вивучэнні і сыстэматызацыі фольклёрнага матар’ялу. Пажадана, каб зьбіраньне фольклёру ішло ў тэматычным разрэзе, напрыклад,—Кастрычніцкая рэвалюцыя ў фольклёры, партызанскі рух у фольклёры, Ленін у фольклёры, калектывізацыя сельскае гаспадаркі ў фольклёры, новы быт у фольклёры і г. д. Пры гэтым абавязкова павінна быць выяўлена клясавая прыналежнасць саміх носьбітаў фольклёру, каб былі зразумелы адносіны розных клясавых груповак да нашай сучаснасці.

Праграма, якая даецца ніжэй, не зьяўляецца поўнай і павінна быць расшырана ў працэсе работы.

¹⁾ Вестник Ком. Академии, 1931, № 8-9, стар. 45.

²⁾ Тамсама.

Запісваць трэба ўсе віды фольклёру—апавяданьні, казкі, жарты, анекдоты, прыказкі, скарагаворкі, асобныя новыя словы, розныя песьні, прыпеўкі, загадкі і г. д.,—якія адбываюць наступныя зьявы і факты ў горадзе і вёсцы ад часу Кастрычніка да нашых дзён:

1. Кастрычніцкая рэволюцыя і стварэньне савецкай улады. Першыя мерапрыемствы савецкай улады. Барацьба за савецкую ўладу. Першыя рэўкомы, валвыканкомы, сельсаветы, батрачкомы, камбеды, камітэты ўзаемадапамогі. Адносіны да савецкай улады розных соцыяльных груп. Контр-рэволюцыйныя выступленьні. Контр-рэволюцыйная дзейнасьць беларускіх нацыяналістычных арганізацый, Бунду і іншых дробна-буржуазных і буржуазных партый.

2. Нацыяналізацыя банкаў, рабочы контроль. Дэкрэт аб зямлі. Рэволюцыйны ўздых працоўных мас, мітынгі, дэманстрацыі, уплыў камуністаў.

3. Грамадзянская вайна. Немецкая окупацыя. Белапольская окупацыя. Барацьба з окупантамі ў горадзе і на вёсцы. Чырвоная гвардыя, партызанскія атрады, героі-партызаны, дружыны самаабароны. Зьдзекі окупантаў, бандытызм, балахоўшчына. Барацьба з бандытызмам. Скарачэньне засеваў. Разьмеркаваньне прадуктаў спажываньня. Харчаразьвёстка.

4. НЭП. Аднаўленьчы пэрыод. Барацьба рабочых за аднаўленьне фабрык і заводаў, за падняцьце прадукцыйнасьці. НЭП у горадзе і на вёсцы. Барацьба партыі з трацкізмам і опозыцыйным блёкам.

5. Рэканструкцыйны пэрыод. Індустрыялізацыя, мэханізацыя, электрыфікацыя. Колектывізацыя сельскае гаспадаркі. Барацьба з правым ухілам па пытаньню аб шляхох разьвіцьця вёскі.

6. Першая пяцігодка. Наступленьне соцыялізму па ўсяму фронту. Масавая колектывізацыя. Савгасы. Абвастрэньне клясавай барацьбы. Ліквідацыя кулацтва як клясы на базе сучэльнай колектывізацыі. Барацьба кулацтва супроць колгасаў. Школьніцтва буржуазных і дробна-буржуазных элемэнтаў у сацбудаўніцтве.

7. Партыя і комсамол. Правадыры партыі і пролетарыяту, Ленін і Сталін у фольклёры. Партыйныя, профэсіянальныя і грамадзкія арганізацыі. Партыйная і комсамольская ячэйкі, фабком, завком, рабачком. Партыйцы, комсамольцы, беспартыйныя.

8. Саветы. Райвыканком, гарсавет, сельсавет. Работа саветаў, члены саветаў. Выбары ў саветы.

9. Клясавое расслаеньне і клясавая барацьба ў горадзе і на вёсцы.

10. Рабочы, батрак, бядняк, серадняк; колгасьнік, адзінаасобнік, саматужнік. Працоўная інтэлігенцыя, служачы, спэцыялісты—інжыныры, аграномы, тэхнікі, настаўнікі, трактарысты і інш. Варожыя клясы і клясавыя групы: нэпман, шкоднік, кулак, поп, ксёндз, равін.

11. Завод, фабрыка, цэх, савгас, колгас, МТС. Умовы працы. Мэханізацыя, рацыяналізацыя вытворчасьці. Спэцыялізацыя, зьдзельшчына, нормы выпрацоўкі. Аўладаньне тэхнікай. Электрастанцыі, машыны, прылады вытворчасьці. Складаныя сельска-гаспадарчыя машыны—комбайн, трактар, снопавязалка і інш. Новабудовы.

12. Грамадзка-політычнае жыцьцё. Удзел у партыйнай, профэсіяльнай і грамадзкай рабоце. Энтузіязм будаўнікоў соцыялізму. Барацьба за выкананьне прамфінплану на заводзе, у цэху, у колгасе. Соцлаборніцтва, ударніцтва, скразныя брыгады, ударныя пасты, грамадзкі буксір, гаспадарча-разрахунковыя брыгады, ажыцьцяўленьне

шасьці ўмоў т. Сталіна на розных вучастках соцыялістычнага будаўніцтва.

13. Ударнікі. Вывучэнцы. 25-ці тысячнікі. Шэфства. Рабочыя брыгады на вёсцы. Дэзэртыры з фронту соцыялістычнай будоўлі, лятунны, прагульшчыкі, шкурнікі. Прэм'яваньне ўдарнікаў і ганьбаваньне зрыўшчыкаў пляну.

14. Правядзеньне ўдарных кампаній, месячнікаў, дэкадыкаў, штурмаў, эстафэтаў і г. д. Засеўная, прапалачная, уборачная кампаніі. Нарыхтоўкі. Чырвоныя абозы, эшалёны і г. д. Перавыбарчыя кампаніі.

15. Коопэрацыя, ЗРК, сельпо. Дасягненьні і недахопы коопэрацыі. Разгортваньне савецкага гандлю.

16. Разьвіцьцё соцыялістычнага земляробства і жывёлагадоўлі. Вырашэньне зернавой і жывёлагадоўчай проблем. Спецыялізацыя колгасаў. Барацьба за тэхкультуры, павышэньне ўраджайнасьці, індустрыялізацыя і мэханізацыя пераапрацоўкі тэхкультур. Організацыйна-гаспадарчае ўмацаваньне колгасаў.

17. Узрост матар'яльнага дабрабыту рабочых, колгаснікаў. Жыльлёвае будаўніцтва ў горадзе і на вёсцы. Соцыялістычныя гарады, рабочыя пасёлкі, будаўніцтва ў колгасах. Новы быт. Грамадзкае харчаваньне, пральні, ясьлі, дзіцячыя дамы, лазьні, сталёўкі. „Лямпкі Ільліча“, электрыфікацыя, тэлефонізацыя. Комунальная гаспадарка гораду.

18. Рост культуры і пісьменнасьці. Ліквідацыя няпісьменнасьці, школы, курсы, тэхнікумы, ВНУ; клубы, хаты-чытальні, бібліотэкі, лен-куткі; кіно, радыё, тэатры, гурткі; газэты, кнігі, насьценгазэты, рабселькоры. Аўладаньне тэхнікай, тэхпропаганда і аграпропаганда. Фізкакультура.

19. Утварэньне новага сьветапогляду. Бязбожжа. Адносіны да рэлігіі, папоў. Адыход ад рэлігіі. Антырэлігійная пропаганда. Зачыненне дамоў культу. Бацькі і дзеці. Зьніжэньне наведваньня царквы. Рэлігійныя і рэволюцыйныя сьвяты.

20. Клясавая сутнасьць рэлігіі. Царкоўнікі і сэктанты супроць мерапрыемстваў савецкае ўлады, сацбудаўніцтва, колектывізацыі.

21. Праявы новага быту—рэволюцыйныя сьвяты, савецкі шлюб, чырвонае вясельле і пахаваньне, „акцыябрыны“, новыя рэволюцыйныя імёны, новыя прывітаньні, узаемаадносіны моладзі, сямейныя адносіны, вызваленьне жанчыны. Новыя імёны для жывёлы.

22. Перашкоды на шляху соцыялістычнага будаўніцтва, перажыткі старога быту. Забабоны, п'янства, самагон, карты, хуліганства, антысэмітызм. Барацьба з імі. Уласьніцкія перажыткі.

23. Новае ў старым фольклёры. Новыя казкі, пераробленыя з старых, прыказкі, загадкі. Новыя элементы ў абрадавай поэзіі. Новыя гульні, карагодныя песьні, драматычныя творы.

24. Інтэрнацыянальная пролетарская солідарнасьць. Рэволюцыйная барацьба рабочых у капіталістычных краінах. Міжнародныя падзеі.

25. Ленінская нацыянальная палітыка. Нацыянальныя раёны, сельсаветы, колгасы, школы. Беларусізацыя. Велікадзяржаўны шовінізм, контррэволюцыйны нацыянал-дэмакратызм, шовінізмы іншых нацыянальнасьцяў, антысэмітызм.

26. Ваенная небясьпека і ўзмацненьне абароназдольнасьці Савецкай краіны. Чырвоная армія. Чырвонаармейцы, прызыў у Чырвоную армію. Вайсковая падрыхтоўка, ячэйкі АСО. Чырвонаармейцы на сяле, дэмабілізаваныя чырвонаармейцы. Чырвонаармейскія песьні і апавяданьні.

27. Жанчына-работніца, колгасьніца. Жанчына-ударніца, будаўнік соцыялізму. Жанчына на адказнай грамадзкай і гаспадарчай рабоце.

28. Дзеці. Новае выхаваньне. Піонэры, іх песні. Рэволюцыйны дзіцячы фольклёр. Новыя гульні—у рэволюцыю, у дэманстрацыю, у коопэрацыю, якія пры гэтым сьпяваюцца песні? Новыя калыханкі.

Запісваць творы вуснай творчасьці трэба з усёй дакладнасьцю. Зазначаць, дзе і калі запісана, ад каго—узрост, соцыяльнае становішча, нацыянальнасьць, калі і ад каго пачуў даны твор. Пажадана таксама запісваць літаратурныя творы рабочых, колгаснікаў на тыя-ж тэмы ў насценгазэтах і інш., зьбіраньне біяграфій і аўтабіяграфій мясцовых поэтаў, політычных і грамадзкіх работнікаў. Канечна трэба дадаваць кароткія весткі аб мясцовасьці, дзе зроблены запісы—насельніцтва, адлегласьць ад культурных пролетарскіх цэнтраў і г. д.

Програма мае на ўвазе таксама фольклёр на мовах нацменьшасьцяў БССР—рускай, яўрэйскай, польскай, латыскай, літоўскай і іншых.

Увесь матар'ял трэба дасылаць у Сэкцыю этнографіі—Менск, Беларуская Акадэмія Навук.

„Гісторыя заводаў“

(ад рэдакцыі „Гісторыя заводаў“)

Пастановай ад 10 кастрычніка 1931 г. ЦК УсекП(б) ухваліў ініцыятыву т. М. Горкага і прапанаваў прыступіць да выдання „Гісторыі заводаў СССР“.

Гэта гісторыя павінна быць большавіцкім паказам найбольш значных прамысловых прадпрыемстваў СССР з моманту іх уз'янення да нашых дзён.

Абагульняючы гістарычную практыку барацьбы пролетарыяту на шляху яго да дыктатуры і практыку будаўніцтва соцыялізму ў СССР, „Гісторыя заводаў“ павінна выканаць важную політычную задачу — навучыць разумець, цаніць і ўмацоўваць рэволюцыйныя заваёвы працоўнае клясы.

„Гісторыя заводаў“ ставіць перад сабою перш за ўсё політычныя мэты — выхавання на гістарычным матар'яле многіх тысяч новых рабочых і падростаючага пакалення пролетарскай моладзі, уступаючай зараз у рады будаўнікоў соцыялізму. Вывучаючы мінулае для разумення сучаснага, „Гісторыя заводаў“ тым самым будзе жывой зброяй мобілізацыі мас для будаўніцтва соцыялізму.

Разам з тым „Гісторыя заводаў“ павінна стаць канцэнтрацыяй баявое гістарычнае практыкі і практыкі будаўніцтва соцыялізму для міжнароднага пролетарыяту, уступіўшага зараз у рашучую стадыю барацьбы з капіталізмам, поспех якой непасрэдна звязаны з поспехамі пролетарыяту СССР.

Нарэшце „Гісторыя заводаў“ сваім праўдзівым шыракам разгорнутым большавіцкім паказам соцыялістычнай будоўлі — павінна моцна ўдарыць па ныцках, малаверах і опартуністах усіх відаў, якія ня вераць у творчыя сілы пролетарыяту, у дасягненні яго калектыўнага розуму і волі.

Да „Гісторыі заводаў“ — самыя непасрэдыя адносіны маюць указаны т. І. Сталіна, зробленыя ім у артыкуле „Аб некаторых пытаннях гісторыі большавізму“:

„Патрэбна падняць пытанні гісторыі большавізму на належную вышыню, паставіць справу вывучэння нашае партыі на навуковыя большавіцкія рэйкі і завастрыць увагу супроць трацкісцкіх і ўсялякіх іншых фальсыфікатаў гісторыі нашай партыі, сыстэматычна зрываючы з іх маскі“.

Выходзячы з намечаных задач і метаў, уся сэрыя зборнікаў „Гісторыі заводаў“ павінна быць прасякнута адзінаствам марксысцка-ленінскага метадру і зместу, азначанага адзінай праграмай. Астатнія павінна быць, у першую чаргу, распрацавана на падставе ўказанай вышэй агульнай політычнай устаноўкі. Папярэдняю схемаю такой праграмы павінна служыць гэтая кароткая інструкцыя, якая можа дапамагчы на першых кроках па збіраньню і сыстэматызацыі матар'ялу па гісторыі фабрык і заводаў. Пры гэтым патрэбна рашуча

змагання з бюрократычнымі адносінамі да гэтага пляну, як да стандарту, пад які патрэбна толькі падганяць матар'ял.

Стрыжнем праграмы павінны быць параўнаўчы паказ і канкрэтнае супроцьстаўленне дзвюх сістэм—капіталістычнай і сацыялістычнай.

Увесь матар'ял у зборніку арганізуецца і асвятляецца ў дзвюх асноўных частках: прадпрыемства ва ўмовах перадакапіталістычнага і капіталістычнага рэжыму, з асноўным упорам на паказ метадаў і формаў капіталістычнай эксплёатацыі рабочае класы, і прадпрыемства ва ўмовах будуючага сацыялізму з ясным і канкрэтным указаннем таго новага ў працоўнай класе, што ўтвараецца сацыялістычнымі ўмовамі вытворчасці, працы, быту, культуры і інш.

Матар'ял кожнага зборніку патрэбна размяркоўваць па асноўным эканомічным і політычным этапам гісторыі нашае краіны. Для старых дзрэвалюцыйных заводаў такімі этапамі будуць: прыгонная гаспадарка, рэформа 1861 году, эканомічны ўздым 90-х гадоў, крызіс 900-х гадоў, японская вайна, рэвалюцыя 1905 году, рэакцыя 1907-10 гг., прамысловае ажыўленне 1911—13 гг., імперыялістычная вайна і Лютаўская рэвалюцыя. Гэта будзе складаць першую частку зборніку.

У другую яго частку ўвойдуць: Кастрычнікаўскі пераварот, перыяд грамадзянскай вайны і вайсковы камунізм, нэп, абнаўленчы перыяд і рэканструкцыйны перыяд.

Пажадана далей указаць перспектывы далейшага развіцця заводаў.

Пры апісанні гісторыі заводу раіцца мець на ўвазе наступныя галоўныя тэмы: сацыяльна-эканомічную і вытворча-тэхнічную характарыстыку заводу, гісторыю рэвалюцыйнага руху на заводзе, гісторыю партыі большавікоў, барацьбу з меншавікамі і эсэрамі, культуру і быт рабочых.

У сацыяльна-эканомічнай і вытворча-тэхнічнай частцы галоўная ўвага павінна быць сконцэнтравана на аналізе і выяўленні капіталістычнай структуры прадпрыемства, складзе рабочых, зарплате, працоўным дні, беспрацоўі, ступені і форме эксплёатацыі рабочых з боку капіталістаў, дзяржавы, адміністрацыі, купцоў, духавенства і інш.

Прыгнечанне нацыянальнае. Беспрацоўе рабочых. Роля царскага суду. Належаць таксама адзначыць эканомічную сувязь заводу з другімі прадпрыемствамі, яго ўплыў на эканоміку краіны, яго роля ў агульнай гаспадарцы краіны, яго сувязь з заgrаніцай.

У гісторыі рабочага і рэвалюцыйнага руху і ў гісторыі большавіцкіх арганізацый на прадпрыемствах трэба паказаць рост політычнае і класавае сьведомасці і арганізаванасці рабочае класы, яе барацьбу за эканомічнае і політычнае вызваленне і тую ролю, якую ў гэтай барацьбе грала большавіцкая партыя, якая зьяўлялася заўсёды выразіцельнай і кіраўніком пролетарыяту, які вёў яго правільным шляхам да канчатковай перамогі. Паказаць барацьбу марксызму-ленінізму за гегемонію ў рабочым руху, выкрыць ролю ўсіх іншых партый, якія мелі класава-варожыя ўплывы на пролетарыят (меншавікі, эсэры і інш.) і ператварыліся потым у зброю адчыненай контррэвалюцыі. Канкрэтна патрэбна адзначыць, па-магчыма, усе фазісы рэвалюцыйнага руху рабочых: стыхійны рух пратэсту ў часе прыгоннага права, стачачны і рэвалюцыйны рух 60—80 гг., ролю народнікаў, стачкі 90-х гг., першыя гурткі марксыстаў і сацыял-дэмакратаў, станаўленне большавізму, барацьбу з эканомізмам і інш. варожымі пролетарыяту плынямі, рэвалюцыю 1905 г., саветы рабочых дэпутатаў.

забастоўкі, профсаюзы, дэманстрацыі, баявыя дружны, узброеныя выступленьні, сувязь руху з вёскаю, рэакцыю 1907—10 гг., уздым 1911—13 гг., ленскія здарэньні, політычныя забастоўкі, вайну 1914 году, спробы ўстанавіць „клясавы мір“ і іх вынікі, антываенныя рухі і, урэшце, Лютаўскую рэвалюцыю: роля ў ёй розных політычных партый, працэс самаарганізацыі рабочых: фабрычна-заводскія камітэты, рабочы контроль, барацьбу з беспрацоўем, барацьбу за 8-гадзінны дзень, забастоўкі, адносіны да часовага ўраду, выбары ў саветы рабочых дэпутатаў, работу профсаюзаў, арганізацыю чырвонай гвардыі, ліпеньскія дні, карнілаўшчыну, выбары ў устаноўчы зьезд, 2-гі зьезд саветаў.

У разьдзел па рэвалюцыйнаму руху ўвойдуць апісаньні рэакцыі і контррэвалюцыі: рэпрэсіі ўраду, капіталістаў, роля опозыцыйных, лібэральных, зубатаўскіх і чорнасоценных арганізацый і іх барацьба з рэвалюцыяй.

Гэтыя апісаньні не павінны быць „мёртвай“, „акадэмічнай“ летапісьсю здарэньняў. Яны павінны выкрыць клясавага ворага, зрываць з яго ўсякія маскі, выкрываць яго сапраўдную эксплёататарскую сутнасьць.

У аддзеле культуры і быту павінны быць паказаны ў сапраўдным выглядзе тыя паўзвьярыныя культурна-бытавыя ўмовы, у якіх трымала буржуазія рабочых заводу да Кастрычніка: антыгігіенічнае становішча фабрык і памяшканьняў, рабочыя казармы, няпісьменнасьць, фальсыфікацыя асьветы (царкоўна-прыходзкія і інш. школы), эксплёатацыя працы жанчын і дзяцей, хваробы, дабрачыннасьць, царква на службе самаўладства, сэктанцтва. У процілегласьць усяму гэтаму трэба паказаць культурную самадзейнасьць рабочых і ролю ў ёй бальшавікоў. Патрэбна абрысаваць таксама распушчаны, ханжанскі вобраз жыцця і жорсткія нравы пануючых груп, даць прыклады самадурства і раскідальнасьці, паказаць фігуры найбольш тыповых капіталістаў рэакцыйнага, лібэральнага і радыкальнага лягеру.

У аснову другой часткі зборніку, прысьвечанай гісторыі заводаў у часе і пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі, патрэбна пакласьці апісаньне арганізацыі, перабудовы, рэканструкцыі заводу на новых соцыялістычных пачатках у працэсе клясавай барацьбы: плянаваць работу, гасразьлік, рэканструкцыя, новыя формы кіраўніцтва і контролю, рабочае вынаходніцтва, рост камуністычных формаў работы, ударніцтва, соцпаборніцтва, героі працы, прамфінплан і сустрэчны: зьдзешаўленьне прадукцыі, рост зарплаты, сямігадзінны рабочы дзень, ліквідацыя абязьлічкі, праграма пяцігодкі і тэмпы яе выконваньня. Паказаць тут аграмадную арганізуючую ролю партыі і комсамолу. У гэтым разьдзеле неабходна адзначыць зьмены ў складзе рабочае клясы, рабочую моладзь і г. д.

Перш за ўсё патрэбна высветліць папярэднюю гэтаму этапу гаспадарчую разбуранасьць і барацьбу з ёю, склад рабочых у гэты пэрыод, настроі адсталай часткі рабочых, рвацтва, уплыў клясаварожых сіл, шкодніцтва, вузкія месцы вытворчасці і інш.

Патрэбна падрабязна паказаць ролю заводу ў Кастрычнікаўскай рэвалюцыі як у падрыхтоўцы, так і ў баявыя яе пэрыод: прадатрады, узброеныя выступленьні, баявыя дружны і чырвоную гвардыю, арганізацыю ўлады на заводзе, барацьбу партый, бальшавізацыю мас і ўстанаўленьне дыктатуры пролетарыяту.

Таксама-ж неабходна падрабязна абмаляваць удзел заводаў у грамадзкай вайне як просты (завод як участак фронту), так і ўскосны:

снабжэнне фронту, вылучэнне баявых атрадаў, політычных работнікаў і інш.; выявіць баявую дзейнасць бальшавікоў як арганізатараў перамогі, і ў далейшым, — пасля ўстанаўлення савецкай улады, — рост партыі і ўплыў яе на масы, генеральную лінію партыі і барацьбу з усялякім опартунізмам, поспехі соцыядаўніцтва на падставе неспрымрмага правядзення генеральнай лініі партыі.

Патрэбна паказаць дзейнасць на заводзе прадстаўнікоў адчынай і замаскаванай контррэвалюцыі: баявыя наступленні белых армій, роля кадэтаў, эсэраў, меншавікоў, трацкістаў, шкоднікаў, а таксама выпадак рабочай „валыні“ і яе падпальшыкаў.

Паказачна многавобразны працэс ленінскай культурнай рэвалюцыі, гіганцкі рост усяе рабочае класы; утварэнне рабочае інтэлігенцыі як працэс знішчэння супроцьлегласці паміж фізічнай і разумовай работай (заводы-Втузы, соцыялістычнае сумяшчэнне, шэфства і інш.); новыя формы быту, сям'і, бытавыя кмуны; новыя формы грамадзкіх адносін; новае ў палажэнні жанчын і дзяцей, фізкультурны рух; ліквідацыя няпісьменнасці, школьная справа, роля партыі, комсамолу і піонэраў у культурнай рэвалюцыі; грамадскае харчаванне; роля газет і сьценгазет, рабкораўскі рух; культпаходы; барацьбу з рэлігіяй; заклік ударнікаў у літаратуру; работу клюбаў літаратурных і іншых гурткоў; культурныя сувязі заводу з іншымі прадпрыемствамі і асабліва з вёскаю, з колгасамі і савгасамі.

Прапанаваны кароткі конспект таму ня мае абавязковага характару і ня вычэрпвае ўсяго матар'ялу, які павінен быць выкарыстаны ў кнізе. У кожным канкрэтным выпадку прапанаваная схема падлягае зьменам і папраўкам у залежнасці ад часу ўзьнікнення заводу і спецыфічных умоў яго развіцця.

Радакцыя менш за ўсё зацікаўлена ў тым, каб атрымаць у адказ на прапанаваную вышэй схему кнігі сухі, анкетны матар'ял офіцыяльнага характару. Задача аўтараў павінна быць у тым, каб збудаваць на падставе гэтага конспекту жывую, захапляльную кнігу, у якой была-б паказана на канкрэтных прыкладах дыялектыка эканомічнага, політычнага і культурнага развіцця заводу ў працэсе класавай барацьбы пролетарыату спачатку за дыктатуру, потым за ўмацаванне гэтае дыктатуры, за соцыялістычнае будаўніцтва.

Гэтаму павінен служыць і спосаб літаратурнага ўкладання. Радакцыя мяркуе, што ў даным выпадку дапусьцімы ўсе віды літаратурнага пісьма, абгрунтаваныя на дакладна правяраных фактычных даных. Навукова-даследчыя артыкулы, нарысы, дакументы, мэмуары, апавяданні жывых сьведак, біяграфіі і аўтабіяграфіі дзеячоў, іх партрэты, таксама як і іншыя ілюстрацыйны матар'ял, малюючы прадпрыемства і яго гісторыю, — усё гэта можа і павінна ўвайсці ў склад зборніку. Чыста балетрыстычныя творы, прысьвечаныя гісторыі заводаў (романы, апавесці, вершы, п'есы і інш.), ініцыятыву напісання якіх патрэбна ўсебакова падтрымаць, складае паасобны дадатак да асноўнай сэр'і нарысаў.

Аднак, задача „Гісторыі заводаў“ ня вычэрпваецца выданнем зборнікаў рознахарактарнага матар'ялу (зборнікаў дакументаў, успамінаў і г. д.), канчатковаю мэтаю „Гісторыі заводаў“ з'яўляецца ўтварэнне сыстэматычнай марксысцка-ленінскай мастацкай гісторыі заводаў. Кнігі па гісторыі заводаў, якія знаходзяцца на тэрыторыі РСФСР, выдаюцца на расійскай мове; кнігі аб заводах, якія знаходзяцца ў іншых рэспубліках Саюзу, друкуюцца на мове данай рэспублікі і на расійскай мове адначасна.

Размер кніг устанаўляецца па згодзе галоўнай рэдакцыі і мясцовых рэдакцыйных колегіі, у залежнасці ад колькасці і якасці сабранага матар'ялу.

Пры збіранні матар'ялу патрэбна карыстацца перш за ўсё месцовымі архівамі: архівамі прадпрыемства, партыі, саветаў, профсаюзаў, страхавых і бальнічных кас, цэркваў, фабрычнай інспекцыі, поліцыі, краязнаўчых таварыстваў і г. д., а таксама матар'яламі вялікіх цэнтральных ахоўнікаў, такіх як Цэнтрархіў, Архіў рэволюцыі, Комакадэміі, архіў народнае гаспадаркі, б. дэпартаманту поліцыі і 3-га аддзялення, сэнату, горнага дэпартаманту, дэпартаманту гандлю, т-ва фабрыкантаў і заводчыкаў, вайскова-гістарычны архіў і рад літаратурных крыніц (справаздачы губарнатараў, земскія зборнікі і інш.). Акрамя архіўнага матар'ялу, патрэбна рабіць апросы жывых удзельнікаў тых ці іншых здарэнняў, што разгортваліся на заводзе. Усе гэтыя матар'ялы патрэбна стала праверыць і па-марксысцку асмысلیць.

Організацыйная структура выдання мяркуецца ў наступным выглядзе: кіруючым і адказным органам выдання з'яўляецца галоўная рэдакцыя ў тым складзе, які паказаны ў пастанове ЦК партыі ад 10 кастрычніка 1931 году.

Непасрэдная арганізацыя сэрві ўскладаецца на сакратарыят рэдакцыі.

У абласных цэнтрах складаюцца пад кіраўніцтвам партыйных органаў абласныя прадстаўніцтвы рэдакцыі, якія арганізуюць у дапамогу сабе камітэты садзейнічання, уцягваючы ў іх прадстаўнікоў партыйнай і савецкай грамадзкасці, комсамол, дзеячоў літаратуры, навукі і тэхнікі. Задача абласных прадстаўніцтваў рэдакцыі і камітэтаў садзейнічання—у прапагандаванні задач „Гісторыі заводаў“, у арганізацыі масавых кампаній, у складанні спісаў першачарговых заводаў вобласці для перадачы іх у галоўную рэдакцыю. Акрамя таго абласныя прадстаўніцтвы павінны дапамагаць заводскім рэдакцыйным колегіям і інструктаваць іх па пытаннях праграмы „Гісторыі заводаў“.

На прадпрыемствах арганізуюцца рэдакцыйныя колегіі, якія працуюць пад кіраўніцтвам і кантролем мясцовых партыйных органаў. У склад рэдкалегій заклікаюцца ў першую чаргу ячэйкі РАПП і УААП, ячэйкі таварыства гісторыкаў-марксыстаў, гістпарт, прадстаўнікоў заводскіх газет, профарганізацый, інжынерна-тэхнічнага персоналу і рад іншых асоб па выбару рэдкалегій.

Рэдакцыйныя колегіі выпрацоўваюць, перш за ўсё, падрабязную праграму зборніку, вызначаюць тэрміны яго выканання і пасылаюць усё гэта ў галоўную рэдакцыю на зацверджанне, пасля чаго колегіі прыступаюць да практычнай работы. Мясцовыя колегіі вылучаюць з свайго асяроддзя спецыяльнага рэдактара, які нясе адказнасць перад заводзкай рэдакцыйнай колегіяй і галоўнай рэдакцыяй за ўсю работу па складанні зборніку. Заводская рэдакцыйная колегія знаходзіцца ў цесным кантакце з абласным прадстаўніцтвам рэдакцыі і з kolekтывам рабочых заводу; на агульных сходах заводу члены рэдкалегіі робяць перыядычныя даклады аб становішчы работы па зборніку.

У дапамогу заводскім рэдакцыйным колегіям—галоўная рэдкалегія арганізуе спецыяльную групу інструктараў (эканомістаў, гісторыкаў і інш.), якія шляхам перапіскі і асабовых наведванняў заводу прымаюць удзел у рабоце над зборнікам.

Па заканчэнні работы заводская коллегія перадае рукапісы ў галоўную рэдакцыю для перагляду і зацверджання ў друк.

У грашовых адносінах заводскія рэдакцыйныя коллегіі працуюць згодна выпрацаванаму ім і зацверджанаму заводакіраўніцтвам і сакратарыятам галоўнай рэдакцыі каштарысу, атрымоўвае неабходныя сродкі ад кіраўніцтва заводу і адлічваючыся перад ім у іх выдаткаванні.

Выданьне „Гісторыі заводаў“ ускладаецца на Дзяржвыдавецтва.

У бліжэйшы час рэдакцыя выпусціць спецыяльную брошуру, зьместам якой будзе падрабязная праграма зборніку, мэтодычныя паказаньні па яго складаньню, інструкцыя па зьбіраньню і апрацоўцы матар'ялу і бібліаграфічны даведнік.

Рэдакцыя ня мае магчымасьці надрукаваць у кароткі тэрмін зборнікі усіх тых заводаў, якія прыступілі і прыступяць да гэтай работы. Тут неабходна паслядоўнасьць. Рэдакцыя чакае ад абласных сваіх прадстаўнікоў сьпісу першагарговых заводаў па кожнай вобласці, каб на падставе гэтых вестак выпрацаваць агульную чаргу выданьняў. Для ўстанаўленьня сувязі з месцамі неабходна, каб заводскія рэдакцыйныя коллегіі і абласныя прадстаўніцтвы зараз-жа паведамлілі сакратарыяту рэдакцыі свае адрасы і далі весткі аб станавішчы работы па „Гісторыі заводаў“.

Програма кожнай кнігі павінна быць на заводах грунтоўна прадумана як з рэдакцыйнага, так і з арганізацыйнага боку. Усялякая стыхійнасьць, саматужніцтва і няплянавацьць, усялякая спроба паасобных таварышоў і арганізацый весці работу без паказаных вышэй арганізацыйных формаў павядуць да няўхільных памылак, халтуры бракаванасьці прадукцыі.

Барацьба за якасьць павінна стаць асноўным лёзунгам работы. Створым бальшавіцкія гісторыі заводаў. Пакажам пролетарыят ва ўсёй яго велічы, як творцы новага жыцця, пакажам рост рабочае клясы СССР ударнай брыгады сусьветнай рэвалюцыі, пакажам разьвіцьцё і ўздым пролетарыяту, які будзе соцыялізм пад кіраўніцтвам ленінскай партыі.

Адрас рэдакцыі: Масква, Сьпірыдонаўская вул., 2.

ОФІЦЫЙНЫ АДДЗЕЛ

ПАСТАНОВА

Колегіі Народнага Камісарыяту, Земляробства БССР па пытаньню пароднага раёнаваньня жывёлагадоўлі.

1. Аб пародным раёнаваньні жывёлы.

Выходзячы з папярэдняга рашэньня Колегіі НКЗБ, пастановы СНК ад 18/V—31 г. аб пародным раёнаваньні і прымаючы пад увагу, што з боку гаспадарчых аб'яднаньняў і РВК у асноўным ніякіх заўваг супроць папярэдняга projektu аб пародным раёнаваньні ня было, Колегія НКЗемляробства БССР пастанаўляе:

а) па буйной рагатай жывёле:

1. Устанавіць на тэрыторыі БССР у якасьці асноўных палепшаючых парод буйнай рагатай жывёлы—*швіцкую, чырвона-беларускую і колёніцкую белагалавую*.

2. У зону распаўсюджваньня і масавага палепшаньня буйной рагатай жывёлы *швіцкай пароды* аднесьці наступныя раёны:

Асьвейскі, Расонскі, Полацкі, Вушацкі, Лепельскі, Сіроцінскі, Гарадоцкі, Сурацкі, Віцебскі, Чашніцкі, Сеньненскі, Аршанскі, Талачынскі, Дубровенскі, Крупскі, Горацкі, Дрысенскі, Мсьціслаўскі, Магілёўскі, Чавускі, Чэрыкаўскі, Крычаўскі, Клімавіцкі, Быхаўскі, Кармянскі, Прапойскі, Чырвонапольскі, Касьцюковіцкі.

3. У раёнах, вызначаных для распаўсюджваньня і масавага палепшаньня буйной рагатай жывёлы *швіцкай пароды, работа павінна праходзіць шляхам мэтызацыі і палепшаньня ў сябе мясцовага быдла, прычым гэта мерапрыемства павінна праходзіць у першую чаргу ў раёнах, найбольш інтэнсыўных. У раёнах менш інтэнсыўных у першы час—праводзіць работу па палепшаньню мясцовай жывёлы ў сябе.*

4. У зону распаўсюджваньня і масавага палепшаньня буйной рагатай жывёлы *чырвона-беларускай пародай* аднесьці наступныя раёны:

Бягомльскі, Плешчаніцкі, Барысаўскі, Лагойскі, Заслаўскі, Смалявіцкі, Койданаўскі, Чэравенскі, Бярэзінскі, Вузьдзенскі, Пухавіцкі, Капыльскі, Менскі, Чырвона-Слабодзкі, Слуцкі, Стара-Дароскі, Асіпавіцкі, Клічаўскі, Старобінскі, Любанскі, Глускі, Бабруйскі, Рагачэўскі, Парыцкі, Жлобінскі, Буда-Кашалёўскі, Чачэрскі, Уваравіцкі, Веткаўскі, Рэчыцкі, Гомельскі, Церахоўскі.

5. У раёнах, вызначаных для распаўсюджваньня масавага палепшаньня буйной рагатай жывёлы *чырвона-беларускай пароды, работа*

павінна праводзіцца шляхам *мэтызацыі і палепшання ў сябе мясцовага быдла чырвона-беларускай пародай*, у раёнах найбольш інтэнсіўных, а ў раёнах менш інтэнсіўных у першы час праводзіць работу па палепшанню мясцовай жывёлы.

6. У зону распаўсюджвання і масавага палепшання буйной рагатай жывёлы *колёнісцкай белгалавай пародай* аднесці наступныя раёны:

Жыткавіцкі, Петрыкаўскі, Мазырскі, Лельчыцкі, Каралінскі, Нараўлянскі, Хойніцкі, Лоеўскі, Брагінскі, Камарынскі.

7. У раёнах, вызначаных для распаўсюджвання і масавага палепшання буйной рагатай жывёлы чырвона-колёнісцкай пародай, работа павінна праходзіць шляхам *мэтызацыі і палепшання ў сябе мясцовага быдла ў раёнах найбольш інтэнсіўных*, а ў раёнах менш інтэнсіўных у першы час праводзіць работу па палепшанню мясцовай жывёлы ў сябе.

8. У мэтах стварэння належнай базы племматар'ялу лічыць неабходным арганізаваць на лініі савгасаў наступную сетку племгасаў:

а) са швіцкім быдлам:

1. Горкі (зональная Малочная Станцыя) Горацкага раёну—Масла-трэст.

2. Беліца-Відокі Сеньненскага раёну—Белсельтрэст.

3. Арловічы—Дубровенскага раёну—БСТрэст Дубровенскі.

4. Крынкі—Высачанскага раёну—БСТрэст.

5. Чарніцы—Сіроцінскага раёну—Мал. Масьляны Трэст.

б) па чырвона-беларускім быdle:

1. Самуэлева—Аномаль (аб'яднаць) Койданаўскага раёну БСТрэст.

2. Калініна—Русіновічы (аб'яднаць) Менскі раён—БСТрэст.

3. Прылукі—Атоліна (аб'яднаць) Менскі раён—БСТрэст.

в) па колёнісцкім быdle:

1. Дарашэвічы Петрыкаўскага раёну—БСТрэст.

2. Барысаўшчына—Хойніцкага раёну—БСТрэст.

3. Пабеда-Соцыялізму—Хойніцкі раён—Мал. Масьляны Трэст.

9. Прапанаваць Белмалакоколгасцэнтру ў 2-хдэкадны тэрмін вылучыць у адпаведнасці з плянам народнага раёнавання *пад племгасы 20 колгасаў* з якіх: па швіцкаму быdle—10, па чырвона-беларускім—6 і па колёнісцкаму—4 і падаць у Наркамзем на зацверджаньне.

10. Давесці зямельную тэрыторыю вылучаных савгасаў для племработы ня менш як да 2-3 тысяч га з колькасьцю галоў племянога гурту ня менш тысячы, з колгасаў ня менш 700-1.000 га з колькасьцю галоў ня менш 300.

11. Прапанаваць савгасам „Сьвінаводу“, Насентрэсту і Галоўленкому ў 2-месячны тэрмін перадаць у парадку абмену ўсю плем-плянавую пароду буйной рагатай жывёлы Малочна-Масьлянаму трэсту і Белсельтрэсту.

12. Прапанаваць усім Савгастрэстам плян перакідкі племжывёлы ўзгадніць з Сэктарам Вэтэрынарыі і жывёлагадоўлі.

13. Прапанаваць Белсельтрэсту і Малочна-Маслянаму трэсту:

а) у 2-месячны тэрмін перакінуць усю племянную плянавую жывёлу з савгасаў у племгасы.

б) прадугледзець у кантрольных лічбах на 1931 г. пэўны аб'ём будаўніцтва, комплектавання арганізацыі кармовай базы і механізацыю ў вылучаных племгасах.

14. Прапанаваць Белсельтрэсту:

а) У трохмесячны тэрмін перакінуць няплянавыя чырвона-нямецкую і ангельскую пароды з зоны, адведзенай для швіцкай пароды у паўднёвую частку зоны, адведзенай для чырвона-беларускай пароды;

б) У месячны тэрмін утварыць злучэнне племгасаў Самуэлева, Калініна і Прылукі, згодна § 8 гэтай пастановы.

15. Прапанаваць Горацкай Зональнай Станцыі:

а) у 2-месячны тэрмін прадставіць у НКЗБ схему мэтызацыі чырвона-беларускага і ангельскага быдла з дацкім быдлам;

б) распачаць селекцыйную работу ва ўсіх племгасах;

в) у 2-месячны тэрмін выпрацаваць стандарт па чырвона-беларускім, швіцкім і колёнісцкім быдле.

16. Прапанаваць сэктару жывёлагадоўлі:

а) выпрацаваць інструкцыю аб перадачы племянной жывёлы з другіх савгасаў у племгасы Белсельтрэсту і Малочна-маслянага трэсту;

б) паскорыць арганізацыю Дзяржплемкнігі па чырвона-беларускаму, швіцкаму і колёнісцкаму белагалаваму быдлу, узгадніўшы гэта пытаньне з НКЗ БССР.

б) па конях:

1. Устанавіць у якасці паляпшаючай пароды на тэрыторыі БССР рысіста-арлоўскую, арлова-амерыканскую і бельгійскую цяжкавазную.

2. Масавую работу па палепшаньню мясцовага каня рысіста-арлоўскай пародай разгарнуць у наступных раёнах:

Бягомльскі, Плешчаніцкі, Лагойскі, Барысаўскі, Смалявіцкі, Талочынскі, Крупскі, Аршанскі, Дубровенскі, Горацкі, Шклоўскі, Магілёўскі, Бялыніцкі, Чавускі, Мсьціслаўскі, Крычаўскі, Церахаўскі, Клімавіцкі, Касцюковіцкі, Чырвонапольскі, Быхаўскі, Прапойскі, Чэрыкаўскі, Клічаўскі, Бярэзінскі, Чэrvеньскі, Кармянскі, Рагачэўскі, Чачэрскі, Жлобінскі, Парыцкі, Буда-Кашалёўскі, Уваравіцкі, Веткаўскі, Гомельскі, Рэчыцкі, Лоеўскі, Жыткавіцкі, Петрыкаўскі, Мазырскі, Хойніцкі, Каралінскі, Нараўлянскі, Брагінскі, Камарынскі, Лельчыцкі, Тураўскі.

3. Масавую работу па палепшаньню мясцовага каня арлова-амерыканскай пародай разгарнуць у наступных раёнах:

Асьвейск, Дрысенскі, Расонскі, Полацкі, Сіроцінскі, Сураскі, Віцебскі, Лёзьненскі, Чашніцкі, Сеньненскі, Бешанковіцкі, Лепельскі.

4. Масавую работу па палепшаньню мясцовага каня бельгійскай цяжкавазнай пародай разгарнуць у наступных раёнах:

Заслаўскі, Менскі, Койданаўскі, Пухавіцкі, Вузьдзенскі, Асіпавіцкі, Капыльскі, Слуцкі, Стара-Дароскі, Чырвонаслабодзкі, Глускі, Бабруйскі, Любаньскі, Старобінскі.

У мэтах вывядзеньня элітнага конскага стада арганізаваць коніплямсавгасы з рысіста-арлоўскім напрамкам у савгасе Навасёлкі, Шарсьцін, Веткаўскага раёну на 200 матак, з арлова-амерыканскім напрамкам намяціць савгас Адаменскі, Лёзьненскага раёну на 100 матак, прычым канчатковае рашэньне аб перадачы савгасу Адаменкі пад

коняплямгас прыняць на паседжаньні Колегіі з удзелам раённых арганізацый, а з бэльгійска-цяжкавозным напрамкам у Бабруйскім раёне на 100 матак, адвёўшы да гэтай мэты зямельную тэрыторыю ў працягу месячнага тэрміну.

6. Абавязець Колгасцэнтар арганізаваць у адпаведнасьці з пародным раёнаваньнем *колектыўныя гаспадаркі* коняводнага напрамку ў колькасьці 20, з разьлікам ня менш 50 матак на гаспадарку, з іх: арлова-амэрыканскім напрамкам 5, чыста-арлоўскім 10 і бэльгійска-цяжкавозным 5.

Адбор праводзіць у працягу месячнага тэрміну.

в) па сьвіньнях:

1. Устаноўце асноўнай паляпшаючай пародай па ўсёй тэрыторыі БССР белую *буйную ангельскую пароду* сьвіней.

2. Лічыць неабходным элітнае стада белай ангельскай пароды сьвіней сконцэнтравець у савгасе „Блонь“ і ў гаспадарцы Сьвінагадоўчага інстытуту.

3. Племяннае стада сьвіней сконцэнтравець у савгасах „Твань“, „Райцы“ і „Ціманава“, таксама вылучыць адзін савгас у быўшай Гомельскай акрузе і адзін у быўшай Магілёўскай.

Матачнае стада да канца 1931 г. у племянных гаспадарках разам з элітным стадам давесьці да 2.500 галоў.

Белканторы „Сьвінаводу“ не пазьней 20 ліпеня вылучыць савгасы ў паказаных акругах, безадкладна разгарнуўшы ў іх будаўніцтва і фармаваньне матачнага стада.

4. Абавязець Белсьвінаводколгасцэнтар у працягу 2-дэкаднага тэрміну вылучыць 25 сьвінагадоўчых колгасаў пад племгасы. Матачнае стада гэтых колгасаў-племгасаў вызначыць ня менш як у 100 матак на гаспадарку.

5. Абавязець Белкантору „Сьвінаводу“ і аддзяленьне Белсьвінаводколгасцэнтру правесці адбор лепшага стада мясцовых сьвіней і сконцэнтравець іх па лініі савгасаў у 1—2 савгасах, а па лініі колгасаў у 10—12 колгасах, даручыўшы Сьвінагадоўчаму інстытуту разгарнуць у сьвінагадоўчых гаспадарках контрольную работу над мясцовай сьвіньнёй.

г) па птушках:

1. Устаноўце у якасьці паляпшаючай пароды птушак на тэрыторыі БССР па курах *Род-Айлянд і Віандот, па качках—Пэкінскія і індыйскія бягуны*, па гусях—*Халмагорскія і Эндэмскія* і па індыках—*мясцовыя*.

2. Лічыць неабходным прамысловае птушкаводзтва ў адпаведнасьці з вызначанымі пародамі праводзіць у наступных раёнах.

а) па качках і гусях:

Прамысловае птушкаводзтва па воднай птушцы (качках і гусях) разьвіваць па ўсёй тэрыторыі БССР у залежнасьці ад наяўнасьці вадазбору.

б) па курах пароды „Віандот“:

Чачэрскі, Буда-Кашалеўскі, Уваравіцкі, Веткаўскі, Гомельскі, Церахаўскі, Рэчыцкі, Лоеўскі, Брагінскі, Камарынскі, Нараўлянскі, Хойніцкі.

в) па курах пароды „Род-Айланд“:

Аршанскі, Горацкі, Дубровенскі, Крупскі, Месьціслаўскі, Талочынскі, Асіпавіцкі, Бабруйскі, Глускі, Жлобінскі, Клічаўскі, Любанскі, Парыцкі, Рагачэўскі, Слуцкі, Старадароскі, Старобінскі, Чырвона-Слабодзкі, Бешанковіцкі, Віцебскі, Гарадоцкі, Лёзьненскі, Сіроцінскі, Сураскі, Сеньнецкі, Чашніцкі, Быхаўскі, Бялыніцкі, Кармянскі, Касцюковіцкі, Клімавіцкі, Чырвонапольскі, Крычаўскі, Магілёўскі, Прапойскі, Чавускі, Чэрыкаўскі, Шклоўскі, Жыткавіцкі, Мазырскі, Каралінскі, Лельчыцкі, Петрыкаўскі, Тураўскі, Менскі, Барысаўскі, Бягомльскі, Бярэзінскі, Заслаўскі, Копыльскі, Койданоўскі, Лагойскі, Плешчаніцкі, Пухавіцкі, Смалявіцкі, Вузьдзенскі, Чэрвеньскі, Асьвейскі, Вушацкі, Дрысенскі, Полацкі, Расонскі, Лепельскі.

3. Вылучыць для правядзеньня племработы па птушкаводзтву наступныя гаспадаркі: па качках савгас „Вымна“, Сураскага раёну, па гусях савгас „Беразьнёўка“, Гарадоцкага раёну, па курах „Род-Айланд“ савгас „Сеньціца“ і Жлобінскі комбінат, па „Віандоту“ савгас „Любны-Пяскі“, Гомельскага раёну.

4. Разьмер матачнага ядра кожнага племгасу павінен быць ня менш 5.000 галоў.

Прапанаваць сэктару Жывёлагадоўлі падаць у коллегію НКЗБ меркаваньні адносна работы з індакамі.

г) па трусах:

1. Устанавіць на тэрыторыі БССР асноўнай пародай трусаў для масавага палепшаньня мясцовых трусаў пароды „Шаншыль“ і „Белы Вялікан“.

2. Лічыць неабходным вылучыць прамыслова-племянныя гаспадаркі з трусамі ў наступных савгасах: „Дзягелева“, Віцебскага раёну, „Пракопаўка“, Церахаўскага раёну.

д) па авечках:

1. У мэтах палепшаньня мясцовай грубашэрстай авечкі ў кірунку мясашэрстай пароды пакінуць у БССР як палепшаныя *тры пароды авечак*: „Усходня-Прускую“, Лінькольскую і „Окс-ордшырдаўскую“.

2. Лічыць неабходным усіх авец племянных парод, якія былі завезены ў БССР у працягу мінулых ігадоў і якія знаходзяцца ў гаспадарках розных сыстэм, перадаць БК Цэнтру. Апошняму ў месячны тэрмін выбраць для гэтай мэты аднаведныя колгасы.

3. Усю работу па палепшаньню авец сконцэнтравать у колгаснай сыстэме.

1. У адпаведнасьці з вылучанымі раёнамі для арганізацыі племгасаў прапанаваць Райза і Земляўпарадкаўчому сэктару НКЗему ў месячны тэрмін правесці земляўпарадкаваньне ўсіх племгасаў і адвод новых.

2. Даручыць сэктару Жывёлагадоўлі:

а) Распрацаваць палажэньне аб племянных савгасах і колгасах.

б) Устанавіць цэны на племжывёлу.

в) Устанавіць структуру племработы.

Распрацаваць контрольныя лічбы па племжывёле на 1932-33 г.

д) Устанавіць апорныя пункты для навукова-дасьледчай работы па ўсіх галінах жывёлагадоўлі.

3. Прапанаваць Райза скончыць у ліпні месяцы ўчот племжывёлы.

4. Абавязаць сэктар кадрў забясьпечыць усе племянныя гаспадаркі зоотэхнічным і ветэрынарным персоналам як шляхам перакідкі маючыхся кадрў, так і бліжэйшых выпускаў ВНУ і тэхнікумаў.

Нам. Наркамземляробства Масюкоў.

Раённым інспэктаром народнае асьветы і райбюро краязнаўства.

Масавым сэктарам БАН і ЦБК перакладзена з № 7-8 „Советского Краеведения“ (орган ЦБК РСФСР і т-ва марксыстаў пры Комакадэміі СССР) і выдадзена брошура А. Цімашова „Эканомічныя нарысы раёнаў і іх мэтодолёгія“. Кніжка аьяўляецца шкоднай і па сваёй устаноўцы нічога агульнага ня мае з генэральнай лініяй партыі. Карыстацца ёй у працы ні ў якой меры нельга, і яна павінна быць безадкладна зьнята. Крытыка яе шкоднасьці даецца ў 11 і 12 нумарох „Савецкае Краіны“.

Загадчык масавага сэктару БАН В. Серафімаў.

Навуковы сакратар В. Самцэвіч.

Х Р О Н І К А

Праца Масавага сектару і ЦБК ў 1931 г.

Выдзяржныя тэмпы сацыялістычнага будаўніцтва ў нашай краіне, завяршэньне пабудовы сацыялістычнай эканомікі патрабуе шырокага разгортваньня дасьледчай працы, падвышэньня навуковай базы пад усе галіны сацыялістычнага будаўніцтва, аўладаньня тэхнікай шырокімі працоўнымі масамі. Навукова-дасьледчая праца павінна быць палкам і поўнасьцю падпарадкаваная задачам і адпавядаць тэмпам сацыялістычнага будаўніцтва. На сучасным этапе сацыялістычнай рэканструкцыі з асаблівай востраюй высьсоўнасьцю неабходнасьць вывучэньня і вучоту вытворчых сіл краіны і ўмоў разьвіцьця ўбудоў. Работа гэта ня можа быць выкананая аднымі навукова-дзяржаўнымі ўстановамі, калі да навукова-дасьледчай працы ня будуць прыцягнуты масы рабочых, сялян і савецкае інтэлігенцыі. Гэту навуковую работу ў сучасны момант трэба цесна ўвязаць з краязнаўчым рухам — калектыўным усебаковым вывучэньнем свайго раёну, свайго колгасу, прадпрыемства* (з адозвы Культпропу ЦК УсеКП(б) аб краязнаўчай працы). Масавай калектыўная дасьледчая (краязнаўчая) праца павінна быць рашуча павернута да навуковых досьледаў у галіне прамысловасьці, сельскай гаспадаркі, скарыстаньня мясцовых крыніц энэргіі, вырашэньня сыравіннай і жыўзелагадоўчай праблемы, рацыяналізацыі пш-вэлагадоўчай прамыслаў, лесаскарыстаньня, будоўлі (у тым ліку будаўніцтва гара-і г. д., да арганізацыі конкурсаў па мо-графічнаму вывучэньню фабрык і заводаў, колгасаў і савгасаў, па складаньню краязнаўчых падручнікаў, адшуданьню карысных выкапняў, зьбіраньню лекавых расьлін, вывучэньню новых прадметаў экспарту". (З адозвы Культпропу ЦК УсеКП(б). У гэтай дырэктыве партыі мы маем баявую праграму масавай дасьледчай працы, якая на сучасным этапе сацыялістычнага будаўніцтва павінна выявіцца ў форме шырока разгортваньня краязнаўчага руху. Цэлы шэраг іншых партыйных пастановаў па пытаньням гаспадарчага і культурнага будаўніцтва з усьей выразнасьцю і рашучасьцю патрабуюць разгортваньня масавай навукова-дасьледчай пра-

цы. Аб'яднаны лістападаўскі пленум ЦК і ЦКК КП(б), адзначыўшы, адрыў навуковых і дасьледчых устаноў ад колгасных мас і колгаснай вытворчасці, адсутнасьць шырока і правільна пастаўленых вопытаў, адсутнасьць гібкасьці ў перанясеньні лепшых, якія ўжо апраўдаліся, вопытаў для шырокага практычнага ажыццяўленьня, рашуча ставіць пытаньне аб разгортваньні масавай навукова-дасьледчай працы ў колгасе. Вывучэньне вопыту лепшых колгасаў, савгасаў і МТС у галіне арганізацыі калектыўнай вытворчасці, павалічэньня ўрадліва-насьці, падвышэньня таварнасьці, жывёлагадоўлі і г. д. ў межах шырокага выкарыстаньня гэтага вопыту патрабуе арганізацыі сталых ячэек, масавых досьледаў у колгасах, савгасах і МТС.

Разгортваньне масавай навукова-дасьледчай працы павінна быць цесна і неразрывна звязана з разгортваньнем вытворча-тэхнічнай прапаганды, з вывучэньнем тэхнікі ў розных галінах сацыялістычнага будаўніцтва, бо „тэхніка ў перыяд рэканструкцыі раішае ўсё" (Сталін). У пастанове ЦК УсеКП(б) аб вытворча-тэхнічнай прапагандзе канкрэтна вызначана такая задача: „Прыступіць да выданьня спецыяльнай сэрыі тавяных популярных брошур, лістовак, плякатаў, прысьвечаных апісаньню новай тэхнікі, якая ўжываецца ў дамы час на нашых заводах і ў новых прамысловых будаўніцтвах" і разгарнуць выданьне спецыяльнай літаратуры, якая апісвае найбольш выдатныя ўзоры масавага вынаходніцтва і саміх вынаходцаў". Пастанова ЦК УсеКП(б) і ЦК КП(б)Б аб выданьні „Гісторыі грамадзянскай вайны" патрабуюць уцягненьня шырокіх працоўных мас, удзельнікаў грамадзянскай вайны, чырвоных партызанаў і іншых у дасьледчую працу.

Беларуская Акадэмія Навук — дзецішча Кастрычніка, створаная воляй пролетарыату для вырашэньня найважнейшых навуковых праблем сацыялістычнага будаўніцтва, для распрацоўкі актуальнейшых пытаньняў марксысцка-ленінскай мэталодэгіі—гэтай магутнай зброі ў барацьбе з усялякімі скажэньнямі ад генэральнай лініі партыі і для выхаваньня новых кадраў для пролетарскай навукі,—павінна найважнейшыя навуковыя дасягненьні зрабіць дастаяньнем шырокіх

працоўных мас, узброіць іх навукай для паспяховага будаўніцтва сацыялізму і барацьбы супроць варожых пролетарыяту ідэй, уцягнуць рабочых, колгаснікаў, бядняцка-серадняцкія масы, інжынерна-тэхнічныя сілы, настаўніцтва, аграномаў і інш. у масавую навукова-даследчую працу, вывучыць, надасціць, пашырыць і ўзвысяць на вышэйшую ступень вялізарны вопыт сацыялістычнага будаўніцтва, які маюць ужо нашы перадавыя заводы, колгасы, савгасы і МТС, культурна-асветныя ўстановы і інш. і весьці няпрямую барацьбу за генеральную лінію партыі. Задачай Беларускай Акадэміі Навук з'яўляецца плянавая арганізацыя тэхнічнай прапаганды сярод працоўных мас БССР. Беларуска Акадэмія Навук павінна стаць і арганізацыйным і методолёгічным цэнтрам усёй масавай навукова-даследчай і популярызатычна-тэхнічнай працы. Для ажыццяўлення гэтай найважнейшай задачы ў складзе БАН арганізаваны спецыяльны Масавы сектар.

За апошні год пасля змены былога опартуністычнага і нацдэмаўскага кіраўніцтва Беларускай Акадэміі Навук праведзена досыць значная масавая работа.

Наладжан быў цэлы шэраг дакладаў у Акадэміі Навук, на фабрыках і заводах, на асветніцкіх канферэнцыях (у Менску, Віцебску, Гомелі, Магілёве і інш.), на якіх была выкрыта контррэвалюцыйная нацдэмаўская ідэалёгія і іх буржуазна-рэстаўратарская работа ў розных галінах гаспадарчага і культурнага будаўніцтва. Барацьба з нацдэмаўшчынай вялася і ў перыодычным партыйна-савецкім друку. У часопісах і газэтах („Звязда“, „Савецкая Беларусь“, „Савецкая Краіна“ і інш.) было змешчана каля 10 артыкулаў, выкрываючых нацдэмаўскую ідэалёгію і кіяскавую сутнасць нацыянал-дэмакратызму ў мэтах мобілізацыі працоўных мас для барацьбы з нацыянал-дэмакратызмам, вялікадзяржаўным шовінізмам, як галоўнай небяспекай на даным этапе, і іншымі мясцовымі шовінізмамі.

Масавыя (краязнаўчыя) арганізацыі раней былі засмечаны варожымі элементамі, у большасці знаходзіліся пад уплывам нацдэмаў і выконвалі іх сацыяльны заказ. Ва ўсіх краязнаўчых арганізацыях пад кіраўніцтвам партыйных арганізацый была праведзена самаачыстка краязнаўчых арганізацый ад чужых і варожых элементаў.

У мэтах шырокай папулярывацыі задач масавай даследчай працы ў 10 раёнах (Смалевіцкі, Жыткавіцкі, Клімавіцкі, Старалароскі і інш.) праведзена „Краязнаўчая пяцідзёнка“, да якой была выпушчана спецыяльная літатура (брошура „За савецкае краязнаўства“, тэзісы для дакладчыкаў, лезунгаў). Аднак, у значнай частцы раёнаў значныя масавыя даследчай працы было яўна неадрацавана і нічога ня было зроблена ў сэнсе яе арганізацыі і правядзення. Значная доля віны ў гэтым падае і на Цэнтральнае Бюро Краязнаўства, якое не правяло належнай

падрыхтоўчай працы праз друк, профоргнізацыі і г. д. Вынікі правядзення „Краязнаўчай пяцідзёнки“ паказалі, што рабочыя і колгасніцкія масы вельмі зацікаўлены ў разгортванні масавай краязнаўчай працы і жадаюць аўладаць навуковымі метадамі працы. У выніку правядзення „Краязнаўчай пяцідзёнки“ ў цэлым шэрагу раёнаў краязнаўчыя арганізацыі ўзмацніліся за лік работ колгаснікаў і бядняцка-серадняцкіх мас вёскі.

Пры опартуністычным нацдэмаўскім кіраўніцтве краязнаўчыя арганізацыі ня былі звязаны з фабрыкамі і заводамі, колгасамі, савгасамі, МТС і ня толькі ня ставілі перад сабой задачы актыўнай барацьбы за сацыялізм, але нават праводзілі шкодную для сацыялістычнага будаўніцтва работу. Барацьба з нацдэмакратызмам у масавай даследчай працы непасрэдна была звязана з карэзнай перабудовай арганізацыйнай структуры краязнаўчых арганізацый пры яўным і скрытым процідзеянні варожых элементаў, якіх барацьбу з контррэвалюцыйным нацыянал-дэмакратызмам тлумачылі як паход супроць краязнаўчага руху. Асвоенымі даследчымі ячэйкамі цяпер (замест ранейшых гурткоў), якія складаліся з „аматараў“ краязнаўства, з'яўляюцца краязнаўчыя ячэйкі на заводах і фабрыках, у колгасах і савгасах, пры школах, якія сваёй калектыўнай даследчай працай павінны дапамагчы лепш арганізаваць вытворчасць на сваім прадпрыемстве, павысіць тэмпы працы, хутчэй выканаць вытворчыя планы. У гэтым напрамку маецца ўжо пэўны зрух. У цэлым радзе раёнаў ужо арганізаваны краязнаўчыя ячэйкі на прадпрыемствах і ў колгасах (у Смалевіцкім—9, Клімавіцкім—16, Старалароскім—5, Жыткавіцкім—8 і г. д.). Аднак, з усёй рашчучасцю неабходна падкрэсліць, што разгортванне масавага краязнаўчага руху яўна адстае ад запатрабаванняў у масавай даследчай працы. Яшчэ цэлы шэраг гаспадарчых і культурных устаноў (па лініі НКЗ, ВСНГ, Колгасцэнтру, Белкоопсаюзу і інш.), а таксама і профсаюзнай арганізацыі недаацэньваюць значэнне масавай даследчай працы. Цэнтральнае Бюро Краязнаўства і раёныя краязнаўчыя арганізацыі не дабіліся рашчучага ўздыму і разгортвання масавай даследчай працы, яшчэ не наладжана непасрэднае апрацыйнае кіраўніцтва работай нізавых ячэек, адсутнічае дысцыпліна і адказнасць за выкананне масавай даследчай працы, у пераважнай большасці арганізацый няма канкрэтных плянаў працы, узвязаных з плянамі мясцовых плянуючых гаспадарчых і культурных устаноў і арганізацый. Надзвычайна вялікім недахопам у рабоце Цэнтральнага Бюро Краязнаўства з'яўляецца вельмі слабы інструктаж нізавых арганізацый на месцы, што адбіваецца на усёй іх працы і вынікуе ў досыць нізкай яшчэ прадукцыйнасці навукова-даследчай працы. Праца гэта косіць не сістэматычна, а больш выпадковым характар.

Масова наукова-дослідча праця виявлялася у вивченні і описанні колгоспів і класової барабни на вівся (11 артыкулів у „Савецкій Країне“), промислових підприємствах (4 артыкулы), у вивченні лісових, атрутих і страйних грибоў, карысных выкапів і інш. Вельмі мала вывучалася энэргетычныя рэсурсы і прыродныя багацці, будаўнічыя матэрыялы, пытанні арганізацыі працы ў колгоспах, сельска-гаспадарчай спецыялізацыі раёнаў і колгоспаў. Праектаваны ЦБК экспедыцыі ў летні час выкананы толькі ў нязначнай частцы (у Лосіўскі, часткова ў Койданаўскі раёны). Як колькасна, так і асабліва якасна прадукцыі масавых доследчых арганізацый рубам ставіць пытанне аб тым, каб на гэту працу было звернута больш увагі як з боку Масавога сэктару і ЦБК, так і з боку ўсіх Інстытутаў БАН, якія да гэтага часу яшчэ не аказалі рэальнай дапамогі ў арганізацыі масавога доследчай працы.

З усёй вострай стаіць пытанне аб разгортванні тэхнічнай прапаганды сярод працоўных мас. Масавы сэктар, нядаўна арганізаваны па пастанове Прэзідыума БАН, правёў некалькі парад з прадстаўнікамі навукова-доследчых інстытутаў і гаспадарчых арганізацый па пытаннях планавання і вызначэння тэматыкі дакладаў, лекцый, папулярных выданняў і інш. Наладжана сувязь з культмасавым сектарам ЦСПСБ і Горпросвету, падгабітэтам пры ДOME асветы і наладжана непасрэдная сувязь з рабочымі клубамі і раённымі арганізацыямі ў мэтах пастаноўкі дакладаў з выездамі ў раёны. Навуковымі працаўнікамі Акадэміі Навук па лініі Масавога сэктару зроблена каля 40 дакладаў у рабочых клубах, на канферэнцыях і сходках, на раёнах у часе камандыровак і экспедыцый. Наладжана перадача лекцый па радыё; прачытана ўжо 9 лекцый з сэр'ёз „Тэхніка і навука ў масы“.

У мэтах метадычнай дапамогі масавым навукова-доследчым арганізацыям (ячэйкам на прадпрыемствах, у колгоспах, пры школах) Масавым сектарам і ЦБК за апошні час выдана шмат праграма-метадычнай літаратуры: па вивучэнні карысных выкапів, глеб, жывых раслін, фэалягічных зьяў па вивучэнні заводаў, колгоспаў, монографічнага апісання раёнаў, па вивучэнні гісторыі грамадзянскай вайны, рэзруху, партызанскага руху і г. д., частка гэтых матэрыялаў выдана і на яўрэйскай мове. Як па лініі Масавога сэктару, так і па лініі паасобных інстытутаў маецца пэўны зрух у выданні масавога навукова-папулярнай літаратуры: выдана і друкуецца каля 15 розных брошур. Зразумела, гэта яшчэ вельмі мала, асабліва ў галіне тэхнікі. Інстытуты— хемічны, агро-глебавы, геалягічны і фізіка-тэхнічны яшчэ зусім не прыступілі да выдання навукова-папулярнай літаратуры і нават не падалі да гэтага часу плянаў па масавога працы.

Трэба аднак адзначыць, што сярод выданных брошур некаторыя з іх на высокай якасці; ёсць нават з школьнымі ўстаноўкамі. Так, напр., у выданай Масавым сектарам брошур „Эканамічныя парывы раёнаў і іх метадалогія“—А. Цімашова (пераклад з часопісу „Советское краеведение“ № 7-8 за 1931 г.—органу ЦБК РСФСР і г-ва краеведаў-марксыстаў) выкрыты некаторыя шкодныя кантрадэўска-чарнаўскія ўстаноўкі і інш.

Цэнтральным бюро краязнаўства наладжана сувязь з усімі раёнамі (РВК, профсоюзнымі і краязнаўчымі арганізацыямі) для плянавага комплекснага вивучэння раёнаў, разасланы канкрэтныя заданні для кожнага раёна: вивучэнне сацыяльна-эканамічнага профілю раёнаў, арганізацыяна-гаспадарчага ўмацавання колгоспаў, спецыяльных галін сацыялістычнай сельскай гаспадаркі, вивучэння прамысловасці і г. д.

Цэнтральным Бюро Краязнаўства рэгулярна выдаваўся і выдаецца папулярна-навуковы часопіс „Савецкая Країна“, які выдасць рашучую барабну за генэральную лінію партыі, марксыска-ленінскую метадалогію ў масавога навукова-доследчай працы, мобілізуе лепшых доследчыкаў з рабочых заводаў, колгаснікаў, аграномаў і інш., выяўляючы і папулярызуючы лепшы вопыт і дасягненні ў розных галінах сацыялістычнага будаўніцтва, дапамагаючы масавому доследчыку змяшчэннем інструкцыянага і праграма-метадычнага матэрыялу, консультацый і інш. Аднак трэба падкрэсліць, што пры правільнай агульнай лініі часопіс мае і паасобныя памылкі і недахопы (надрукаваныя інструкцыі аб вивучэнні быту і культуры лесарубаў і плятагонаў, у якой мелі месца нацэмаўскія ўстаноўкі) абмежаванасць тэматыкі, недастатковая мобілізацыя карэспандэнтаў з рабочых і інжынерна-тэхнічных сіл, колгаснікаў актыўна, спецыялістаў у розных галінах сацыялістычнага будаўніцтва. Часопіс яшчэ не стаў масавым часопісам, не прасунут у належны меры па фабрыкі і заводы, у колгасы, савгасы, МТС, школы, гаспадарчыя ўстановы. Часопіс мае і шэраг недахопаў з боку тэхнікі выдання і стылістычнай апрацоўкі матэрыялаў. Гэтыя недахопы павінны быць рашучым чынам аэлімінаваны ў наступным 1932 годзе.

У плане працы Масавога сэктару і ЦБК на 1932 год прадугледжана выпраўленне недахопаў, меўных месца ў гэтым годзе, шырэньне тэматыкі доследчай працы, масавых арганізацый, разгортванне тэхнічнай прапаганды сярод шырокіх працоўных мас, выданне тэхнічнай навукова-папулярнай літаратуры і стварэнне шырокага актыву навокал Масавога сэктару з навуковых і тэхнічных сіл рабочых, колгаснікаў, аграномаў, рабселькораў, пастаўніцтва для калектыўнай доследчай працы, песня ўвязанай з задачамі сацыялістычнага будаўніцтва.

Перад Масавым сектарам стаіць вялікая і адказнейшая задача. Масавы сэктар і

ЦБК повинні налагодити живу і неспрешлану сувязь з рабочими, колгасниками масами, з профорганізаціями, клубами, дамами колгасників і дабціа рашучага зруху ў разгортванні тэхнічнай прапаганды і масавай даследчай працы. На прамысловых прадпрыемствах, у колгасах і савгасах, прычыгуначных дэпо, буйнейшых коопэратывах і інш. трэба шырай арганізаваць масавыя даследчыя ячэйкі і тэхнічныя гурткі, узмацніць іх працу, забяспечыць метадичным кіраўніцтвам, распрацаваць пляны і методы іх працы, узняць політычны і навуковы ўзровень прадаўнікоў масавых і даследчых арганізацый, узброіць іх марксыска-ленінскай методолёгіяй, арганізаваць спецыяльныя курсы і метадичныя канферэнцыі. У масавай даследчай працы трэба звярнуць асабліва вялікую ўвагу на партыйнасць у навуцы, на ўвязку тэорыі з практыкай, на барацьбу з праявай розных ухілаў і тым паўзучым эмпірызмам, які яшчэ вельмі адчувасна ў краязнаўчай працы, і на больш шырокі ахват тэматыкай праблем, пастаўленых партыяй і ўрадам у розных галінах сацыялістычнага будаўніцтва.

Выканань гэтых задачы Масавы сектар і ЦБК змогуць толькі пры дапамозе ўсіх партыйных, савецкіх, грамадзкіх і навукова-даследчых устаноў і арганізацый БССР і СССР.

П. Ф. Садоўскі.

В. Самцэвіч.

Усім краязнаўчым арганізацыям.

З 1 студзеня 1932 г. ва ўсіх краязнаўчых арганізацыях БССР уводзіцца адзіны дыферэнцыяваны членскі ўнёс у краязнаўчыя ячэйкі па катэгорыях у наступных размерках: 1) з рабочых і служачых пры заробку звыш 150 руб. у месяц—членскі ўнёс у ячэйку 1 руб. у год; 2) для той-жа групы пры заробку ў 150 руб. у месяц і ніжэй—50 кап. у год; 3) студэнты ўсіх тыпаў ВНУ і тэхнікумаў плоцяць 50 кап. у год; 4) колгаснікі і сяляне-беднякі і сярэдніяк плоцяць 20 кап. у год; 5) чырвонаармейцы і вучні школ сярэдняга і ніжэйшага тыпаў—10 кап. у год. Членскія ўносы ўносяцца ўперад за паўгоддзе і расходуцца ячэйкай па кэштарысу на аператыўныя выдаткі з адлічэннем у раённае бюро 25%.

Старшыня ЦБК В. Серафімаў.

Навуковы сакратар В. Самцэвіч.

Плян працы Тураўскага раённага бюро краязнаўства на 1932 г.

I. Арганізацыйная частка.

1. Арганізацыйна аформіць масавыя краязнаўчыя арганізацыі ў раёне, правяраўшы сумесна з іншымі мясцовымі арганізацыямі

склад членаў былога таварыства з мэтай ачышчэння ад варожых нацыянал-дэмакратычных элементаў і ўцягнуўшы масы новых членаў з рабочых, колгаснікаў, беднякоў і сярэднякоў-аднаасобнікаў, спецыялістаў і адказных працаўнікоў раёну, кіруючыся ў росце арганізацый указаннем ЦБК (студзень—люты).

2. Арганізаваць краязнаўчыя ячэйкі на ўсіх с/савецкіх цэнтрах і краязнаўчыя гурткі на райкомбінаце, у савгасе „Зорка Захаду“, па ўсіх буйнейшых колгасах, пры саматужніцкім клубе, сямрод работнікаў Леспрамгасу (лесарубы, сплаўнічыкі, ляснікі, па ўсіх школах 7-годках і 4-комплектавых школах).

3. Забяспечыць ячэйкі і гурткі належным кіраўніцтвам з боку райбюро і партыйных арганізацый на мясцох, для чаго выпрацаваць і разаслаць канкрэтныя ўказанні на рабоче. (Студзень).

4. Правесці Раённую краязнаўчую канферэнцыю (сход на пытаньнях чарговых задач савецкага краязнаўства, вызначэння практычных мерапрыемстваў краязнаўча-даследчай работы і перавыбараў кіруючых органаў бюро. (Студзень).

5. Прыняць удзел у правядзенні ўсіх гаспадарча-політычных кампаній.

6. Падтрымліваць самую цесную сувязь з партыйнымі і савецкімі арганізацыямі ў справе вызначэння зместу і формы работы бюро.

7. У зімовы перыяд прапрацаваць у гуртках або шляхам канферэнцыі—курсаў прысланы ЦБК кіраўнічыя матэрыялы ў рабоче з мэтай падрыхтоўкі кадраў для практычнай работы. (Студзень—Красавік).

8. Дабіцца перад РВК забеспячэння бюро памяшканнем і адпаведнымі сродкамі.

9. Пашырыць і арганізаваць раённы музэй (Студзень—Люты).

10. Ліквідаваць запазычанасць па членскіх уносах і налагодзіць грашовыя справы раённага бюро і ячэек.

11. Выклікаць на сацыялорніштва Жыткавіцкае Бюро Краязнаўства і заключыць дэ-гавор. (Люты).

12. Пасяджэнні бюро праводзіць 2 разы ў месяц.

II. Даследчая работа.

1. Правесці комплекснае вивучэнне Тураўскага Электракомбінату савгасу „Зорка Захаду“ і ўсіх колгасаў, дзе будуць арганізаваны краязнаўчыя ячэйкі.

2. Апісаць колгасны рух у раёне. (Сакавік).

3. Даследаваць і апісаць вынікі сацыялістычнага будаўніцтва ў раёне і ў першай пяцігодцы і перспектывы будаўніцтва ў 2-й пяцігодцы (Красавік).

4. Зрабіць даследванне, апісанне і карту глебаў раёну. (Май—Чэрвень).

5. Па заданню РВК і ўдзелам кіруючых работнікаў і спецыялістаў с/гаспадаркі зважыцца вивучэннем пытаньняў, звязаных

з асноўным гаспадарчым ухілам раёну—жывёлагадоўляй; разьмеркаваньне с/г ужыткаў, вывучэньне кармавой праблемы, спецыялізацыя асобных гаспадарак (колгасаў, савгасаў), найбольш прадукцыйныя пароды жывёлы і інш.

6. Дасьледвань і апісаць выкапныя багатыя раёну—торф, звычайную гліну і белую гліну. (Май—Ліпень).

7. Вёсць сыстэматычныя—феналёгічныя, мэтаролёгічныя і гідролёгічныя назіраньні ў ячэйках з адбіткам гэтага ў дыяграмах і графіках.

8. Зрабіць апісаньне шляхоў зносін у раёне з практычнымі вывадамі. (Сакавік—Май).

9. Вывучыць рэволюцыйны рух у раёне і кіясавую барацьбу на вёсцы, а таксама нямецкую і польскую окупацыю. (Ліпень).

10. Прывесць ў парадок сабраныя матэрыялы народнай рэволюцыйнай творчасьці. (Сакавік).

11. Організаваць выданьне слоўніка раёну (скончаць к сьнежню).

12. Дасьледаваць і апісаць соцыяльныя і культурна-бытавыя зрухі ў насельніцтве раёну. (Ліпень—Кастрычнік).

13. Працягваць вывучэньне мовы насельніцтва раёну па праграме.

III. Культмасавае работа.

1. Раз у квартал праводзіць краязнаўчыя вечары з дакладам аб выніках дасьледчай работы і лекцыямі, папулярызуючымі савецкае краязнаўства, дадаючы мастацкую частку па матэрыялах раёну.

2. Наладзіць дапісваньне па краязнаўчым матэрыяле ў газету „Чырвоная Тураўшчына“, маючы на ўвазе ў далейшым выданьне пры гэтай спецыяльнага лістка.

3. Распаўсюдзіць ня менш 30 экз. часопісу „Савецкая Краіна“ і ня менш 20 экз. „Юны натураліст“ (па школах).

Пастанова прэзыдыуму Уваравіцкага РВК аб разгортваньні краязнаўчай працы ў раёне.

Надаючы вялікае значэньне савецкаму краязнаўству як адной з форм удзелу шырокіх працоўных мас у соцыялістычным будаўніцтве праз усебаковае вывучэньне свайго раёну, прадпрыемства, саўгасаў, колгасаў для скарыстаньня вынікаў вывучэньня ў мэтах узмаценьня тэмпаў соцыялістычнага будаўніцтва ва ўсіх галінах, прэзыдыум РВК лічыць неабходным:

1. Стварыць часовае раённае бюро краязнаўства ў складзе тт. Карнєева, Шабэко, Лапіцкага, Карпенка, Крывашэйна, якім неабходна неадкладна прыступіць да афармленьня краязнаўчай працы ў раёне, кіруючыся складзеным плянам, прыкладаемым пры гэтым.

2. Абавязваць усе раённыя ўстановы і арганізацыі аказаць дапамогу бюро краязнаўства ў справе разгортваньня краязнаўчага руху.

3. На працягу месячнага тэрміну правесці арганізацыю краязнаўчых ячэек, наладзіць вучот і прыступіць да практычнай працы, узяўшы за аснову заданьні Беларускай Акадэміі Навук, вызначаныя раёну на 1932 г.

4. У мэтах забесьпячэньня плянавай і сыстэматычнай краязнаўчай працы раённага бюро краязнаўства ячэек, лічыць неабходным асноўных працаўнікоў па краязнаўству вызваліць ад іншых грамадзкіх абавязкаў, усклаўшы на іх поўную адказнасьць за пастаноўку краязнаўчай працы.

5. На арганізацыю раённага краязнаўчага музэю і апэрацыйныя выдаткі па краязнаўстау прадугледзіць сумы ў адпаведным фінансавым пляне раёну.

6. Пэрыодычна заслухоўваць справаздачы раённага бюро краязнаўства, даючы канкрэтныя заданьні яму па дасьледваньні і вывучэньні пытаньняў, звязаных з чарговымі задачамі соцыялістычнага будаўніцтва ў раёне.

7. Даручыць Мэтакому прапрацаваць гэта пытаньне на першым сваім паседжаньні для разгортваньня краязнаўчай працы.

Плян працы Уваравіцкага раённага бюро краязнаўства на 1932 г.

Організацыйныя пытаньні.

1. Сумесна з раённымі ўстановамі і арганізацыямі правесці папулярызуючыя задач савецкага краязнаўства шляхам пастаноўкі 20 дакладаў на сходах рабочых, колгасніцаў, савецкага і профсаюзнага актыву.

2. Організаваць краязнаўчыя ячэйкі ў наступных пунктах:

1. На торф-заводзе „Большавік“.
2. У савгасе Уваравічы.
3. Пры Уваравіцкай ШКМ.
4. У колгасах: „Энгельс“.
5. „Будзёнага“.
6. „Веккер“—ШКМ.
7. Савгасе Старая Беліца і ШКМ.
8. Пры Боркаўскім леспрагасе, школе і колгасе.
9. У колгасе „Камінтэра“ і пры школе.
10. У колгасе Дняпро і Смычкоўскай школе.

3. Правесці перарэгістрацыю членаў краязнаўчых ячэек і ўлігнуць новых членаў з рабочых колгаснікаў, працаўнікоў савецкіх, партыйных і грамадзкіх арганізацый.

4. У першай палове студзеня 1932 году склікаць раённую краязнаўчую канфэрэнцыю з прадстаўнікоў краязнаўчых ячэек, раённых устаноў і арганізацый.

На канфэрэнцыі абгаварыць пытаньні:

- 1) Стан і задачы краязнаўчай працы ў раёне;
- 2) Разгляд пляну працы на 1932 г.;

3) Выбары раённага бюро краязнаўства, рэвізійнай камісіі і дэлегатаў на Ўсебеларускую краязнаўчую канфэрэнцыю.

5. Сумесна з раённымі ўстановамі і арганізацыямі: РВК, Райколгасасюзам, Райспажт-зам, лесіпрамгасам і інш. распрацаваць пэўныя тэмы задання, звязаныя з чарговымі задачамі соцыялістычнага будаўніцтва ў раёне.

6. Арганізаваць пры Раймэتبюро краязнаўчую бібліятэку, набыўшы патрэбную метадычна-праграмную літаратуру.

Распаўсюдзіць па раёну 40 экз. часопісу „Савецкая Краіна“

7. Разгарнуць соцыябудаўніцтва і ўдзяльніцтва на лепшую пастановку краязнаўчай працы раённага бюро краязнаўства і ячэек, распрацаваўшы праект соцыябудаўніцтва для вызаву суседняга Буда-Кашалёўскага бюро краязнаўства.

8. Арганізаваць корэспандэнцкія брыгады на прадпрыемствах, у колгасах, савгасах, школах (пры краязнаўчых ячэйках), якія-б дасылалі дасьледчы матар'ял у час. „Савецкая Краіна“.

9. Наладзіць у ячэйках і раённым бюро разам з дасьледчай працай і тэарэтычную вучобу шляхам пастановкі дакладаў, чыткі лекцый, арганізацыі сэмінараў і інш.

Дасьледчая праца.

1. Прыступіць да арганізацыі раённага краязнаўчага політычнага музэю.

2. Складзіць поўнае апісаньне раёну к 15 гадавіне Кастрычнікавай рэвалюцыі.

3. Вывучыць арганізацыю працы ў колгасах раёну.

4. Сабраць матар'ял па гісторыі грамадзянскай вайны ў раёне (рэзрух, партызанства, камбеды і інш.).

5. Складзіць апісаньне Уваравіцкага савгасу і колгасу „Энгельс“.

6. Прымаць удзел ва ўсіх правядзеньнях політычна-гаспадарчых кампаніяў у раёне.

7. Выконваць перыядычныя заданьні ЦБК.

Мэтод кансэрваваньня дрожджаў

Хуткія тэмпы нашага соцыялістычнага будаўніцтва з кожным днём ставяць перад намі новыя пытаньні, на якія мы зараз-жа павінны даваць адказы. Пытаньні транспарту і пытаньні забесьпячэньня насельніцтва прадуктамі харчаваньня займаюць агромнае месца ў нашым соцыялістычным будаўніцтве. Кансэрваваньне дрожджаў дасьць магчымасьць транспартаваць іх, бесперабойна задавальняць імі спажывца для харчаваньня.

Вядома, што звычайныя дрожджы для хлебапечэньня ў летні час і наогул пры цёплай тэмпературы хутка псуюцца. Вось чаму загадчыкі коопэрацыйных крам ухіляюцца ад бесперабойнага забесьпячэньня насельніцтва хутка псуеццай прадуктам. Ма-

юць некаторую страту і прадпрыемствы па хлебапечэньню і гаспадыні, калі робяць не адпаведны запас дрожджаў. Апрача таго, перавозка летам дрожджаў на далёкую адлегласьць патрабуе тэрмічных вагонаў, а гэта загружае наш транспарт, які і бяз гэтага надна перагружаецца.

Усё гэта прымусіла мяне распрацаваць працу па адшуканьню мэтоду кансэрваваньня дрожджаў (у лабараторыі Біялёгічнага інстытуту Беларускай Акадэміі Навук). Праца яшчэ не даведзена да канца, але вынікі маюцца больш-менш здавальняючыя. Дрожджы адпаведным чынам кансэрваваныя кухоннай сольлю праз 1½ летніх цёплых месяцаў далі добрую ўсхожасьць на цеста пшанічнай мукі. Гэтая ўсхожасьць мала чым адрозьніваецца ад ўсхожасьці чыстых, сьвежых дрожджаў.

Цікава адзначыць і тое, што кансэрваваныя дрожджы праз 1½ месяцы выяўлялі здольнасьць да пачкаваньня (размножваньня), хаця гэта патрабуе яшчэ далейшай праверкі.

Наогул трэба сказаць, што праца яшчэ ня скончана. Яна працягваецца далей, але я лічу сваім абавязкам давесці вынікі да шырокай грамадзкасьці.

Навуковы Працаўнік А. Поляк.

Біялёгічны інстытут
БАН.

У ЦБК

У кастрычніку — сьнежны месяцы ў ЦБК была праведзена наступная праца:

1) падрыхтаваны праект пастановы СНК БССР аб мерапрыемствах па разгортваньню краязнаўчай працы;

2) праведзена абсьледваньне краязнаўчых арганізацый у раёнах: Буда-Кашалёўскім, Уваравіцкім, Гомельскім, Барысаўскім, Церахаўскім, Жлобінскім і Вушацкім;

3) зроблены даклады аб зьмесьце і формах краязнаўчай працы на настаўніцкім сходзе ў пэдгабінэце пры Доме Асьветы ў Менску і на вучнёўскім сходзе ў 31 г. ФЗО на Ўсебеларускай студэнцкай канфэрэнцыі і на паседжаньні Менскага гарадскога мэتبюро;

4) Часткова праведзена падрыхтоўчая праца да Ўсебеларускай канфэрэнцыі па краязнаўству;

5) арганізавана выстаўка выданняў БАН і яе Масавага сэктару і ЦБК на Ўсебеларускім зьездзе асьветнікаў;

6) да раённых краязнаўчых бюро, наасобных навукова-дасьледчых і навуковых устаноў даведзены тэмы-заданьні па краязнаўчай працы (апісаньне раёнаў, вучэньне заводаў, колгасаў і г. д.), вызначаны ў пляне ЦБК на 1931 г.;

7) Распрацаваны і разасланы на месцы інструкцыйны матар'ял адносна адрэгуляваньня краязнаўчых арганізацый у выкананьні зага-

тоўчых плянаў і правядзення антыкаляндзія кампаніі;

8) працаўнікамі ЦБК напісана 6 артыкулаў для часопісу „Савецкая Краіна“, надрукавана 2 артыкулы ў газетах; прачытана па радыё 6 дакладаў на краязнаўчыя тэмы:

а) Пытанні масавай навукова-даследчай працы (Серафімаў);

б) Задачы краязнаўчых арганізацый у сувязі з пастановамі аб'яднанага лістападаўскага пленуму ЦК і ЦКК КП(б)Б (Садойскі);

в) Задачы краязнаўчых арганізацый у выкананні прафінплану (Саміцэвіч);

г) Над чым і як працуе Беларуская Акадэмія Навук (Шчарбакоў);

д) У баявы паход за выкананне загаўчых плянаў (Саміцэвіч);

е) Арганізацыйнае замацаванне колгасаў і задачы краязнаўчых арганізацый (Саміцэвіч).

9) ЦБК сумесна з Масавым сектарам надрукаваны брошур: „Вывучай гісторыю грамадзянскай вайны“, „Вывучай гісторыю заводаў“, „Экскурсіі на завод“ (на беларускай і яўрэйскай мове); здана ў друк брошура Бальшакова „Краязнаўчае вывучэнне арганізацыі працы ў колгасе“.

10) Выданы №№ 10 і 11 „Савецкай Краіны“ і зданы ў друк № 12.

У рэдакцыю „Савецкай Краіны“.

З майго дазволу быў перакладзены на беларускую мову і надрукаваны асобнай брошурай артыкул А. Цімашова „Эканомічныя нарысы раёнаў і іх мэтодологія“, зьмешчаны ў часопісе „Советское Краеведение“ (орган ЦБК РСФСР і таварыства марксыстаў-краязнаўцаў пры Комакадэміі СССР). Веручы ў аўторытэт, я ня выявіў неабходнай бальшавіцкай пільнасьці да вылазкі клясавага ворага. Асуджаючы свой учынак, як выяўленьне гнілога лібэралізму, я поўнасьцю згаджаюся з данай рэцэнзіяй на гэту кніжку ў № 11 „Савецкай Краіны“.

Ліст т. Сталіна патрабуе ад нас бальшавіцкай пільнасьці і непрымірымаьці ў барацьбе з вылазкамі клясавага ворага, з мадейшымі ўхіламі ад генэральнай лініі партыі. На вылазку клясавага ворага мы павінны адказаць ударнымі тэмпамі ў нашай рабоце і як-мага хутчэй даць патрэбную кніжку па вывучэнню эканомікі раёнаў.

В. Серафімаў.

Систематичны показнік артыкулаў і матар'ялаў, зьмешчаных у часопісіу „Савецкая Краіна“ за 1930 г. №№ 1-2 (лістапад-сьнежань) і 1931 г. №№ 1—12.

1. Організацыя, мэтад і зьмест савецкага краязнаўства

1. А. М. Бальшакоў. Краязнаўцам трэба звязанца з РСІ. № 10, стар. 84—88.
2. М. Грынблят. За вывучэньне фольклёру эпохі дыктатуры пролетарыяту. № 12, стар. 122—130.
3. А. Я. Крукоўскі. Як вывучаць карысныя выкапні краязнаўчымі арганізацыямі. № 6, стар. 66—82.
4. А. Немцаў. За актыўны ўдзел краязнаўцаў у выяўленьні прыродных багацьцяў для складаньня другой пяцігодкі. № 7, стар. 91.
5. А. Немцаў. Пытаньні прамысловасьці ў 2-ой пяцігодцы па Асінавіцкаму р. № 8, стар. 41—43.
6. В. С. Краязнаўства — на службу соцыялістычнага будаўніцтва ў вёсцы. № 1-2, стар. 37-38.
7. В. С. У баявы паход за выкананьне загатоўчых плянаў. № 11, стар. 49—53.
8. В. С.—іч. Задачы краязнаўчых арганізацый у падрыхтоўцы і пасьпяховым прывядзеньні другой бальшавіцкай вясны. № 3, стар. 58—60.
9. В. С.—іч. Аб увязцы працы краязнаўчых арганізацый з працай дзяржаўных плянуемых і цэнтральных навуковых дасьледчых устаноў. № 5, стар. 45—47.
10. Ф. П. Садкоўскі. „Савецкая Краіна“ — барацьбіт за савецкае краязнаўства. № 1-2, стар. 3—6.
11. Ф. П. Садкоўскі. Выкарыстань летнюю практыку і вольпускі студэнцтва на вёсцы для разгортваньня краязнаўчай працы. № 5, стар. 41—45.
12. Ф. П. Садкоўскі. Аб недаацэнцы краязнаўства. № 6, стар. 3—10.
13. Ф. П. Садкоўскі. Задачы краязнаўчых арганізацый у сувязі з пастановамі аб'яднанага лістападаўскага пленуму ЦК і ЦКК КП(б)Б. № 11, стар. 3—8.
14. В. Самцэвіч. Пастановы XVI зьезду УсеКП(б) і задачы краязнаўчых арганізацый. № 1, стар. 7—12.
15. В. Самцэвіч. Разгорнем соцсаборніцтва ў краязнаўчай працы. № 2, стар. 33-34.
16. В. Самцэвіч. Як арганізаваць краязнаўчую працу на фабрыцы і заводзе. № 4, стар. 48—62.
17. В. Самцэвіч. За актыўны ўдзел у вырашэньні баявых задач спажывецкай коопэрацыі. № 3, стар. 7—9.
18. В. Самцэвіч. На-баявому перабудаваць краязнаўчую працу. № 5, стар. 9—16.
19. В. Самцэвіч. У новых умовах працаваць на новаму. № 10, стар. 46—50.
20. В. Самцэвіч. Задачы краязнаўчых арганізацый у выкананьні прамфінпліну. № 11, стар. 18—22.
21. В. Самцэвіч. Роля краязнаўчых арганізацый у перавыбарах саветаў. № 1-2, стар. 30—32.
22. В. Самцэвіч. Арганізацыйна-гаспадарчае ўмацаваньне колгасаў і задачы краязнаўчых арганізацый. № 12, стар. 36—41.
23. Проф. П. Салаўёў. За калектывізм у навукова-дасьледчай і краязнаўчай працы. № 3, стар. 38—40.
24. В. Серафімаў. Ліст т. Сталіна і задачы краязнаўчых арганізацый. № 12, стар. 33—35.
25. В. Серафімаў. За савецкае краязнаўства (становішча і задачы краязнаўчай працы). № 1-2, стар. 6—15.
26. В. Серафімаў. За ўдарныя тэмпы ў перабудове краязнаўчай працы. № 1, стар. 3—7.
27. В. Серафімаў. Неадкладна ўключыцца ў падрыхтоўку складаньня генпліну і другой пяцігодкі. № 8, стар. 3—6.

28. Рэдэр. Задачы краязнаўчых арганізацый у пытаньні грамадзкага харчаваньня. № 12, стар. 78—84.

29. А. Шашалевіч. Аб папулярызацыі вытворчага краязнаўства. № 1-2, стар. 51—53.

II. Праграмы, інструкцыі і статуты

1. Аб вывучэньні быту і культуры лесарубаў і плытагонаў. № 8, стар. 64—67.
2. „Гісторыя заводаў“ (ад рэдакцыі „Гісторыі заводаў“). № 12, стар. 131—136.
3. Інструкцыя кіраўніком працаў па барацьбе з грызунамі. № 3, стар. 74.
4. Кароткая праграма па вывучэньню быту і культуры лесарубаў. № 11, стар. 54—57.
5. Матвеевіч. Праграма краязнаўчае працы па гісторыі рэволюцыйнага руху на Беларусі. № 9, стар. 56—67.
6. П. Рагавы. Кароткая інструкцыя для выв. глеб БССР краязвядчымі арганізацыямі. № 8, стар. 50—64.
7. В. Серафімаў. Вывучай колгас. (Праграма монографічнага вывучэньня колгасу). № 4, стар. 63—73.
8. С—іч. Кароткая праграма па вывучэньні быту колгаснікаў. № 1-2, стар. 45—51.
9. Статут Таварыства краязвяду-марксыстаў пры Комакадэмі ЦВК СССР. № 11, стар. 59—63.
10. В. Шчарбакоў. Неабходна вывучаць партызанскі рух на Беларусі. № 10, стар. 35—40.

III. Барацьба за маркса-ленінскую мэтадологію ў навуцы (вялікадзяржаўны шовінізм, беларускі контр-рэволюцыйны нацдэмізм, шкодніцтва)

1. І. В. Сталін. Аб некаторых пытаньнях гісторыі бальшавізму. Пісьмо ў рэдакцыю журналу „Пролетарская Рэволюцыя“. № 12, стар. 3—11.
2. Аб узмацненьні барацьбы з ухіламі ў нацыянальным пытаньні. Пастанова бюро ЦК і прэзыдыуму ЦКК КП(б)Б. № 12, стар. 28—32.
3. Л. Бабровіч і Ів. Шпілеўскі. Супроць контр-рэволюцыйных нацдэмаўскіх тэорыяў у этнаграфіі. № 1, стар. 42—55; № 2, стар. 46—54.
4. Л. Бабровіч і Ів. Шпілеўскі. Мовазнаўства, як сродак клясавай барацьбы ў руках беларускіх нацыянал-дэмократаў. № 3, стар. 61—74.
5. Проф. А. М. Бальшакоў. Кандрацьеўшчына ў краязнаўстве. № 2, стар. 28—32.
6. Ц. Гурвіч, А. Зюзькоў, Н. Леўкова. Нацыянал-дэмакратызм, як агентура інтэрвэнцыі. № 3, стар. 48—58.
7. За бальшавіцкае вывучэньне гісторыі партыі. Прамова тав. Кагановіча Л. М., сказаная і сыжэня на сходзе, прысьвечаным 10-годзьдзю Інстытуту чырвонай профэсуры. № 12, стар. 12—27.
8. Жук. Шкодніцтва ў прамысловасьці БССР. № 2, стар. 35—41.
9. Зым. Жылуновіч. Нацыянал-дэмакраты за „працай“. № 1-2, стар. 16—30.
10. Б. Л. Супроць буржуазнай мэтадологіі ў вывучэньні гісторыі Беларусі. № 2, стар. 54—57.
11. А. Ляўданскі. Нацдэмы ў саюзе з рэлігіяй і царкоўнікамі супроць дыктатуры пролетарыяту. № 3, стар. 24—30.
12. М. М. Соцыяльна-клясавы зьмест і мэты Інстытуту „сялян-дасьледчыкаў“ пры НДІ сельскай гаспадаркі. № 5, стар. 17—21.
13. Яз. Мацукевіч. Контр-рэволюцыйная дзейнасьць беларускіх нацыянал-дэмократаў у галіне мовы. № 1, стар. 65—72.
14. А. Нікалаеў, М. Лойка, С. Маргелаў. Нацдэмаўская праца катэдры географіі БАН. № 3, стар. 31—37.
15. Р. Р. Контр-рэволюцыйная работа нацдэмаў і кандрацьеўнаў у катэдры коопэрацыі і калектывізацыі БАН. № 4, стар. 42—47.
16. Ротман. Афіцыйны гісторык нацдэмаў. № 7, стар. 10—18.
17. Ф. П. Садоўскі. Выкарыстаньне контр-рэволюцыйных нацдэмаўскіх ўстаноўкі ў эканамічных пытаньнях. № 1, стар. 13—32.
18. Ф. П. Садоўскі. За актыўнае змаганьне з вялікадзяржаўным шовінізмам. № 4, стар. 3—12.
19. В. Скардзіс і З. Бобрык. Гісторыя Беларусі ў сьвятле поглядаў Любавскага. № 6, стар. 28—43.
20. Саевіч і Мельцэр. Аб мінулым этапе і бліжэйшых задачах філёзофскага фронту БССР. № 10, стар. 40—45.

IV. XIV гадавіна Кастрычнікавай рэвалюцыі

1. С. Баркоўскі. Кастрычнік у гістарычнай навуцы БССР (агляд літаратуры). № 10, стар. 23—34.
2. В. Серафімаў. Чатырнаццатая гадавіна Кастрычніка і нашы задачы. № 10, стар. 4—8.

V. Рэвалюцыйны рух і гісторыя Беларусі

1. А. Акіншэвіч. Казанка-сялянскія войны на Беларусі ў XVII ст. у характас рыстыцы акад. М. Грушэўскага. № 5, стар. 28—34.
2. С. Баркоўскі. Першае мая на Беларусі. № 4, стар. 12—21.
3. С. Баркоўскі і В. Скардзіс. Аб жалезнай прамысловасці на Беларусі (гістарычная даведка). № 12, стар. 59—74.
4. Матвяёнак. Рэвалюцыя 1905 г. на Магілёўшчыне. № 3, стар. 10—18; № 4, стар. 21—30.
5. І. Мацьвёнак. Напярэдадні Кастрычніка. № 10, стар. 8—22.
6. В. Шчарбакоў. Камітэты беднаты на Беларусі ў 1918 годзе. № 11, стар. 8—18.
7. В. Шчарбакоў. З гісторыі партызанскага руху на Беларусі ў перыяд нямецкай окупацыі. № 12, стар. 42—58.

VI. Чырвоная армія і абарона краіны

1. Матвяёнак. Шлях да Чырвонай арміі ў БССР. № 2, стар. 17—23.
2. В. Б. Мызянкоў. З гісторыі Н Самарскай імя Ангельскага пролетарынту кавдывізіі. № 2, стар. 24—27.
3. В. М-оў. Гісторыя Н Стаўропальскага кавалерыйскага палка. № 2, стар. 42—46.
4. Ф. П. Садоўскі. Да гадавіны Рабоча-сялянскай Чырвонай арміі. № 2, тар. 12—17.
5. В. Самцэвіч. Разам з ТД Авіахэму ўзмаляньц абароназдольнасць краіны. № 9, стар. 3—5.

VII. Апісаньне фабрык і заводаў

1. Юрка Бітус. Савенкі швэйны конвэйер. № 1-2, стар. 63-64.
2. Ул. Мяхэвіч. Цэмантны гігант (нарыс). № 1, стар. 76—90.
3. П. Скокаў. Пролетарыят „Энэргія“ пераможа. № 1-2, стар. 65—67.
4. Мікола Войтка. Новасёлкаўская цагельня. № 10, стар. 79—83.
5. Д. Струнін. Лёўскі завод сухіх мінеральных фарбаў. № 10, стар. 71—78.

VIII. Монографічнае вывучэньне раёну і мястэчак

1. І. Гершэнбаум. Мястэчка Шчадрын у рэканструкцыйным перыядзе. № 4, стар. 31—41.
2. І. Гершэнбаум. Саматужніцкае мястэчка. № 8, стар. 34—40.
3. М. Лойка і С. Маргелаў. Эканомічнае раёнаваньне БССР. № 6, стар. 10—28.
4. В. Самцэвіч. Як арганізаваць монографічнае вывучэньне раёну. № 7, стар. 78—90.

IX. Соцыялістычная рэканструкцыя с. г.

1. Д. Анэт і В. Бунтар. На штурм... за новае!.. № 4, стар. 83—87.
2. М. Войтка. Ральля. Колгас „Орка“ Смалявіцкага раёну. № 8, стар. 44—50.
3. М. Войтка. Колгас Чырвоны Сыяг Смалявіцкага раёну. № 9, стар. 20—24.
4. М. Войтка. Колгас „Комсомолец“. № 11, стар. 43—49.
5. А. Гарбач. Як жыць і працуе наш колгас. № 11, стар. 41—43.
6. Станіслаў Іва. Факты жыцця. (Колгас „Чырвоны Кастрычнік“ Вушацкага раёну). № 2, стар. 79—82.
7. Кудэльскі. Копыскі раён актыўна рыхтуецца да другой большавіцкай. № 4, стар. 79—82.
8. Т. П. Кулакоў. Колгас Комінтэрн (в. Савічы, Мазырскага раёну). № 9, стар. 5—11.
9. В. Масэвіч. Барацьба за перабудову сельскай гаспадаркі. (Баркавіцкі раён). № 5, стар. 64—67.
10. Д-р З. К. Магілёўчык. Зрухі і задачы санітарнага аздараўленьня вёскі ў сувязі з соцыялістычнай рэканструкцыяй яе. № 7, стар. 64—78.
11. Я. Мацкевіч. Колгас імя тав. Чарвякова ў другую большавіцкую вясну. № 7, стар. 52—63.

12. Яз. Мацюкевіч. Колектывізацыя і класавая барацьба ў вёсцы. № 6, стар. 62—65.
13. А. Мікуцкі. Колгас „Сіла“ Вульскага раёну ў другую бальшавіцкую вясну. № 7, стар. 44—51.
14. Ул. Мязэвіч. Людаі зямлі. (Аб героях другой бальшавіцкай вясны). № 7, стар. 24—43.
15. В. С. Колгас Пабыдзіцель. (Капланецкі с/с Бярэзінскага раёну). № 2, стар. 58—63.
16. В. Самцэвіч. За баявое выкананьне задач другой бальшавіцкай вясны. № 7, стар. 73—75.
17. В. Серафімаў. Колгас перамог (в. Чахі, Хойніцкі р.). № 5, стар. 67—69.
18. В. Серафімаў. Аб класавай барацьбе на вёсцы. № 7, стар. 19—23.
19. Ул. Стрыгельскі. Комуна імя Сталіна Бярэзінскага раёну. № 3, стар. 11—20.
20. В. Тэмн. Ударнікі адноўленай зямлі. (Колгас „Усход“, Вягомльскага раёну). № 5, стар. 59—63.
21. К. Шкільтэр. Пропэс колектывізацыі ў латыскіх колёніях БССР. № 5, стар. 48—54.
22. А. М. Бальшакоў. Нормы выпрацоўкі. № 10, стар. 68—70.

Х. Жывёлагадоўля і вырашэньне кармавой праблемы

1. М. Дабратворскі. На барацьбу за павышэньне ўрадкаю насеньня чырпонай капышны. № 6, стар. 48—53.
2. М. Дабратворскі. Барацьба за ўраджай і краянаўчы. № 9, стар. 24—33.
3. В. Самцэвіч. Проблема соцыялістычнай рэканструкцыі жывёлагадоўлі і задачы краянаўчых арганізацый. № 8, стар. 12—29.
4. А. Сяргееў. Вывучым кароў-рэкордыстак. № 8, стар. 29—33.
5. А. Сяргееў. Полімасцыя і шматмалочнасьць у буйнай рагатай жывёлы. № 9, стар. 34—39.
6. А. М. Сяргееў. Зоймемся вывучэньнем сьварагатаў кармоў. № 6, стар. 44—48.

ХІ. Шкоднікі сельскай і лясной гаспадаркі і барацьба з імі

1. Н. Дарожкін. Рак бульбы (*Synchytrium endobioticum*). № 12, стар. 75—77.
2. Н. Дарожкін. Кароткія вынікі абсьледваньня хвароб бульбы ў 14-ці раёнах БССР. № 10, стар. 50—57.
3. В. Ф. Купрэвіч. Шкодныя, атрутныя і страўныя грыбы Смалявіцкага раёну. № 2, стар. 64—78.
4. Проф. П. Ф. Салаўёў. Вынікі вывучэньня перазьзерніцы. № 6, стар. 58—61.
5. Проф. Салаўёў. Кошкая вош. № 7, стар. 91.
6. Проф. Салаўёў. Скуранныя авады (*Cuticolsae*) ў сельскай гаспадарцы. № 7, стар. 92.
7. Проф. Салаўёў. Ці водзіцца ў БССР валасень (*Curdus aquaticus* Duj). № 5, стар. 70—71.
8. Проф. П. Салаўёў. Шкоднікі ільняных культур. № 3, стар. 44—45.
9. А. У. Шчапоцьцеў. Спраба барацьбы з грызунамі. № 3, стар. 74.

ХІІ. Фэналёгічныя назіраньні

1. С. П. Нікіфаровіч. Арганізацыя юнатаўскай работы ў піонэратрадах. № 5, стар. 28—34.
2. С. П. Нікіфаровіч. Фэналёгічны агляд па БССР за 1930 год. № 9, стар. 49—55.
3. Проф. П. Салаўёў. Фэналёгічная праца па БССР. № 1, стар. 49—55.
4. Фэналёгічныя назіраньні ў краянаўчай працы. № 5, стар. 65—77.

ХІІІ. Музейная справа

1. А. Л. Да пытаньня арганізацыі музеяў па фабрычна-заводскіх прадпрыемствах. № 10, стар. 63—67.
2. Ал. Немцаў. Школьны краянаўчы музей. № 1-2, стар. 53—55.
3. Прынцыпы пабудовы савецкага краянаўчага музея. № 11, стар. 63—66.
4. Ф. П. Садоўскі. Музей—магутны агітатар і прапагандыст соцыялістычнага будаўніцтва. № 3, стар. 19—24.

ХІV. Антырэлігійная праца

1. Б. Леванчук. Сэктантства па Койданаўшчыне і праца, якая ім праводзіцца ў раёне. № 11, стар. 23—31.
2. В. Шчапбакоў. Крайнаўства і антырэлігійная праца. № 1-2, стар. 39—44.

3. В. Шч. Рэлігійныя і рэволюцыйна-савецкія сьвяты на вёсцы ў паўночнай частцы Украіны. № 1-2, стар. 55—62.

XV. Проблема кадрў

1. В. Самцэвіч. Падрыхтуем кадры краязнаўцаў. № 3, стар. 41—43.
2. Інжынер Шаліма. За пролетарскія кадры інжынераў. № 1-2, стар. 33—36.
3. В. Шчарбакоў. Проблема навуковых кадрў у БССР, № 1, стар. 33—41.

XVI. Праца Акадэміі і яе інстытуцы

1. П. Бузук, Яз. Мацюкевіч, П. Юргілевіч. Год працы Інстытуту мо-
вазнаўства БАН. № 12, стар. 85—89.
2. П. Горын. Да пытання аб бліжэйшых задачах Беларускай Акадэміі Навук.
№ 2, стар. 3—7.
3. П. Горын. Работа Белар. Акадэміі Навук у першым поўгодзьдзі 1931 году.
№ 8, стар. 6—12.
4. П. Горын. Да ўсіх навуковых устаноў БССР. № 7, стар. 3—6.
5. В. Д. Лепель—Бабруйск. (Экспэдыцыя БАН). № 12, стар. 103—121.
6. В. Шчарбакоў. Вынікі кампаніі па давыбарах акадэмікаў Белар. Акад. На-
вук. № 3, стар. 3—6.

XVII. Розныя

1. Л. Балкавец. Збор лекавых расьлін у БССР. № 6, стар. 54—57.
2. С. Н. Малінін. Палепшыць арганізацыю працы на гандлёвым пункце. № 9,
стар. 39—48.
3. В. Міхайлоўская. Яшчэ да вывучэньня лекавых расьлін. № 11, стар. 37—40.
4. Ф. П. Міхневіч. Аб лясох БССР. № 11, стар. 32—36.
5. Я. Г. Ракаў і С. Н. Малінін. Бесьпералыка і яе ўплыў на працу гарадзкой
коопэрацыі. № 5, стар. 35—40.
6. Д. Рэдэр. Становішча вывазной сыстэмы ў горадзе Менску да пуску каналі-
зацыі. № 10, стар. 57—62.
7. В. Самцэвіч. Разгорнем пролетарскі турызм. № 3, стар. 46—47.
8. В. С. Незакрануты вучастак краязнаўчай працы. № 5, стар. 55—58.
9. А. В. Фядзюшыні. Аб сучасным стане і чарговых задачах аховы прыроды
ў БССР. № 12, стар. 90—102.

XVIII. Крытыка і бібліяграфія

1. Я. Агееў. Школьніцтва ў пытаннях індустрыялізацыі с.-г. БССР (М. С. Ма-
цярыкія.—Асновы індустрыялізацыі сельскай гаспадаркі БССР, Менск, БДВ, 1930 г.,
ц. 50 к.). № 10, стар. 89—98.
2. А. М. Бальшакоў. Кнігі аўтараў соцыялістычнага наступленьня. (1. Г. Ва-
сільев. Коммуна Аврора, из-во „Прибой“, 1930 г., 47 стар., ц. 20 к. 2. Как живет в ком-
муне, рассказ 14 колхозников. „Сельхозгиз“, 1931 г., 64 стар., ц. 40 к. 3. Как живет в
сельско-хозяйственных артелях, рассказ 12 колхозников, „Сельхозгиз“, 1931 г., 59 стар.,
ц. 30 к.) № 5, стар. 83—85.
3. Проф. А. М. Бальшакоў. Аполітычнае вывучэньне мясцовага краю нам не-
патрэбна. (М. В. Муратов. Изучение местного края. Опыт введения в краеведение. 3-е
пересм. и допол. изд. 1930 г., „Раб. Просвещения“, 175 стар., ц. 1 р. 55 к.). № 6,
стар. 83—85.
4. М. Лойка і С. Маргелаў. Школьная кніжка. (А. Цімашоў. Экономічныя
парысы раёнаў і іх мэтадологія. Выд. Масавага сэктару і ЦБ Краязнаўства БАН., № 11,
стар. 66—67.
5. М. Популярызацыя школьніцкіх ідэй у плянаваньні. (Б. Д. Архангельский.
Укрупненная БССР. С предисловием председателя Госплана БССР т. Карпа. Изд. редакц.
—издат. отд. Госплана БССР. Минск. 1927 г., стар. 82). № 9, стар. 67—71.
6. Р. Р. „Організацыя і аздараўленьне ўмоў працы ў соцыялістычным сэктары
сельскай гаспадаркі“. (в. I, пад рэд. дырэктара Інстытуту Аховы працы доцэнта С. Р. Дзіх-
цяра. БДВ. Менск, 1930 г.). № 5, стар. 79—82.
7. С. Народноўтвараючы буржуа. Проф. М. В. Довнар-Запольский. Западный район
(Белорусская ССР и западная область РСФСР). Гос. изд. М., 1928 г. У сэрэй выданьняў:
Экономическая география СССР. Под ред. М. Б. Вольфа и Г. А. Мебуса). № 8, стар. 67—69.
8. В. С. В. Д. Соколов. Охрана природы и повышение урожайности. Изд. Ц. Б. К.
М. 1930 г., ц. 35 к. 3 ірадомаю С. Пакроўскага. № 10, стар. 99—100.
9. В. С.—і ч. С. Малашэнка і А. Лейман. Новы цэх варашылаўцаў. Выд. БДВ.
Менск. 1931 г., 28 стар., ц. 7 кап. № 10, стар. 100—101.

10. В. С. Супроць буржуазнай блытаніны ў школьным краязнаўстве. (М. Я. Феоменов. Изучение деревни в школе. Методическое пособие с рисунками и приложением инструкций по обслед. деревни и колхозов. Допущ. научн. педаг. секцией ГУС'а как пособие для преподавателей. 5-ое изд. „Работи. Просв.“, М. 1930 г.). № 4, стар. 74—78.
11. В. Сампэвіч. Па Беларускіх прасторах. Першы зборнік прац краязнаўчага гуртка Менскай 20-й ФЗС імя „Дзесяцігодзьдзя БССР“. Выд. школы і Акруговага Т-ва Краязнаўства. 31 стар., ц. 30 к. № 2, стар. 83-84.

XIX. Афіцыйны адзел

1. Аб выдавыні „Гісторыі заводаў“ (пастанова ЦК УсеКП(б) ад 10-га кастрычніка 1931 г.). № 10, стар. 3.
2. Адозва таварыства крайведаў-марксыстаў пры Комакадэміі да ўсіх крайведаў СССР. № 11, стар. 57-58.
3. Да ўсіх райколгасасюзаў і праўдзеньняў колгасаў (адозва ЦБК). № 1, стар. 94.
4. Да месячніка друку. (Пастанова Сакратарыяту ЦК КП(б)Б ад 3 мая 1931 г.). № 5, стар. 3.
5. Да ўсіх краязнаўчых арганізацый БССР. (Адозва ЦБК аб удзеле ва ўсебеларускім месячніку друку). № 5, стар. 6.
6. Да ўсіх краязнаўчых арганізацый (адозва ЦБК да краязнаўчых арганізацый аб хутчэйшым пераводзе свае працы на рэйкі соцсаборніцтва і ўдарніцтва). № 5, стар. 91.
7. Да ўсіх краязнаўчых арганізацый (адозва ЦБК аб уключэнні ў працу па падрыхтоўцы і правядзенні ўборачнай кампаніі). № 5, стар. 90.
8. Да ўсіх краязнаўчых арганізацый (адозва ЦБК аб вывучэнні раённымі арганізацыямі тарфяных масываў і карысных выкапняў свайго раёну). № 6, стар. 94.
9. Да ўсіх краязнаўчых арганізацый (адозва ЦБК аб вывучэнні і даслаўні вестак аб запасах чароту (трысьніку) у БССР.) № 6, стар. 95.
10. Да ўсіх краязнаўчых арганізацый (зварот ЦБК адносна тэматыкі працы раённых арганізацый). № 10, стар. 102.
11. Да ўсіх краязнаўчых арганізацый (адозва ЦБК адносна ўдзелу краязнаўцаў у антыкалянднай кампаніі). № 11, стар. 73.
12. Да ўсіх навукова-даследчых і музейных устаноў па гісторыі матар'яльнай культуры, археалёгіі і этнаграфіі, спецыяльных вусаў і нацыянальных педагагічных навуковых устаноў. Да навуковых таварыстваў і асацыяцый па гісторыі, краязнаўству і нацыянальна-культурным праблемам. Да працаўнікоў у галіне краязнаўства, археалёгіі і этнаграфіі. Аб Першым усесаюзным зьездзе па археалёгіі і этнаграфіі. № 11, стар. 68—70.
13. За песню і арганічную ўвязку краязнаўчай і антырэлігійнай працы (адозва Ц. Савету Саюзу Ваяўнічых Бязбожнікаў СССР). № 6, стар. 94-95.
14. Ліст гаркомам і райкомам КП(б)Б, рэдакцыям цэнтральных, гарадзкіх і раённых газет (аб месячніку пролетарскага друку). № 5, стар. 4—6.
15. Арганізацыя Таварыства крайведаў-марксыстаў (Рэзолюцыя арганізацыйнага сходу Таварыства крайведаў-марксыстаў пры Комакадэміі ЦВК СССР па дакладу Оргбюро таварыства). № 2, стар. 7—11.
16. Плян правядзення краязнаўчай няшдзёнкі. № 1-2, стар. 71-72.
17. Плян працы Цэнтр. Бюро краязнаўства пры Беларускай Акадэміі Навук на 1931 г. № 1-2, стар. 72.
18. Пастанова УсеЦСПС аб дапамозе і садзейнічэнні краязнаўчым арганізацыям. № 1-2, стар. 78.
19. Пастанова арганізацыйнага сходу Т-ва крайведаў-марксыстаў. № 2, стар. 89.
20. Пастанова Народнага Камісарыяту Земляробства БССР па пытанні народнага раёнавання жыллагадоўлі. № 12, стар. 137—142.
21. Пастанова Савету Народных Камісараў БССР ад 23 жніўня 1931 г. (пра геолёга-разьведчую справу). № 9, стар. 72.
22. Рэзолюцыя Слуцкай Раённай Краязнаўчай канферэнцыі. № 1-2, стар. 74.
23. Рэзолюцыя па дакладу П. Г. Сымідовіча „Роля краязнаўства на шляхах сацыялістычнага будаўніцтва“, прынятая IV Усерасійскай Краязнаўчай Канферэнцыяй. № 1-2, стар. 75.
24. Рэзолюцыя профактыву 30 раёнаў БССР. Магілёўскага куста, прынятая на нарадзе 10/1-31 г. па дакладу „Задачы савецкага краязнаўства“. № 1, стар. 93.
25. Рэзолюцыя Прэзідыуму ЦСПСБ па пытанні аб садзейнічэнні профасюзаў краязнаўчым арганізацыям. № 2, стар. 87.
26. Рэзолюцыя (нарады профактыву саюзу працаўдзельцаў, Віцебск). № 2, стар. 88.
27. Рэзолюцыя аб становішчы на філэзофскім фронце БССР (прынятая на агульным сходзе Т-ва Ваяўнічых Матар'ялістаў Дыялектыкаў Беларусі 1/VI-31 г.). № 7, стар. 6—9.

28. Рэзолюцыя Ёсебеларускай канфэрэнцыі пролет. студэнцтва ВНУ і тэхнікумаў, аб'яднаных саюзам рабочых МТС і батрацтва, па дакладу — "Задачы ВНУ і тэхнікумаў у разгортваньні масавай навукова-дасьледчай працы". № 11, стар. 71-72.

29. Раенным інспэктарам народнае асьветы і райбюро краязнаўства. (Аб брошюры А. Цімашова). № 12, стар. 142.

30. Рэарганізацыя Беларускай Акадэміі Навук (Пастапова Савету Народных Камісараў БССР, ад 13 мая 1931 г.) № 6, стар. 93.

31. Разгарнуць краязнаўчую працу (З адозвы ЦК УсеКП(б) да культпропаў ЦК пацкомпартий, Обкомаў і Крайкомаў УсеКП(б). № 5, стар. 7-8.

32. Усім краязнаўчым установам і арганізацыям (адозва ЦБК аб правядзеньні краязнаўчай пяцідзёнікі). № 1-2, стар. 71.

33. Усім трэстам і сьмідыкатам, рэспубліканскім і мясцовым саветам народнай гаспадаркі і ўсім краязнаўчым арганізацыям (аб вывучэньні прамысловасьці, гісторыі фабрык і заводаў і г. д.). № 1-2, стар. 77.

34. Удзел краязнаўцаў у правядзеньні 2-га Міжнароднага полярнага году. № 3-4, стар. 75-77.

35. Узмацнім абароназдольнасьць нашай Савецкай краіны (адозва ЦБК). № 4, стар. 87.

36. Усім гарадзкім і раённым інспэктарам народнай асьветы, дырэктарам ВНУ, тэхнікумаў і загадчыкам ФЗС, КС, ЦІТМ (адозва НКА БССР і ЦБК). № 8, стар. 70-71.

37. Усім арганізацыям Т-ва пролетарскага турызму і экскурсій, усім краязнаўчым арганізацыям (аб супольнай працы ТПТЭ і ЦБ Краязнаўства). № 9, стар. 73-74.

38. Чырвона-Слабодчына абуджаецца (рэзолюцыя краязнаўчай канфэрэнцыі Чырвона-Слабодзкага раёну ад 4 мая 1931 г.) № 5, стар. 89.

XX. Х р о н і к а

1. Аб укладаньні экскурсійнага пуняводніка. № 3, стар. 78.

2. Аб падліку краязнаўчай працы у раёнах. № 5, стар. 90.

3. Аб сыстэме ўпаўнаважаных па краязнаўчай працы. № 6, стар. 88.

4. Аб арганізацыі Т-ва пролетарскага турызму і экскурсій. № 6, стар. 92.

5. Аб завочных краязнаўчых курсах пры ЦБК РСФСР. № 8, стар. 75.

6. Адказы і парадзі пачынаючым краязнаўцам. № 4, стар. 88; № 5, стар. 89.

7. Ажыццявіць пастановы Пленуму ЦБК РСФСР. № 6, стар. 89.

8. Вучэбны плян краязнаўчых сэмінаў-курсаў для рабочых. № 2, стар. 87.

9. Вынік правядзеньня "Краязнаўчай пяцідзёнікі". № 9, стар. 76.

10. Вынік абследаваньня краязнаўчай працы па мясцох. № 10, стар. 108.

11. Да барацьбы са шкоднікамі сельскай і лясной гаспадаркі. № 1, стар. 90.

12. Дагавор па соцыялістычнае спарборніцтва паміж ЦБК РСФСР і ЦБК БССР на 1931 г. № 2, стар. 85.

13. Да краязнаўчых арганізацый і краязнаўцаў-фэнолёгаў. № 8, стар. 76.

14. Да ўсіх краязнаўчых арганізацый (аб "дню ўрадаю і калектывізацыі"). № 9, стар. 78.

15. Да ўсіх арганізацый і членаў ячэек Т-ва ПТЭ (адозва). № 10, стар. 109.

16. Дабіцца рашучага пералому ў краязнаўчай працы. № 11, стар. 81.

17. Дапаможам арганізаваць кадры па навукоўніцтву. № 4, стар. 88.

18. За арганізацыю і разгортваньне працы раённых краязнаўчых музэяў. № 9, стар. 76.

19. Інфармацыя ЦБК. № 1, стар. 92.

20. Кароткі агляд надвор'я і стану пасаваў па БССР за дэкады кастрычніка 1930 г. № 1-2, стар. 69-71.

21. Канфэрэнцыя профактыву працаасьветы аб краязнаўчай працы. № 1, стар. 92.

22. Краязнаўчая пяцідзёнка ў Клімавіцкім раёне. № 3, стар. 77.

23. Краязнаўчы рух разгортваецца (Смалявіцкі р.). № 6, стар. 86.

24. Краязнаўчыя арганізацыі ўзмацняюць абароназдольнасьць СССР. № 8, стар. 77.

25. Краязнаўчая праца па мясцох. № 11, стар. 80.

26. Курсы-сэмінары для рабочых. № 2, стар. 87.

27. Мэтан консэрваваньня дрожджаў. № 12, стар. 148.

28. На акадэмічным савеце БАН (аб абраньні прэзыдэнтам Белар. Акадэміі Навук т. П. О. Горына). № 1, стар. 91.

29. Над чым працуюць краязнаўчыя таварыствы. № 1-2, стар. 68.

30. Настаўнікі павінны дапамагчы вучням арганізаваць краязнаўчую працу. № 4, стар. 67.

31. Неадкладна прыступіць да складаньня плянаў працы ў краязнаўчых арганізацыях на 1932 г. № 8, стар. 72.

32. Па прыкладу Асіпавіцкага раёна бюро краязнаўства разгорнем соцспарборніцтва і ўдарніцтва ў краязнаўчай працы. № 8, стар. 74.

33. Праца ЦБК за студзень—красавік 1931 г. № 5, стар. 88; за май—чэрвень. № 8, стар. 75; за ліпень—верасень. № 10, стар. 105.
34. Праца краязнаўчай ячэйкі пры Кузьміцкай ШКМ разгортваецца. № 6, стар. 86.
35. Праца Масавага сэктару і ЦБК ў 1931 г. № 12, стар. 143.
36. Плян працы Тураўскага Раённага Бюро Краязнаўства на 1932 г. № 12, стар. 146.
37. Плян працы Уваравіцкага раённага бюро краязнаўства на 1932 г. № 12, стар. 147.
38. Плян працы Стара-Дароскага раённага Таварыства Краязнаўства на 1931 г. № 6, стар. 87.
39. Плян працы Слуцкага Раённага Гарадзкога Т-ва Краязнаўства на 1931 г. № 6, стар. 87.
40. Плян тэхнічных прапанды БАН. № 10, стар. 104.
41. Плян працы масавага сэктару і ЦБК пры БАН на 1932 г. № 11, стар. 74—79.
42. Пастанова рэдкалегіі часопісу „Савецкая Краіна“ аб змяшчэньні ў № 8 „С. К.“ за 1931 г. інструкцыі „Аб вывучэньні быту і культуры лесарубаў і плытагонаў“. № 10, стар. 109.
43. Пастанова прэзыдыуму Уваравіцкага РВК аб разгортваньні краязнаўчай працы ў раёне. № 12, стар. 147.
44. Паралы пачынаючым краяведам. № 6, стар. 92.
45. Прыкладны плян працы раённых таварыстваў краязнаўства на 1931 г. № 2, стар. 86.
46. Разгарнуць масавую навукова-дасьледчую работу. № 11, стар. 79.
47. Рэзолюцыя Прэзыдыуму БАН аб становішчы краязнаўчай працы ў БССР. № 8, стар. 74.
48. Рэзолюцыя пашыранай нарады актыўу партыйных, савецкіх, профсаюзных, комсамольскіх і грамадзкіх арганізацый гор. Полацку аб стане і чарговых задачах савецкага краязнаўства ад 12 верасьня 1931 г. № 9, стар. 77.
49. Справаздача ЦБК РСФСР за ліпень—жнівень, 1931 г. № 10, стар. 106.
50. Уключыцца ў дасьледчы турыстычны пошук 1932 году. № 11, стар. 81.
51. У ЦБК. № 12, стар. 148.
52. У інстытутах і сэктарах БАН. № 11, стар. 82.
53. Усім краязнаўчым арганізацыям. № 12, стар. 146.
54. Усім краязнаўчым арганізацыям. № 5, стар. 90.
55. Этнолёгічная экспэдыцыя па ўсходняй частцы Магілёўшчыны ўлетку 1930 г. № 1, стар. 91.
56. Экспэдыцыі Акадэміі Навук у 1931 г. № 5, стар. 86—88.

Выдавец—Беларуская Акадэмія Навук.

Рэдкалегія:

Гершэнбаўм І. Л.
Крукоўскі А. Я.
Садоўскі Ф. П.
Самцэвіч В. А.
Серафімаў В. С.
Шчарбакоў В. К.

Зьмест

	<i>Стар.</i>
І. В. Сталін—Аб некаторых пытаннях гісторыі бальшавізму	3
Кагановіч Л. М.—За бальшавіцкае вывучэнне гісторыі партыі	12
Аб узмацненні барацьбы з ухіламі ў нацыянальным пытанні— Пастанова Бюро ЦК і Прэзідыуму ЦКК КП(б)Б	28
В. Серафімаў—Ліст т. Сталіна і задачы краязнаўчых арганізацый	33
В. Самцэвіч—Арганізацыйна-гаспадарчае ўмацаванне колгасаў і задачы краязнаўчых арганізацый	36
В. Шчарбакоў—З гісторыі партызанскага руху на Беларусі ў пэ- рыод нямецкай акупацыі	42
С. Баркоўскі і В. Скардзіс—Аб жалезнай прамысловасці на Бе- ларусі	59
Н. А. Дарожкін—Рак бульбы (<i>Synchytrium endobioticum</i>)	75
Рэдэр—Задачи краязнаўчых арганізацый у пытанні грамадзкага харчавання	78
П. Бузук, Яз. Мацюкевіч, П.Юргілевіч—Год працы Інстытуту мовазнаўства БАН	85
А. В. Фядзюшын—Аб сучасным стане і чарговых задачах аховы прыроды ў БССР	90
В. Д.—Лепель—Бабруйск	103
М. Грынблят—За вывучэнне фольклёру эпохі дыктатуры про- летарыату	122
Гісторыя заводаў	131

22587

Офіцыйны аддзел

Стар.

Пастанова Колегіі Народнага Камісарыяту Земляробства БССР . 137

Раённым інспектаром народнае асьветы і райбюро краязнаўства . 142

Х р о н і к а

Праца масавага сэктару і ЦБК у 1931 г. 143

Усім краязнаўчым арганізацыям 146

Плян працы тураўскага раённага бюро краязнаўства на 1932 год. „

Пастанова прэзыдыуму Уваравіцкага РВК аб разгортваньні краязнаўчай працы ў раёне. 147

Плян працы Уваравіцкага раённага бюро краязнаўства на 1932 год. „

Мэтод консэрваваньня дрожджаў 148

У ЦБК „

У рэдакцыю „Савецкай Краіны“ 149

Сыстэматычны паказьнік артыкулаў і матар'ялаў 150

У ЦБК

Менск, рог Унівэрсытэцкай і Ленінскай
№ 29/35, Беларуская Акадэмія Навук.

ПРАДАЮЦЦА:

1. „Вывучай колгас—праграма монографічнага вывучэння колгасу“ — В. СЕРАФІМАВА. — 15 кап.
2. „Як арганізаваць краязнаўчую працу на фабрыцы і заводзе“ — В. САМЦЭВІЧА. — 10 кап.
3. „Як арганізаваць монографічнае вывучэнне раёну“ — В. САМЦЭВІЧА. — 10 кап.
4. „Зрухі і задачы санітарнага аздараўлення вёскі ў сувязі з соцыялістычнай іе рэканструкцыяй“ — Д-ра З. К. МАГІЛЕЧЫКА. — 10 кап.
5. „Кароткая інструкцыя для вывучэння глеб БССР краязнаўчымі арганізацыямі“. — П. РАГАВЫ. — 10 кап.
6. „Людзі зямлі“. — Ул. МЯЖЭВІЧА. — 10 кап.
7. „За савецкае краязнаўства“. — 25 кап.
8. „Вывучай гісторыю грамадзянскай вайны“.
9. „Вывучай гісторыю заводаў“.
10. „Экскурсія на завод“.
11. Комплект часопісі „Савецкая Краіна“ за 1930 і 1931 год.

Цана 50 к.

В00000002048589

192
193

1932 год

ПРЫМАЕЦЦА ПАДПІСКА

1932 год

НА КРАЯЗНАЎЧЫ ЧАСОПІС
„САВЕЦКАЯ КРАЇНА“

Орган Масавага Сэктару БАН і Цэнтральнага Бюро Краязнаўства

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

НА ГОД—4 руб., на 9 мес.—3 р. 25 к., на 6 мес.—
2 р. 25 к., на 3 мес.—1 руб. 25 к., на 1 мес.—50 к.

Цана асобнага нумару 50 кап.

Падпіска прымаецца на пошце, у раённых кнігарнях, у раённых бюро краязнаўства.
РЭДАКЦЫЯ.